Indhold

Forord

En helleristningsudstilling på Anneberg i 1972, arrangeret på initiativ af daværende arkæologistuderende Mogens Schou Jørgensen, inspirerede til et studium af den tidlige bronzealders religionshistorie med basis i ikke-arktiske helleristningsbilleders indhold sammenlignet med mediterran myteverden, som flere af disse billeder kunne minde om.

I Bohuslän, hvorfra det meste materiale kommer, fik jeg vejledning og inspiration af nu afdøde førsteantikvarie ved Riksantikvarämbetet i Stockholm, fil. lic. Gunnar Ekelund, som opfordrede til det præliminarium om studierne, som kom i KUML 1976.

Endnu i embede var rigsantikvar, professor, dr. phil. P.V. Glob en af de første, som støttede tanken og de videre studier.

I årenes løb kom jeg til at stå i gæld til adskillige, som venligt gav råd og vejledning, samt direkte hjælp.

Rigsantikvar, professor, dr. phil. Olaf Olsen takker jeg for støtte fra første færd sammen med museumsinspektør, dr. phil. Svend Jørgensen, der begge førte mig til arkæologien for mange år siden.

For gode råd takker jeg ligeledes professor Claude F.A. Schaeffer-Forrer, Saint Germain en Laye, Frankrig og Dr. Eberhart Schubert, Römisch-Germanische Kommission, Frankfurt am Main.

Ingeniør Torsten Högberg, Grebbestad, takker jeg for vejfinding og megen praktisk hjælp og for tilladelse til at bruge noget af hans fine materiale.

Bibliotekar Aase Brendstrup, Holbæk må takkes for uvurderlig bibliotekarhjælp.

Rektor Kjeld Kolding, Stenhus Gymnasium, overbibliotekar Jørgen Bavnhøj, Holbæk og forstander, cand. theol. Paul Honoré, København for stadig opmuntring og metodisk inspiration.

Min datter, systemkonstruktør, cand. mag. Birgitte Bruun Wolter har ydet meget muntert fysisk og kritisk arbejde i forbindelse med indhentning af materialet og bearbejdningen deraf.

Min svigersøn, arkivar, cand. mag. Hans Christian Wolter, Rigsarkivet har ligeledes fulgt med på hellerne, og jeg skylder ham tak for at have udført det krævende fotografiske arbejde i forbindelse med det store gnidebilledemateriale.

Men først og sidst – og ikke mindst i arbejdets sidste periode, hvor stoffet skulle systematiseres og skrives, har min hustru, Liszie Bruun Jørgensen, født Preuss Møller, været mig en inspiration og en støtte i alle måder. Det har ikke været almindeligt sekretærarbejde, men et frugtbart, kritisk medarbejderskab; ikke mindst i finpudsningsfasen og under resumé-oversættelsen har hendes indsigt og nøjagtighed været som et uerstatteligt værktøj.

Jysk arkæologisk Selskab har muliggjort denne publikation – dets redaktør, overinspektør, mag. art. Poul Kjærum, Moesgaard, har været en utrættelig og nøjagtig rådgiver, først med hensyn til KUML 76 og nu i det større værk. Ham takker jeg for et meget lærerigt samarbejde.

Kirkeministeriet gav mig i 1979, efter nu afdøde biskop Hans Kvists anbefaling orlov for at meget kunne samles.

Refugiet Fuglsang ved dets forstander, pastor cand. theol. Carl-Vagn Rønn Sørensen har gang på gang givet husly og arbejdsro. For det samme takker jeg også Det Classenske Fideikommis og Bikubens jubilæumsfond, som har haft stillet »Skejtehuset« til disposition.

Følgende fonds:
Den grevelige Hielmstierne-Rosencroneske stiftelse,
Svend Grundtvigs og Axel Olriks fond,
Statsaut. El-installatør Svend Viggo Berendts og hustru Aase Berendt, f. Christoffersens Mindelegat og
Fondet for Dansk-Svensk samarbejde
har bidraget til offentliggørelsen ved produktionsstøtte til Jysk Arkæologisk Selskab. Disse fonds takker jeg på det hjerteligste.

Ove Bruun Jørgensen
Undløse præstegård, 1985

Indledning

Hensigten med dette arbejde er at vise, at det må være muligt ved hjælp af en metodisk beskrivelse og tolkning af visse ikke-arktiske helleristninger og ved sammenligning med samtidige, skriftlige kilder, om end fra middelhavsområdet, at kunne udsige noget konkret om den ældre bronzealders religion i det sydlige Skandinavien uden at skulle anvende comparativ etnografi med stof fra nyere og nyeste tid, endvidere i undersøgelsen at inddrage bl.a. stof fra udgravninger af den ældre bronzealders grave for at se, i hvilken grad begravelsesskikken i alle undersøgte enkeltheder kan bekræfte noget af det fremkaldte billede af den ældre bronzealders religion, således som den vil fremgå af den primære ikonografiske undersøgelse af de for deres motiver udvalgte helleristninger, sat op mod den samtidige myte og endelig se, i hvilken grad parfundne kultgenstande lader sig indpasse i og bekræfte billedet af den udøvede kult.

Man vil i det følgende notere sig en afstandtagen fra den traditionelle form for helleristningstydning, som arbejder mere med frie fantasikonstruktioner end med virkelig religionshistorisk baggrundsviden.

I afsnittet »Metode og tolkningsgrundlag« er fremlagt, hvilke principper, der ligger bag de behandlede ca. 40 helleristningstydninger, som fylder størsteparten af udarbejdelsen.

Som baggrund for den indholdsmæssige tolkning, under »Metode« kaldt den reelle, vil man finde nogle religionshistoriske indledningsbetragtninger og et resumé af det for afhandlingen vigtigste mytestof.

Efter et afsnit om »Parfundne kultgenstande« følger et vigtigt kapitel om den særlige undersøgelse af det, som her kaldes »Minilandskabet«, og som er en undersøgelse af den enkelte ristnings helt lokale »sted«.

Nærværende arbejde konkluderer i en skitse af den ældre bronzealders religion, således som den kan beskrives udelukkende på det i dette arbejde fremlagte materiale.

Håbet er, at der hermed sættes en ny konkret, objektiv undersøgelse igang af vor fortids religion, således at man ikke bare snakker videre, hvor forgængeren slap.

Metode og tolkningsgrundlag

Da jeg på den omtalte helleristningsudstilling umiddelbart fandt, at billederne på nogle af tegningerne mindede mig om de myter, som jeg fra mine gammeltestamentlige studier kendte fra Ras Shamra-teksterne, anvendte jeg ingen gennemtænkt metode til at konstatere denne lighed, men blot den usystematiske, umiddelbare iagttagelse, som findes hos Oskar Almgren, hos P. V. Glob eller f.eks. hos Åke Ohlmarks.

Hos Almgren førte den umetodiske iagttagelse til inddragelse af et kolossalt sammenligningsmateriale, hos Glob blev det til umiddelbar sikker fornemmelse af, at der kunne findes lighedspunkter mellem en kendt tekst og et enkelt motiv,[1] og hos Ohlmarks blev det til inddragelse af lighedspunkter med nordisk mytologi, før og omkring vikingetid.[2]

Men da det, efter udskillelsen af ca. 135 helleristningsområder i Bohuslän ud af 2000 mulige i Riksantikvarämbetets arkiv i Stockholm og senere i Hallristningsinstitutets arkiv ved Vitlycke i Tanum, Bohuslän, var klart, at skulle man virkelig nøjagtigt identificere i forvejen kendte forestillinger med disse billeders indhold, måtte der findes en metode, som kunne indkredse det relevante billedstof og udelukke andet, og give mig sikkerhed for, at ikke den hele iagttagelse var en sum af tilfældige ligheder.

Metoden forelå allerede bl.a. hos P.J. Riis i hans »Arkæologi og klassisk kunst«.[3] Riis nævner p. 117, at han med Sophus Müller og A. Furumark må stille krav om, at man, inden man tolker et billedes reelle indhold, begynder med en formel tolkning, en detailbeskrivelse. Han skriver: »Sophus Müller og efter ham Furumark kaldte det en formel tolkning, hvis et billede beskrives som en mand med en hammer, men er reel, når man siger, det er Thor«. P.J. Riis har ret i, at dette stadig må være et grundlæggende princip i al billedtolkning, hvor vi står overfor billeder uden forklarende tekst.

Riis skriver videre: For at kunne tolke et billedes indhold må man undersøge og forstå alle lignende fremstillinger, idet lighederne må være kvalificerede, altså væsentlige og påviselige i samme tids- og kulturmilieu.

Derfor krævede nærværende undersøgelse den nævnte arkivgennemgang, og en gennemgang af tilgængeligt billedmateriale, herunder selvfølgelig Baltzers serier,[4] for at en udskillelse af relevant billedstof kunne komme på tale. Det var ikke nok for en enkelt helleristnings vedkommende at kunne sige: Her er noget, der ligner.

Noget sådant vil først være muligt, efter at der er foretaget en formel tolkning af enkelthederne på fladerne. Derefter vil det være muligt at se, om en reel tolkning af billederne i forhold til en kendt, samtidig tekst vil føre til, at man kan sige, at fortællingen, det episke i teksten vil være repræsenteret på helleristningen, enten i sin fulde form eller i en variation eller i en eller anden form for afsmitning.

Der vil selvfølgelig også være et hypotetisk træk over detailbeskrivelsen, den formelle tolkning. Forståelsen af, hvad enkeltheder i billederne forestiller, kan være forskellig. F.eks. kan det nogle steder diskuteres, om et vedhæng fra den nederste del af ryggen er et sværd eller en hale.

K. Friis Johansen har i sin Iliaden i tidlig græsk Kunst[5] fulgt lignende principper, idet han umiddelbart kan se, som han skriver p. 12 om det heroiske epos, at det »har øvet en endog betydelig inspirerende og billeddannende

Noter:

1. P.V. Glob: *Højfolket,* København 1971, p. 116f. og *Helleristninger i Danmark,* København 1969, p. 183.
2. Pehr Hasselrot och Åke Ohlmarks: *Hällristningar,* Stockholm 1966, p. 13 og Åke Ohlmarks: *Hällristningarnas guder,* Stockholm 1963.
3. P.J. Riis: *Arkæologi og klassisk kunst,* København 1971.
4. Baltzer, L.: *Hällristningar från Bohuslän,* Göteborg 1881-1908 og samme: *Nogra av de viktigaste Hällristningarna,* samt en del av de fasta Fornminnen i Bohuslän, Göteborg 1911.
5. K. Friis Johansen: *Iliaden i tidlig græsk Kunst,* København 1934.

indflydelse på arkaisk kunst« og »det lægger sig ikke blot for dagen i sujetoverensstemmelser af en sådan karakter, at de tydeligt forudsætter kendskab til de episke sagnversioner hos kunstnerne, men også i træk af mere almen art, der forlener fremstillingen med en episk kolorit.« Og p. 15 skriver han, at »den stærkt traditionsbundne arkaiske kunst« har »tilbøjelighed til atter og atter at gentage den samme billedtype eller det samme kompositionsskema.« K. Friis Johansen vil »analysere de indflydelser fra Iliaden, som er påviselige i den tidlige græske kunst og prøve deres værdi som udsagn om kendskab til digtet.« P. 19 skriver han: »Det gælder om at sammenstille det billedstof, der kan komme i betragtning med størst mulig fuldstændighed. Ikke blot alle kompositioner, der er skabt ud fra bestemte episoder i Iliaden, men overhovedet et hvert billedværk, der i et eller andet træk røber inspiration derfra, er af betydning for os.« Og han taler på samme side om »faste billedtyper,[6], der benyttes som stående formler for visse hyppigt forekommende situationer.«

Den samme metode, som P.J. Riis og K. Friis Johansen anvender, måtte kunne bruges på helleristningsmaterialet. I samtaler med forskellige er den forelagte metode blevet mødt med den kvalificerede indvending, at K. Friis Johansen jo med selvfølgelighed kunne gå ud fra, at han på græske vaser måtte møde et græsk idéindhold, græske historier, fortællinger, sagn eller myter, medens man ikke kan gå ud fra, at man på sydskandinaviske helleristninger kan møde noget tilsvarende fra nogle myter som de ugaritiske, der i tid og rum er så langt borte.

Hertil må der selvfølgelig svares, at man i flere henseender kan se, at helleristningerne hidrører fra en kultur, hvor en frugtbarhedsreligion har været herskende. Og da dette umiddelbart er konstaterligt ved almindelig iagttagelse af gentagne billedtyper, der tilsyneladende er »stående formler for visse hyppigt forekommende situationer« fra en frugtbarhedskult, er det nærliggende som sammenligningsgrundlag at tage for det første: en tekst, der er et typisk udtryk for en frugtbarhedskultus, for det andet: en tekst så nær som mulig i tid, og for det tredie: en tekst så nær som mulig til stedet, selvom afstanden bliver næsten 4000 km.

Det kan også af andre forhold fremgå, at Europa-Nærorienten i kulturel henseende har været en enhed af tættere karakter i det andet årtusinde f.Kr., end man ofte har regnet med. I den henseende må man se hen til den kvalificerede forskning, som i disse årtier foregår, for at finde og tyde eventuelle forbindelser mellem Nærorienten og Europa.[7] Man kan blot til sammenligning tænke på den ensartethed, der præger et så stort område som landene fra Indus til Middelhavet i samme periode.

Disse lande er forbundet med befærdede karavaneveje, som de europæiske egne er forbundet ved havenes kyster og de floder, der gennemstrømmer denne verdensdel.

Ras Shamra-teksterne er i tid og rum de nærmeste, der i øjeblikket kan findes.

Når tolkningen af ristningerne ikke går ud fra Isis-Osiris-myten, som kun er anvendt sideløbende, hvor den er aktuel, skyldes det, at hovedindtrykket, også efter afprøvning af de her forelagte helleristninger, er, at det er den ugaritiske myteudgave, der trods slægtskabet giver flest sammenfald.[8]

Den hititiske gudemyte er ikke anvendt, selv om der er ligheder mellem vegetationsguden Telepinu og BA'AL, men det siges ikke i myten, at Telepinu dør, men at han forsvinder på grund af vrede, og bliver endnu mere vred, da han bliver vækket af sin søvn af en bi. Men følgen af hans forsvinden ligner dog følgerne ved BA'ALs død.[9] Der er færre sammenfald med ristningernes billeder, selv om disse myter er nærmere i rum. Forskellene mellem det hititiske og det ugaritiske stof er trods ligheder, for

6. Se afsnit om Motiver og faste billedtyper, p. 107ff.
7. En oversigt herover kan findes i P. Walcot: The Comparative Study of Ugaritic and Greek Literatures, *Ugarit-Forschungen,* Band 1, Neukirchen-Vluyn, Holland 1969, p. 111 ff.
8. Osiris – myten og – kulten er det træk i ægyptisk religion, der ligner de mellemøstlige mest med det dystre cykliske drama, der er fælles for næsten hele det semitiske område. Den øvrige ægyptiske kult har helt andre lyse træk, f.eks. om den dødes videreleven i »Vestlandet«, som de semitiske ikke kender.
9. Sven S. Hartman: Hititernes Religion, *Illustreret Religionshistorie,* København 1968, p. 17 og 25 f.

store og giver kun et beskedent sammenfald med de behandlede motiver og motivkombinationer.

Den keltiske mytologi har heller ikke kunnet anvendes, da den slet ikke viser sammenfald med ristningerne, og springet i tid er også for stort. Der er 1000-1500 år mellem det ugaritiske og det keltiske – og med de germanske myter er vi kommet endnu fjernere derfra op imod vor egen tid. Hvilke ligheder og forskelle, der da er mellem den nærøstlige og germanske mytologi, er dette ikke forum for at afgøre. De to myteverdener er adskilt med et for langt tidsmellemrum, hvor vi ikke kender overgangene, til at en sammenligning er hensigtsmæssig (p.105).

På samme måde inddrages heller ikke stof fra folkemindeforskningen, selv om der kan være fristende paralleller at drage, som f.eks. hos O. Almgren.[10] Almgren tilhører i sit religionshistoriske syn den frazerske metode, hvad eksemplet i note 10 viser. Denne metode har været meget populær med brugen af disse næsten slående ligheder fra forskelligt sted og især fra forskellig tid.[11] Her skal der ikke gøres op med den frazerske skole, men blot bemærkes, at denne skoles metoder ikke er anvendt i de følgende billedtolkninger. Her lægges der vægt på, at tekst og billeder er samtidige, og forfatteren vil postulere, at Forasien og Europa er et overkommeligt geografisk rum for udbredelse af forestillinger, der ligger tæt op ad hinanden inden for omtrent samme tid. Kristendommen udbredtes udover dette rum med samfærdselsmidler ikke stort bedre end bronzealderens. Man kan udmærket forestille sig dette foreurasiske område med en delvis urban kultur i Nær- og Mellemøsten og en ikke urban kultur i det samtidige Europa, men med næsten de samme religiøse forestillinger, bundet til en fælles opfattelse af naturen.

På vasemalerierne, som på anden arkaisk kunst, ja, også i langt senere kunst, er der tilbøjelighed til atter og atter at gentage den samme billedtype og det samme kompositionsskema.[12] En gennemgang af afsnittet: »Hvad forestiller billederne?« i Niels M. Saxtorph: Jeg ser på Kalkmalerier[13] vil vise, hvorledes dette er gennemført i utallige danske kalkmalerifelter over den bibelske historie, langt op igennem middelalderen til renaissancen. Genkendelsens glæde har formodentlig altid været en af de største glæder, især hvis den kunne knytte sig til et velkendt billedsprog med velkendte former.

Stående overfor en stor del af helleristningsfelterne vil man se, at »faste billedtyper --- benyttes som stående formler for visse hyppigt forekommende situationer«,[14] hvilket senere efter gennemgangen af de enkelte helleristninger vil blive vist i en oversigt over ristningernes faste billedtyper.

Netop gentagelsen af faste billedtyper og et mere eller mindre fast kompositionsskema hjælper een på sporet og bekræfter een i, at der her og der må være et sammenfald, ikke mindst, når der er træk af speciel art, som har relation til myten både i enkeltmotiver og i motivsammensætninger. Hertil føjer sig den hjælp, man får fra »supplementsmotiverne« der er behandlet i »Bemærkninger til skema over »Motiver og faste billedtyper«[15]« og som netop optræder som de nævnte »træk af speciel art«, der har relation til myten.

Men der er den væsentlige forskel, at K. Friis Johansen i sit tolkningsarbejde har nogen vejledning i, at der på nogle billedflader er personnavne, der kan hjælpe tolkningen. Med vort sprogkendskab er noget lignende endnu ikke fundet på helleristningerne. Det bliver netop via den formelle tolkning, der må findes frem til de faste billedtyper, som dækker motiver fra myten, og som går igen i de gentagne scener, således at man derigennem kan hæfte

10. Almgren sidestiller her et Artemis- hjorteoffer med en keltisk Cernunos fra Gundestrup med en hjortescene fra Skee sn. nr. 14, Massleberg 4,[3 II] hvor en mand og en flok hunde omringer en fallisk hjort, og med et moderne hjorteoffer fra Rumænien, hvortil kunne føjes en dansk fastelavnsskik »at skyde hjorten«.
Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden, Frankfurt am Main 1934, p. 128 f. og p. 348, eller Glob, 1971, p. 127.
J.S. Møller: *Fester og Højtider i gamle Dage,* Hist. Samf. for Holbæk Amt 1931, p. 130.
11. Se J.G. Frazers oversigt i hans egen udgave af *»The Golden Bough«*, London 1971, p. 185 f. som er et uddrag af hans 12-bindsværk, London 1911-15.
12. K. Friis Johansen, op. cit. p. 19.
13. København 1967, p. 31 ff.
14. K. Friis Johansen op. cit. p. 19.
15. p. 107.

identifikationen på personer og de begreber, som de repræsenterer og på mytens begivenheder i den reelle tolkning.

Der er også den forskel på det litterære stof, der stod til rådighed for K. Friis Johansen, og det, der er til rådighed for os, at vi ikke har de ugaritiske myter i deres helhed. Der er store huller i mytetavlerne, men der er tilstrækkeligt stof til, at man kan danne sig en forestilling i store træk om mytehandlingens forløb eller kulthandlingens fremadskriden. Når Ba'als-myten høres i det omfang, vi indtil nu kender den, vil man, som i forholdet mellem Iliadens begivenheder og de græske vasebilleder, kunne genkende myten eller dens lokale afsmitninger både i brudstykker og i sammenhænge på visse helleristningsflader, ikke blot i enkelte motiver, men i motivkombinationer, der danner handlingsforløb.

Det mest slående eksempel herpå er og bliver stadigvæk Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4], hvor vi fra motiv nr. 2 til og med motiv nr. 7 kan følge de ugaritiske myter i uafbrudt fortsættelse i hele Tekst 5 og Tekst 6 (p.134ff og p. 138ff). Med K. Friis Johansen må man – med en omskrivning af citat fra p. 12 – sige, at der lægger sig for dagen »sujetoverensstemmelser af en sådan karakter«, at nogle af helleristningsbillederne tydeligt forudsætter kunstnerens kendskab til myten, dele af den eller stærke afsmitninger af den i kunstnerens egne omgivelser. Ja, man må sige, at hvis det ikke er den ugaritiske myte, så er det i hvert fald et mytestof, hvis indhold ligger nær opad Ras Shamra-teksternes, og som må være udtryk for en kultur, der på det punkt kan forveksles med den mediterrane-mellemøstlige.

Og dog må metoden ikke låse os fast på, at det skildrede mytestof har været det eneste, der har fyldt sindene hos den tids mennesker. Der vil også være meget stof, tæt omkring de ristninger, som vi mener at kunne tyde, som ikke er forståeligt for os. De i dette værk fremlagte tolkningsforsøg dækker jo kun en brøkdel af f.eks. Bohusläns billedverden og nogle få andre eksempler.

Der er, som bekendt, huller i myteoverleveringerne, store skrammer på tavlerne, hvor der mangler små og store dele af colonnernes tekst, og hvor vi sommetider mangler en enkelt forbindende handling, men hullerne i myteoverleveringens skriftlige materiale må ikke friste til da at sige, at så skal der i hullerne stå noget, som vi ikke nu kan forstå på ristningerne. Fravær af kilde må aldrig friste til den slags tolkninger. Hvad der bliver til rest på en ristning, når vi har forbrugt af dens motiver og motivkombinationer, som er i samklang med myten, må vi lade stå, indtil nye kilder melder sig.

Arbejdet vil først bestå i en formel tolkning af enkeltmotiver og derefter en reel tolkning i relation til mytestoffet med alle de enkelttræk, der er i motivet. Hvor dette motiv indgår i en kombination af motiver, som findes sammenfaldende med en situation fra myten, vil dette yderligere underbygge den reelle tolkning. Endvidere vil en række af motiver og motivkombinationer kunne danne handlingsforløb. Her vil det så vise sig, hvor store dele af myten, der er skildret og hvilke enkeltbegivenheder, der er udeladt. Det kan ofte ske, at kompositionen er så stram, at vi kan have en mytes hovedpersoner skildret som faste og for beskueren velkendte billedtyper, stillet op i positioner overfor hinanden uden at nogen egentlig handling skildres, men således opstillede, at man ved at bruge billedet som »pegebillede« i den fortættede opstilling kan fortælle handlingen. Sammenstillingen af personerne i deres specielle positioner indenfor billedfladen bliver umiddelbart forståelig ved tilsammen at give et sammentrængt udtryk for den mytiske handling eller for kulthandlingens forløb. Vi kan se dem som udklædte skuespillere, der tager mod applausen, opstillet på scenen, som de hører sammen i handlingen.

Der vil kunne invendes, at det materiale, der lægges frem, ikke er stort, men der vil ikke kunne indvendes, at det ikke er tilstrækkeligt stort. Nogle faste billedtyper er talrigere end andre, men det er heller ikke antallet, det kommer an på. Det vigtigste er kombinationen på de enkelte ristninger af flere billedtyper tilsammen, der, efter at den formelle tolkning er foretaget, kan ses at rumme en reel tolkning, som leder tanken hen på sammenfald med dele af myten eller dens variationer og afsmitninger.

Endvidere er det i det metodiske arbejde

vigtigt, at den formelle og reelle tolkning af helleristningerne sammenholdes med billedet af det minilandskab (p.112ff) hvori figurerne bevæger sig og som er handlingens (kultens) sted. Hertil kommer da yderligere, hvad der i gravfundene (p.119ff) kan sammenholdes med de ideer, der i kombination billede-tekst kan udsiges, og endelig kan en fundgruppe af parfundne kultgenstande (p.110ff) og deres findested føje sig til den øvrige tolkningskombination, således at disse enkeltelementer i tolkningen støtter og bekræfter hinandens plads i den mosaik, der skulle føre til, at man udover at kunne beskrive idéindholdet af visse helleristninger skulle kunne give nogle glimt af den ældre bronzealders religion (p.125ff).

Et afsnit indeholdende et opgør med tidligere tolkningsforsøg er indskrænket til nogle bemærkninger, mest i noteform, hvor det er aktuelt. Den skildrede metode går, som det ses, ud fra andre principper end de hidtil anvendte. Den har derfor ingen rygdækning i den foreliggende helleristningslitteratur, hvis principper eller mangel derpå måske kan forelægges i en anden sammenhæng.

Religionshistoriske indledningsbetragtninger

Det vil være umuligt, og det falder uden for dette arbejdes rammer, at skildre forskningshistorien omkring Ras Shamra-teksterne, den religion og den kult, de beretter om eller relationerne til Det gamle Testamente og de øvrige nær- og mellemøstlige kulturer. Bøger og tidsskriftartikler herom, skrevet siden 1929 er legio.

Her vil blive redegjort, som en introduktion i stoffet, for forfatterens eget syn på den ugaritiske religion og dens kult. Kilderne til vor viden derom, er de skriftlige kilder, som Ugaritteksterne udgør, og Det gamle Testamentes polemik derimod og endelig de arkæologiske fund fra Ugarit i nord til Sinai-ørkenen i syd.

Det viser sig her, at denne religion, som er kana'anæernes, Israels søsterfolks, er et udmærket paradigme på den frugtbarhedsreligion, der med forskellige gudenavne, lidt forskellige begreber og lidt forskellige skikke er udbredt i hele Nærorienten i tiden fra de første skriftlige kilder i det sumeriske til og op imod Alexander den Stores erobring af disse lande, fra Indusfloden til det ægæiske hav, fra Sortehavets sydkyster i nord til Sudan i syd. I Ugarit-teksterne har vi sammen med de andre nævnte kilder et bedre og mere dækkende grundlag for at kunne skildre denne religion, end for de andre variationers vedkommende.

Vi befinder os i en tid omkr. midten af det andet årtusinde før Kristus, hvor menneskelivet udfolder sig i en enhedskultur. Den enkeltes og samfundets liv er endnu uberørt af verdenshistoriens første sækulariseringsproces, som vi finder i den græske klassisisme og senere i det romerske.

Det forstås vanskeligt i en pluralistisk, sækulariseret kultur, at man engang har betragtet alt liv, der rørte sig, under een synsvinkel, hvad enten det drejede sig om den enkeltes liv, naturens liv eller samfundets trivsel, ja, man skelnede end ikke imellem de nævnte former for liv, og der var ikke forskel på højs og lavs religion. Det giver for eksempel ikke nogen mening, som hos Brøndsted, at læse om den nordiske bronzealders religion, at » --- småmandens religiøse forestillinger har bevæget sig på feltet af overtro og trolddom.«[16] – En sådan sætning, selv om den er tænkt og nedskrevet i 1930-erne, er stadig typisk for nutidens opfattelse af meget af fortidens religion. Man opfatter den, uden at have kildemateriale til at verificere slige påstande med, som klassedelt, udfra en materialistisk historieopfattelse, som ikke er istand til at give en beskrivelse af det åndelige indhold, der er uløseligt knyttet til det daglige livs handlinger, ja, til en samleven med alt liv, der rører sig.

Man vikler sig ind i den misforståelse, at man kan bedømme en sådan religion intellektuelt og give en vurdering af den, som om man sad udenfor for at give karakter.

En evolution på det religionshistoriske felt kan ikke have fundet sted. Religioner afløser hinanden ved de almindelige kulturbevægel-

16. Johs. Brøndsted, *Danmarks Oldtid* Bd. II, København 1939, p. 120.

ser, men der kan aldrig være tale om en vurdering af højere eller primitivere religioner. Den religion, der her kort skal beskrives, kan af den evolutionistiske religionshistoriske opfattelse ikke kaldes primitiv, da dens åndelige mekanismer er overordentlig indviklede, men ville vel heller ikke gå for at være »højere«, da man formodentlig vil påstå, at den mangler en teologi. Begge dele ville igen være en fejlvurdering, som ligger i, at en vurdering slet ikke kan foretages. Man kan sige, om man sympatiserer med den beskrevne religion, eller man ikke gør, men det er et uvidenskabeligt, i denne forbindelse uvedkommende spørgsmål.

En beskrivelse af en kulturs religion vil begynde med verdensbilledet.

I det kana'anæiske verdensbillede indgår, at jorden er flad og cirkulær, gennemstrømmet af floder, med et hav i midten; vi kalder det stadig Middelhavet. Omkring denne cirkulære jord er det store hav, kaoshavet, der normalt er i ro. Ovenover hvælver himlen sig; om dagen med solen, der går sin gang; om natten med stjerner og måne. Under jorden er dødsriget, hvorigennem solen passerer om natten. Denne af gud eller guder skabte verden, er altid i fare for at gå til. Vi kender endnu ikke kana'anæernes skabelsesberetning; den er ikke fundet blandt de beskrevne tavler fra Ugarit,[17] men blandt tavlerne er en serie, Tekst 2 iv, 1 iv, 2 i og 2 iii, som handler om tvekampen mellem frugtbarhedsguden BA'AL og en gud, der bærer havets navn YAM. Denne mytiske kamp er udadtil at se som en kamp om en fremtrædende trone i det ugaritiske panteon, men i virkeligheden er det den endelige kamp mod det kaos, der vil opløse det skabte.

YAM skal opfattes som identisk med kaosmagten. Johs. Pedersen definerer i »Israel« I-II, p. 322 kaos således: »Chaos, den uordnede masse, som livet ikke har givet den form, der gør den til virkelighed, den kan ikke virke, kun opløse« og p. 355: »Chaos, det lovløse eller indholdsløse.«

Hvis altså ikke kaos, som var før skabelsen (jfr. 1. Mosebog 1,2) skal komme igen, komme på tronen, forudsætter situationen, at for at skabelsen kan være ført til bunds, må kaos forhindres i at opløse det skabte, gøre det skabte indholdsløst. Derfor må den ypperste repræsentant for livet, frugtbarheden, som har sin egen ordnede cyklus, bekæmpe endeligt og afgørende det kaos, der er værre end døden.

I Tekst 4 ii L. 30-34, som er noget i stykker, ser det ud til, at ATHIRAT beordrer de ægyptiske håndværkere KATHIR og KHASIS til at fiske YAM op ved hjælp af et net. Og så skulle det hele for så vidt kunne begynde forfra. Spørgsmålet er, om Tekst 4 ii forudsætter den anden tekst, Tekst 2, eller en anden version af YAMs nederlag. Hvis YAM i Tekst 4 fiskes op igen af sit kaoselement, skulle det hele kunne begynde forfra, og kaos påny true livet. Men YAM omtales ikke videre frem i de bevarede dele af myternes fortælling om BA'ALs cyklus, og det kan betyde, at kaosguden fra nu af er uskadelig og ikke kan true den skabte verden mere.[18]

Når kampen mellem YAM og BA'AL skildres i Tekst 2 iii, 1 iv, 2 i, og 2 iv og må opfattes som en kultmyte, måske med opførelse for øje, har den ikke samme betydning som tvekampen mellem BA'AL og dødsguden MOT, der ikke blot skal skildre, men selv være en del af balancen i det skabte mellem liv og død.

Tvekampen mellem YAM og BA'AL kan da have været en del af opførelsen af skabelsesmyten, ikke således at forstå, at den skulle skildre en vekslen mellem kaos og regelmæssigheden, men således at den i kulten skildrede kamp skulle have det mål at holde kaos virkningsløs. Kaos måtte aldrig vende tilbage, men kun være repræsenteret for tanken ved den nu og for altid opfiskede, men kraftesløse YAM,

17. Hvis ikke vi hos Eusebius, *praeparatio evangelica I 10,3* f kan stole på, at der dér overleveres os en ægte kana'anæisk cosmologi, der fortæller, at den selvbefrugtende hvirvelvind påbegynder skabelsen af en dyrkbar, af vandet frugtbargjort verden. Se dertil F. Løkkegaard: Some Comments on the Sancuniaton Tradition, *Studia Theologica VIII,* 1 1955 p. 55 f. se ligeledes: Otto Eissfeldt: *Sanchunjaton von Berut etc.* Halle 1952, p. 9 og 12.
Overguden EL kaldes to steder: Tekst 4 col. ii L. 11 og Tekst 6 col. iii L. 5 for »Skaberen af det skabte«, uden at der i sammenhængen refereres til en skabelsesmyte, hvori EL indgår.

18. På samme måde, som regnbuen skal være et tegn på, at syndfloden ikke kommer igen. 1. Mosebog 9, 12-17.

som ikke mere er konkurrent til BA'ALs – til livets trone.[19]

Kampen mellem YAM og BA'AL er derimod endelig og har sine modeller i den fælles nær- og mellemøstlige mytetradition: i den sumeriske: Kampen mellem NINURTA og søuhyret, i den babylonske: Kampen mellem MARDUK og TIAMAT, i den hurritiske: Kampen mellem vejrguden TEŠŠUB, der skal nedkæmpes af søuhyret ULLIKUMMI, som KUMARBI, TEŠŠUBs fader har skabt, for at det skal nedkæmpe sønnen.[20] I en helt afmytologiseret parallel ser vi den samme kamp i Jobs bog 38, 8-11, hvor JAHVE vil standse havet: »Hertil og ikke længer! Her standser dine stolte vover.«

Det hav, vi ser, er i familie med urhavet, med kaoshavet. Havet kan stadig være en fjende, som man må forsone sig med, for at få lov til at sejle i fred.[21]

Når solen SHAPASH er borte om natten, passerer hun underverdenen, hvor uorden hersker, og hvor »spøgelser er omkring dig. (46) SHAPASH, skygge-guderne er hos dig.« (p.142 Tekst 6 vi L. 45-46). Her er også urhavet, som måske kan sluge solen, men de guddommelige håndværkere KATHIR og KHASIS forhindrede dette (p.142 Tekst 6 vi L. 51-52) ellers havde man risikeret, at hun ikke vendte tilbage. Angsten for mørket er også angsten for kaos.

Havet er til tider fjenden, men kan også være vejen i bogstaveligste forstand for de folkeslag, der boede ved Nærorientens kyster, her Middelhavets kyster.

Men forbindelsen mellem havet og urhavet er stadig i bevidstheden. Selv om døden på en måde hører med til livet, ser vi i Ugarit begrebet »dødens strand« (p.117f). Døden er på kanten af kaos. Johs. Pedersen skriver: »Den som er i Sheol, er også i Oceanet, fordi begge betegner den underjordiske, negative magt, Verden for Død og chaos.«[22]

I sikkerhed bag dette, at kaosguden er nedkæmpet, ser kana'anæeren derefter livet for sig, ser sig selv og alle sine omgivelser som helt afhængige af den vekslen, som dag og nat, lys og mørke, regn og tørke, frugtbarhed og goldhed, liv og død udgør i den cyklus, som er det enkelte menneskes, og i den cyklus, som er årets, ja som er historiens.

Denne cyklus repræsenteres af den kultiske mytes cyklus og samles i frugtbarhedsguden BA'ALs årlige døen og opståen, årlige nederlag overfor og årlige sejr over døden, repræsenteret og identificeret med guden MOT, hvis navn betyder død.

Dette drama, som i Teksterne 5 og 6 (p.134ff, og p.138ff) rulles op, er dels et kultdrama, som kan opføres, formodentlig ved nytårsfesten, men det er også et drama fra gudernes verden. Det gentages af mennesker i kulten, og det er ved denne gentagelse med til at vedligeholde det skabtes cyklus mellem liv og død, død og liv. Cyklus bliver ved, fordi man fremstiller cyklus i det kultiske drama. Det kultiske drama er cyklus. Fremstillerne af gudernes roller har været opfattet som guderne selv, og deltagerne, de ikke-agerende, har identificeret sig med guderne og med handlingen i, hvad udenforstående vil kalde ekstase. Her har man oplevet sin egen sammenhæng med grøden og høsten, med livet og døden.

Dramaet har haft, hvad vi vil kalde en handling, men ikke en logisk fremadskridende handling efter vor opfattelse. Handlingen har været cyklisk og har forsåvidt kunnet begynde hvor som helst i forløbet.

Ud fra teksterne kan vi f.eks. forestille os følgende handling:

Scene 1: En dramatisk tvekamp mellem kaosguden YAM og BA'AL. Tilstede: skaberguden, årenes fader EL, der til at begynde med holder med YAM; havets gudinde, YAMs moder, ATHIRAT er tilstede sammen med ANAT, BA'ALs søster, hustru, frugtbarhedsgudens kvindelige modstykke. Endvidere ATHTAR, overrislingsguden, som redder YAMs liv, fordi BA'AL er ATHTARs konkurrent. De ægyptiske håndværkere KATHIR og KHASIS har givet de våben, hvormed BA'AL besejrer YAM.

---

19. Kampen mod YAM (urhavet, kaos) som årligt tilbagevendende tvekamp kan ses i Mircea Eliade: *The Sacred and the Profane,* New York 1959, p. 77, som »the battle between two groups of actors repeated the passage from chaos to cosmos, actualized the cosmogony«.
20. Sven S. Hartmann: Hititernes religion, *Illustreret Religionshistorie,* København 1968, p. 27 ff.
21. Prof. Jonas 1, 12.
22. Johs. Pedersen op. cit. I-II p. 360.

Scene 2: BA'AL har nedkæmpet kaosguden, men er endnu ikke blevet værdig til et tempel. Dramaet om regn- og tordenguden BA'ALs tempel finder derefter sted og ender med dets opførelse, BA'ALs tagen sit tempel i besiddelse og den store fest i den anledning.

Scene 3: Efter den store gudefest inviteres BA'AL til MOTs rige; kraftesløs følger han indbydelsen; på vejen til dødsriget copulerer han på »dødens strand« med en kvie. ANAT, som er kvien, føder nu afkom for BA'AL, der er forsvundet. Sendebudene GUPN og UGAR finder derefter BA'AL og melder det til ANAT, som derpå selv finder den døde BA'AL. EL og ANAT begræder ham, og solen SHAPASH kommer og hjælper ANAT med begravelsen, hvorefter ANAT hævner sig på MOT og udsår ham på marken.

Scene 4: Medens BA'AL er borte beder EL ATHIRAT om en søn, EL kan gøre til konge i stedet for BA'AL. ATHTAR bliver udvalgt, men må opgive, da han er for lille til BA'ALs trone, og stiger ned igen.

Scene 5: BA'AL er genopstået og dominerer over MOT; efter en ikke nærmere beskrevet hævnkamp over MOTs brødre, vel inclusive ATHTAR, kommer det til en dramatisk beskrevet jævnbyrdig kamp mellem BA'AL og MOT, hvor MOT ikke nedkæmpes. Efter denne kamp mødes BA'AL med ANAT på hans bjerg, hvor det endelige hellige bryllup finder sted.

Herefter kan dramaet så påny begynde med tvekampen mellem BA'AL og YAM, og cyklus fortsætter som beskrevet.

Alt dette vil man kunne se foregå på kultpladsen, den udendørs plads ved landsbyen eller foran og på tempeltrappen på steder, hvor der var bygget BA'AL et tempel, og uden for festtiderne har man måske hørt nogle af de tekster, som vi kender, foredraget af fortællere, troubadourer;[23] måske er det derfor teksterne ofte fremviser en fast metrisk form, som egner sig til recitatorisk fremførelse, hvis de ikke ligefrem har kunnet synges. Man har levet med indholdet af disse tekster som en integreret del af livet.

Denne festcyklus har været en årscyklus. Det har man regnet med i det daglige. At se bort fra det og regne med en 7-årscyklus er det samme som at se bort fra virkeligheden i naturens gang.[24]

Årscyklusen afspejler sig også i Gezer-kalenderen[25], der regner med et år på 12 måneder, begyndende med olivenhøsten i efterårsmånederne til sommerfrugthøsten i sensommeren.

Selv om Gezer-kalenderen fra ca. 925 f.Kr. er skrevet på bibelsk hebræisk, afspejler den sikkert den kana'anæiske 12 måneders kalender, som indførtes omkring David – Salomons tid i Jerusalem, efter forbillede, formentlig af babylonisk oprindelse.[26]

Det er helt sikkert, at man fejlfortolker myterne, hvis man tager dem som eneste udtryk for religionen. Vi kan se, at der har været knyttet andre religiøse aktiviteter til livet end kultdramaet og den mytologiske fortælling. Arkæologiske fund af kultsteder og offerteksternes opregninger af ofringer er med til at afrunde billedet af den officielle religionsudøvelse,[27] som er både officiel og privat. Den enkeltes

23. Foredragelsen er blevet nævnt i en samtale mellem professor E. Hammershaimb og professor Eduard Nielsen, refereret til mig af sidstnævnte. Selv har jeg i mine første optegnelser om kultpraksis efter genlæsningen af myterne noteret: »de græske rapsodefortællere«, hvis stof kan være en parallel til det her foreliggende.

24. Det har været diskuteret af mange forskere: af f.eks. C.H. Gordon i *»Ugarit and Minoan Crete«*, New York 1966 p. 98, note 49, og G.R. Driver i *»Canaanite Myths and Legends«*, Edinburgh 1956 (1971) p. 20 ff. om de 7 år, der er nævnt f.eks. i Tekst 6 col. v L. 9, i Hadadmyten, Tekst 12 ii L. 45 eller i SHACHAR og SHALIM, Tekst 23 L. 66-67 skulle være virkelige syv år, dvs. at den festlige cyklus skulle være 7 år og ikke eet år, der følger årstiderne. Alene parallellismen i SS L. 67, hvor tallet 8 også er nævnt, måtte fortælle forskerne, at der her er tale om et poetisk-dramatisk element, som hører til i mytens overvirkelighed. Den passus med 7 år hører ligesom til stilen, jfr. 3. Mosebog 25,8: »Du skal tælle dig 7 årssabbatter frem, 7 gange 7 år, så de 7 årssabbatter udgør et tidsrum af 49 år.« Eller man tænke på de 7 frugtbare år og de 7 ufrugtbare år i Ægypten i 1. Mosebog kap. 41. Der er slet ikke grund til at læse det element bogstaveligt ind i den kultiske praksis. For menneskene har cyklus selvfølgelig været eet år – med guderne er det noget andet – ja selv patriarkernes forfædre, som dog ikke engang var guder, blev svarende til deres storhed umådeligt gamle. Myten fortæller f.eks. om Adams 950 leveår.

25. W.F. Albright: Palestinian Inscriptions. *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton 1955, p. 320.

tanker vil det blive svært at få fat på, hvis ikke mængden af dokumenter forøges, således at vi kan se personlige refleksioner i breve eller episk litteratur. Men vi må forestille os en langt højere grad af kollektiv religiøs bevidsthed. Den uenighed i religiøse spørgsmål, som Det gamle Testamentes profeter kunne være vidnesbyrd om, kender vi endnu ikke fra de ugaritiske tekster, men det kan jo komme med nye fund.

At Ugarit-teksternes religion omformedes, da den kom på rejse med bl.a. fønikernes handelsekspeditioner, har man vidst længe. Frugtbarhedskulten havde stor udbredelse i Middelhavsområdet i det 2. årtusinde f.Kr.

Udbredelsen i det sidste årtusinde f.Kr. er fornylig klarlagt af F.O. Hvidberg-Hansen.[28] En behandling heraf i denne afhandling udelades således her.

Resumé af nogle Ras Shamra tekster

Når man vil læse disse tekster, må man gøre sig klart, at de er fundet af arkæologerne i en tilfældig rækkefølge. Teksternes nummerering siger ikke noget autoritativt om deres rækkefølge, men kun om et skøn. Teksternes nummer- rækkefølge i denne sammenhæng er den, som Andrée Herdner bruger i Corpus des Tablettes en Cunéiformes Alphabétiques[29] og som vil være normgivende i fremtiden ved al notation af teksterne.

Igennem tiden har der været mange forslag til rækkefølgen, indrettet efter den enkelte forskers fornemmelse af handlingens forløb:

G.R. Driver og C. Virolleaud har følgende rækkefølge:
Tekst 12, 1, 2 iii, 2 i, 2 iv, 3, 4, 5, 6, 10

Virolleaud har yderligere et forslag:
Tekst 3, 1, 4, 5, 6 i L. 1-31 og vi L. 41-57, 10, 12, 6 i L. 32-67 – vi L. 35, 3

T. Gaster har en hovedserie:
Tekst 2, 4, 5, 6 i L. 1-31 og vi L. 41-57
og en subsidiær liste:
Tekst 3, 12, 10 og 1

Et tidligere forslag fra Cyrus H. Gordon er denne rækkefølge:
Tekst 2, 3, 1, 4, 5, 6 og igen noget af 5, 10 og 12[30]

I 1966 opsætter Gordon følgende rækkefølge:
Tekst 2, 3, 4, 6, 10, 11, 12[31]

J. Aistleitner[32] anfører denne rækkefølge og opdeling:
a) Tekst 5,6 b) Tekst 3 c) Tekst 1
d) Tekst 4 e) Tekst 2 iii, i, iv f) Tekst 10 g) Tekst 12

J.C.L. Gibson, der udgiver en revideret Driver-tekst i 1978,[33] deler teksterne op i grupper og foreslår derved de enkelte grupper som enkeltfortællinger, og derunder en særlig gruppe, gjort af skriveren Elimelek, bestående af Teksterne 1-6. Den første gruppe kalder han »BAAL og YAM«; den består af Teksterne 2 iii, 1 iv, 2 i, 2 iv og handler om BA'ALs tvekamp med YAM. Dernæst en gruppe med titlen: »BAALs palads«, som dækkes af Teksterne 3 og 4 og endelig Elimeleks sidste fortælling om »BAAL og MOT« i Teksterne 5 og 6. Tekst 10, som hos Driver (IV) danner slutning på dramaet, er hos Gibson forvist til fragmenterne. Ligeledes myten om HADAD, Tekst 12. Tekst 11, som i nærværende afhandling bl.a. er anvendt under Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1⁴, motiv nr. 8, er ligeledes sat om blandt fragmenterne.

---

26. *Gads Danske Bibelleksikon,* København 1965, se »Kronologi« og »Måneder«, hvor Israels afhængighed af såvel babylonisk som ægyptisk kalendersystem behandles.
27. F.eks. RS 24.260 og RS 24.249 i *Ugarit V* p. 586 ff. Mission de Ras Shamra, Tome XVI, Paris 1968.
28. La Déesse TNT, Une étude sur la religion canaanéo-punique I,II, København 1979.
29. *Corpus des Tablettes en Cunéiformes Alphabétiques,* découvertes à Ras Shamra – Ugarit de 1929 à 1939, par Andrée Herdner, Mission de Ras Shamra Tome X,I (Texte) et II (Figures et Planches) Paris 1963 (Bibliotèque Archéologique et Historique Vol. 79 I og II).
30. Se G.R. Driver: *Canaanite Myths and Legends,* Edinburgh 1956 (reprint 1971), p. 11.
31. Cyrus H. Gordon: *Ugarit and Minoan Crete,* New York 1966.
32. J. Aistleitner: *Mythologische und kultische Texte aus Ras Schamra,* Budapest 1959 (1964 ej tilgængelig).
33. J.C.L. Gibson: *Canaanite Myths and Legends,* Edinburgh 1978.

Idet der iøvrigt henvises til forfatterens oversættelse i Appendix I af de for nærværende sammenhæng relevante myter, bringes her et resumé af hovedbegivenhederne, medens man må nøjes med en oversigt over de begivenheder, som ikke kommer på tale i denne forbindelse.

Resuméet vil følge Gibsons gruppeinddeling af teksterne, og i første række vil det være de tre grupper, som indeholdes i, hvad han kalder »skriveren Elimeleks cyklus«, der interesserer os.[34]

Resumé af »BAAL og YAM«, Teksterne 2 iii, 1 iv, 2 i, 2 iv (oversat p.131ff).

2 iii: (Begyndelsen mangler)

En ukendt (de fleste er enige om, at det er ATHTAR) klager til EL over, at KATHIR og KHASIS skal bygge palads til YAM (navnet betyder: hav) med tilnavnet »NAHAR, dommeren« og ikke til ham. SHAPASH, solgudinden, fortæller ATHTAR, at det bliver YAM, der får templet og ikke ATHTAR, som ikke er gift (muligvis for ung). Vi hører ikke ATHTARS svar, da tavlen er i stykker og resten mangler.

1 iv: (som Gibson mener skal ind her)

(Begyndelsen mangler)

EL, tyreguden sidder med guderne ved et gilde og vil give YAM det nye navn YAW, som skal have herredømmet i stedet for BA'AL, der må styrtes fra tronen. (Slutningen mangler).

2 i: (Begyndelsen mangler)

BA'AL truer YAM-NAHAR med, at han vil falde for våben fra guden HORON og gudinden ATHTART.[35] YAM-NAHAR sender sendebud til EL, som sidder i møde, og kræver, at BA'AL overgiver sig. BA'AL står ved guden ELs side og bliver vred over, at guderne skjuler deres ansigter mod knæene, som om de er bange for at svare sendebudene. ELs svar til disse er, at BA'AL skal være YAMs tjener, at BA'AL ikke er farlig, hvis ANAT og ATHIRAT holder ham. Men BA'AL, som i parallellismen kaldes HADAD, er fortsat vred, men hans ord er forsvundet i en manglende slutning.

2 iv (Begyndelsen mangler)

BA'AL har tilsyneladende opgivet al kamp og skjuler sig under den trone, som EL har tildelt YAM. Men nu kommer de to ægyptiske håndværkere ham til hjælp, kalder ham »Skykøreren« og giver ham to våben, først våbenet YAGRUSH (Den, der fordriver YA(W el. M)), som rammer YAMs skulder, dernæst våbenet AYYAMUR (AY skal vige),[36] som sender YAM fra tronen. ATHTAR lægger sig imellem for at BA'AL, som har sejret, skal skåne YAM. (Slutningen mangler).

Resumé af »BA'ALs palads«, Tekst 3 og 4.

Teksterne 3 og 4 handler om dramaet omkring bygningen af BA'ALs palads, hans tempel. Han kan kun fungere som regngud, hvis han har et tempel.

Myten om BA'ALs palads har ingen interesse for nærværende undersøgelse. På ingen heller har jeg set tilløb til, at der skulle være tegnet bygninger, som man f.eks. kan se det i Val Camonica, Area VI, Naquane.[37] Ej heller andre ting, som reelt kunne fortolkes som havende forbindelse med et tempelbyggeri eller en tronbestigelsesfest, som Teksterne 3 og 4 egentlig handler om.[38]

Tekst 4s sidste colonne indeholder en ordre fra BA'AL til hans sendebud om at meddele MOT, der sidder i sin mose, at nu hersker BA'AL, fordi han har et tempel.

Resumé af »BA'AL og MOT«, Tekst 5 og 6.

Disse tekster danner et samlet hele. Man vil lægge mærke til, at hovedhandlingen på de helleristninger, der er tolket ud fra ledemotivet »Hieros Gamos« findes i disse tekster.

Tekst 5 i: (Beyndelsen er intakt)

MOT svarer ved hjælp af sendebudene GUPN og UGAR på BA'ALs meddelelse i slutningen af Tekst 4. I MOTs svar siger han, at i stedet for, at MOT skal komme og fejre BA'ALs tronbestigelse, skal BA'AL tværtimod

34. Gibson op. cit. p. 3.
35. En femininumsform af ATHTAR, kendes ellers ikke, kaldes her BA'ALs navnebroder!?
36. AY andet navn for YAM, J. Aistleitner: *Wörterbuch der ugaritischen Sprache,* Berlin 1963, p. 15 nr. 159.
37. Emmanuel Anati: *Camonica Valley,* London 1964, p. 28 f.
38. Tekster om det nødvendige tempelbyggeri i anledning af gudens tronbestigelsesfest finder man både hos sumerere, babylonere og assyrere. Se *Illustreret Religionshistorie* under redaktion af Johs. Pedersen, p. 153.

møde hos MOT, hvor han skal blive. (Slutningen mangler).

Col. ii: (Ca. 12 linier mangler af begyndelsen).

Her udtales BA'ALs frygt for MOT, og sendebudene skal meddele MOT, at BA'AL er hans slave for evigt. MOT svarer, at han glæder sig over svaret. (Slutningen mangler).

Col. iii: (Ca. 10 linier mangler af begyndelsen og ca. det meste af højre halvdel af colonnen er borte).

Trods colonnens store huller er man enige om, at der tales om forberedelse af en fest. (Slutningen mangler).

Col. iv: (ca. 25 linier mangler af begyndelsen)

Man hører een (formodentlig MOT) råbe; BA'AL, her også kaldet HADAD, rejser sig måske med sine 7 tjenere og 8 orner (hvis en læsemåde er rigtig), mens guderne holder måltid. (Ca. 11 linier mangler).

Col. v: (Begyndelsen mangler).

Der er ingen tvivl om, at her kommer en ordre til BA'AL om at stige ned i MOTs rige med sit følge. BA'AL adlyder og copulerer på dødens strand med en kvie, som derefter føder en dreng, som BA'AL klæder på. (Ca. 11 linier mangler).

Col. vi: (Begyndelsen mangler).

GUPN og UGAR er formodentlig de talende, der fortæller EL, at de har fundet BA'AL død på dødens strand. EL holder dødsklage over BA'AL. ANAT går til dødens strand, finder BA'AL og holder sin dødsklage der. (Slutningen intakt).

Tekst 6 i: (Begyndelsen er intakt med overskriften »Til eller Om BA'AL«).

Vi oplever ANATs dødsklage. Solgudinden kommer til og hjælper ANAT med at begrave BA'AL på bjerget i nord i jordgudernes hul, hvorefter ANAT foranstalter et kæmpebegravelsesoffer.

ANAT møder hos EL og siger til ATHIRAT, at nu kan hun og hendes familie glæde sig, for BA'AL er borte. EL beder da ATHIRAT om at give ham en af hendes mange sønner, så vil han gøre ham til konge. ATHTAR bestiger BA'ALs trone, men opdager, at han er for lille til den og afgiver myndigheden igen.

Col. ii (Ca. 30 linier mangler af begyndelsen).

ANAT møder MOT og vil tvinge ham til at bringe hende BA'AL tilbage. MOT forklarer, at han slugte BA'AL på dødens strand. Solen, SHAPASH, gløder varmt, fordi MOT har handlet, som han har gjort. ANAT angriber nu MOT og hævner sig på det forfærdeligste på ham. (Slutningen er intakt).

Col. iii (Ca. 30-40 linier mangler af begyndelsen).

EL mener på grund af en drøm, at BA'AL er i live og beder i den følgende Col. [(slutningen intakt)

Col. iv (Begyndelsen intakt)] ANAT om at gå til SHAPASH og spørge, hvor BA'AL er, for plovfurene sprækker af tørke. ANAT adlyder befalingen, og SHAPASH lover at gå ud for at lede. Det ser ud til, at ANAT velsigner hende. (Ca. 35 linier af slutningen mangler).

Col. v: (Begyndelsen intakt).

Det ser ud til, at BA'AL i slutningen af col. iv har vist sig i live, dvs. er opstået fra døden. Colonnen indledes med, at BA'AL får ram på ATHIRATs sønner, heri includeret i hvert fald MOT, men formodentlig også ATHTAR. MOT klager over, hvilke behandling han selv har fået (af ANAT) og beder BA'AL om en erstatning for det tab, han har lidt, da BA'AL steg op af dødsriget. (Der mangler ca. 25 linier af slutningen).

Col. vi: (Begyndelsen er lidt defekt), men vi kan se, at BA'AL taler. MOT kan æde sine tjenere. MOT kommer til BA'AL på bjerget SAPON og klager herover. Det kommer til en jævnbyrdig kamp imellem dem. SHAPASH standser kampen med en advarsel til MOT om, at EL vil overgive MOTs trone til BA'AL.

Colonnen slutter med en tiltale til SHAPASH om, at hun er, hvor spøgelser og skygger er, men KATHIR og KHASIS beskytter hende.

Colonnens slutning er helt intakt og fortæller, at skriveren Elimelek har nedskrevet dette i konge af Ugarit, Niqmeds tid.

Tekst 10 (Hos Driver IV) står hos Driver efter Tekst 6, medens Gibson forviser den til fragmenterne. Driver opfatter den som en fortsæt-

telse af Tekst 6, om livet for BA'AL og ANAT efter hans genopstandelse. Kun slutningen af Col. iii er intakt.

I col. i skal ANAT flyve over bjergene og fortælle, at regnen vil komme igen, fordi BA'AL lever. I col. ii finder ANAT ikke BA'AL i hans tempel. Han er gået på jagt efter vildokser. ANAT møder ham på jagtmarkerne. BA'AL ser hende komme og fortæller hende, at de sammen skal knuse hans fjender. ANAT ser på ham med kærlighed. Col. iii fortæller trods manglende begyndelseslinier, at ANAT får at vide, at hun skal føde en okse. Og hun føder en tyr. Hun jubler og går mod nord og fortæller BA'AL den glædelige nyhed. »En okse er født for BA'AL, en vildokse for Skykøreren. BA'AL glædede sig.« (L. 35-37)

Tekst 11 (Driver Fragment III).

Næsten ingen linier er hele og der mangler mange, men man aner indledningen til et coitus mellem BA'AL og ANAT. Af andre personer nærværende ses kun navnet KATHIRAT, som betyder jordemoder. Ordet okse forekommer.

Myten HADAD, Tekst 12.

Myten kaldes normalt HADAD; i fortællingen veksler HADADs og BA'ALs navne, men der er hele tiden tale om den samme gud. Navnevekslingen bruges i den poetiske parallellisme.

Col. i: (Begyndelsen mangler).

Nogle, vi ved ej hvilke, klager over, at vilde dyr overfalder dem. EL opfordrer TALISH, YARIKHs (månegudens) tjenerinde og DAMGAY, ATHIRATs tjenerinde til at gå ud og lade sig parre med de vilde dyr, så at BA'AL bliver begærlig efter dem. BA'AL blev begærlig efter dem. (Slutningen er med).

Col. ii: (Begyndelsen mangler).

En (måske de vilde dyrs eller uhyrers leder) truer BA'AL med, at han vil fælde ham, blinde ham og lænke hans fødder. Uhyrerne anfalder BA'AL, han synker i mosen, syg og elendig. Syv års tørke følger. Al menneskelig aktivitet standser.

Denne myte er formodentlig en variation af myten i Tekst 5 og 6, og er derved med til at danne billedet af guden BA'AL.

Dokumentation

Fra første færd var det klart, at skulle stoffet overbevise andre end forfatteren selv om sammenhænge, sammenfald, afsmitninger etc. måtte billeddokumentationen gå så objektivt tæt på helleristningerne, som det var muligt, og det måtte for størsteparten være eget materiale.

Som dokumentation valgtes gnidebilledet, selvfølgelig med en forudgående og efterfølgende analyse af klippen. Gnidebilledet har den fordel, at man bringer med sig hjem et billede af ristningen i naturlig størrelse; man kan tage de mål, man vil, og man kan, i modsætning til på de allerbedste fotografier, få et billede uden forskydninger af hele og store ristningsflader, således at man medbringer det fulde indtryk af de enkelte billeddeles forhold til hinanden. Hjemme kan man lægge hele fladen ud og fortsætte sine iagttagelser med optegnelserne ved siden af.

Forfatterens erfaringer med de papirtyper, der er brugt, viser, at man kan medtage et billede fra klippen, som er lige så detailleret, som det bedste natfoto.

Illustrationsmaterialet er for det meste fotografier af gnidebillederne, optaget meter for meter i atelier. Billeder over format A 4 er placeret i en planchemappe.

Enkelte fortolkninger og overvejelser er gjort på andres materiale, som det vil fremgå. Ingeniør Torsten Högberg, tidligere daglig leder af Hällristningsinstituttet, Tanum, har bidraget med nogle fotografier også af egne gnidebilleder, dokumentationer, som man kan have den fulde tillid til, og som jeg herved er taknemmelig for at kunne gøre til mine egne.

Hvor materialet ikke er mit eget, vil det fremgå af oplysningerne i hvert enkelt tilfælde.

På fotografierne af egne gnidebilleder er målestoksforholdene 1:10, og hvor intet andet er anført, er det fotografiske arbejde med gnidebillederne udført af cand. mag. Hans Christian Wolter. Alle opgivne mål er taget på gnidebillederne.

På p. 150ff vil man finde en concordans, d.v.s. et sammenstillingsregister med kendte afhandlingers behandling af nærværende afhandlings helleristninger.

På p. 153 findes et stednavneregister med henvisning til concordansens sidetal. Stednavnene omfatter nogle betegnelser, som man hidtil har været vant til at se i helleristningslitteraturen.

Tolkningsforsøg

Fig. 1 Tanum sn.1, Vitlycke 1[4]. Motiv 1

Tolkningsforsøgene vil være samlede i to hovedgrupper. I et katalog over helleristningerne vil man sammen med de fleste illustrationer finde detailbeskrivelserne, de formelle tolkninger. De reelle tolkninger vil være samlede i grupper, som med rimelighed vil kunne sammenlignes, fordi visse ledemotiver synes at være fælles. Udvælgelsen er sket efter en betragtning af den enkelte helles billedindhold, således at de heller er taget med, som har en hypotetisk mulighed for at indeholde motiver fra myten eller dens afsmitninger.

I en mindre gruppe, som er samlet til sidst, vil formel og reel tolkning stå side om side, ligesom i det første tolkningsforsøg, Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4], der vil blive beskrevet og tolket motiv for motiv.

Hver af ristningerne vil være benævnt efter det svenske Riksantikvarämbetes inventering med fortidsmindets sognenummer og det specielle matrikelnummer, hvorpå hellen er beliggende. F.eks. som den første: Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4].

De få danske benævnes efter Nationalmuseets betegnelser for sogn, herred, amt og Nat. Mus. inventeringsnummer.

Da man jo ikke ved, hvad bronzealderfolket i Norden har kaldt deres mytologiske skikkelser, er navnene fra myterne brugt for oversigtens skyld; men ingen må derigennem forledes til at tro, at der i dette ligger et forsøg på at trække det mellemøstlige navnestof herop, selv om det som sagt må formodes, at idéindholdet og i hovedsagen myternes episike stof har været fælles for store dele af den foreurasiske halvø.

Tanum sn.nr. 1, Vitlycke 1[4] (Fig. 10, foldeplanche)

Grunden til, at tolkningsforsøgene vil begynde med *Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4]*, er den, at her på een og samme flade findes flest motiver og kombinationer af motiver, ja hele handlingsforløb, som er sammenfaldende med hele Ba'alsmytens begivenhedsforløb undtagen m.h.t. tempelbyggeriet. (p.16ff).

På forhånd kan der på dette sted anføres, at i det egentlige handlingsforløb, sammensat af 6 motiver, fra motiv nr. 2 til og med motiv nr. 7, følger billedfortællingen på hellen en ubrudt beretning i teksterne fra Tekst 5 iv L. 1 – Tekst 6 ii L. 37. De fleste forskere er enige om, at teksterne kan læses i nævnte rækkefølge (p.17ff). Ja, allerede i Tekst 5 i begynder forspillet til BA'ALs nedstigen i dødsriget, som motiv nr. 2 illustrerer. Sådedes, at hele mytefortællingen i teksterne 5 og 6 ville kunne fortælles over de 6 motiver. I det følgende vil ved hvert motiv de vigtigste passager fra denne mytefortælling blive citeret, medens der iøvrigt må henvises til den samlede oversættelse af teksterne 5 og 6. (p.134ff og 138ff).

Motiv nr. 1

Formel tolkning: (Fig 1.) Noget til venstre for midten af den store billedflade på ca. 23,3 x 7,6 m står en 54 cm høj, fallisk skikkelse med næbhovedet og de angivne fødder mod venstre. Figuren, der er ret dybt hugget, er forsynet med to arme, som hver er ca. 200 cm lange, og som er

mindre dybt huggede. Disse er uden angivne hænder og buer svagt nedad. Figuren er bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Under det yderste af hans højre arm ses et skib i to streger, under den anden arm, lidt nærmere kroppen et skib hugget i een streg.

På den meget glatte klippe løber regnvandet ned fra et naturligt, jordfyldt bassin oven for klippen, ned over begge ender af armene, ned over skibene, ligesom der løber en stribe ned bag figurens ryg. Dette skyldes ikke noget kunstigt brud på klippen, hvis omgivelser ikke ses at have været brugt som stenbrud.

Reel tolkning: Figuren må anses for at være en gud. Den rejste fallos må henføre ham til en frugtbarhedsreligion. Umiddelbart ville man synes, at de lange arme måtte være udtryk for stor magt.

I myten, der handler om SHACHARs og SHALIMs fødsel, Tekst 23, en tekst der tydeligt fremtræder som en ritualopskrift, hedder det, om den øverste gud EL i tekstens afsnit: E L. 33b – Rev L. 35.[1]

> ELs hånd[2] blev lang som havet
> og ELs hånd som floden (strømmen)
> ELs hånd blev udstrakt, lang som havet
> og ELs hånd som floden,
> EL tager to håndfulde (vand).

Det høres straks, at den poetiske parallellisme i formen er lig den, vi kender fra den hebræiske poesi. Her siges den samme ting på 4 næsten ens måder. Det, der siges her, er et udtryk for opfattelsen af verdensbilledet, som det var herskende i Forasien i årtusinderne op mod Kristi fødsel. Her rækker guden sine arme ud til det hav, der omgiver jorden. Dette billede af verden kendes fra en babylonisk tavle fra ca. 600 f.Kr.,[3] der viser verden gennemstrømmet af floderne, der løber ud til det hav, der omkranser den cirkulære flade jord. I Ernst F. Weidners oversættelse af teksten på tavlen hedder det bl.a.: »Götter, die in Mitten des Meeres --- «. De nærmeste paralleller fra Det gamle Testamente er salme 72,8, hvor det om kongen siges: »Fra hav til hav skal han herske, fra floden til jordens ende«. Zakarias 9,10 siger næsten det samme ordret om den kommende Messias.

I Ezekiel 28,2 skal profeten på JAHVES vegne bebrejde Tyrus' fyrste, at denne siger: »Jeg er en gud (ordret: Jeg EL) på et gudesæde sidder jeg i havenes midte« (forfatterens oversættelse). Her identificerer kongen sig med EL og tager ELs attributter på sig, som det iøvrigt er de semitiske herskeres skik.[4]

Overføres nu dette til den falliske skikkelse med de lange arme, kan vi ikke få noget bedre billede af tidens opfattelse af storguden, hvis magt når fra hav til hav, dersom vi vel at mærke tør tolke skibene under det yderste af hans arme som symbol på havet, eller strandbredden, hvor skibene ligger halvt i vand og halvt på land. Dette, sammenholdt med de omtalte vandstømme ned over figuren, giver et indtryk af et forsøg på, på hellen at skildre det landskab, hvor handlingen eller kulten skal foregå. (p.112 ff).

Motiv nr. 2 (ledemotiv I)

Formel tolkning: (Fig. 2) Til venstre for figuren med de lange arme ses en fallisk, 68 cm høj skikkelse med front mod denne. Kroppen er extremt lang, hovedet lille; en enkelt arm ses bøjet i albuen, løftet i underarmen med en slap, nedadvendt hånd. Fødderne er ikke angivet, men benenes afslutning forneden er føjet sammen med en vandret linie. Figuren er bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko.

Den høje skikkelse efterfølges af nogle små figurer fra 14-18 cm høje med mere eller mindre oprakte arme. De fleste er falliske. Tallet er

---

Noter:

1. Gibson p. 125, Driver p. 122-123, Gordon p. 95.
2. Se Gibson p. 124 note 8 og Driver p. 123 note 4.
3. Se tavlen med verdensbilledet, som er nr. 92687 i Cuneiform Texts from Babylon, Tablets etc. in the British Museum, Part XXII, Plate 48. Oversættelse af tavlens tekst ved Ernst F. Weidner, *Boghazkøi-Studien* 6, p. 85 ff se også Bruno Meisner: *Babylon u. Assyrien,* II p. 111, Heidelberg 1925.
4. 2. Mosebog 14,16; Salme 89,26 (JAHVE om David: Jeg lægger havet under hans hånd og strømmene under hans højre.) Esajas 51,15; Jeremias 31,35. Gud er verdensherskeren. Derfor fremhæves bl.a. Guds herredømme over havene. Kongens identification med guden er en velkendt sag fra Nilen til Eufrat-Tigris.

Fig. 2 Tanum sn.1, Vitlycke 1[4]. Motiv 2

vanskeligt at bestemme, men det ser ud til, at der skal være 7. Der ses 6 tydelige figurer og et svagt, ufuldstændigt fragment af den syvende. Alle småfigurerne er svagt huggede i den glatte klippe, der desværre ikke er glattet blot af isen, men også i nyere tid, ved at børn siddende på flade glatte sten har kælket på klippen sommer og vinter. Den formodning, at hvad vi mangler, kan være slebet af, bestyrkes ved, at 7-tallet også findes andre steder, hvor en bestemt markeret figur »skrider frem med følge«. (p.36ff, Tanum nr. 408 og Askum sn. nr. 70:1).

Reel tolkning: I Ba'alsmyten læser vi i tekst 5 v L. 1-25 (p.137):
(Ca. 25 linier af begyndelsen mangler)

1 [...........] sejrherren
2 [BA'AL......] næse lugter dig
3 [.........].......
4 [......] – struben på en kalv
5 [....] jeg vil sætte dig i et hul (6) tilhørende jordguderne og kom (7), tag dine skyer, din vind din tordenkile (8) din regn, med dig dine (9) syv tjenere, dine otte orner
10 (tag) med dig PIDRYA, dug-datteren,
11 (tag) med dig TALYIA, byge-datteren.

I myten har BA'AL nu givet efter for dødsguden MOTs invitation til at besøge ham i dødsriget. Den høje skikkelse tolkes som regnens, tordenens og vindens gud, frugtbarhedens gud, der her går sin årlige undergang imøde, når tørken begynder om foråret i Mellemøsten, og når den måske også begyndte her om foråret i den ældre bronzealder.[5] Vi ser kun hans syv tjenere.[6] Dug-datteren og Byge-datteren ses heller ikke, hvis ikke vi vover en reel tolkning af et par ikke-falliske figurer, der svæver – den store bag, den lille foran BA'AL.

Foreløbig har vi to motiver, for det første: guden EL for hvis ansigt de fleste handlinger sker, og for det andet: guden BA'AL, der går til sin død. Set og beskrevet formelt hver for sig kunne disse motiver betyde hvad som helst, men set sammen begynder en komposition at vise sig.

Teksten fortsætter:

12 Da skal du sandelig vende dit ansigt mod bjerget, fuldt af grave.
13 Hæv bjerget op på dine to hænder,
14 Skov (op) på de (dine) to håndflader og stig ned (15) i urenhedens hus (i) jorden. Du skal tælles blandt dem (16), der stiger ned i jorden og du skal kende intetheden, når du er død.
17 Det hørte sejrherren BA'AL.

Det er stadig dødsguden MOT, der taler.

På billedet af den store skikkelse ses en forbindelse mellem hans fødder. Er det en lænke, der betyder, at han ikke kan flygte?

I en kortfattet parallel til Ba'alsmyten, i Hadadmyten, i Tekst 12 ii L. 33[7] kan en mulig oversættelse i en søndret tekst lyde således:

Jeg vil fæstne en lænke tæt om BA'ALs fødder.

5. Se hertil H. H. Lamb: *Our Changing Climate, Past and Present,* p. 304, Weather, 14, 1959.
6. De 8 orner skal forstås som en parallellisme til de 7 tjenere. 8-tallet skal forstås som inclusivregning, et fænomen, der er almindeligt i semitisk litteratur. Jfr. 1. Samuel 16, 10-11, hvor Isaj opregner sine 7 sønner, men jo også har David! Se Cyros H. Gordon: *Före Bibeln och Homeros,* Stockholm 1964, p. 123.
7. Se også Driver p. 72-73 L. 31 ff.

Fig. 3 Tanum sn.1, Vitlycke 1[4]. Motiv 3

I teksten er han, BA'AL/HADAD, ved at tabe en kamp mod uhyrer. Her i L. 33 vil een af dem lænke ham, og nogle linier længere henne begynder 7 års tørke, og han findes død, dækket af blod.

Det er ikke utænkeligt, at dette træk med BA'ALs sammenbundne fødder fra den ene myte kan smitte af på den anden, og at det hører til den billedlige opfattelse af denne gud i hans fornedrede situation.

I Tekst 5 ii L. 12 læses der:

Din slave er jeg, og din for evigt.

Således udtrykker BA'AL sig i sit budskab til MOT, før han begiver sig af sted. Der er således andre belæg for, at figuren har sammenbundne ben.[8] Den slappe gestus med arm og hånd fuldender billedet.

Motiv nr. 3 (ledemotiv II og III)

Formel tolkning: (Fig. 3) Yderst til højre lidt over den langarmede figurs venstre hånd ses en 52 cm høj, fallisk, sværdbevæbnet skikkelse med knaphoved, en fod markeret. Figuren er i tæt forbindelse med bagkroppen på et firbenet dyr, ret lavbenet med lang hals og markerede ører eller horn. Enten er dets hale løftet, eller også er det en arm fra skikkelsen, som berører dyrets bagkrop. Skikkelsens fallos er i kontakt med dyret, og der er en forbindelse mellem skikkelsens overkrop hen over dyrets krumme ryg, næsten til dets hals, måske en arm med en tømme eller stok.

Reel tolkning: Der kan ikke være tvivl om, at her foregår en copulation mellem en mand og et dyr således som vi også finder den på Tanum sn. nr. 160, Hoghem 2^3 (p.75ff) og på Skee sn. nr. 22, Lille Massleberg 1^1A (p.75ff) i en lignende billedmæssig sammenhæng, samt på enkelte andre steder, hvor sammenhængen endnu ikke er klarlagt, f.eks. på Tanum sn. nr. 450, Lille Arendal 3^2 III (p.76ff) og Bottna sn. nr. 88, Kallsängen (p.75ff). Endvidere findes motivet på en løs helle fra en høj (A,1) fra Ljungarums socken, nu i Jönköbings museum.[9] Hellen hører til en indercirkel af skråt stillede sandstensfliser omkring en centralgrav fra bronzealderen, C-14 dateret til 1315 ± 130 f.Kr. (ikke-calibreret). På andre sandstensflader ses dyrebilleder, skib og en enkelt jagtscene. Ialt 15 af de tilbageblevne 45 sandstensfliser havde helleristninger.

Her findes mand-dyr-scenen i forbindelse med en grav, i myten læser vi fortsat i Tekst 5 v L. 18-21:

18 Han elskede en kvie på dødens (grund)
en ko (19) på marken, dødens strand.
Han lå (20) med hende syvoghalvfjerdsindstyve (gange)
21 Han besteg hende otteogfirsindstyve (gange).

Her ser vi et sammenfald mellem myten og motiv nr. 3 på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1^4, og på de i det foregående nævnte paralleller.

Flemming Friis Hvidberg gør opmærksom

8. Se p.124. I en formodet kvindegrav fra Ras Shamra har skellettet sammenbundne fødder.
9. Se Anders Wihlborg: Sagaholm. A Bronze Age Barrow with Rockcarvings, *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum,* 1977-78.

på, at det ikke er overraskende, at denne elskovsscene udspilles netop, som ALIJAN BA'AL nedstiger i dødsriget. Også Adonis' bryllupsseng er hans ligbåd, som vi kender det fra Theokrits skildring (Idyl. XV).[10] Hvidberg gør også opmærksom på, at »det er Ba'alsguddommen, som gennem sit Epitheton ᵓādōn (Herre) blev til grækernes ADONIS.«[11] Hvidberg parallelliserer desuden Tekst 12 (Hadadteksten),[12] hvor BA'AL overfaldes af dæmoner under jagt, med ADONIS' død for vildsvinet, ligeledes under jagt. Sagnet kendes så sent som fra omkring 100 f.Kr. hos den græske digter Bion fra Smyrna.[13]

Også den ægyptiske Osirismyte og Osirisceremonierne har paralleller til BA'ALs Hieros Gamos med ANAT på »dødens strand«.

I Plutarchs version af Osirismyten, som efter H.O. Langes[14] mening »har en stor værdi, da han synes at have øst af nogenlunde gode kilder«, hedder det: »Endelig fødte Isis med Osiris, der havde befrugtet hende efter sin død, den for tidligt fødte og på de nederste lemmer svage Harpokrates.« I en af Isis' og Nephtys' klagesange over deres broder Osiris' lig synger de: »Du med det skønne åsyn, kærlighedens herre, du tyr, der befrugter køerne, kom, --- , Du herren blandt kvinderne, du mand blandt køerne --- «.[15] I tekster fra prinsesse Anchnesneferibres sarkofag hedder det i c. Mysteriet om Osiris' genoplivelse: » --- Du er Vestlandets Tyr --- Korn opstod nemlig af Osiris' lemmer, da Thoth havde sat ham i balsamenringshuset ---. (Om Isis) Hun har begivet sig til gravbyen; idet der opstod korn af hende i balsameringshuset, da Thoth havde sat hende der«.[16]

Denne parallel taler ikke direkte om copulationen som Plutarchs, men den er underforstået foregået i balsameringshuset efter Osiris' død.[17]

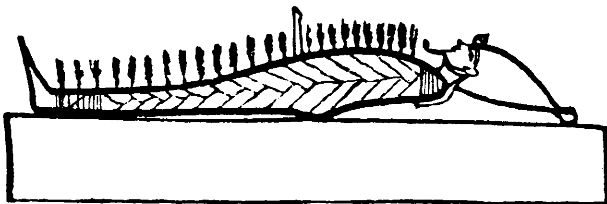

Fig. 4 »Korn Osiris« (cf. note 17) »Corn Osiris«

Tut-ankh-amon blev begravet efter Osiris-ritualet. Hans mumie lå på en Osirissilhuet af spiret korn, og hans fallos var mumificeret i erigeret form.[18] (fig 4). Desroches-Noblecourt ser i det spirede korn en magisk mekanisme, hvis hensigt det var at igangsætte en proces, der fører til opstandelse.

Det er imidlertid ikke overalt på ristningerne, at dette møde mellem BA'AL og ANAT, BA'ALs kvindelige modstykke, hans hustru og efter orientalsk skik også hans søster, skildres som en mand-dyr copulation. På f.eks. Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1[5] [19] og andre steder må man efter den billedmæssige sammenhæng se den samme scene, som her, udført af den mand og kvinde, som f.eks. står med benene i vandstriben. Herom senere ved tolkningen af disse heller.

10. Flemming Friis Hvidberg: *Graad og latter i Det gamle Testamente,* København, 1938, p. 19.
Sigurd Müller: Theokritos, *Udvalgte Digte,* København 1915, »Adonisfesten« p. 84-101, især p. 97, Hieros Gamos-stedet.
Martin P. Nilsson: *Olympen,* København 1966, p. 182 ff.
Parallellen er i og for sig kun forsvarlig eftersom Adoniskulten, stammende fra Syrien, må være en afledning af Ba'alskulten, se Johs. Pedersen, *Israel III-IV,* København 1934, Exkurs II, Den israelitiske vinhøstfest, p. 552.
11. Flemming Friis Hvidberg: Det førisraelitiske Kana'an, *Haandbog i kristendomskundskab, Første bog,* København 1942, p. 110.
12. Gibson p. 134, Driver p. 72-73.
13. Se bl.a. Willamowitz-Moellendorff: *Bion von Smyrna, Adonis,* Berlin 1900 og Frazer: *Adonis, Attis, Osiris 1-2,* 3. udg. 1914 eller samme *The Golden Bough,* London 1971 p. 619 ff.
14. Plutarch: *»De Iside et Oriside« oversættelse af Kap. 12-20* af H.O. Lange: *Religiøse Tekster fra det gamle Ægypten,* Verdensreligionernes Hovedværker, København 1921, p. 3-10.
15. Op. cit. Lange p. 44.
16. C.E. Sander-Hansen: *Ægyptiske Religiøse Tekster,* Verdensreligionernes Hovedværker 1. bd. 1953, her cit. tekster fra prinsesse Anchnesneferibres sarkofag, c. Mysteriet om Osiris' genoplivelse p. 40, 44, 46.
17. The »corn-Osiris«, Vignet fra Jumilac Papyrus. Ptolemæisk el. romersk periode. Louvre Mus. Paris. *A Dictionary of Egyptian Civilization,* London 1962 p. 203.
18. C. Desroches-Noblecourt: *Life and Death of a Pharaoh, Tutankhamen,* London 1969 p. 253 og 232.
19. p. 180.

I myten er BA'AL skildret snart som en tyr, snart i en menneskeskikkelse. Det må derfor ikke undre, at vi i myten på dette sted ser ham som mand i forholdet til kvien.[20] Gordon opfatter den skildrede scene som »bestiality«.[21]

Al anden tolkning end den bogstavelige er at flygte fra mytens billede, som et led i den frugtbarhedsreligiøse begrebsverden, som disse billeder bærer præg af. Og scenen kan udmærket tænkes udspillet på kultpladsen. Dette må jøderne have oplevet, da forbud imod omgang med dyr (sodomi) kan læses i moseloven f.eks. i 3. Mosebog 18,23-24,[22] med den vigtige tilføjelse, at folket (Israel) ikke må handle, som det folk, der nu drives bort (Kana'anæerne).

Scenen med BA'AL og kvien er sprunget over Middelhavet og det ægæiske hav til en myte om Zeus, der elskede den smukke Io, datter af den argiviske konge Inachos. Zeus forvandler hende til en ko og nærmer sig hende i tyreskikkelse.[23]

I »Den bundne Prometeus« fortælles det, at Hera sender en oksebremse efter hende. Flugten for denne fører hende til den lænkede titan Prometeus. I Ægypten befries hun, bliver forvandlet til menneskeskikkelse og føder en søn Epafos.[24]

I denne version af myten om BA'AL og kvien ANAT, en version, der er adskillige hundrede år yngre, er det problem, som generede Kapelrud løst, idet Zeus er er blevet tyr.

I virkeligheden viser eksemplet blot, hvordan mytens elementer blandes på en ny måde, medens myten er på rejse.

Det kan derfor udmærket ske, at mytens bestanddele blandes flere gange, så at man udskyder visse dele af de omformede elementer og tager gamle, oprindelige træk op igen. Det vil således f.eks. kunne fortælles, at Io var forvandlet til en ko, men at Zeus ikke fik sig omskabt til tyreskikkelse. Det er nok også den form myten har haft ude på landet, hvor man vidste, hvad en ko og en tyr var, og hvor man ikke tog tingene så bornert, som i bystaterne, hvis forfattere var dem, der bragte historierne på skriftlig form.

At det er den samme myte, er der ingen tvivl om.

Vi ser også på vort sted i Ba'alsmyten, at resultatet af BA'ALs og kviens forbindelse vakler: Blev det en søn eller en kalv? Se den reelle tolkning ved motiv nr. 4.

Scenen foregår på »dødens strand« (p.117ff), hvilket også i det følgende, især under motiv nr. 5, vil være betegnelsen for stedet, hvor vigtige dele af kultdramaet finder sted.

Motiv nr. 4 (ledemotiv IV)

Formel tolkning: (Fig. 5) Til venstre for copulationsscenen ser vi nu det meget omstridte billede af en cirkel med et hornet dyrehoved med forkrop til venstre og ligesom nogle linier ned over cirkelslaget med en gennemsnitsdiameter på 53 cm. Disse linier afsluttes for oven med en bøjning med en knop på. I den opmaling, som er foretaget på Riksantikvarämbetets vegne af ingeniør Torsten Högberg, Grebbestad, efter nøje klippeanalyse i 1975, er linierne og knoppen blevet til en hel skikkelse med to ben og en højre arm. Skikkelsen skræver over den resterende del af dyrekroppen, der en antydet i prikhugning af fladen. Netop dyrets bagkrop har været genstand for forskellige formelle tolkninger, men på grund af opmalingen, der som naturligt er sket af hensyn til de mange besøgende ved den berømte helle, kan det ikke i øjeblikket lade sig gøre at analysere klippefladen objektivt, heller ikke ved sidelys, der vil forstyrres af opmalingen, hvad man kan se på et fremragende billede af Pehr Hasselrot.[25] Slitagen har nok også sin skyld i, at ristningen ikke fremtræder helt tydelig, eller måske er den aldrig gjort færdig. Det er også et åbent spørgsmål, om hugningen er gjort ad een gang. Forfatterens eget gnidebillede på tyndt

20. Arvid S. Kapelrud, der har en anden opfattelse, mener, at BA'AL her optræder i okseskikkelse; se *»Vor konge er BA'AL«* Oslo 1973, p. 45; men der er intet i de citerede linier, der minder herom. BA'AL er ikke i det foregående omtalt som tyr.
21. Cyrus H. Gordon: *Ugarit and Minoan Crete,* New York 1966, p. 23-24.
22. Endvidere 2. Mosebog 22,19; 3. Mosebog 20,15 f; 5. Mosebog 27,21.
23. Fra Martin P. Nilsson: *Olympen,* København 1966, p. 87-88, 92.
24. Samme, p. 53.
25. Pehr Hasselrot och Åke Ohlmarks, 1966, p. 96.

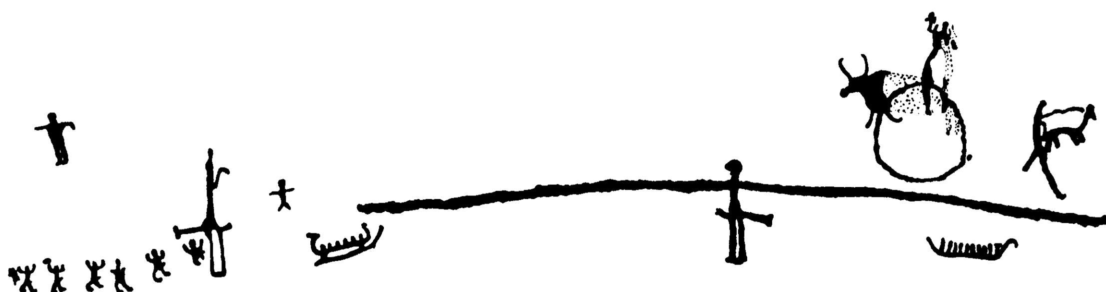

Fig. 5 Tanum sn.1, Vitlycke 1[4]. Motiv 4

mønsterpapir med carbonfarve viser trods alt et motiv i sammenfald med det meste af Torsten Högbergs opmaling, således at den formelle tolkning får stå fast, at billedet viser et hornet dyrs forkrop med 2 forben, den øvrige krop og de to bagben i prikhugning, en del af kroppen inden for den øverste trediedel af et cirkelslag, og over bagkroppen med begge ben synlige langs dyrets flanke, en ikke fallisk menneskeskikkelse, ca. 49 cm høj, med front mod beskueren, med krum oprakt højrearm, hovedet nærmest af knapform. På gnidebilledet kan anes måske en stump af en nedadvendt venstrearm parallelt med en skurestribe. Om der er stumper af en hestehalefrisure til højre for hovedet, skal ikke kunne siges med fuld sikker hed. Gnidebilledet antyder hugninger i skurestribens kanter.

Relativ kronoligi: Der vil her som flere andre steder kunne indvendes, at motivet formodentlig ikke er hugget på een gang, at oksen er af en næsten ukendt type i området, at dens krop er hugget på to forskellige måder, at menneskeskikkelsens udformning kan diskuteres, og at det ene element i motivet kan være hugget før det andet.

Der kunne udmærket rejses en diskussion af, hvad der er hugget først eller sidst, og det kan godt være, at elementerne måske er kommet til et efter et, men i sin endelige udformning har motivet fået den fremtræden, som gør den følgende reelle tolkning mulig, en fremtræden inden for en motivgruppe, som allerede ved motiv nr. 3 har vist sammenfald med myten.

Reel tolkning: Billedet forestiller en kvinde, der føder en tyr, cirkelen er en overdimensioneret fødselsåbning. Man kunne fristes til at spørge, hvorledes tegne dette uden perspektiv på anden måde og med fremhævelse af det helt usandsynlige i situationen?

I fortsættelse af Tekst 5 v læses fra linie:

22 Og hun blev [gra]vid og fødte et drengebarn.
23 Se[jrherren BA'JAL, klæd (ham)
24 i [hans (egen) kappe og E]L ? at bønfalde
25 y [........ f] til hans bryst (p.137)
(herefter mangler colonnen ca. 11 linier)

Man vil nu kunne indvende, at teksten ikke taler om, at ANAT føder en tyr, men at hun føder en dreng. Her støder vi på problemet ved selve rækkefølgen af de begivenheder, som Ba'alsmyten fortæller. Men følges nu Virolleauds 1. rækkefølge (p.17) slutter myten med tavle IV, hvor BA'AL er stået op af sin grav, og ANAT skal møde ham oppe i bjergene. Inden da ser hun på tyren, og ATHIRAT taler til ANAT, at hun skal blive svanger med en kalv, en okse, – og en ko, og i Tekst 10 iii L. 20[26] læser vi:

En tyr, en tyr, en ungtyr fødte h[un til BA'AL]

Teksten er noget i stykker, men ved hjælp af sammenhængen giver Virolleauds tekstconjek-

26. Se også Driver: BA'AL IV iii L. 19 (Driver p. 118-119).

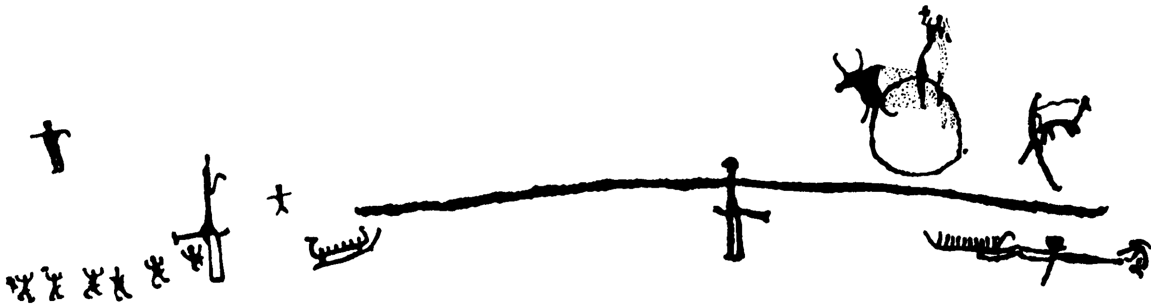

Fig. 6 Tanum sn.1, Vitlycke 1[4]. Motiv 5

turer den rette mening, ikke mindst, når vi læser slutningen L. 36-38 (Driver 35-37) hvor ANAT taler:

36 (35) »EN okse er født for BA'AL
37 (36) en vildokse til Sky-køreren«
38 (37) Sejrherren BA'AL glædede sig.

Den mening kan fremføres, at teksten i Tekst 5 v L. 22 foregriber, hvad der skal ske af glædelige ting, når BA'AL vender tilbage til jorden; på samme måde har myten eller snarere den afsmitning, som er sket i Bohuslän, gjort, at man placerer tyrefødslen her. Man skal ikke tolke scenen sådan, at det er BA'AL i skikkelse af en tyr, der lægges i jordgudernes hus af ANAT, men at det senere sker i mandsskikkelse, således som det ses i Tekst 6 i L. 17-18, hvilket foregår efter dramaets indre kronologi. Men muligheden er til stede for denne tolkning, selv om tyren på billedet er mig for levende til at skulle forestille en død. I »tablette 18.148«, fundet i Ugaritpaladsets »cour V« i bageovnen ved udgravningskampagnen 1954-55, er teksten inddelt i paragraffer, i hvilke der i hver nævnes et dyr, ledsaget af et gudenavn. Således er den unge tyr sidestillet med BA'AL og hesten med Astarte (ATHIRAT).[27]

I myten er BA'AL nu borte i MOTs rige, i dødens rige. Hans elskede ANAT leder efter ham overalt. EL får at vide af tjenerparret GUPN og UGAR, at ALIJAN (sejrherren) BA'AL er blevet fundet på »dødens strand«. Det lyder således i Tekst 5 vi, som følger direkte efter colonne v (der mangler nogle vers i begyndelsen, linieringen er Drivers).[28]

3 [De opløftede deres stemmer og rå]bte vi to
[har været (4) ved jorden]s ende.
For dig (5) fravær af høst (misvækst),
vi to er nået til (6) et dejligt sted,
dødens grund,
7 til et yndigt sted, marken, dødens strand.
8 Vi to er nået til det sted, hvor BA'AL var
faldet til jorden.
9 Død var sejrherren BA'AL,
10 gået til grunde er fyrsten, jordens herre.

Derpå begræder EL på orientalsk vis sin søns død.

Motiv nr. 5 (ledemotiv V/IV)

Formel tolkning: (Fig.6) Under den langarmede skikkelses venstre arm under motiv nr.3 (manddyr) ses en på ryggen vandret liggende fallisk skikkelse med stærkt fremhævet scrotum. Skikkelsen måler 77 cm og har en langstrakt krop og hals med et lille knaphoved som den lange figur i motiv nr. 1. Benene er tynde med markerede knæ. Fødderne er hugget sammen med et skib. Figuren er bevæbnet med et ukarakteristisk sværd.

Bag ved skikkelsens hoved ses en hugsiddende sammenbøjet, ikke-fallisk skikkelse, som udstrakt ville måle 33 cm i højden. Figuren har

27. Claude F.A. Schaeffer: *Ugaritica IV,* Mission de Ras Shamra, Tome XV, Bibliotèque archéologique et historique, Tome LXXIV, Paris 1962, p. 45.
28. Driver p. 106-109, Gibson p. 73.

hestehalefrisure. En arm er strakt frem over den liggendes hoved, og en arm peger frem mod dette hoved. Foran kroppen ses to lodrette hugninger, over den opadvendte hæl, resterne af en skålgrube.

Reel tolkning: Her er det enkeltmotiv, som i forening med de nys beskrevne, er det bedste indicium for, at Ba'alsmytens handling er repræsenteret eller er til stede i en stærk og næsten korrekt afsmitning.

I samme colonne (Tekst 5 vi):

(28) Hun kom til et yndigt sted, til (29) dødens [grund], et yndigt sted, marken, (30) dødens [strand]. Hun [kom] til det sted, hvor BA'AL var faldet (31) til [jorden]. Som [klædning] hyllede hun sig i sin sørge[dragt].

Motivet må vise, hvad linierne fortæller, at ANAT finder sin døde elskede på »dødens strand«, symboliseret ved skibet under ELs arm, der »når fra hav til hav«. Her ligger den døde frugtbarhedsgud med sine kendetegn på frugtbarhed kraftigere markeret end mange andre steder. Hans hustru ses ved den døde mands hoved i en stilling, der er en mellemting mellem den knælende og den hugsiddende, krumbøjet med begge arme hælpeløst strakt frem mod den dødes isse, med hovedet bøjet, som det kan tænkes, at man ville sidde ved en, der lå lig. Således sidder også Nephtys ved den døde Osiris' hoved, og i Ægypten den dødes enke under begravelsesritualet, mens hun citerer formler, der skal fremkalde genfødselen.[29]

Digtet skildrer hendes sorg ved at fortælle, at hun på orientalsk vis sønderriver sine klæder (L. 31), og i Tekst 6 i L. 1-6 river hun sig i ansigtet. Om den stærkt markerede nøgenhed har med sønderrivelsen af klæderne at gøre skal være usagt, men dog forsigtigt antydet.

Endnu en parallel til Isiskulten kan nævnes. I en tekst, »Gudelæren fra Memphis« læses: »Nephtys og Isis ufortøvet, fordi Osiris var druknet i dets vand. Da Isis og Nephtys så ud, fik de øje på ham og opskræmmedes over ham. Men Horus befalede Isis og Nephtys ufortøvet at gribe Osiris og forhindre, at han druknede«.[30] De griber ham, og han begraves i kongeborgen på nordsiden af det land, han var nået til. I Plutarchs version af de ægyptiske myter driver den døde Osiris i land ved Byblos![31]

Men tilbage til den sørgende kvinde. Foran sin krop har hun to lodrette streger, der krummer lidt mod hinanden ved afslutningerne. De er først fornylig blevet observeret som hugne streger og er straks af stedlige beboere blevet reelt tolket som et graviditetstegn. Måske skal det snarere umiddelbart tolkes som et vulvasymbol. Der ses ikke at være fundet ugaritiske hentydninger til ANATs vulva, men i den sumeriske litteratur vil man kunne læse, at den sumeriske gudinde INANA besynger sin vulva.[32] Herfra og til at tolke det som graviditetstegn er ikke langt, når en version af myten forventer, at hun er gravid med en tyr, indtil BA'AL kommer tilbage. Et lignende tegn ses på den i forhold til Vitlycke-pigen spejlvendte figur på den meget ødelagte helle, Tanum sn. nr. 406:1 Kalleby, Soldattorpet. Denne ristning afspejler i øvrigt også nogle af motiverne.

I INANAs digte lyder det også: »Sweet Earth, the fecund cow was impregnated with the rich semen af heaven«.[33] Man kan med denne yderligere parallel fra en af ANATs aner i Mellemøsten sige, at det reelt tolkede vulvasymbol står i udmærket forindelse med forestillingen om, at gudinden på dette sted på Vitlycke er gravid med sin tyr.

Her slutter Tekst 5, uden at der mangler noget af teksten. Tekst 6 fortsætter derefter med at fortælle om ANATs frygtelige sorg. Hun flår sig i ansigtet og råber sin klagesang. Solgudinden SHAPASH kommer til hende, løfter BA'ALs lig op på ANATs skuldre, og ANAT begraver ham på bjerget SAPON i nord, i jordgudernes hul og foretager derefter et formidabelt slagtoffer.

---

29. Christiane Desroches-Noblecourt, 1969 p. 237.
30. Op. cit. Sander-Hansen p. 67.
31. H.O. Lange: *Religiøse Tekster fra det gamle Ægypten,* Verdensreligionernes Hovedværker, København, 1921 p. 6.
32. Se den seneste oversættelse af disse digte hos Samuel Noah Kramer: »The Sacred Marriage Rite«, *Ariel* nr. 37, Jerusalem 1971, p. 66.
33. Ibid. P. 63.

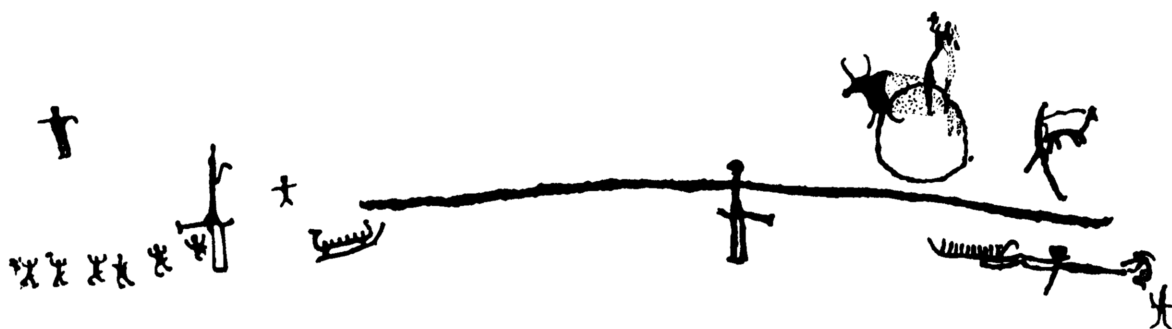

Fig. 7 Tanum sn.1, Vitlycke 1[4]. Motiv 6

Motiv nr. 6 (ledemotiv VII)

Formel tolkning: (Fig.7) Skråt til højre under kvindefiguren ses en 28 cm høj korthalset, fallisk, armløs skikkelse bevæbnet med et ukarakteristisk sværd. Den mindste figur i motivgruppen, bortset fra de syv små i motiv nr. 1 og en lille figur i næste motiv. Benene er i hugningen meget udviskede. Figuren er vendt mod den hugsiddende figur.

Reel tolkning: Figuren er BA'ALs afløser ATHTAR, der skal indsættes som konge i stedet for BA'AL.

I de følgende linier fra Tekst 6 i L. 44-46 (Driver: BA'AL III i L. 16.18)[34] hører man overguden EL sige:

til (44) herskerinden, havets ATHIRAT:
Hør (45) herskerinde, havets ATHIRAT!
Giv (46) en af dine sønner, jeg vil gøre ham til konge.

På billedet her vises ATHTAR blot bag dødslejescenen som en antydning af den efterfølgende scene. Hans forgæves tronbestigelse i L. 56 ff (31 ff), hvor det viser sig, at han er for lille til tronen, har tilsyneladende mindre interesse end blot at vise hans tilstedeværelse, der netop derved kommer til som enkeltmotiv at føje sig til kompositionen for at gøre den dækkende for begivenhedsforløbet. Dette afløser-motiv som fast billedtype ses også på andre ristninger (p.87ff), ikke blot på ristninger, der tolkes ud fra Hieros Gamos som ledemotiv, men også hvor Tvekampe er det.

Motiv nr. 7 (ledemotiv VIII)

Formel tolkning: (Fig. 8) Oven over motivet med tyren og cirkelen ses en dårligt tegnet, halvt udvisket 39 cm høj skikkelse, som er svær at tyde. Skikkelsen er ikke-fallisk. Det ser ud, som om den har tre arme, to til venstre og en til højre. Foran en markeret fod en skålgrube. I forlængelse af armen, der rækker til højre for beskueren ses et våben, på hvilket der hænger en lille 19 cm høj figur med to ben, hverken fallos eller sværd ses, en enkelt armstump rækker måske til venstre.

Reel tolkning: Hvis den formelle tolkning er rigtig i sin detailbeskrivelse kan billedet handle om ANAT, der hævner BA'ALs død ved at dræbe MOT.

Tekst 6 ii L. 30-37:[35]

(30) Hun greb (31) gudernes søn MOT.
Med sværd (32) kløvede hun ham.
Med et sold sigtede (33) hun ham.
Med ilden brændte hun ham.
34 Med en håndkværn malede hun ham.
På marken (35) udsåede hun ham.
Hans kød, sandelig, spiste (36) fuglene.
Hans lemmer gjorde de ende på (37), spurvene.
Kød til kød skreg.

Colonnen afsluttes med et tydeligt tegn på, at vi har hele slutningen med.

34. Gibson p. 75, Driver p. 110-111.
35. Gibson p. 77, Driver p. 110-111.

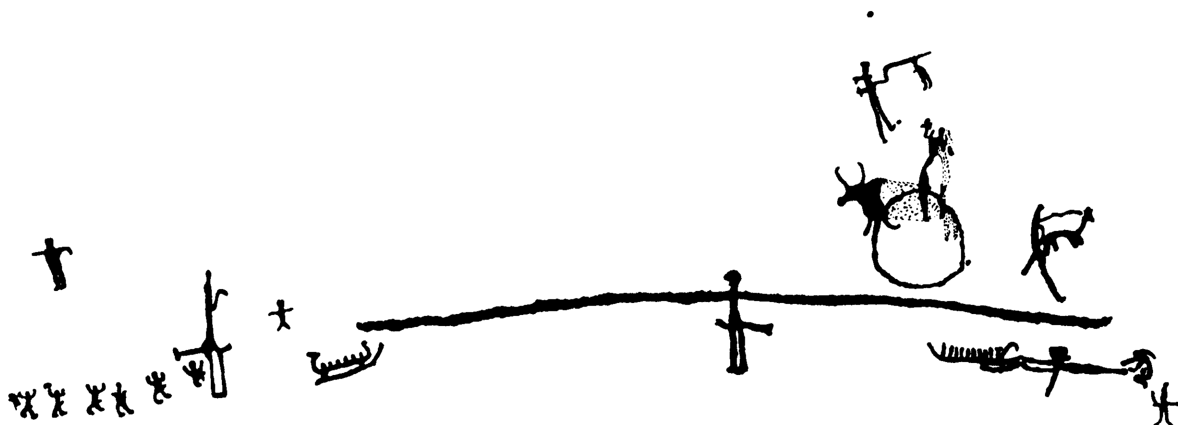

Fig. 8 Tanum sn.1, Vitlycke 1[4]. Motiv 7

I den næste colonne »iii« mangler de første 29 linier, men herefter fremgår det af teksten, at BA'AL er genopstået.

Men forinden må dødsguden MOT dø, og det sker eftertrykkeligt ved ANATs hånd med så mange midler, at man må tro, at man her ikke blot står ved tørketidens ende, men har at gøre med rituelle handlinger, som har udspundet sig ved bronzealderens ligfærd (p.121 ff), i Mellemøsten og i Europa. ANATs behandling af MOT er netop forudsætningen for BA'ALs genopstandelse.

Den parterede MOT ses næppe i denne motivkombination, hvis ikke figurens lidenhed og armløse ynkelighed på spidsen af ANATs våben skal give os dette træk. På Tanum sn. nr. 273, Varløs 1[3] ses han mellem en ikke-fallisk bueskytte og et brudepar (p.47ff og 161).

Hermed har det 7., men måske det svageste af motiverne sluttet sig til den øvrige komposition, billedet er for så vidt fuldendt.

Efter BA'ALs genopstandelse og tyrens fødsel mødes BA'AL og ANAT i nord, vel på bjerget SAPON, som er BA'ALs opholdssted.

Klippen på Vitlycke 1[4] har en kraftig brudlinie oven over motiv nr. 7, som på afgørende måde skiller den behandlede kombination af 7 motiver fra scenen ovenover.

Motiv nr. 8 (ledemotiv III)

Fomel tolkning: (Fig. 9) En stor 127 cm høj, fallisk skikkelse med antydet scrotum står over brudlinien i klippen med front mod højre. Hovedet er næbhoved på lang hals; lægge, knæ og fødder er markerede på begge ben. I en i albuen bøjet og løftet arm, med markerede fingre på hånden, løftes en økse af næsten parallel form. Den anden arm bøjer nedad med 4 markerede fingre. Figuren er bevæbnet med sværd i skede med bred dupsko. Sværdet har et stærkt fremhævet korsformet hæfte, men ser man nærmere efter, er hæftet og den del af sværdskeden, der er foran skikkelsen, forskudt i forhold til den del af sværdskeden, der vender bagud.

55 cm til højre for og udfor figurens knæ står med ryggen til en 70 cm høj, ikke-fallisk skikkelse med næbhoved på lang hals og hestehalefrisure. Begge knæ og fødder er markerede. Figuren vender mod højre. Med front mod denne står en 71,5 cm høj, fallisk skikkelse med næbhoved på lang hals, med markerede knæ, lægge og fødder, bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko.

De to figurer er forenede ved hoved og ved en markeret arm, hvis hånd lægges på den andens skulder. Men hvem af dem, der gør det, er svært at se; det kunne se ud til, at armen tilhører figuren til venstre. Desuden er de forenede ved hofterne, og der er en streg mellem deres to forreste ben under knæet.

Nogle skålgruber ses foroven og under skikkelserne.

Reel tolkning: Højt oppe i klippens landskab, omtrent ved toppen står vi her overfor et Hieros Gamos. Det bryllup, hele myten i virkeligheden stilede imod. Det bryllup, der førte livet videre, da naturens død var overvundet, og frugtbarhedsguden var genopstået.

At myterne har indeholdt et sådant bryllup antydes i et stærkt beskadiget fragment, Tekst 11,[36] der er så meget i stykker, at kun indledningen til et coitus antydes, og et enkelt vildfarende ord »en okse« skulle antyde, at det er oksefødselen i Tekst 10 iii (p.27f), der er tale om. Endvidere er nævnt ordet KATHIRAT, der er et navn, som betyder »jordemoder«. Derudover er kun ANATs og BA'ALs navne nævnt. Der er diskussion om både hvor Tekst 10 og hvor Tekst 11 hører hjemme. Driver lader Tekst 11 (BA'AL IV) slutte sig til Tekst 6 (BA'AL I, III, I iv)[37] medens Gibson[38] og Gordon[39] lader Tekst 5 og 6 stå sammen uden følge af Tekst 11. Den lille Tekst 11, så fragmentarisk den er, står umiddelbart som udtryk for det element, der ikke er med i slutningen af Tekst 6, nemlig ANATs og BA'ALs ægteskabelige møde, som blot er antydet i Tekst 10, da BA'AL efter alle trængsler kan slå sig ned på sit bjerg SAPON.

Det er dette endelige møde mellem BA'AL og ANAT, som motiv nr. 8 viser os, det hellige bryllup, som af kultdeltagerne har været betragtet som kultens klimaks, og som er blevet efterfulgt af deltagernes orgier.

Reelt må den store meget udpenslede figur tolkes som EL, der giver parret sin velsignelse, men der er ingen tekst, der støtter denne tolkning. At EL kan have været nævnt i forbindelse med dette ANATs og BA'ALs Hieros Gamos i enten tekst 10 eller 11, i nu forsvundne afsnit, er tænkeligt. Der mangler et ukendt antal linier i alle 3 colonner i Tekst 10, og der mangler noget i hver linie af Tekst 11. Det er en mulighed, som efter den her fremlagte metode ikke kan anvendes. Men tilbage bliver, at den, der har hugget billedet, sikkert ville have savnet storguden EL, hvis han ikke havde været der, da EL i den samlede motivkombination under brudlinien spiller så stor en rolle.

Bevæbningen med økse og sværd, som her ses hos den reelt tolkede EL og andre helleristningsskikkelser har lighed med mediterrane figurer, bl.a. på en stele fundet i Ugarit. Finderen Claude F.A. Schaeffer tolker den som BA'AL.[40]

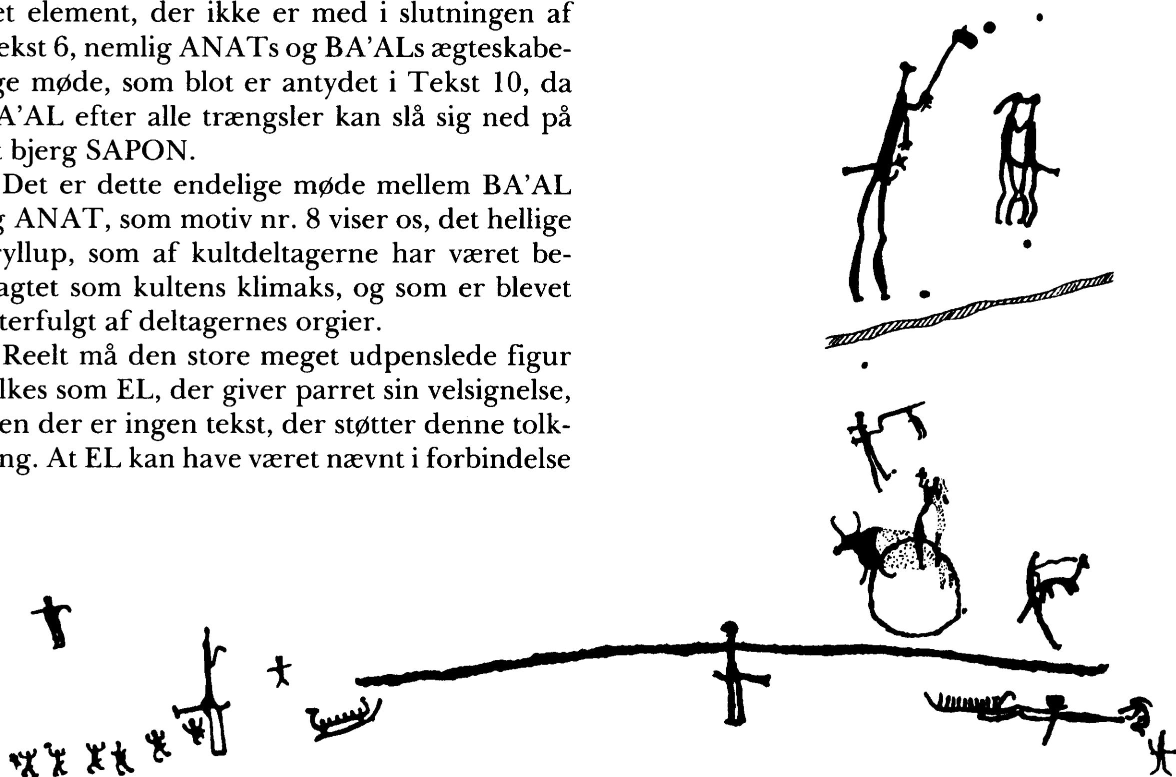

Fig. 9 Tanum sn.1, Vitlycke 1[4]. Motiv 8

36. Gibson p. 133, Driver p. 120-121 (Fragment III).
37. Driver p. 19, samt 114-115.
38. Gibson p. 68-81.
39. Gordon p. 87-88.
40. Claude F.A. Schaeffer: *Ugaritica II,* Mission de Ras Shamra, Tome V, Bibliotèque archéologique et historique Tome XLVII, Paris 1949, p. 121 ff.

Dette Hieros Gamos må ikke forveksles med ELs bryllup med to gudinder, ATHIRAT og RAHMAY (muligvis ANAT) i myten SHACHAR og SHALIM.[41]

Konklusion

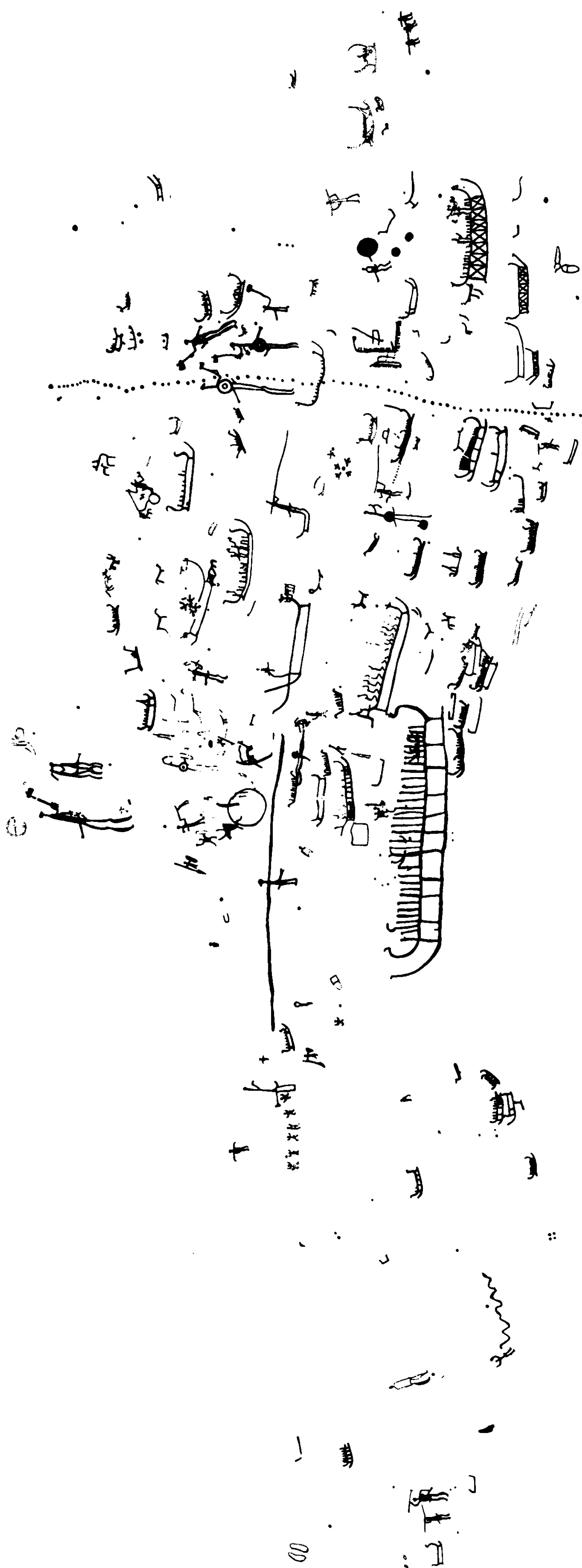
Her på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] (fig. 10, foldeplanche og fig. 11) har Hieros Gamos-motivet været ledemotivet til at foretage en undersøgelse af helleristningens sammenfald med Ba'alsmyten eller de afsmitninger af den, som har været til stede hos befolkningen i de egne, men ledemotivet kunne også have været mand-dyr-motivet, eller den liggende mand på »dødens strand«, eller processionen.

På nogle få ristninger er Hieros Gamos-motivet og mand-dyr-motivet begge tilstede. Det gælder foruden Vitlycke 1[4], Tanum sn. nr. 160, Hoghem 2[3] (p.39), Skee sn. nr. 22, Lille Massleberg 1[1]A. (p.40f).

Der må kunne konkluderes, at der er et sammenfald, det mest komplette af alle, der vil blive behandlede i dette arbejde.

Det er ikke muligt at svare på, hvorfor der på dette sted er så stærkt et sammenfald, medens det er svagere alle andre steder. Her er som nævnt indledningsvis sammenfald med Ba'alsmytens centrale handlingsforløb fra og med motiv nr. 2 til og med motiv nr. 7, medens motiv nr. 1 og nr. 8 er medvirkende til at give fortællingen de rette omgivelser, sammen med det 9. »motiv«, nemlig selve klippens minilandskab.

På Vitlycke 1[4] har jeg endvidere tolket en dobbelt tvekamp (p.92ff) og et enkelt-motiv, »Sky-køreren« (p.104f), men har i øvrigt ladet det øvrige vældige stof ligge, til bedre kilder er for hånden.

41. Tekst 23 Rev. L. 51-53, Gibson p. 126, Driver p. 122-123.

Fig. 11 Hele Vitlycke-ristningen med de 8 motivers placering. Det fremgår ligeledes hvad der er udeladt. (Tegning af H. Rostholm).
The entire Vitlycke carving, in which the position of the 8 motifs can be seen. It can also be seen what has been omitted.

Fig. 12 Tanum sn. nr. 25, Tegneby 4:3, Aspeberget

Ristningernes ledemotiver – formelt tolkede

Dette katalog er ordnet efter den rækkefølge, helleristningerne vil få i den reelle tolkning.

I det følgende er de detailbeskrevet hver for sig, for siden at blive reelt tolkede inden for ledemotivgrupperne I-XII, således som de er opført i forbemærkningerne til de reelle tolkninger (p.73f). Illustrationerne vil følge de formelle tolkninger, der således på deres vis er en slags billedtekster.

Ledemotiv I – Procession

Tanum sn. nr. 25 Tegneby 4:3, Aspeberget

Det ville være nærliggende at mene, at vi her kunne finde afsmitning af myten af flere grunde: her ses en figur med hetehalefrisure og der er en procession. To motiver og billedtyper som kunne lede os på sporet. En gennemført analyse af klippen vil vise, at vi nok tager fejl.

Formel tolkning: (Fig. 12) På ristningen ses en række af skikkelser på ialt 11. De 10 mellem 27 og 31 cm høje, den yderste på højre fløj 34 cm.

Nogle af figurerne forbindes ved fødderne af en skurestribe. Nr. 4, 5 og 6 fra venstre forbindes ved skuldrene af et skibsfragment.

Nogle af dem ser ud til at være falliske. På nr. 1 og 2 kunne fallos være recent hugget, hvilket også gælder nr. 9 og 10. På nr. 7 er det en skibsstævn fra et bagvedliggende prikhugget skib, der giver et fallisk indtryk. På nr. 11 skyldes det falliske indtryk et fragment af en skibsstævn, som rager ud både foran og bagved figuren.

Flere af figurerne har markerede fødder, der viser en processionsretning mod højre. Figur nr. 10 fra venstre har hestehalefrisure. Nr. 11 har et hoved, der er beskadiget ved afslag, således at dets udstrækning ikke er kendt. Jeg tror ikke, man skal lade sig narre af, at det kunne se ud, som om der til højre vises en profil med en åben mund og på hovedet antydninger af små horn, 2 eller 3.

Såvel til venstre, som til højre uden om grup-

pen flyder der vand ned over klippen i regnvejr. Klippen er helt til tops urørt af tekniske indgreb.

Skibe og dyr ses iøvrigt på hellen.

Tanum sn. nr. 408, Tegneby 1[7], Hagarna

På et af de største skibe i Bohuslän er et formodet Hieros Gamos, og på skibet og omkring det er flere motiver, der lokker til at prøve, om der er afsmitning af myten.

Formel tolkning: (Fig. 13, foldeplanche) Hellen domineres af et skib ca. 3,40 m langt. Det er fuldt udhugget med svungne stævne og i forstavnen til højre en lang svungen kølforlængelse. I agterstavnen en ganske kort.

På dækket kan jeg tælle 11 skikkelser. Set fra venstre en ikke-fallisk, armløs figur 31 cm høj, som bøjer let i knæene med retning mod højre, foran denne en lignende skikkelse 27 cm høj. Foran denne igen en skålgrube 8 cm i diameter. Dernæst følger en gruppe på to skikkelser, forbundet ved knæ og skuldre. Den venstre en figur som de to første, 25 cm høj, med let bøjede knæ i retning mod venstre. Klippen er meget beskadiget her. Det ser ud, som om man netop på dette sted har villet skabe mest mulig ødelæggelse på samme måde, som ved Skee sn. nr. 22, Ll. Massleberg 1[1] (p.40), hvor det tilsvarende sted er meget tydeligt destrueret i et mand-dyr-motiv. Jeg har analyseret klippen meget nøje og kan imellem de ødelagte flader til højre for den foregående udskille en hugget skikkelse ca. 29 cm høj med hestehalefrisure, hvoraf ca. 5 cm er bevaret. Også denne skikkelse har et bøjet knæ i retning mod venstre. I skulderhøjde kan af skrammerne udskilles en bagudvendende tyk arm eller vinge. På dækket følger nu mod højre en række på 7 ikke-falliske skikkelser med runde hoveder og uden arme, som de foregående let bøjede i begge knæ i retning mod højre, gennemsnitshøjden er 29-30 cm.

På de følgende næsten 1,50 m af dækket kan ikke udskilles bestemmelige figurer bortset fra nogle skålgruber og et mindre skibsfragment.

Lidt over midten til højre i 45 cm's højde over dækket ses to cirkelslag, det ene 18 cm i diameter, det andet 19 cm, begge med korslagte diametre; for betragteren er diametrene på skrå.

Under dette skib et 2,70 m langt skib, der er udformet meget skævt og nu yderligere er så meget beksadiget, at det er vanskeligt at tyde, hvad der er på dækket. Måske er der i skibets højre halvdel et forbundet skikkelsespar af ca. 25 cm's højde. Det ser ud som om den venstre skikkelses fallos er hugget sammen med den højre.

Denne scene har tydeligvis ikke noget at gøre med den foregående, da det største skib er hugget således, at kølen berører hovederne på figurerne på det nedre skib.

Midt under det beskrevne par ses endnu et skib, hvis venstre stævn er hugget ind over et andet. På skibet anes en procession af i hvert fald 6 skikkelser, idet der kan tælles 12 ben. Skikkelserne er ensartet ca. 35 cm høje.

Skråt ned til venstre herfor i en vrimmel af skibe og skibsfragmenter ses et fuldt udhugget skib som det første på ca. 120 cm's længde med svungne stævne og kølforlængelse til højre. I agterstavnen, til venstre for beskueren står to skikkelser, 24-26 cm høje med let bøjede knæ af samme type som skikkelserne på det førstbeskrevne skib; til højre for dem er påbegyndt hugningen af en tredie, idet hoved og overkrop er færdiggjort. Til forskel fra de første er disse bevæbnede med sværd. Over skibet, men uden at berøre det, ses en ca. 65 cm høj fallisk, hornet skikkelse med svære lægge, fødderne pegende til højre. Figuren er bevæbnet med sværd. Der kan anes to arme. I armen til højre holdes en uidentificerbar genstand.

Bag skikkelsen et lille streghugget skib med to skikkelser af anden form end de beskrevne, med ryggen til hverandre. De må høre til et andet system af motiver.

Som sagt er klippen meget i stykker dels af forvitring, men også af direkte skade. Der er mange motiver hugget ind over hinanden.

Askum sn. nr. 70:1, Rished

Denne ejendommelige, lille klippe er præget af sprængninger fra påvirkning af ild og fra for-

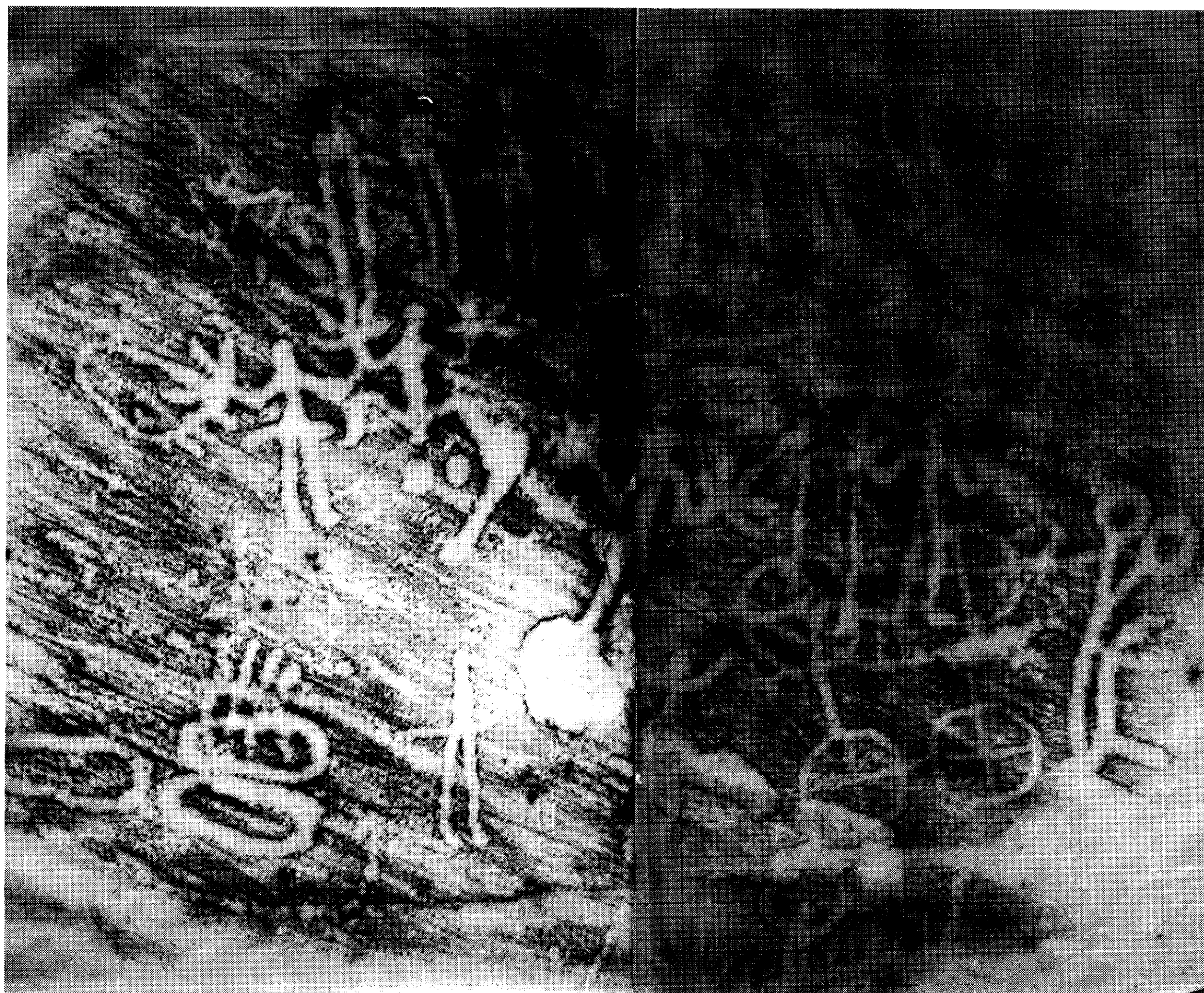

Fig. 14 Askum sn. nr. 70:1, Rished

søg på at tage afstøbninger af overfladen ved hjælp af cement.

Formel tolkning: (Fig. 14) Øverst på klippen ses på række 8 tobenede ca. 29 cm høje skikkelser med kort udhugget krop, nummer 3 og 4 fra højre ser dog ud til at have konturhugget krop. De angivne fødder markerer en processionsretning mod venstre. Skikkelserne er ikke-falliske, måske på nær nr. 2 fra højre, hvor fallos måske er en skurestribe. Hovederne er runde knaphoveder. En linie skråt ud fra hoften til højre på alle 8 figurer må beskrives som et sværd uden karakteristisk skede. Skikkelserne er armløse, bortset fra, at skikkelsen yderst til højre, nr. 1, ses at have en skråt opstrakt arm. Det kan dog ikke tydes, hvad der bæres i hånden. Foran nr.8 ses et lille firbenet dyr på 2 synlige ben, med hale og markerede ører eller horn.

Under nr. 7 og 8 og det lille dyr ses et skikkelsespar. Skikkelsen til venstre, der er 27 cm høj, er fallisk, bevæbnet med sværd. Hovedet er knaphoved, de markerede fødder og fallos angiver skikkelsens retning mod højre. Armene er strakt ud til siderne, let bøjede i albuen. Begge hænder er meget store med hver 5 strakte fingre. Skikkelsens venstre hånd er forenet med hånden tilhørende en skikkelse til højre på en sådan måde, at hænderne er sammenfaldende til een fem-fingret hånd. Denne skikkelse ville fuldt udstrakt have haft samme højde som den foregående, men fremtræder med begge ben extremt spredte, med knæene løftet til hof-

tehøjde. Fødder er markerede. Midt under kroppen en skålgrube, som hører til hugningen. Til højre en sikkert nyere skarpere hugget skålgrube. Denne skikkelses hænder er løftede på samme måde som figurens ved siden af, og figurens egen venstre hånd til højre for beskueren er stor med fem fingre som de andre to beskrevne hænder.

Skråt under denne skikkelse ses et løst ben med markeret fod. Nær klippens midte ses en 34 cm høj skikkelse af karakter som de foregående med store femfingrede hænder på spredte arme, bøjede i albuen. Skikkelsen er fallisk uden sværd. Retningen angives mod højre af de markerede fødder. Til højre for denne skikkelse en anden tilsvarende, men ikke-fallisk skikkelse, 32 cm høj, ligeledes med femfingrede hænder i den karakteristiske stilling. Skikkelserne er adskilte. Den sidst beskrevne skikkelse er hugget ind over en firehjulet vogn med to dyr for.

Under den første af de nys nævnte figurer ses en armløs, fallisk skikkelse, 27 cm høj med sværd og angivne fødder og næbhoved med retning mod højre. Og til højre for den rester af en tilsvarende skikkelse, hvis krop er ødelagt af en skramme. Denne skikkelse, som er 31 cm har to løftede arme uden markerede hænder. Skrammen går hen over kroppen, således at det ikke kan konstateres, om den er fallisk.[1]

I samme hugningsdybde ses yderst ude på klippens højre side et firbenet dyr med tømme eller vognstang fra hovedet ud mod en gaffeldeling, der slutter i to cirkelslag. Figuren er orienteret således i forhold til de beskrevne figurer, at dyret har hovedet nedad og de to cirkelslag opad.

Ude til venstre for klippens omtalte skikkelser ses forneden en gruppe på tre konturhuggede fodsåler, 20-23 cm lange. To som par til højre og den ene midtfor, bagved til venstre. Under denne gruppe begyndelsen til hugning af et skib.

En fjerde fodsål, ca. 20 cm lang ses længere oppe, overhugget af den førstnævnte store femfingrede hånd. Der ses 3 tæer, som forlænger foden med 3 cm.

En femte fod ses mellem den 3. og den 4. skikkelse med store hænder, hugget hen over et hjul og vognstangen på den firhjulede vogn. Foden, der er 26 cm lang, vender de fire markerede tæer nedad mod forkanten.

Klippens hældningsgrad ned mod det sted, hvorfra den nu er beskrevet er 10-20°. Ved underkanten af den beskrevne flade danner klippen et knæk mod en næsten lodret side af 20-30 cm højde over græstørven. På denne lodrette side ses et skib med 10 mandskabsstreger mellem svungen stævne. 2 af mandskabsstregerne bærer en opadvendt bue med en lille grube i midten, således at der dannes en meget kort figur med hoved og to løftede arme. Den yderste højre mandskabsstreg er vinkelbøjet mod venstre. Endnu et skib anes til venstre for dette skib.

Relativ kronologi: Helleristningen er hugget i flere perioder, hvad overhugningerne viser.

Sammenhørende i denne tolkning regner jeg processionen foroven på 8 skikkelser, de to par med store hænder og måske det nederste par uden store hænder.

Disse tre grupper er sikkert ikke fra begyndelsen samhørende. Måske hører processionen og det nederste håndløse par sammen. I hvertfald må der søges en sammenhæng mellem de to storhåndede par.

Måske står vi overfor en af de ristninger, der i lighed med Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] er hugget af flere gange, sådan, at man for hver gang har kompleteret historien med flere motiver eller motivgrupper.

I den senere reelle tolkning skal forsøges en udredning, der tager alle tre grupper med.

Ledemotiv II – Mand og dyr

Tanum sn. nr. 160, Hoghem, 2[3], Hoghem Västergård

Ikke langt fra Vitlycke 1[4] ligger ved gården Hoghem Västergård en helle, der skråner mod nordøst. I stilen er visse elementer helt ander-

Noter:

1. På Glob. 1969, p. 166 fig. 185 er skikkelsen hel og uden skramme og ses ikke at være fallisk.

ledes end på Vitlycke 1[4], hvilket ses af den formelle tolkning.

Formel tolkning: (Fig. 15, foldeplanche) Fra venstre, hvor ristningerne begynder på hellen findes lige under en brudlinie i klippen en 24 cm høj skikkelse fuldt udhugget med den ene fod foran den anden. Hovedet er mandelformet. Skikkelsen er fallisk, og fallos berører bagkroppen af et langstrakt, fuldt udhugget firbenet dyr med horn eller ører. Over fallos ses en anden forbindelse mellem mand og dyr. Denne forbindelse må være dyrets hale og ikke mandens ene arm. Under gruppen ses to cirkelslag, hver med en skålgrube i midten, det ene med en streg fra skålgruben til højre cirkelslag. På det venstre en streg ud fra cirkelen skråt nedad til venstre, på det højre en streg skråt opad til venstre. Til venstre og til højre og under gruppen et antal skibe. Midt nede på hellen ses et stort skib med svungne stævne og kølforlængelser for og agter, den forreste svungen og med støtteforbindelse til stævnene, fuldt udhugget med mange mandskabsstreger. Under forstavnen på det store skib ses en 32 cm høj, armløs, fallisk skikkelse uden sværd. På to af de forreste og to af de bageste mandskabsstreger er der forlængelser, der bøjer vinkelret til højre; på en af de midterste en forlængelse, der er krum og ligeledes peger til højre. Mand-dyr scenen er i forhold til dette skib højt over og til venstre for den venstre stævn. Den følgende gruppe er tegnet lige over forstavnen, men inden for stævnen til højre.

I denne gruppe ses til venstre en 25 cm høj armløs fallisk skikkelse med rundt hoved og ukarakterisktisk sværd gående ud fra midten af ryggen. Til højre for denne skikkelse ses en 21 cm høj armløs figur uden angivne ben og fødder. Figuren minder om »processionsfigurerne« på Kivikhellerne nr. 7 og 8.[2] Som disse har figuren næbhoved, svajende ryg og foran en skråt nedhængende lap, måske en hånd, måske en lap af klædningen eller som den modstående figurs fallos kunne antyde, et forsøg på at skildre en vulva. Til højre for denne figur en 21 cm høj ikke-fallisk skikkelse med rundt hoved, med een skråt oprakt arm og i en, som fortykkelse angivet hånd holdes en økse af celt – eller pålstav karakter. Denne figur står over bagkroppen på et firbenet dyr med hale; på hovedet er angivet ører eller horn.

Lige over denne gruppe danner hellens form en lille sø, hvorfra en vandstrøm i regnvejr strømmer ret ned over gruppen, og ned over det store skibs højre stævn, ned over den lille armløse mand.

Der skal ikke forsøges nogen datering af hellens figurer.

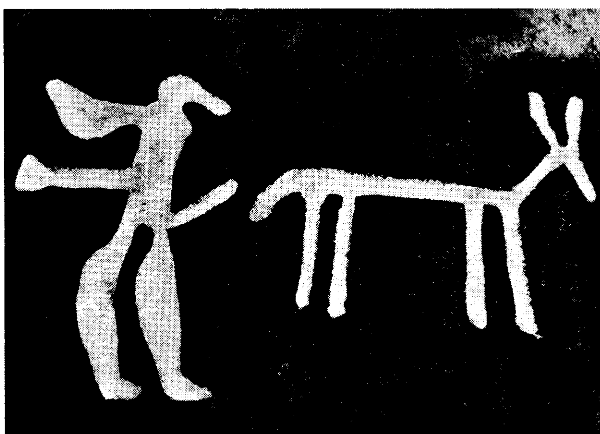

Fig. 16 Botna sn. nr. 88, Kallsängen 1:1 (Fot.P.V.Glob)

Botna sn. nr. 88. Kallsängen 1:1

Formel tolkning: (Fig. 16) Tolkningen gælder kun venstre fjerdedel af klippen, som domineres af 5 vingede skikkelser, med næbhoved.[3] Den ene af skikkelserne er tohovedet. Det der interesserer i denne forbindelse er et mand-dyr-motiv, hvor en fallisk, vinget skikkelse med næbhoved nærmer sig bagkroppen på et ikke-fallisk, firbenet dyr med hale og på hovedet horn eller ører.

2. Oscar Almgren: *Hällristningar och Kultbruk,* Stockholm 1926-27, p. 173, fig. 118 og 117.
3. Se også Åke Fredsjö: Hällristningar i Kville (V), *Bohusläns Hembygdsförbunds Årsskrift,* 1970, p. 54, nr. 329, fig. 152 og 153.
Glob. 1969, p. 185, fig. 200.

Fig. 17 Skee sn. nr. 22, L. Massleberg 1¹A

Skee sn. nr. 22, L. Massleberg 1¹A

Formel tolkning: (Fig. 17) Under et skib, der er over 1 m langt, hvis køl er med opadbøjet kølforlængelse, ses et væld af figurer. På skibets dæk et fallisk, firfodet dyr med busket hale, med en skålgrube i forbindelse med halsen bagud over ryggen. Under skibet ses en karakteristisk ring med skålgrube i midten. Ringen omgives forneden og til højre og venstre af 8 let ovale fordybninger. 3-4 andre ovaler over ringen er opslugt af hugning af et ukarakteristisk dyr.

Til højre for denne figur ses en fallisk tobenet skikkelse, 31 cm høj, med stor næse i tæt kontakt med bagkroppen på et firbenet, ikke-fallisk dyr, som vender hovedet bagud over kroppen og betragter skikkelsen bagved. Forbindelsen mellem den tobenede og den firbenede kan kun klarlægges ved en nøje analyse af hugsporene, da denne forbindelse har været udsat for særligt slid – eller vold (!) Denne analyse medfører, at man kan skelne en rejst fallos og en arm og dyrets oprejste hale.

Til venstre for den rigt udstyrede ting ses med ryggen til denne en 21 cm høj ikke-fallisk skikkelse, som rækker den ene hånd frem. Figuren har en lang hestehalefrisure omtrent til lænden. Det er tydeligvis ikke den anden nedadvendende arm. Under denne figur ses en fugl, foran og over figuren og meget tæt omkring den tre firbenede dyr, der ligesom flokkes om figuren. Den store øverste figur er fallisk, de to foranstående er ikke-falliske.

Til venstre for denne figurgruppe ses to menneskefigurer 19 cm høje forbundet ved hoften og mellem skuldrene. Figurerne er ikke så dybt huggede, som de nys omtalte. De er spinkle, men ses ikke at være gået til ved slid. Til venstre for dette par flere firbenede dyr, spinkle, men også et enkelt dybere hugget. Til venstre derfor igen flere skibe. Over skib med svungen stævn og kølforlængelse og måske med to styreårer og adskillige besætningsmedlemmer med trekantet krop og knaphoved ses en dobbelt-rytter på et ikke-fallisk, firbenet ridedyr.

Under figurgruppen med de to mennesker væver sig skibe med dyr hugget ind over. Over den falliske skikkelse ude til højre ses et stort fallisk firbenet dyr.

Tanum sn. nr. 450, Ll. Arendal 3²III

Denne helle frembyder mange vanskeligheder, ikke alene, fordi den, trods sin lidenhed har ristninger fra forskellig tid, men også fordi det er tvivlsomt, om hele hellen ligger fremme i dagens lys. Noget af hellen dækkes tilmed af en stor sten, som i den lokale tradition er en offersten, der ikke må flyttes. Stenen er heller ikke flyttet af Riksantikvarämbetet, så derfor er hele klippefladen ikke tilgængelig for analyse. Den lille flade, 2,65 × 1,50 cm, domineres af fire figurer med runde kroppe, som må være en fælles opstilling. Disse figurers stil er anderledes end de fleste andre figurer og er

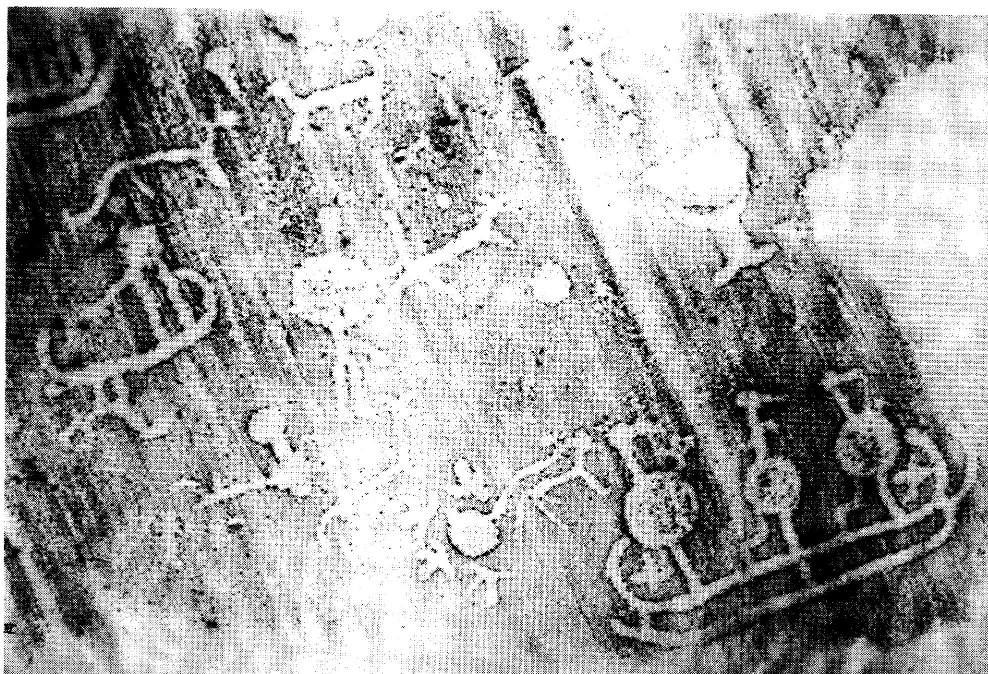

Fig. 18 Tanum sn. nr. 450, Ll. Arendal 3^{2} III

atypiske for de scener, hvor motivkombinationerne frister til en mytologisk tolkning; medens der er andre mere traditionelt udformede figurer, der vanskeligt lader sig indordne under den her aktuelle tolkning. Men et enkelt motiv, en af de faste billedtyper, frister til et forsøg på en tolkning.

Formel tolkning: (Fig. 18) Omtrent midt i fladen ses en 29 cm høj skikkelse med et rundt hoved på en hals. Kroppen er cirkelformet, fuldt udhugget. Den er 11 cm i diameter. Der spores ikke tegninger i det cirkelformede område, som f.eks. på Tanum sn. nr. 12, Tegneby 4^{3}, Aspeberget. Under den cirkelformede krop og en smal underkrop ses tydeligt 2 ben, begge med fødder. Fra denne smalle underkrop går en streg af ca. halvdelen af benenes længde skråt fremad og nedad. Forbundet med figuren ved to linier ses et dyr med oprakt hale. Det er tegnet med to ben og på hovedet et øre eller horn, og det kunne se ud, som om munden er tegnet åbentstående.

Skråt til højre forneden ses et skib, der er ca. 40 cm langt langs dækket. Det har lavt svungne stævne uden prydelser, og der er kølforlængelser. Dæk og køl tegnet i to streger med forbindelser ved stævnen og midtskibs. På dette skib ses tre figurer, der tilsyneladende har en vis lighed med den først beksrevne figur. Deres fulde højde over dækket er henholdsvis 24, 22 og 21 cm, og de vender front mod højre. De har i modsætning til den første næbhoved på en lang hals og har alle cirkelformet krop, der er helt udhugget uden symboler inden for fladen. Ingen af dem er falliske. Den venstre står på et ben eller en stage. Under den cirkelformede krop med en diameter på 11,5 cm ses til venstre et skævt kryds, der ikke ses at have forbindelse med kroppen. Diametralt modsat ses foroven under næsen eller næbbet et lignende kryds med forbindelse til den cirkelformede krop. Den midterste figurs krop måler 8,5 cm i diameter og er en svag oval på højkant. Denne krop har to forbindelser til dækket: til venstre en forbindelse, der først går lodret, derefter vandret og til sidst lodret ned på dækket, medens den forreste går direkte ned i dækket fra kroppens midterste og laveste punkt. Den 3. figurs krop er 10,5 cm i diameter og forbindes med dækket på samme måde som nr. 2. Foran den lodrette forbindelse til dækket på denne figur og stævnen ses i det rum, der dannes af disse streger et tegn som bag figur nr. 1, et skævt kryds af form som et plus-tegn.

Bag hovedet på figur nr. 1 ses et lille fallisk dyr med lang hale. Over ryggen går en linie, der følger ryggens og halens linier. Denne linie har forbindelse med en cirkelformet hugning,

der er 6 cm i diameter. Rundt om denne cirkelflade ses 4 figurer, der ikke er sammenhugget med fladen. Alle fire figurer må karakteriseres som stærkt uregelmæssige krydser med skæve vinkler. Den nederste med alle 4 spidser inden for 180°.

På hellen ses også andre figurer, skibe, dyr og en skikkelse i et simpelt tegnet skib. Men de er uden stilforbindelse med de her beskrevne figurer.

Kville sn. nr. 45 A Kville I[2]
Länsmansgården

Denne ristning er i forfald, skadet af ild og beliggende under Länsmansgårdens mødding. Beskrivelsen af den sker med de største forbehold over for unøjagtigheder selvom forfatteren har set den.[4]

Formel tolkning: (Fig. 19) Et par befinder sig på et skib omtrent i midten af ristningen. En skikkelse står til venstre i skibet med et bøjet knæ. Skikkelsen er ved lænden og med en arm forbundet med den modstående figur, som med meget god vilje må tolkes som en menneskeskikkelse, måske i lange klæder. Til højre for skibet, som er i to streger med forbindelser mellem køl og dæk, ses en meget lille skikkelse. Over denne ses en stor skrævende figur med markerede fødder. Tværs over lænden ses en figur som en stang, der til højre slutter som et sværd med vinget dupsko og til venstre med en lignende tegning. Ved højre fod på denne skikkelse ses et dyr, som vender bort fra figuren med hovedet mod højre. Halen eller det ene bagben falder sammen med menneskefigurens venstre ben, dyret har derudover endnu et bagben og et forben. På hovedet er markeret ører eller horn. Og dyret er forsynet med fallos. Oven over dyret et lille skib i een streg. På skibet står en lille skikkelse vendt mod venstre. Figuren er forsynet med sværd. Kroppen let cirkelformet, i den mod venstre strakte arm ses et ukarakteristisk redskab eller våben. Bag denne figur til højre står en skikkelse på to ben, med samme rundagtige krop, med næbhoved (?), med et kort sværd stikkende ud til højre og i en løftet hånd holdes en økse.

Scenen er omgivet af skibe. Forneden med køl, dæk og kølforlængelse, samt mandskabsstreger og markerede figurer. Yderst til venstre et lille skib med en skikkelse, der bøjer i knæet på det eneste markerede ben. Foran dette skib en let tegnet figur med kun een arm. Skråt op til venstre for »parret« på skibet et større skib med midtpunktcirkler på siden. Den ene ende af dette skib er forvitret bort. Over de to nederste skibe ses et par figurer, som stilmæssigt ikke kan høre til scenen. Den ene svæver uden arme og ben, som et rektangel med hoved på, over skibet til venstre. Den anden ikke-falliske figur står med bøjede korte ben med et spyd med nedadvendt od i venstre arm, og i den udstrakte højre arm ses et rundskjold.

Skålgruber og større cirkelrunde flader er hugget rundt omkring, flest i hellens højre side.

Fig. 19 Kville sn. nr. 45A, Kville I[2]

4. Formel beskrivelse efter Åke Fredsjö: Hällristningar i Kville I fra *Bohusläns Hembygds Förbunds Årsskrift*, Uddevalla 1966, p. 32, fig. 18, Fredsjö foto 1942.

Fig. 20 Genmnemboret stenflise. Maltegaard, Gentofte sn., Sokkelund hrd. (Fot. P.V.Glob)

Ledemotiv III[1] – Mand og kvinde på land

Maltegaard, Gentofte s. Sokkelund herred

Sandstensflisen, der er næsten cirkelrund og er 11,4 - 12,1 cm i tværmål og 1,5 cm tyk, er publiceret af Broholm og Glob.[5]

Broholm antager, at flisen hidrører fra en urne fra IV periode. Dateringen skyldes, at Broholm tolker den snoede krans som en ring af wendeltype. Men der er ingen beviser for, at stenen skulle være låg til en urne, da der ikke findes nogle fundoplysninger ved indleveringen til Nationalmuseet i 1886. Endvidere er tolkningen af den snoede krans, som Glob påviser p. 99, usikker med hensyn til wendeltypen, da den snarere minder om en flettet krans. Hermed gøres Broholms datering usikker. Med hensyn til »wendeltypen« vil jeg sige, at wendelsnoning ikke ligner kransen på snoningen, der på Maltegaardsflisen kun snor sig een vej, medens en wendelsnoning afbryder regelmæssigheden ved at regelmæssige partier i snoningen ligesom ved et »sidetryk« vendes modsat[6] og giver illusionene om, at snoningen først går den ene vej og så den anden vej. Det umiddelbare indtryk af Maltegaardskransen er ikke det wendelprægede.

Vi må hellere fastslå, at sandstensflisen indtil nu, hverken er sikkert bestemt som et urnelåg eller sikkert dateret. Indicierne er for få. En sammenligning med f.eks. Engelstrupstenens motiver kan måske lede i en mere frugtbar retning (p.44).

Formel tolkning: (Fig. 20) På stenflisen ses følgende figurer: Omkring et gennemboret hul i midten af pladen, 1,5 - 1,6 cm i diameter, ses to menneskelignende skikkelser gengivet i en enkelt streg. Til venstre ses en skikkelse med rundt hoved og angivet spids hage. Fra kroppen, som er en enkelt streg, rækkes begge arme, hver angivet med hænder med fire fingre, frem over hullet mod den modstående skikkelse. Fra kroppen udgår en streg ved lænden, som må tolkes som en fallos. Fallos rækker mod hullet i flisen. Skikkelsen er forsynet med to ben med angivne fødder. Den modstående skikkelse er angivet med et rundt hoved, med et cirkelslag omkring; fra den stregtegnede krop udgår to arme med hænder med fire fingre, som på den første. Hænderne rækkes frem mod den første skikkelse hen over hullet, idet en finger på den underste hånd næsten rører ved en finger på den modstående skikkelses nederste hånd. Skikkelsen til højre for hullet er tegnet med to ben med angivne fødder. Mellem benene øverst en lodret streg. Bag den højre figur ses en lodret streg, der på hver side har ca. 15 streger, der fra stregen går skråt opad, som på en grankvist eller et aks. Stregen har en lille fortykkelse forneden i højde med den højre skikkelses bageste hæl. Scenen er omgivet af den i det foregående diskuterede snoning, som i det væsentligste kan beskrives således: Det ser ud til, at kunstneren er begyndt med at tegne (ridse) »snoningens« lange streger. Det kunne se ud til, at det er

5. H.C. Broholm: Studier over den yngre Bronzealder i Danmark med særligt Henblik på Gravfundene. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie,* 1933, p. 175. Glob, 1969, p. 210 nr. 14, p. 96f., p. 180 ff.
6. Johannes Brøndsted: *Danmarks Oldtid* Bd. II, København 1939, p. 241, Fig. 228.

gjort med højre hånd begyndende lidt til højre for flisens skramme i bunden af billedet, hvorefter der er streget »mod uret«, inde fra cirkelen og ud. Dette ses bedst af, at da kunstneren er ved at nå rundt næsten nederst til venstre, tvinger »skriveretningen« ham til at gøre stregerne lodrette i forhold til billedets retning, dog lykkes det ham allernederst at få lidt skrå retning på igen, inden han når frem til det sted, hvor han begyndte. Dernæst må han have fyldt ud med korte streger mellem de skrå streger, igen »mod uret«. Her er det heller ikke lykkedes med retningen, som atter svigter over den højre figurs hoved. Dernæst har han forbundet de først tegnede skråstreger med en inderste og en yderste linie, således at der dannes tilnærmelsesvis to koncentriske cirkler. Til sidst har han mellem cirkelslagene og de små mellemstreger haft nogle hulrum, som er blevet fyldt ud med småstreger, lidt på må og få med hensyn til retningen. Tilsammen giver disse kunstneriske anstrengelser beskueren et indtryk af en ramme omkring midterscenen.

Bergs socken nr. 25, Hjulatorp 2[5] Skovenös

I Riksantikvarämbetets inventeringsbøger findes nu det sidste minde om en helleristning, som er ødelagt i de seneste år. Göran Burenhult[7] kom forsent med sin registrant til at redde ristningen, hvoraf nogle børn kort forinden havde hugget det vigtigste bort. Torsten Högbergs billede fra inventeringsarkivet er nu det eneste minde. Billedet tolkes fra denne gengivelse.

Formel tolkning: (Fig. 21) Ristningen findes på en klippeknold i en mark og dækker et område på 2 × 5 m. På Burenhults registrant kan man se, at den har været domineret af to store koncentriske cirkeldekorationer. På Torsten Högbergs gengivelse er den ene bevaret i sin helhed. Ni koncentriske cirkler er ved en dobbeltforbindelse knyttet til et billede af en konstruktion med 4 fir-egede cirkler, der er forbundet 2 og 2 og igen begge par forbundet med en stang. Til højre for disse cirkelkonstruktioner ses et par figurer, der sædvanligvis

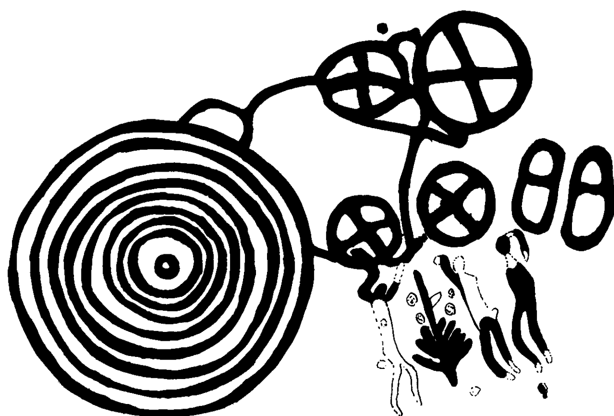

Fig. 21 Bergs sn. nr. 25, Hjulatorp 2[5], Skovenös

tolkes som fodaftryk.

Under det nederste cirkelpar ses nogle menneskelignende skikkelser, som har været fuldt udhuggede og som må have været ca. 40 cm høje. Til venstre ses en ikke-fallisk figur med to oprakte arme og rundt hoved og med begge ben angivet; armene når ind i det nederste hjulpar. Videre frem mod højre ses en aks- eller trælignende figur, en linie med 3 skråt opadvendte streger til venstre og 5 måske 6 lignende streger til højre. Til højre for denne figur en fallisk skikkelse med en oprakt arm til venstre og antydning af en arm til højre. Til højre herfor en armløs figur med hestehalefrisure. De sidste to vender front imod hinanden. Skåltegn er spredt i et uerkendeligt antal på og omkring skikkelserne. De kan være tidligere end figurtegningerne.

Engelstrup, Grevinge sogn, Odsherred

På Engelstrupstenen[8] ses en opstilling af figurer, der rummer alle hovedpersonerne i myten. Der er ikke noget handlingsforløb, men den, der har været fortrolig med myten, har nikket genkendende til stenens billede, der giver det p.12 nævnte sammentrængte udtryk for mytens indhold.

7. Göran Burenhult: *The Rock Carvings of Götaland.* Lund 1973, Part II p. 84.
8. Glob, 1969 fig. 10, p. 19 og 218.

Fig. 22 Engelstrup, Grevinge sn., Odsherred (Fot. P.V. Glob)

Formel tolkning: (Fig. 22) På stenens øverste halvdel ses et stort skib med mandskabsstreger, en af disse forlænget med et hoved med ører eller horn. Over to af de mellemste mandskabsstreger to linier, der fører op til runde figurer, til venstre en der er mindre end den til højre. Over mandskabsstregerne til venstre en ca. 13 cm høj, fallisk skikkelse med front mod venstre, muligvis med sværd. Til højre for de to runde figurer et lille dyr. Til venstre for skibsstævnen en skikkelse, 15 cm høj, med front mod venstre med markerede arme og sværd, som fattes med den ene hånd; til venstre for den under en skramme i stenens overkant to buede streger. Under det store skib til højre et mindre skib med mandskabsstreger og endnu en skibsstævn uden forbindelse med skibet. Til venstre for dette skib to skikkelser: Den venstre en ca. 16 cm høj, ikke-fallisk skikkelse med nedadbøjet højre arm og vinkeløftet venstre arm, med front mod højre. Foran denne skikkelse en cirkel med svag skålgrube i midten og til højre for cirkelen en ca. 16 cm høj, ikke-fallisk skikkelse med hestehalefrisure vendt mod venstre med skrævende, buede ben med svag skålgrube imellem. Der kan være diskussion om armene. De kan se ud til begge at være løftede på hver sin side af hovedet, men der kan også anes to løftede arme til venstre for hovedet.

Stenen er en hård, ujævn granitsten, som viser overfladeforvitring og skrammer.

Tanum sn. nr. 158, Slänge 1:2,3
Slänge Hagarna

Denne helleristningsklippe udgør en klippeflade på 11,1 × 4,1 m, altså en flade på næsten 45 m.^{2} Inden for den flade er der mange motiver, men på Torsten Högbergs oversigtsfoto (Fig. 23) vil man se, at de er spredte, i vidt forskellig stil og hugget i hvertfald i to retninger. Iøvrigt mener jeg, at ikke alle billeder på klippen kan være fremme i dagens lys. Ristningen tages til behandling, fordi den uomtvisteligt har et Hieros Gamos-motiv.

Formel tolkning: (Fig. 23-24) Hellens motiver kan opfattes som inddelt af fladens store sprængningsrevner. Nær klippens midte, mellem to parallelt løbende revner ses et skib eller en båd, tegnet i to streger med lodrette forbindelser imellem med dyrehovedstævne i begge ender og kølforlængelse, den længste af dem til højre i sejlretningen. Om bord ses 9 knælen-

Fig. 23 Tanum sn. nr. 158, Slänge 1:2,3, Slänge Hagarna (Fot. Torsten Högberg)

de skikkelser og mellem den 4. og 5. fra venstre en ca. 15 cm høj frontal tobenet menneskeskikkelse, som i sin venstre hånd holder noget, der ligner en økse. Flere af de i sejlretningen knælende figurer holder i en hånd, hvad der minder om en padleåre.

Skråt til højre under forstavnen ses en figur, der dannes af to parallelle linier, der står lodret. Disse linier er vandret forbundet med fire linier i regelmæssig afstand. Linien til venstre ender foroven i en mindre oval, og skråt nedad til venstre udgår der fra linien 6 linier, der bliver kortere og kortere, fra 10 til 3 cm. Linien til højre har før afslutningen forneden en vandret linie bagud på 7 cm med en lille tap under. Mellem linierne forneden en skålgrube 3 cm i diameter. Figuren er hugget med samme dybde og skarphed som skibet.

Igen skråt til højre under denne figur ses to skikkelser. Skikkelsen til venstre, der er svagt og tyndt hugget, er 41 cm høj, uden fallos og arme. Benene er tynde, knæene er skarpt markerede. Der er angivet fødder. Hovedet har tilspidset form fremefter og frisuren er hestehale. Foran denne står en figur på 42 cm's højde, tydeligere og dybere hugget end den foregående. Kroppen er formet som eller dækket af et cirkelslag på 16 cm i diameter. Cirkelen er delt af en lodret og en vandret diameter. Benene er lidt kraftigere end den første figurs. Der er angivet fødder. Skikkelsen har både fallos og scrotum. Hovedet har næbhovedform. Skikkelsen er bevæbnet med sværd. Figurernes fødder er hugget lige ovenover en smal spalte, der udvider sig mod venstre.

Rundt omkring i det samme felt er svagere huggede motiver, skibe, fodsåler og menneskeskikkelser.

Under skibet og med de markerede fødder i samme plan som de beskrevne figurer står en skikkelse, 58 cm høj. Det trekantede hoved og kroppen er meget små i forhold til benlængden. Stærke lår og lægge er markerede, men en fallos ses ikke. Fødderne angiver, at figuren vender ryggen til det beskrevne par. Strakt imod det ses ud for midten af kroppen en figur, som for mig at se ligner en vinge med to nedadvendte buer. En lignende figur ses til den anden side med dog kun een bue.

I samme retning, men i et lidt højere plan ses til venstre for den store skikkelse en mindre, ikke-fallisk, armløs, 28 cm høj skikkelse med lille hoved af trekantform. Som den store figur svagt hugget. Benene tynde og lige. Fødderne angiver retning mod højre.

Tanum socken nr. 273, Varlös 1[3]

På denne helle er kun få motiver samlede på den centrale del og måske en fordobling af det ene motiv.

Formel tolkning: (Fig. 25, foldeplanche) Ovenover fem skibe, der ligger forskudt i forhold til hinanden, det øverste med en halvfigur med knaphoved og hul krop, under dette et andet et andet med en prikhugget storcirkel forbundet med to mandskabsstreger, ses en 42 cm høj ikke-fallisk figur med næbhoved, med sværd i skede med vinget dupsko. Figuren er

helt udhugget på nær en smal vandret stribe tværs over lænden. Skikkelsen har front mod højre. Op og bagud rager en armstump eller den øverste ende af et pilekogger. En midtfor kroppen anbragt anden arm eller hånd holder en bue med pålagt pil.[9] Pilen peger til højre i billedet på en armløs, 44 cm høj ikke-fallisk figur med knaphoved. Fødderne er drejet mod billedets højre side og figuren er anbragt lidt højere i billedfladen end bueskytten, således at pilen peger mod figurens ene lår. Figuren er i tre dele, adskilt fra hinanden: kroppen med hoved og de adskilte ben. Hovedet på figuren er hugget ind over kølen på et skib med højt svungne stævne og kølforlængelse. Midt på dette skib ses en halvfigur med fuldt udhugget krop og knaphoved. Skibet og den tredelte figur er ikke samtidige. Til højre for den tredelte skikkelse ses en figurgruppe, hvor skikkelsen til venstre er 72 cm høj og skikkelsen til højre 53 cm høj. Den største skikkelse er armløs, fallisk og har scrotum. Hovedet er et næbhoved, kroppen er tegnet i streg med en tværstreg over lænden. Denne tværstreg krydses fortil af en kort streg, og bag den ses en skålgrube. En tyk mave er markeret, således som figuren ses i skarp profil. Skikkelsen er bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Her er den øverste vinge længere end den underste. Med front mod denne figur ses en skikkelse med et hoved formet som blot en forlængelse og fremadbøjning til vandret af halsen med buttet afslutning. En arm ses tegnet, strakt frem mod den falliske skikkelse med en hånd med fire fingre på hans skulder. Kroppen er fuldt udhugget på nær et cirkelformet område foran det ene lår, hvor mandsskikkelsens fallos er hugget sammen med kroppen. Skikkelsen er tegnet med fremhævet mave som den foregående.

Under denne formodentlige kvindeskikkelse ses et andet figurpar i lignende stilling som det foregående par. Figuren til venstre er en 36 cm høj, armløs, fallisk skikkelse med scrotum, med næbhoved og fuldt udhugget krop på nær en stribe over lænden. Skikkelsen er bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Med front mod denne en 36 cm høj skikkelse som i det foregående par, blot er her det slangeformede hoved tilspidset, og kroppen er hugget i streg på nær en stribe over lænden. Den foranstående skikkelses fallos er sammenhugget med denne skikkelses underkrop i højde med den tværgående stribe over lænden.

Ud for mellemrummet mellem og til højre for disse sidst beskrevne to grupper ses tydeligt en 35 cm høj, armløs, fallisk skikkelse med næbhoved, med kroppen hugget i streg, siddende med to mod højre skråt fremstrakte ben, med let bøjede knæ. Skikkelsen er i samme størrelsesorden som bueskytten. Han er bevæbnet med sværd i en skede, som vanskeligt kan karakteriseres, da skedespidsen er blandet sammen med en figur bagved. Denne figur er på grund af sin prikhugning meget utydelig, men jeg tør tolke prikhugningen således: Man ser ud for midten af ryggen på den nys omtalte skikkelse et næsten helt udhugget knaphoved, herunder en prikhugget krop, lidt buttet, to halvt bøjede ben er strakt skråt fremad mod højre som den foregående. Her er det, at skedespidsen på denne rammer prikhugningen af den sidstes ene ben. Om figuren også har en arm strakt ud til venstre i billedet er svært at se, da den følger retningen på klippens skurestriber. Men en fallos er prikhugget. Figuren er 29 cm høj.

Et forsøg på en relativ kronologi mellem de beskrevne motivgrupper skal gøres. – Det skal først bemærkes, at ikke alle enkeltheder på fladen er medtaget; bl.a. RAÄs inventerings 35 store skålgruber, nogle løse ben, et halvbueslag og nederst i ristningen et par cirkelslag med skålgruber i, samt en prikhugget underkrop med tynde ben, som jeg selv har fundet yderst til højre på fladen, uden forbindelse med det øvrige.

Hovedproblemet i den indbyrdes kronologi mellem de beskrevne grupper er bl.a. deres forskellige størrelse.

Bueskytten, den delte skikkelse, det lille »brudepar« og den tydelige, halvt siddende skikkelse er af samme størrelsesorden, og endvidere er næbhovedet fremtrædende hos de tre; og dertil kommer, at de er placeret på to nogenlunde parallelle planer. Min første tanke har været, at det store »brudepar« er tilkom-

9. Se p.88ff. ad. VIII, ANATs hævnkamp mod MOT.

Fig. 24 Tanum sn. nr. 158. Gnidebillede

met senere; hvor sent er ikke til at afgøre, måske blot kort tid efter, som et forsøg på at gøre eet af motiverne tydeligere, mere udpenslet, med f.eks. hånden, der hviler på mandsskikkelsens skulder.

En ting, der taler herimod, er det næsten ensartede præg, der trods forskellig hugning er på de to »kvindefigurer« i parrene; det næsten fælles ejendommelige hoved, som leder tanken hen på kvinden på Hoghem 2[3] (p.39) med »Kivikhovedet«.[10] De to mænds sværdskeder er ens, medens deres statur er vidt forskellig, den store, tyk og kraftig, og den lille meget ordinært hugget med parallelle kropssider. De to »brudepar« er nok noget forskellige, men danner dog fælles type. Jeg må konkludere, at det store »brudepar« er en gentagelse af det lille, og at de tre grupper, hvortil det lille »brudepar« hører, reelt må tolkes for sig.

Tanum sn. nr. 244:1, Kalleby 1[6]
Hagarna, Nedergård

På denne ristning forekommer et sceneri, som frister til en tolkning i dette afsnit, men hvor sammenspillet mellem figurerne samtidigt gør det tvivlsomt, om vi her har dækning for en afsmitning af den behandlede myte.

Formel tolkning: (Fig. 26) I ristningens øverste venstre hjørne ses flere større og mindre skålgruber. I højre side øverst ses under og imellem nogle større skålgruber et par armløse skikkelser, hvor et par skålgruber danner hoveder. Skikkelsen til venstre er 28 cm, skikkelsen til højre 30 cm høj. Skikkelsen til venstre har sværd eller hale, der ender i en større skålgrube. Skikkelsen til højre er fallisk og har hale eller sværd, hvis det da ikke skal fortolkes som den bagvedværendes fallos. Begge ses ligesom løbende mod højre i ristningen. Ud for knæ og fod på skikkelsen til højre ses en enarmet ca. 18 cm høj skikkelse, som bevæger sig mod venstre. Bag denne skikkelse ses en ca. 36 cm høj, armløs skikkelse med en svagt hugget fallos, med et helt, let bøjet højre ben og en lille stump venstre lår. Bagud stikker en sværdskede eller en kegleformet hale endende i en knop. Skikkelsen har front mod højre. Overfor står en armløs skikkelse ca. 32 cm høj, svagere hugget i konturerne. Det kunne se ud, som om der er en vandret hestehalefrisure ud til højre side. Over skikkelsens hoved en mindre skålgrube. Bag ved denne skikkelse, i et lavere plan og med front imod den ses en ca. 30 cm høj armløs skikkelse, hvis længde (ben) fortaber sig nedefter i en skramme. Figuren er muligvis fallisk og har næbhoved; på sværdets eller halens plads en skramme. De fem skikkelser i denne gruppe på seks befinder sig over en kraftig skurestribe. For den højre ende af skurestriben ses den sjette figur, halvt over, halvt under striben. Omtrent midt under striben ses et bredt udhugget skib på 40 cm længde med kort kølforlængelse til venstre og en opadbøjet kølforlængelse til højre. Herudfor ses en armløs, fallisk skikkelse ca. 34 cm høj og med noget, der mere ligner en bred hale end et sværd. På det runde hoved måske en næse. Begge ben har som de fleste af figurerne markerede fødder. Mellem skurestriben og skibet 2 figurer traditionelt tolkede som fod-eller sandalspor; her med markeret hæl. Længden: til venstre 24 cm, til højre 25 cm.

Hellen er præget af de ret store skålgruber og den kraftige skurestribe.

Hellen overflydes af vand i figurernes retning og præges, når den er våd af, at vandet bliver stående i de op til 0,5 cm dybe skålgruber, i den dybe skurestribe og i det fuldt udhuggede skib.

Tanum sn. nr. 423, Kalleby 2[5]
Uppegården

Denne helle har mange ødelagte partier, ikke mindst i venstre side og også nogle i højre, hvorfor en helt nøjagtig formel tolkning ikke vil være mulig.

Formel tolkning: (Fig. 27) Omtrent midt på hellen ses et cirkelslag, som en halsring, der er åben foroven, dog således at den venstre ende bøjer lidt ind i cirkelfladen. På dette sted kan måles en indre diameter på ca. 28 cm og en

10. Se Oscar Almgren, 1926-27 p. 173, fig. 118 og 117.

Fig. 26 Tanum sn. nr. 244:1, Kallby 1[6], Hagarna, Nedergård

ydre på ca. 38 cm. Forneden til højre derfor et enkelt tegnet skib med svungne stævne, en svungen og en lige kølforlængelse. Direkte under cirkelslaget ses en diminutiv figur, nærmest som en armløs tumling på ca. 12 cm, måske på to korte ben.

Herunder ses et figurpar. Skikkelsen til venstre, der er 26 cm høj, er fallisk og med korte horn, fuldt udhugget på nær en stribe over lænden. Figuren er bevæbnet med et sværd i skede med vinget dupsko, dog således, at de udspaltede ender af dupskoen er tilbbagebøjede. Sværdet hænger skråt, nedad. Hugget sammen med og forbundet ved de langstrakte næb og den første figurs fallos står en skikkelse, 25 cm høj, med hestehalefrisure, fuldt udhugget krop på nær en stribe over lænden. Der ses en hale eller et sværd uden dupsko ragende vandret ud fra figurens bagdel.

Under denne figurgruppe ses en lignende. Den venstre figur er 41 cm høj, fallisk, med slanke, let indadbuede horn med afslutningsdup. Den ene arm er kort, den anden vendt mod den modstående figur ses bøjet i albuen. Figuren er fuldt udhugget, men med hult underliv. Et sværd i skede med vinget dupsko som den førnævnte rager vandret ud til venstre. Skikkelsen er forbundet ved fallos til en 33 cm høj skikkelse med en hestehale, der tyndt flagrer næsten vandret ud til højre. Denne skikkelse ser ud til at være hugget med let hånd. Der er hulning i underkroppen som på den første figur i gruppen.

Et tredie par som de nys beskrevne ses i venstre side af hellen mellem mange skrammer. Her er enkeltheder meget svære at beskrive p.gr.a. billedets uklarhed, men det ses, at den ca. 29 cm høje falliske skikkelse med sværd i skede med vinget dupsko står til højre, og at fallos er hugget sammen med den modstående skikkelse, som er ca. 23 cm høj og måske har hestehalefrisure. Figurerne er armløse.

Om de to førstbeskrevne par flokker sig nogle skikkelser. Til venstre for det øverste står en ca. 34 cm høj hornet, fallisk skikkelse med sværd i skede med vinget dupsko. Figuren er armløs.

Udfor mellemrummet og til højre for de to par står en ca. 37 cm høj hornet, fallisk skikkelse med hul underkrop med en stump arm til højre og i armen til venstre ses en linie, der krydser armen med ca. en femtedel under armen og firefemtedel over. Armens linie fortsætter til venstre og går der sammen med en uidentificerbar lodret figur. Den hornede skikkelse har sværd i skede med vinget dupsko med næsten vandrette flige.

Til højre for denne figur ses en ca. 37 cm høj, armløs konturhugget skikkelse, fallos kan ikke konstateres ligesom hovedets form er usikker p.gr.a. klippens tilstand. Lidt længere nede ses et par løse ben.

Ude til venstre på hellen ses skråt til højre under det tredie par en ca. 26 cm høj skråt stillet, armløs figur uden fallos. Hovedet af knapform. Knæene er let bøjede, som om skikkelsen falder forover mod venstre. Skikkelsen ses for enden af et skib hugget i een streg.

Under dette skib ses endnu en figur ca. 24 cm høj, som måske er hornet. Fallos, arme og våben er ikke til at identificere, da figuren grænser op til et meget skrammet område af klippen.

157 cm over ringen, uden for illustrationen, står en meget stor, fallisk skikkelse; fra skuldrene og opefter er sporene svage, men det kan tydes, at han i armen til venstre bærer en økse, af skafthulsform.

Det er på grund af klippens mange skrammer svært at se, om alle huggede billeder er beskrevne, og da en del af figurerne er svære at beskrive nøjagtigt, må den p. 82 anførte reelle tolkning tages med alle forbehold.

Relativ kronologi: Der er mange problemer i denne helleristning; derfor må der først anføres nogle betragtninger over figurgruppernes sammenhænge og eventuelle indbyrdes kronologi.

Som på Tanum sn. nr. 273, Varlös 1[3] (p. 49) må der her være tale om en fordobling af hovedmotivet, måske en tredobling med en forskellig tilblivelsestid. Der er tildels afgørende forskelle på tegningen af de tre »brudepar«.

I det første par er mandens horn korte, kvindens hestehalefrisure af »normalt« udseende, men dertil kommer det træk, at hun måske har hale.

I parret nedenfor dette har manden horn, der kunne lede tanken hen på Viksøhjelmenes

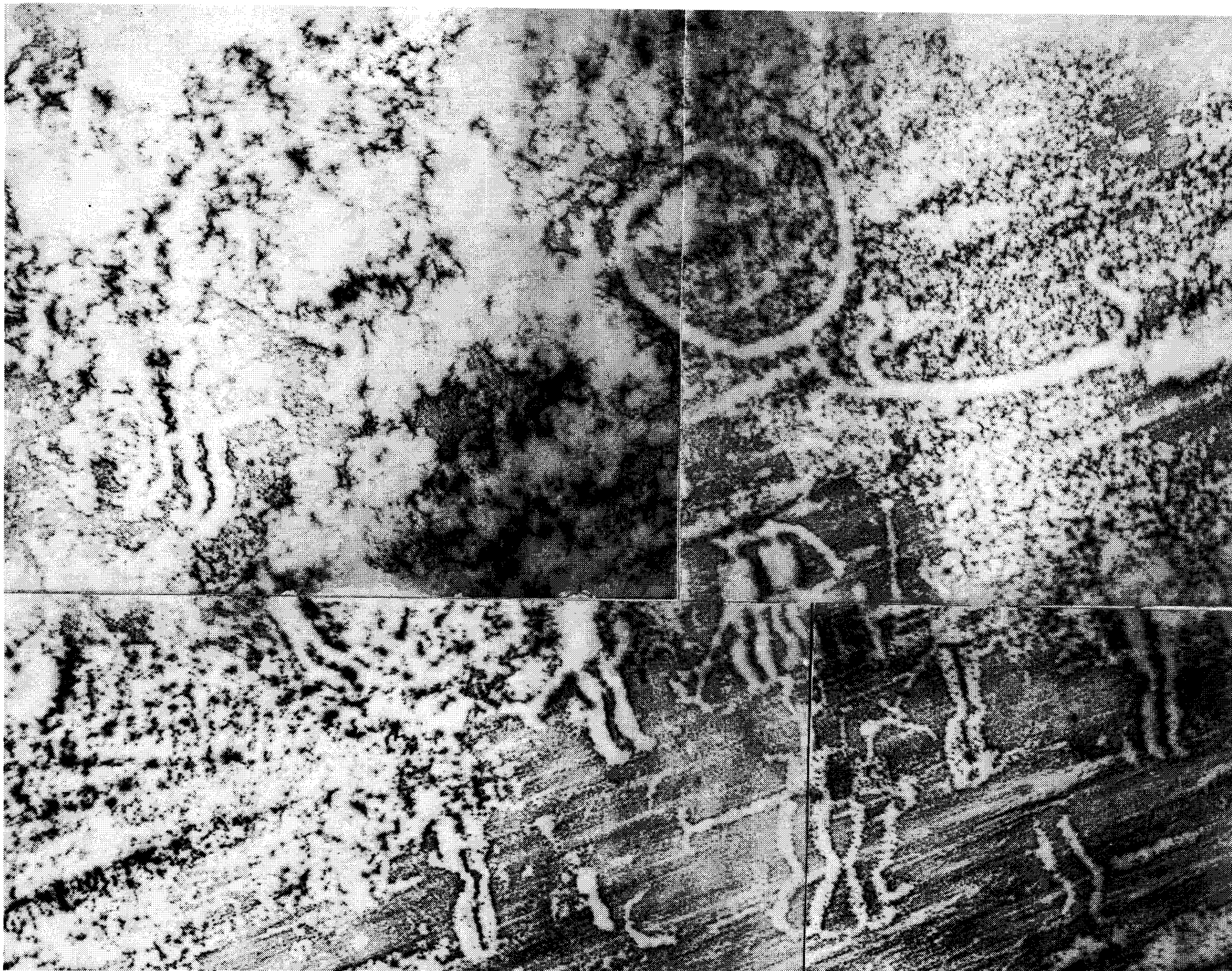

Fig. 27 Tanum sn. nr. 423, Kallby 2^5, Uppegården

karakteristiske horn.[11] (p.110) Kvindens hestehalefrisure »flyver« mere vandret ud. Desuden er disse to hugget med »hul underkrop«.

Men begge mænds sværdskeder er næsten ens.

Parret, hvor manden har »Viksøhjelm« på, må være tilkommet sidst. Det er tegnet af kunstneren med en anden hældning end de øvrige figurer, der som deres vandrette planer følger klippens skurestriber, hvilket er ved at kunne være et indicium for disses samtidighed. Dette brudepars »hule underkroppe«, den svagere hugning af overkroppene og mandens helt specielle horn sammen med det, at gruppen er tegnet i et helt andet plan, gør, at skikkelserne må falde uden for den første tegning af en motivgruppe på hellen.

Ledemotiv III² – Mand og kvinde på skib

De fleste af ristningerne i denne gruppe er meget svage i forhold til myten, forstået på den måde, at overgribning og afsmitning er tvivlsom, men de tages med og prøves, fordi de i inventeringerne, både Riksantikvarämbetets og Uddevalla Museums, er nævnt for muligheden af, at der om bord er et Hieros Gamos.

Utænkeligt er det heller ikke, at kultpladsen i et »vådområde« som Skærgården er blevet

11. Henrik Thrane: *Europæiske forbindelser,* København 1975 p. 62 ff.

flyttet ud på et skib, hvilket også er nærliggende for en kultplads, der normalt opfattes som »dødens strand«.

Materialet fra disse felter bygger for Askum sn. nr. 19 B, Asslerød, Kville sn. nr. 45, Kville 1,[2] Länsmansgården og Nässinge sn. nr. 1, Sandåker 1[13 II] på andres grundmateriale. For Askum sn. nr. 19 B bygger iagttagelsen på et fotografi fra afdøde 1. antikvarie Gunnar Ekelund; fra Kville sn. nr. 45 A på fotografier fra Torsten Högberg, og bedre iagttagere har jeg aldrig mødt. Fra Nässinge sn. nr. 1 er brugt fotografier af malingen, som jeg kan godtage.

Fig. 28 Askum sn. nr. 19B, Assleröd, Sotenässet

Askum sn. nr. 19 B, Assleröd, Sotenäset

Det observerede på hellen er kun et enkelt motiv.

Formel tolkning: (Fig. 28) Et meget primitivt skib er tegnet med to streger, som til venstre ender i en stump stævn og til højre slutter med en lidt opafbøjet stævn og forneden en kølforlængelse. Der er ingen forbindelse mellem kølforlængelsen og stævnen.

På »dækket« ses fra venstre en skikkelse uden hoved og arme, dernæst ses to skikkelser: den venstre med to ben og rundt hoved, som strækkker en arm mod bryst eller hals på en modstående skikkelse, hvoraf der kun ses eet ben, krop og måske et lille næbhoved. Foran og bagved dette par ses nogle rudimentære figurer, som formodentlig skal forestille nogle skikkelser, der står omkring det forbundne par.

Kville sn. nr. 209, Södra Torp 1:4

Da denne ristning hos Åke Fredsjö i »Hällristningar i Kville« (III), nr. 204 er noteret med »1 brudpar (?)« er den bragt til undersøgelse i forbindelse med ledemotiv: Hieros Gamos på skib.

Ristningen dækker ifølge RAÄs inventering af 1974 7,35 × 3,5 m, men ved min undersøgelse i 1975 kunne det konstateres, at der i den vestsydvestlige retning må være flere hugninger under græstørven.

Hverken den formelle eller reelle tolkning vil beskæftige sig med hele fladen.

Formel tolkning: (Fig. 29) Ca. 40 cm til højre for nogle stærkt markerede fodsåler står to skikkelser, ca. 19 cm høje omtrent på spidsen over, hvad der kunne ligne et sværd med korsformet hæfte. Dette »sværd« stikker halvt ind over et skib, hugget i streg med svungne stævne og svær kølforlængelse. Skikkelserne kan beskrives således: Skikkelsen til venstre har rundt hoved, to ben med angivne fødder i retning til højre. Skikkelsen er armløs. Den anden skikkelse hæver to arme i vejret omkring det runde hoved. Fødder er angivet. Skikkelserne er forbundet med en hugning, ialt 17 cm lang og 2,5 cm tyk, som stikker ud bag ryggen på den første med ca. 1 cm og stikker tilsvarende frem foran skikkelse nr. 2.

Nässinge sn. nr. 1, Sandåker 1[13 II]

Denne helleristning må med i rækken, da de fleste er enige om, at der i et af ristningens største skibe finder et helligt bryllup sted, således bl.a. Ivar Lindquist, der i en artikel i Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidsskrift 1923, Äringsriter i Bohuslän p. 1-36 tolker dette Hieros Gamos i forbindelse med hjorten i båden og de dertilhørende sene myter. Da vi ikke kan jævnføre alt for sene traditioner med helleristningsbillederne, kan der derfor ikke gåes i detailler med en bedømmelse af Ivar Lindquists grundige artikel.

Formel tolkning: (Fig. 30-31) På et af ristningens største skibe ses et par figurer, hvoraf fi-

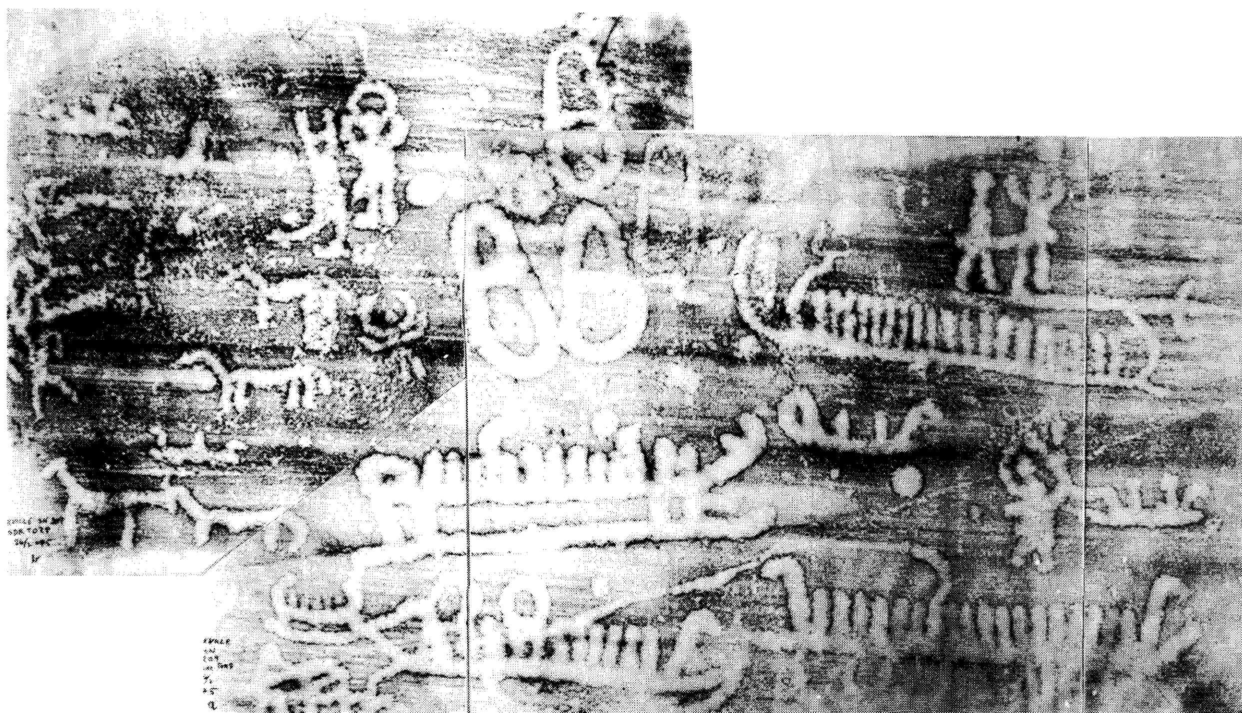

Fig. 29 Kville sn. nr. 209, Södre Torp 1:4

guren til højre ser ud til at have hestehalefrisure. På figuren ses kun eet ben; denne er i forbindelse med den modstående figur ved hofterne og ved en armforbindelse. Figuren til venstre er fallisk og her ses ligeledes kun eet ben; måske ses en højre arm. På dækket ses endvidere 5 mandsskabsstreger. Stævnen, ved hvilken figurerne står, er meget kompliceret hugget. Den anden stævn har et simpelt dyrehoved.

Skråt til venstre ses den omtalte hjort, til venstre for denne ses tre hugsiddende falliske skikkelser i et skib. En lignende skikkelse ses noget højere oppe, og skråt under skibet med parret endnu en skikkelse, måske løbende hen mod et skib.

Tanum sn. nr. 406:1, Soldattorpet, Kalleby Torp

Formel tolkning: (Fig. 32) På hellens nederste højre fjerdedel ses et fuldt udhugget skib 118 cm langt i dækkets højde, med svungen stævn og kølforlængelse. Den ene stævn forlænget med en særlig dekoration. Midt over skibet ses, hvad der er sjældent på ristningerne, antydning af en mast med tre tværstreger. Der er intet, der tyder på, at denne tegning hører til det ovenover liggende skib. Der er ingen forbindelse til dækket, da »mastens« fod standser lige over padlen på den 5. padler fra venstre. De to nederste tværstreger på »masten« er hver ca. 40 cm lange, den korte øverste ca. 17 cm. Denne tegning kan ikke tolkes som andet end en mast med to ræer eller et antydet sejl, selv om skibet er forsynet med i alt 9 padlere i halvfigur med løftede padelårer. At masten ikke ses at nå ned til dækket, skyldes den huggetekniske vanskelighed, at der også skal placeres en padler på dette sted.

Mellem 6. og 7. padler, regnet fra venstre ses et par skikkelser i halvfigur som padlerne. Den højre karakteriseret ved langt hår ned bag nakke og ryg. Skikkelsen til venstre ukarakteristisk, men de to figurer er forenede ved deres hoveder og ved deres arme, som kun er en hugget streg imellem dem. Som halvfigurer er de ca. 14 cm over rælingen af skibet.

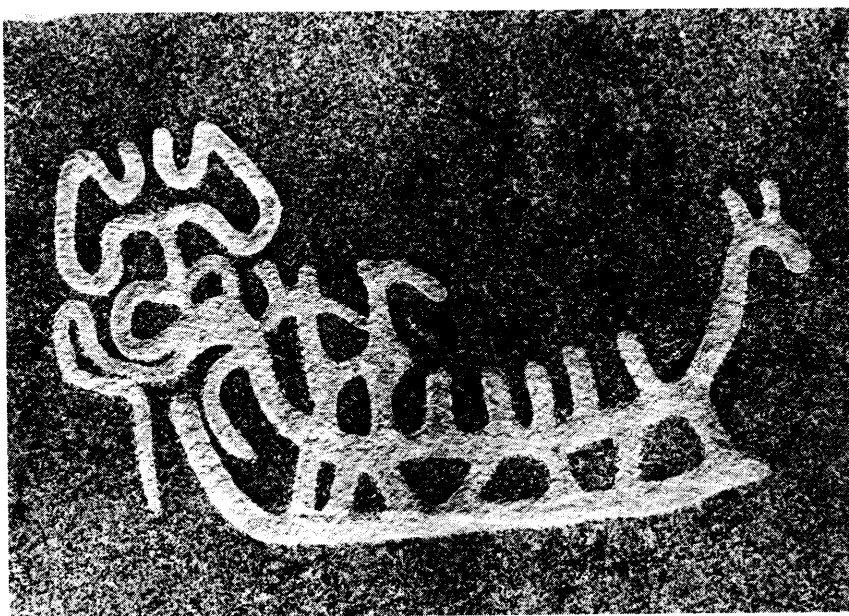

Fig. 30 Nässinge sn. nr. 1, Sandåker 1[13 II].
(Fot. Torsten Högberg)

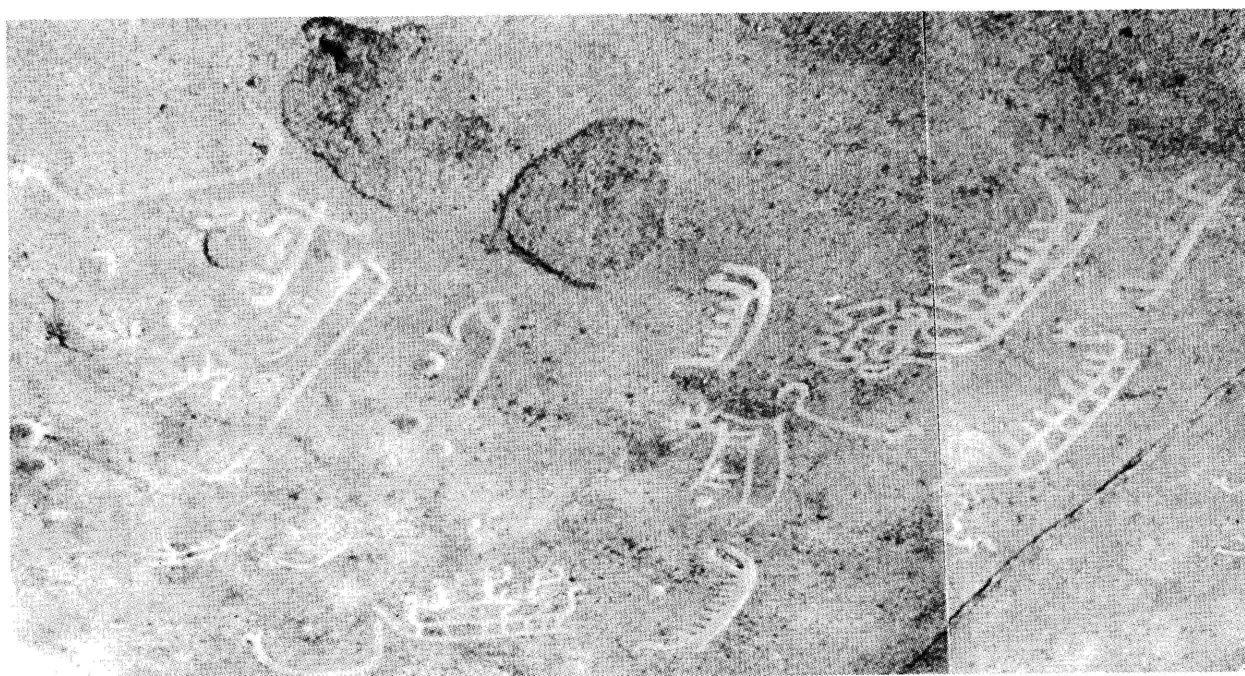

Fig. 31 Nässinge sn. nr. 1. (Fot. Forfatteren)

Fig. 32 Tanum sn. nr. 406:1, Soldattorpet, Kalleby Torp

Tossene sn. nr. 97, Säm Utmark

Formel tolkning: (Fig. 33, foldeplanche) I helleristningens nederste kant ses et stort skib, ca. 105 cm langt. Skibet er hugget i streg med talrige mandskabsstreger, med højt svungne og komplicerede stævne og kølforlængelser.

Nogle få cm over mandskabsstregerne står to skikkelser. Den venstre er ca. 20 cm høj, armløs med rundt hoved. Figuren er ikke-fallisk. Den hælder en smule mod venstre og er ret svagt hugget. Skikkelsen til højre, som er 25 cm høj, er dybere hugget; den er fallisk, med rundt hoved og korte armstumper. Til højre for skibet ses en 37 cm høj fallisk skikkelse med scrotum, bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Højre arm med 3 à 4 fingre er strakt skråt fremad mod skibets stævn, den venstre arm er bøjet nedad i albuen mod sværdskeden. Et par fingre kan konstateres. Fødder er angivet.

Skråt oppe til venstre for skibets anden stævn fire skikkelser. De to til venstre forsynede med fallos. Den yderste skikkelse til venstre er 38 cm høj, med svære lægge og fødder. Højre arm er bøjet i albuen med underarmen nedad. På denne arm anes et par fingre. Skikkelsen bevæger sig mod venstre. Bag denne skikkelse til højre ses en 31 cm høj skikkelse med svære lægge og angivne fødder i retning mod højre, forbundet med den forrige ved en hugning i hoftehøjde, som kunne være den enes sværdskede. Figurens arme er bøjede i albuen med underarme og hænder rakt opad. Skikkelsens højre hånd, som ses til venstre har angiveligt 5 fingre. Den venstre hånd forsvinder i et virvar af streger fra et skibsfragment og en anden menneskelignende skikkelses fødder. Denne figur, som er hovedløs og uden fallos går skråt op mod venstre og synes at være fra en anden og svagere hugning.

Til højre for det figurpar, der har ryggen til hinanden, ses en lille fallisk skikkelse, 20 cm høj med angivne fødder i retning mod figurparret. Hovedet er rundt, den ene arm er strakt fremad mod de andre med 3 angivne fingre, den anden arm går skråt op mod højre og ender i en hånd med 3 fingre.

Ca. en meter over parret på båden ses svævende en 45 cm høj, fallisk, hornet skikkelse. Skikkelsen ser ud som om den svæver i en vinkel på 45°, svajende i ryggen i retning mod venstre. Armene er lange i forhold til kroppen. Højre arm er 28 cm exclusive 4 lange fingre og

venstre arm er 22 cm exclusive 3 à 4 fingre, der er hugget sammen med bl.a. en fodsål. Der er ikke meget hoved at se, 6-7 cm lange horn dominerer indtrykket.

Der er iøvrigt mange skibe på ristningen, der er meget skadet af afskalninger, forårsaget af ild. I hellens øverste venstre felt anes nogle skibe med voltigeurer. Yderligere ses spredte fodsåler og enkelte meget svagt huggede skikkelser.

I hellens øverste højre halvdel er hugget store skålgruber fra 3-18 cm i diameter og op til 7 cm dybe. Efter regn står de fulde af vand.

Ledemotiv V/VI –
Liggende mand og knælende eller siddende ikke-fallisk figur

Tanum sn. nr. 89, Tegneby 4[2], Finntorp, »Dansehellen«

»Dansehellen« frembyder den vanskelighed, at det endnu ikke er muligt at gennemfortolke den, idet kun enkelte motiver er »læsbare«, medens andet må vente til bedre kilder er for hånden.

Hellen, hvis største billedflade vender mod SØ i en vinkel på 20°[12] er fra naturens hånd inddelt af parallelt løbende sprækker, som er anvendt af kunstneren til delvis »indramning« af billedserierne.

Det er især i hellens venstre side tolkningen kan få et vist indhold, som kunne pege på en vis sammenhæng med myten. Tolkningen begynder her og fra neden.

Formel tolkning: (Fig. 34) Nederst ses til venstre en skikkelse 26,5 cm høj med rundt hoved og markeret næse; figurens arme krummer således, at de ikke-markerede hænder forudsættes sat i lænden. Figuren er fallisk og bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Figuren vender front mod venstre. Bag skikkelsen med

Fig. 34 Tanum sn. nr. 89, Tegneby 4[2], Finntorp, »Dansehellen« The »Dance-rock«

12. Opmålt af RAÄ.

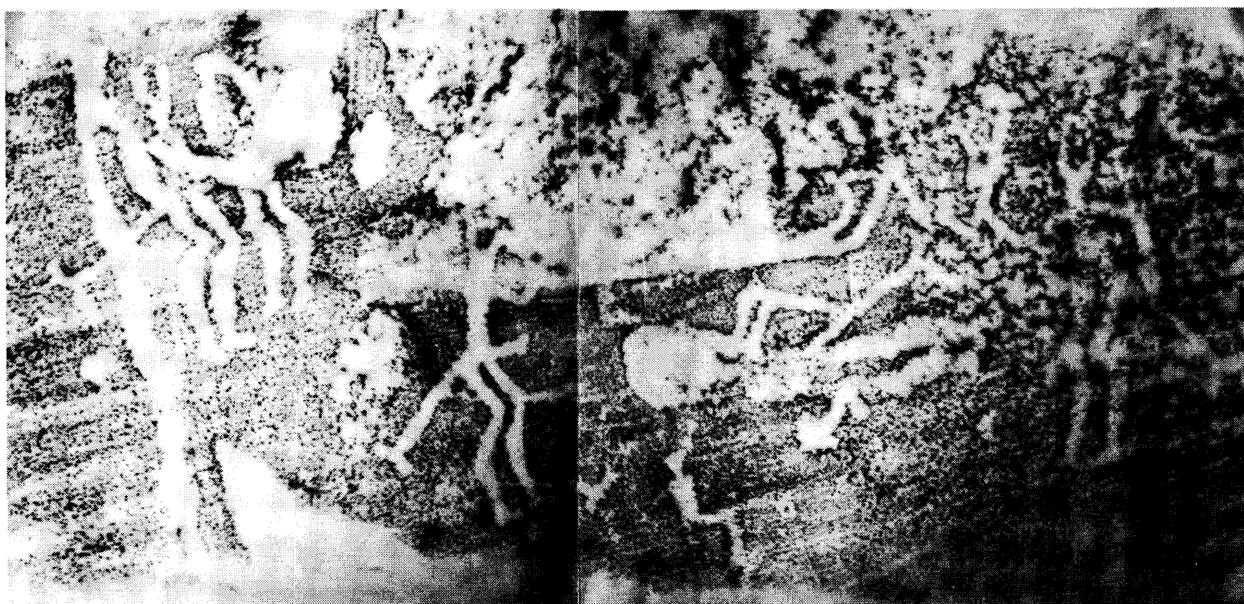

Fig. 35A Tanum sn. nr. 302, Tuvene 1[3]. Gnidebillede Rubbing on paper

front mod denne ses en figur 23 cm høj med rundt hoved uden markeret næse; under halsen udgår to korte »tappe«, måske antydninger af arme. Den venstre tap har en svag forbindelse til et økseskaft, hvorpå sidder et øksehoved, med stort buet blad (»processionsøkse«). Det buede skaft går i en bue ind mod kroppen ved maven, og kunne have forbindelse med en fallos, hvis ikke denne også var markeret midt på det ene lår. Skikkelsen er bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Begge skikkelser har markerede fødder. Til venstre et lille ikkefallisk 8 cm højt, 18 cm langt dyr med horn eller ører og opadvendt hale.

Over gruppen ses i næsten hele billedfeltets bredde et skib med opadbuede stævne og kølforlængelse, der foran til venstre delvis følger stævnen. Forrest på dækket er anbragt en skikkelse siddende på et sæde eller en stol. På skikkelsen er markeret et lille hoved, i de fremstrakte arme en stav; bag denne skikkelse 6 figurer i knælende stilling, benenes bøjning i knæet er tydeligt angivet og hovederne er antydede. Over dette skib et mindre af samme type som det større, dog med prikhugget skibsside, og en stævnprydelse (et dyrehoved?). På dækket sidder fire skikkelser i knælende stilling, som på det store skib.

Over dette andet skib, et tredie, større, som i højre side forsvinder i skrammer. Skibssiden er åben, venstre kølforlængelse følger stævnen, som ender i et dyrehoved med ører eller horn. Besætningen er kun angivet ved streger, hvis antal ikke kan fastslås. Ca. i midten er en af mandskabsstregerne forsynet med en venstrevendt bue, som en lurblæser.

Over dette skib et mindre af samme type som det foregående med dyrehoved i begge stævne. På dækket fire korte mandskabsstreger, nærmest som hoveder, mellem de to skibe en skålgrube.

Over dette skib ses en på ryggen, skråt liggende figur, 29 cm lang med næbhoved og rund krop, nærmest formet som et net eller skjold, måske i gruppe med de skjoldbærende skikkelser i de andre felter.

Figuren er bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Figurens fallos er i forbindelse med underkroppen på en ovenoverliggende figur, 31 cm lang med næbhoved og hestehalefrisure til lænden. En arm er strakt frem mod den underliggende skikkelses hals. Der skal ikke megen fantasi til at påstå, at en bule øverst på kroppen skal markere et bryst, hvilket ellers ikke ses på ristningerne.

Til venstre for gruppen og lidt ind over den øverste skikkelses ben et lille dyr med ører eller horn på hovedet og en halestump, og helt ude til venstre en skålgrube. Til højre for gruppen og i samme vandrette plan et skibsfragment,

Fig. 35B
Som fig. 35A med indtegnede vandflodslinier
As fig. 35A. Drawing with waterlines

over gruppen et større skib med åben skibsside, stævnprydelse til venstre og høj kølforlængelse til højre, på dækket 3 eller 4 spredte skikkelser som mandskabsstreger med hoved.

Hele denne billedserie er holdt inden for to lodretgående klipperevner. Hellens vandflodslinie går på langs af skibene ovenover det øverste skib i en istidsskure.

Det er også et stort spørgsmål, om hele hellen er fremme i dagens lys. Klippen »forsvinder« på betragterens højre hånd under græstørv.

Tanum sn. nr. 302, Tuvene 1[3]

Formel tolkning: (Fig. 35A-B) Hellen er meget i stykker, overfladen af klippen er sprængt fra af frosten, så der løber vand under dele af den.

Til venstre ved en lodret spalte i klippen ses en fallisk, hornet 45 cm høj skikkelse bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko, forbundet ved hoften med en ikke-fallisk 40 cm høj skikkelse med hestehalefrisure. Begge ses at være armløse.

Skråt nede til højre herfor en fallisk, hornet 44,5 cm høj skikkelse, bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko med begge arme bøjede i albuen og løftede mod en skibsstævn, der forsvinder i brudflader af forvitring og anden beskadigelse af klippens overflade. Under dette skib ses et mindre, skråt stillet skib i enkelt streg. Herunder ligger en nu 40 cm lang, fallisk skikkelse på maven med fremhævet scrotum; horn ses ikke, men figuren er bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko, og en venstrearm er bøjet ned mod sværdet. Foran fallos ses en afskalning, der dog ikke er dybere, end at der kan ses en skålgrube. Ved hovedet og lidt under det ses en lille siddende, ikke-fallisk 24 cm høj, armløs skikkelse med rundt, måske lidt trekantet hoved. Ved fødderne af den liggende figur står en fallisk, 48 cm høj skikkelse med fremhævet scrotum, bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Venstre arm med markeret hånd rækker bagud omkring sværdskeden. I den højre markerede hånd holder skikkelsen løftet en økse, ikke af »processionsøksetype«.

Partiet omkring hovedet på den liggende er noget forvitret. På Baltzers afbildning, serie I pl. 41:3[13] ses omfanget af denne forvitring, men ved nøje analyse af klippen kan hovedet skelnes; om det har været hornet kan ikke afgøres. Partiet over det store skib er helt bortvitret. Vandflodslinier: Ned over parret til venstre flyder en strøm, der bøjer af og flyder hen under hel scenen. En anden strøm flyder ned over den liggendes hoved. En tredie strøm går ned over øksebæreren i scenens højre side.

Tanum sn. nr. 406:1, Soldattorpet Kalleby Torp

Denne helle er i en sørgelig forfatning. Adskillige motiver på hellens centrale og nederste del er borte og var det allerede på Baltzers tid,[14] og det er for denne undersøgelse så meget sørgeligere, som der endnu er til rest på hellen nogle motiver, der giver en højst begrundet mistanke om, at der kan have været tale om motivkombinationer, som de kendes på Tanum 1 (p. 22-34) og Tanum 302.

Formel tolkning: (Fig. 36, foldeplanche) Denne formelle tolkning tager sit udgangspunkt i en delvis sammenbøjet ikke-fallisk skikkelse, som ses i venstre side af hellen mellem nogle svære skrammer mellem en stor skibslignende

13. L. Baltzer: *Hällristningar från Bohuslän.* I serie, Göteborg 1881.
14. Baltzer Serie I pl. 57-58 nr. 2.

180 cm lang figur foroven og en højt svungen og dekoreret skibsstævn under skikkelsen. Denne har knaphoved uden angivet frisure. Kun een bøjet arm er angivet. Måske kan 3-4 fingre anes. Foran den let buede krop anes to lodrette streger som på kvindefiguren på Tanum 1. Det bageste af de to ben er stærkt bøjet i knæet, det forreste er også markeret, men i noget mindre grad. Det bageste bens læg er fortykket som på Vitlyckekvinden, dog uden at et tilsvarende skåltegn kan påvises. Begge ben har små fødder. Den sammenbøjede skikkelse er ca. 29 cm i højden og ville udstrakt have målt ca. 41 cm. Foran skikkelsens hænder og fødder ses nogle dybtgående skrammer i hellen. Ud af den nederste og største skramme rager den krumt og højt svungne stævn af et skib, hvis agterstavn ses, hvor skrammen hører op. Her ses også en opadbøjet kølforlængelse, og nær agterstavnen ses nogle få mandskabsstreger; ca. 20 cm bag den bøjede skikkelses ryg kan skimtes en meget svagt hugget skikkelse, ca. 19 cm høj. Et lille rundt hoved, 2-3 cm hals, skuldre og to ben.

Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1,[5] Västergård

Formel tolkning: (Fig. 37) Denne helleristning giver på sin klippe et af de bedste eksempler på, at helleristningerne er hugget i deres eget landskab i landskabet. Står man der, hvor klippen er lavest (den er næsten plan), ser man oppe fra højre en skurestribe, der skråner ned næsten mod midten af klippen, og der, efter en drejning mod venstre, fortsætter i det »vandrette plan« og ligesom deler klippen i to halvdele, en øvre og en nedre. I den nævnte skurestribe løber der vand, når det har regnet, og det samme sker, hvis man overfylder et lille bassin i klippens øverste, højre hjørne, derfra hvor den omtalte skurestribe udgår.

Hvor vandstriben begynder at løbe »vandret«, på langs ad klippen, står to skikkelser vendt mod hinanden. Begge er 39 cm høje. Til højre ses en ikke-fallisk, armløs, ubevæbnet skikkelse med hestehalefrisure. Til venstre står en fallisk skikkelse med markeret scrotum, armløs, bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Figurerne er forbundne ved de næbagtige ansigter og ved hofterne. Bag den sværdbevæbnede ses en lille fallisk, 23 cm høj, armløs skikkelse med næbhoved. Den lille figur er let skråstillet mod højre.

Mellem parrets og den lilles fødder ses et lille skib med kølen mod vandstriben. Over gruppen ses dele af et skib tegnet i een streg med svungen stævn. Over dette skib til venstre for parret ses to skikkelser: Til højre en fallisk, 31 cm høj skikkelse med næbhoved og to oprakte arme over hovedet, forbindelse mellem lår og krop ses ikke. Våben ses heller ikke. Til venstre for og med front mod denne svæver næsten vandret en fallisk, med sværd bevæbnet 25 cm høj figur med oprakte, bøjede arme og med næbhoved vendt nedad mod vandstriben og sværdet opad.

Neden for vandstriben ses 6 skibe og skibsfragmenter med kølen vendt opad mod vandstriben. To skibe yderst til venstre er hver bemandede med een fallisk figur med et økselignende redskab i en oprakt arm. Kun den ene har sværd ved siden. Et andet skib, som ligger noget på skrå i forhold til retningen på de to andre, har måske tre skikkelser ombord. På en lang båd nærmest vandstriben en uidentificerbar figur. Partiet til venstre for de øverste figurgrupper er skadet, måske kan et skib skimtes her. Skålgruber er spredt især på den øverse del af klippen.

Hejls Søndermark, Sb. nr. 19, Hejls sogn, Vejle Amt

Fundhistorien til denne sten kan ses hos Glob,[15] hvoraf det kan ses, at den har hørt til en fodkrans omkring en grav fra ældre bronzealder. Stenen er grov og kantet. Det har ikke været muligt at lave gnidebillede af den. Den formelle tolkning bygger på en omhyggelig analyse af stenen.

15. Glob, 1969, sten nr. 94, fig. 104 og p. 247 f.

Fig. 37 Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1[5], Västergård

Fig. 38 Hejls Søndermark, Sb. nr. 19, Hejls sn., Vejle amt (Fot. P.V.Glob)

Formel tolkning: (Fig. 38) På den ene side af stenen ses en skikkelse, som er ca. 35 cm høj. Skikkelsen har rundt hoved, to oprakte arme, benene med angivne knæ og fødder ses adskilte med en skålgrube imellem. Til venstre ses en linie gå ned fra stenens overkant; denne linie er forbundet med en skålgrube, hvoraf der ialt er 7. Til højre for skikkelsen ses en anden skikkelse, ca. 25 cm lang, liggende i forhod til den førstes vertikale stilling. Skikkelsen har rundt hoved på hals, to korte udbredte arme og måske to spredte ben uden angivelse af fødder. Glob opgiver på side 247 at beskrive denne figur og siger, at den »måske skyldes overfladens stærke forvitring.« Iøvrigt rummer stenen nogle ovale hugninger. Begge figurerne er frontale. Derfor kan fallos ikke konstateres.

Ledemotiv VIII – Forskellige Kampsituationer

Tanum sn. nr. 51, Tegneby 1[1], Litsleby mark

Formel tolkning: (Fig. 39, foldeplanche) Denne ristnings hovedmotiv udgøres af to store skikkelser og to små indviklet i en kamp.

Fra venstre ses en fallisk skikkelse 70 cm høj med hul krop og fuglehoved, et sværd i skede med spaltet dupsko, der rager bagud og i den eneste markerede arm en økse, som rækkes netop fra en delvis tegnet hånd. Foran denne skikkelse, men med ryggen til, en mindre 38 cm høj, som knapt når den første til hoften. Denne lille skikkelse er ikke-fallisk, har hul krop og fuglehoved og er bevæbnet med sværd i skede med spaltet dupsko, i højre arm holder skikkelsen en bue med pålagt pil pegende frem over hovedet og i den anden fremstrakte arm holdes opret en økse, mellem arm og skaft en markeret hånd. Med front mod denne gruppe på to står en større fallisk skikkelse 67 cm høj med hul krop og fuglehoved, bevæbnet med sværd med korsformet hæfte i skede med spaltet dupsko. Tværs over kroppen ligger et spyd med odden pegende frem mod den første guppe, tilsyneladende båret på to tapper, der fra kroppen foran står op fra lænden mod spydet og fra midt på ryggen går op mod spydet, som om der skulle være tegnet 2 korte arme. I en tredie arm holder skikkelsen en økse opret. Mellem arm og skaft en udposning til angivelse af en hånd. Bag denne skikkelse, og som den fjerde i rækken ses en lille skikkelse 37 cm høj på størrelse med den buebevæbnede. Denne figur er i overkroppen tegnet med spinklere streg, end de øvrige. Den ikke-falliske skikkelse har hul krop og hult hoved, som ikke er næbhoved. Næse ses heller ikke. Den er bevæbnet med et tyndt sværd i skede med spaltet dupsko. Den eneste tegnede tynde arm er rakt op mod forgængerens ryg og spyd, men når ikke hertil, men ender måske i en skålgrube.

Over den første gruppe ses et skibsfragment, over dette en sværdbevæbnet ikke-fallisk skikkelse med hul krop og næbhoved. I den ene løftede hånd holder han styrestangen til en ard, der er forspændt med et lille firbenet dyr, der har arden fastspændt til halen.[16]

Under hele scenen ses to skibe hugget ind i hinanden, et mindre og et større med højt svungne stævne og mange mandskabsstreger. Foran og skråt under stævnen og den højt-

16. P.V. Glob: *Ard og Plov*, Århus 1951, p. 54 ff.

svungne køl ses en skikkelse 22 cm høj, meget mindre end de øvrige, tegnet i en lidt anden stil. Skikkelsen har hul, bred krop og næbhoved. Den har fallos og scrotum og er bevæbnet med sværd. Dupsko ses ikke. En lille armstump rager op foran hovedet. Yderligere et par skibe ses i højre hjørne. Større og mindre skålgruber ses rundt omkring.

Ledemotiv IX –
Enkelt tvekamp

Tanum sn. nr. 255, Fossum 1[2]

I Riksantikvarämbetets inventeringsbog står følgende om den kendte Fossum-ristning (Fig. 40, foldeplanche):

»Hällristning, 13 × 5 m NÖ-SV
25 skepp
35 människor
15 fyrfotade djur
2 par fotsular
1 cirkelformad skiva m. omgivande figurer (stiliserade adoranter?)
50 skålgropar«

I denne nøgterne opremsning af figurer fornemmer man uden at se selve ristningen, at hellen må myldre af skikkelser, hvilket også netop er det indtryk, hellen giver ved en overfladisk besigtigelse.

Ved en nærmere undersøgelse viser det sig meget svært at udskille særlige scener fra andre, idet motiverne griber ind over hinanden og blandes for beskueren.

Det ser umiddelbart ud til, at kunstnerne som har arbejdet på hellen har benyttet sig af gamle brudlinier i klippen til afgrænsning af de scener, som de har villet beskrive.

En vandretgående brudlinie og fire tildels lodrette brudlinier ser ud til at have en vis betydning for inddelingen; men hvilken bliver svært at afgøre, fordi sammenhængen inden for de flader, der inddeles af brudlinierne iøvrigt nok vil være usikker selv efter de bedst tænkelige forsøg på at give en ikonografisk tolkning efter kendt mytemateriale.

Den følgende tolkning vil derfor ikke kunne give en fuldstændig og gennemgribende tolkning af hele ristningsfladen; visse motiver vil skille sig ud og danne sammenhænge, men meget vil blive til rest og være ufortolket.

Tolkningsforsøgene vil begynde på den største flade, som afgrænses af den vandrette brudlinie og den nærmeste lodrette venstre brudlinie.

Tvekamp I

Formel tolkning: Yderst til venstre står en ikke-fallisk skikkelse 31 cm høj med hestehalefrisure, markeret næse og en løftet hånd uden markerede fingre, som iøvrigt ikke ses på ristningen overhovedet. Skikkelsens lægge er kraftigt markerede og fødderne er tydelige. I skridtet er placeret en lille skålgrube. Skikkelsen står i en tilbagelænet stilling med front mod højre.

Til højre for denne skikkelse står to falliske skikkelser overfor hinanden, 53 og 58 cm høje. Skikkelsen til venstre er bevæbnet med sværd med svagt markeret dupsko; i den eneste markerede arm holder han en krum genstand, som har forbindelse med skikkelsens mund. Genstanden fortykkes frem til det pumkt, hvor dens krumning når hen over hovedet. Skikkelsen har front mod højre mod en skikkelse, der har front mod venstre. Denne skikkelse er ligeledes bevæbnet med sværd med en svag rund dupsko. I den eneste markerede arm holdes en krum genstand, der har forbindelse med skikkelsens mund; genstanden fortykkes efter krumningen højere oppe foran hovedet end på den første skikkelse. Der ses mellem de to krumme genstande en vandret streg.

Skikkelserne har imellem sig en stor dyb skålgrube 12,5 cm i diameter. Bag ryggen på den venstre skikkelse en svagere hugget skålgrube på 11 cm i diameter.

Ind over kroppen på skikkelsen til højre ses et par svagt huggede figurer, der kan tolkes som fodsåler, med tæerne vendt mod højre. De har ingen forbindelse med motivet og er sandsynligvis fra en tidligere hugning.

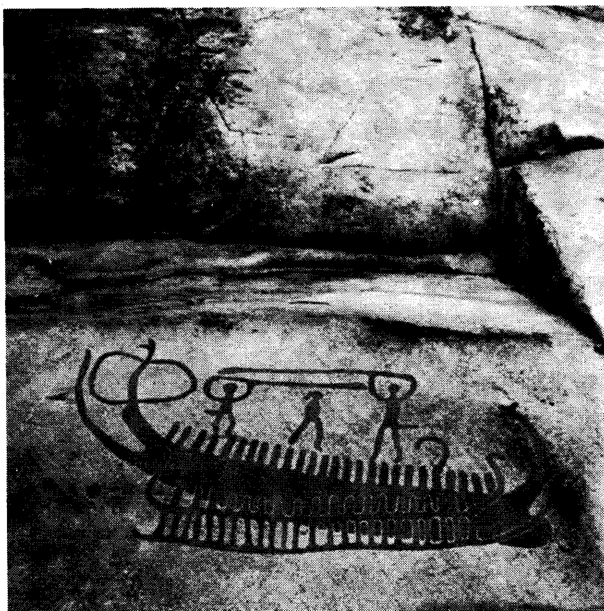

Fig. 41 Skee sn. nr. 14, Massleberg 4^{3} II

Skee sn. nr. 14, Massleberg 4^{3} *II*

Formel tolkning: (Fig. 41) Nederst under tre »etager« af søer i et meget ispåvirket klippelandskab, der danner bassiner og gennemløb, ses et stort skib med mandskabsstreger, hen over hvilket der forneden er hugget et mindre af anden type. Over mandskabsstregerne ses til venste en lille fallisk eller sværdbevæbnet skikkelse, der i begge hænder løfter et spyd over sit hoved i retning mod højre hen over hovedet på en ikke-fallisk, armløs skikkelse med hestehalefrisure, der går mod højre. Til højre for denne figur ses en større fallisk eller sværdbevæbnet skikkelse, der som den første, i begge hænder løfter et spyd over sit hoved hen over den førstes spyd, helt hen over hovedet på den første.

Denne formelle tolkning er gjort udfra Torsten Högbergs imaling.

Ledemotiv X – Dobbelt tvekamp

Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1^{4}

Formel tolkning: (Fig. 42) I højre side af den store Vitlyckeristning ses en lang række af skålgruber, løbende ned over ristningen, omtrent vinkelret i forhold til de meget lange arme på figuren i venstre side af ristningen; disse er meget nær det vandrette plan. Man kan tælle 69 skålgruber, 26 over den største øksebærers albue og 43 under. Det kan diskuteres, om der er 70, da noget i hugningen af albuen kunne tyde på et sammenfald af albuehugningen og en skålgrube. Skålgruberne har uens afstand imellem hverandre. Der er ikke spor efter hugning af skålgruber over eller under rækken. Skålgruberækken vil i det følgende blive benævnt »kattesporet«, thi sådan ser den ud under let nyfalden sne, og sådan kaldte forfatterens datter dem, da hun så dem første gang.

Til venstre for »kattesporet« og med front mod dette ses en langhalset figur med næbansigt; skikkelsen, der måler 126 cm i højden, har fallos og scrotum og bærer sværd med skede med bred dupsko. Kun een arm er tegnet; i hånden, hvor fingre er angivet, holdes en økse skråt fremad. Kroppen er tegnet som eller dækket af et rundskjold, markeret ved to koncentriske cirkler. Der anes mellem cirklerne og forbindende disse, svage, dobbelte, lodrette og vandrette streger, som på det lille skjold fra Sørup, Himmerland.[17]

Til højre for og med front mod »kattesporet«, med fødderne i samme højde som foregående figur, ses en skikkelse 90 cm høj, der ikke er større end, at den når den foregående til skridtet. Figuren er korthalset med næbhoved. Uden markerede skuldre udgår fra kroppen to arme med tegnede fingre. Den ene arm er bøjet opad med en økse lodret i hånden. Den anden arm vender nedad. Skikkelsen har fallos og scrotum og er bevæbnet med et sværd, der har korsformet hæfte og skede med bred dupsko. Underkroppen er tegnet som eller dækket af et rundskjold, formet som tre koncentriske cirkler. Mellem yderste og næstyderste cirkel kan spores en halv snes, ikke særligt dybt huggede skålgruber. Dette skjold fører tanken hen på det større skjold fra Sørup,[18] der i princippet er ornamen-

17. Thrane, Henrik: *Europæiske forbindelser,* København 1975, p. 80, fig. 40 a.
18. Thrane op. cit. p. 81, fig. 40 b.

Fig. 42 Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4]

teret på samme måde, dog med 7 koncentriske cirkler i streg og 6 cirkler af bukler. I forhold til dette repræsenterer Vitlyckeskjoldets ornamentik en forenkling, som granitmaterialet her nødvendiggør.

Skråt svævende henover denne sidste figur ses en 73 cm lang skikkelse, langhalset og med næbhoved. Der er kun tegnet een bøjet, løftet arm med markerede fingre. I hånden holder figuren en økse. Hele kroppen er tegnet som eller dækket af en figur formet som et rundskjold, tegnet som en cirkel med to diametre, der står vinkelret på hinanden. Fra øverste halvdel af skjoldkanten udgår et sværd med dupsko. Det er samme skjold som på Aspeberget, Tanum sn. nr. 12, Tegneby 4[3], hvor nederst ses en dobbelt tvekamp, hvor alle fire figurer bærer ens skjolde (p.67).

I højde med den anden figurs lår, men med ryggen til denne, ses en meget lille figur, 35 cm høj, ikke længere end den førstes ben fra knæ til ankel. Skikkelsen er korthalset, måske med svagt markeret næse. Der ses en armstump stikkende op bag hovedet, medens en fuldt tegnet arm bærer en skafthulsøkse skråt fremad. Der er kun en svag fortykkelse på overgangen mellem arm og økseskaft. Skikkelsen har en måske recent hugget fallos uden scrotum. Et sværd uden dupsko rager bagud. Der er intet skjold tegnet.

Til den formelle tolkning af disse fire meget forskellige figurer må høre en diskussion om deres indbyrdes kronologi og ikonografiske sammenhæng.

Af opstillingen af de fire figurer ses det, når de betragtes lodret fra, at den største figur, den til venstre for »kattesporet«, og den direkte modstående figur til højre står med fødderne i samme plan. Det er samtidigt de to figurer, som hver bærer et særligt karakteristisk skjold, den store figur et skjold som det mindre Sørupskjold og den mindre figur et skjold som det større Sørup-skjold.

Disse to figurer må være scenens primære figurer, dens hovedskikkelser. De står også nærmest »kattesporet«, idet den største figur med sin arm rækker ind over dette.

Den tredie figur, den »svævende«, er tegnet i en stil omtrent som de to første. Den kan være tilkommet senere, men meget i tegningen tyder på en relativ samtidighed med de to første.

Den fjerde, den mindste, der vender ryggen til, kunne se ud til at falde helt uden for stilen til trods for, at den bærer skafthulsøkse. Figuren er trods sin lidenhed meget groft tegnet, ikke udpenslet i enkeltheder som de tre andre.

Til trods for, at de to først beskrevne figurer ikonografisk må høre tæt sammen, må det første indtryk af gruppen være rigtigt, at de fire øksebærere må anses for samtidige, i hvert fald så sammenfaldende i tid, at et eventuelt supplement af den fjerde lille øksebærer har givet en villet dækning af hele motivet med et eventuelt manglende led. Det er ikke af den store betydning, da de tre store kan bære den reelle tolkning alene, men dog sådan, at den eventuelle tilføjelse af den lille har kompleteret den tilsigtede dækning af et dobbelt tvekampmotiv.

Tanum sn. nr. 12 Tegneby 4[3], Aspeberget

Den store helleristningsflade på Aspebergets nordvendte side er en glat flade af en grå, grovkornet granit (Fig. 43, foldeplanche). I hugningerne kan man se, at når den isskurede overflade brydes, vil forvitringen tage fart. Dette bærer flere af figurerne præg af. En tidligere opmaling var gjort med en maling, der, når den var stivnet, kunne løsne stenmassen i hugningerne, som derved kunne blive både bredere og dybere.

Hellen er i regnvejr præget af vandflodslinier, som jeg har indtegnet på fig.58 (p.115), taget fra Baltzer I, 23-24:1. Det er tydeligt, at nogle af elementerne i ristningen er hugget med hensyntagen til disse vandflodslinier, der hver kommer fra en lille sø, der danner sig i små isskurede fordybninger i hellens overkant, umiddelbart over de øverste ristninger, på en smal terrasse, hvorfra endnu en »etage« af Aspebergt stiger op.

Følger man den midterste vandflodslinie fra dens »sø«, ses den på sit midterste forløb at dække en skibsrække, hvor næsten ensartede 25-35 cm lange skibe i et antal af 15 er hugget lige over hinanden med næsten regelmæssige mellemrum mellem mandskabsstreger på det ene og

kølen på det næste.[19] Et lignende tilløb til en skibsrække under en vandflodslinie ses under linien til højre, hvor 7 skibe (5 tydelige og 2 fragmenter) er hugget i vandflodsliniens retning. De to nævnte vandflodslinier løber næsten sammen over højre side af den dobbelte tvekampscene. For den yderste venstre vandflodslinies vedkommende er tilknytning til bestemte motiver ret usikker, selv om der dog nederst er 3-4 skibe, som ligger i dens retning.

Nederst mellem venstre og højre vandflodslinie og delvis overflydt af den midterste foregår den i det følgende beskrevne tvekampscene.

Formel tolkning: Omtrent på linie ses fra venstre en skikkelse 59 cm høj med næbhoved, uden arme, med kroppen tegnet som eller dækket af et skjold bestående af et cirkelslag med to vinkelstående diametre, vandret og lodret; skikkelsen vender front mod højre. Til højre for denne og med ryggen til som nr. 2 en næbhovedet skikkelse 86 cm høj med stærkt markeret fallos, med en løftet arm med økse. På overgangen mellem arm og økseskaft en fortykkelse, som angiver en hånd. Skikkelsen er bevæbnet med et sværd i skede med bred dupsko, kroppen er udformet som den første, men diametrene er nu meget svage. Med front mod denne en tredie skikkelse, 82 cm høj med næbhoved og krop som de to beskrevne, men også her stærkt forvitret. Den eneste arm løfter en økse. På overgang mellem arm og skaft en fortykkelse, der angiver hånd. Skikkelsen ses ikke at være fallisk. Ned bag kroppen ses en nedhængende streg, som mere har præg af hale end af sværd. Med ryggen til denne gruppe og med front mod højre er tegnet en 84 cm høj skikkelse af grundtype som de øvrige. Skikkelsen er fallisk og uden sværd; bag det ene ben en tegning, som om der før denne hugning havde været et lille skib med een mandskabsstreg. Til højre for denne skikkelse og vendt mod denne en femte 82 cm høj skikkelse, af grundtype som de øvrige med fallos og scrotum og med sværd uden angiven dupsko. Denne sidste skikkelse står over et cirkelslag med uidentificerede figurer inden for cirklen.

Bag nakken på skikkelse nr. 2 fra venstre ses en lille ikke-fallisk, 19 cm høj skikkelse i streg med to arme og to ben, skråt under en cirkelformet plade med syv treforklignende udstrålinger.

Under den første, den armløse skikkelse ses tegnet et løst underben, og bag dette tre fuglelignende figurer. Under den anden skikkelse et lille lavbenet, firbenet dyr med ører og tyk hale. Under dette et større skib i dobbelt streg med højt svungne stævne og kølforlængelser, med mange mandskabsstreger, hvoraf to rager op over de andre, på midten een, der krummer sig mod højre og ved højre stævn een med angiven knop øverst.

Hele gruppen af skikkelser er omgivet foroven og forneden og til højre af skibe, hvoraf flere hører til i de omtalte vandflodslinier.

Midtvejs på klippen til venstre mellem de to vandflodslinier og til venstre for det øverste af de 15 skibe ses en skikkelse 34 cm høj, svagt fallisk, med næbhoved, der ser til venstre, og med to arme, der er blevet til to store hænder, hver markeret med 5 fingre. Skikkelsen er bevæbnet, en lille skede ses bagudvendende højt fra hoften. Der er markerede fødder, som vender til venstre. Skikkelsen står på et 55 cm langt skib, tegnet med køl og dæk, med højt svungen stævn til venstre, kølforlængelse til begge sider, 13 mandsskabsstreger, hvoraf et par stykker forlænges til buer. Ud for skikkelsens fallos går en 47 cm vandret streg, som på midten krydses af to korte linier, hvoraf den ene kan tolkes som havende forbindelse nedad mod en af mandskabsstregerne på skibet. Skråt nede til venstre for skibet ses en 43 cm høj ikke-fallisk skikkelse med næbhoved og cirkelrund krop eller cirkelrundt skjold med et antal eger, 13-15 cm i diameter. Figuren er armløs, begge ben med fødder er markerede; den er bevæbnet med et sværd i skede med en buttet dupsko.

19. Skibenes store antal og regelmæssige indbyrdes størrelsesforhold bringer tanken henpå guldskibene fra Nors fra det nordlige Thy, idet de ligesom har en særlig virkning ved deres ensartethed og mængde. (Sophus Müller: Votivfund fra Sten- og Bronzealderen, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie,* 1886, p. 238.)

Tanum sn. nr. 255, Fossum 1[2]. Tvekamp II

Formel tolkning: (Fig. 40, foldeplanche) Til højre for »Tvekamp I« og i samme højde som figuren til højre i denne tvekamp ses en 50 cm høj fallisk skikkelse med sværd i skede med vinget dupsko. I den ene – i måske begge hænder – hæver den en økse af typen »processionsøkse« med buet æg.

Stilen i tegningen er den samme som i »Tvekamp I«. Også her er figuren fuldt udhugget med firkantede skuldre, næbhoved og svære lægge. Skikkelsen peger med sin økse efter skulderen på en anden skikkelse, 85 cm høj, som vender mod højre. Den førstnævnte figurs fødder er i højde med den store figurs knæhaser. Denne skikkelse er også fallisk, bevæbnet med sværd i skede, der ender i en skålgrube. I figurens skridt ses en lille skålgrube. Der er kun markeret een, højt løftet arm, der med en antydet hånd griber om et økseskaft nogle få cm oppe ad skaftet. Øksen er af processionsøkse-typen som den forrige. Med front mod denne figur ses en fallisk skikkelse, 56 cm høj, med næbhoved, svære lægge, firkantet statur, fuldt udhugget som de to første, bevæbnet med et sværd i skede, der krydses med halsen på et lille dyr, som hører til en anden scene. Skikkelsen løfter en lille processionsøkse højt i sin eneste, svagt buede arm. Foran fallos ses en svag skålgrube og ligeledes i figurens skridt en svag skålgrube.

Med ryggen til, med læggene i højde med den foregående figurs skulder ses en fallisk figur, 40 cm høj, udstyret som de tre foregående og af samme udseende og statur. Sværdskedens brede ende rammer den foregåendes økse bag til.

Oven over og neden under scenen ses flere af de for Fossumristningen karakteristiske skibe, fuldt udhuggede med talrige mandskabsstreger, med højt svungne stævne med tilstræbt dyrehoved og dertil kølforlængelse. Skibet under den 85 cm høje skikkelse har skålgruber over begge stævne. Et skib af samme type ses under sidst beskrevne 4. øksebærer.

Til højre for den beskreven gruppe, før en klippespalte afgrænser fladen til nye motiver, ses en motivgruppe med to ikke-falliske dyr, et mindre og et større, samt en ikke-fallisk skikkelse 31 cm høj med skrævende ben med svære lægge, med rundt hoved og to arme med markerede albuer. I hænderne holder skikkelsen en lang stang, formodentlig et spyd, som rammer nakken på det største dyr.

Foran skibet med skålgruberne over stævnen ses en ikke-fallisk, firskåren 44 cm høj bueskytte. På illustrationen ses en fallos, men den er recent og mindre dybt hugget end figuren i øvrigt, og der er ikke hugget nogen forbindelse mellem krop og fallos. Den recente hugning må være fra en tid, hvor motivets betydning var glemt. Skikkelsen holder sin bue med pålagt pil med to arme og er i øvrigt bevæbnet med sværd med vinget dupsko. En vandret »hestehale« er sværdskeden på en figur fra en anden motivgruppe. Pilen peger hen over skibet mod en figur, 51 cm høj. Bortset fra de svære lægge og en sværdskede med vinget dupsko, er figuren helt forskellig fra alle de øvrigt behandlede figurer.

Kroppen er dækket af eller består af et cirkelslag, 14 cm i diameter med en lodret og en vandret hugget diameter. Lårene slutter til ved cirkelslagets underkant. Det kunne se ud, som om figuren var udstyret med en højt svungen fallos, som koncentrisk følger de underste og forreste 90° af kroppen/skjoldet. Men denne kvartcirkelformede linie krydser også den øverste del af lårene og følger til sidst under sværdskeden en skurestribe. Linien kan tolkes som begyndelsen til en tynd skibsstævn. En sådan stævn eller kølforlængelse ses i samme størrelsesforhold færdiggjort bag skikkelsen.

Fra overgangen mellem cirkelslag og forreste lår ses en beskeden hugning, der formelt kan tolkes som en fallos, der er sammenhugget med den omtalte kvartcirkellinie. Denne fallos er ikke resultatet af en recent hugning. Et lille rundt hoved sidder på en 7,5 cm høj hals. Fra halsens rod ved cirkelslaget udgår en skrå linie af samme længde som halsen, og fra det runde hoved, hvor mund/næse skal være, går en tynd buet linie hen til den skrå linie, som formelt må tolkes som en arm. Hvad forbindelsen til hovedet betyder, er ikke klart, og om de to linier hver for sig skal trækkes længere ud end dertil, hvor de mødes, er usikkert.

På skibet over denne figur ses et lille, ikke-

fallisk dyr, tegnet som en streg med hale, hoved med horn eller ører og åben mund og fire ben.

Relativ kronologi: De formelt tolkede motiver ved denne »Tvekamp II« er til højre og forneden afgrænset af svære klipperevner, som tydeligvis er udnyttet som rammeafgrænsning, idet ingen hugninger ses at krydse revnen. Til venstre er afgrænsningen ikke skarp, hvilket kan skyldes, at man måske har regnet »Tvekamp I« med som motivgruppe til den fortløbende handling eller som et trin på vejen i fortællingen af en myte. Når jeg ikke tolker dem sammen, skyldes det, at jeg betragter de to tvekampmotiver hver for sig, og anser dem for at være forskelligt opbyggede.

Det er svært at se, i hvilken kronologisk rækkefølge de to tvekampmotiver skal ses. »Tvekamp II« synes at dominere klippen med den voldsomt store hovedperson, der samler opmærksomheden om sig. Klippen var ikke »tom«, da »Tvekamp II« blev hugget; det ses af, at der er overhugning af en sværdskede hen over halsen på et lille dyr, der tilhører en tydelig jagtscene, som derfor må have været først på klippen. Der er ikke så megen forskel i stilen mellem de to tvekampscener, som kan indicere en kronologisk rækkefølge; og der er heller ikke arkæologiske indicier at afgøre spørgsmålet med. Vi må lade spørgsmålet stå åbent og efter en reel tolkning se, om tvekampscenerne udelukker hinanden eller måske supplerer hinanden.

Tanum sn. nr. 405, Kalleby 2[2], Långemyr

På p.63 gives et eksempel på en formel tolkning af enkelt tvekamp, dre reelt er tolket p. 95f som en symbolsk tvekamp på lurer. Her er måske en symbolsk *dobbelt* tvekamp på lurer.

Formel tolkning: (Fig. 44) 17-18 cm over et skib på ca. 70 cm's længde står tre skikkelser af fuldstændig ens type. Skikkelserne er fra venstre 46, 46 og 43 cm høje. De er alle hornede, falliske, med en hulning i hoften og forsynet med noget, der mere ligner en hale end et sværd. Nedhængene er svagt krummede indad. I hver en arm holder de en genstand, som krummer sig op og ind over deres hoveder i en enkel spiral. Den midterste har en lille skålgrube mellem lårene.

Den forreste til venstre vender mod højre, den næste ligeså, medens den tredie vender front mod den midterste.

Bag ved skibets agterstavn, skråt nede til højre for tregruppen ses med ryggen til en skikkelse af præcis samme type, dog kun 31 cm høj. Foran denne til højre er der et ca. 30 × 50 cm stort afskallet område.

Der er også andre menneskefigurer på fladen, men de er af andre typer.

Om skibet under figurerne skal nævnes, at det er tegnet i to streger, med højtsvungen forstavn med dyrehoved, og en kølforlængelse. Agterstavnen forsvinder i en skramme.

På dækket ses stående to figurer. Til venstre en stang med en krog, der får den til at ligne en bådshage. På bageste trediedel af dækket ses en figur, som er tolket som et træ med to sidegrene til hver side. Imellem de to figurer ses en skålgrube ca. 5 cm i diameter. Når et lille naturligt bassin i klippens overkant overfyldes ved regnvejr eller kunstigt, går en vandstrøm præcis ned over gruppen.

Ledemotiv XII – Scener ved cirkelslag

Tanum sn. nr. 12, Tegneby 4[3], Aspeberget

Formel tolkning: (Fig. 45, foldeplanche) (se også p. 66f) Øverst i højre hjørne af ristningsfladen, under en naturlig fordybning i klippen, hvor den går over i en vandret, sumpet terrasse, ses en cirkelformet hugning 38-39 cm i diameter, ca. 1 cm dyb. Foroven på cirkelslaget ses tre trefork-lignende figurer fra 9 × 10 til 12 × 15 cm. På den nederste del af cirkelslaget tilsvarende tre figurer. I cirkelslagets venstre fjerdedel ses to figurer, den øverste 15 cm høj, bestående tilsyneladende af en bred krop med ligeså bredt hoved, to ben og to arme,

Fig. 44 Tanum sn. nr. 405, Kalleby 2^2, Långemyr

hvoraf den ene er i forbindelse med cirkelslaget. Den nederste tilsvarende figur er 19 cm høj, kort bred krop, et ovalt hoved, to ben, det bageste til ventre længere end det forreste, som vender ind mod cirkelslaget, to arme, hvoraf den ene er i forbindelse med cirkelslaget med to linier. Til højre for cirkelslaget, oven over hinanden 2 skikkelser. Den øverste 31 cm høj, ikke-fallisk med næbhoved og lang hestehalefrisure. Kroppen konturhugget, delt af en højtsiddende tværstreg. To ben, let bøjede i knæene og med angivne fødder. To tynde arme er i forbindelse med cirkelslaget; under fødderne en skålgrube 5 cm i diameter. Skikkelsen har front mod cirkelslaget. Under denne skikkelse ses en tilsvarende, men meget svagere hugget, ligeledes 31 cm høj. Skikkelsen har hestehalefrisure. Kroppen er ukarakteristisk med to let bøjede ben med angivne fødder; to tynde arme er i forbindelse med cirkelslaget.

Skråt til venstre for dette store samlede motiv ses et par langhalsede, firbenede dyr af forskellig størrelse.

Under motivet en ristning, der tydeligvis skal være et fallisk, gevirbærende dyr, 45 cm fra mule til halespids, 42 cm fra fod til det øverste af opsatsen, der er tegnet som to stænger med 11 ender på højre stang og 10 på venstre, altså en 21-ender. En 16-ender af samme type ses længere nede på ristningen mellem de store okser.

Tanum sn. nr. 255, Fossum 1[2]

Et motiv på denne ristning frister til en sammenligning med solmotivet på Tanum sn. nr. 12, Tegneby 4[3], Aspeberget (p.69) og med et formodet solmotiv på Tanum sn. nr. 406:1, Soldattorpet (p.72).

Formel tolkning: (Fig. 40, foldeplanche) Omtrent i ristningsfladens øverste venstre hjørne ses under et lille skib en cirkelformet hugning 16,5-17,5 cm i diameter. Omkring cirkelslaget ses et antal delvis sammenhængende figurer, hvis forgreninger strækker sig 7-10 cm ud fra den cirkelformede hugning. Figurerne er forskellige, dog ser det ud til, at 4 figurer forneden kunne være parvis ens og spejlvendte. Mod cirkelslaget har figurerne en tap, hvorudfra der ses 4 forgreninger. Øverst over cirkelslaget ses en halvbue med en midterstreg mod cirkelslaget, således at delfiguren ligner en krone. Disse kransfigurer omkring cirkelfladen har nogen lighed med de tilsvarende figurer på det nævnte cirkelslag på Aspeberget, hvor de er mere regelmæssige.

Til højre for cirkelflademotivet ses, hvad der normalt tolkes som et fodaftryk af to fødder, en højre og en venstre, længde tå til hæl i gennemsnit 23 cm. Et par cm fra tåspidsen er aftrykkene forbundet med en 1 cm bred streg. Foran tæerne, som ikke er markerede, ses en skålgrube på 6,5 cm i diameter.

På Tanum sn. nr. 406:1, Soldattorpet ses en lignende figur, men med markerede tæer, ved siden af et formodet sol-motiv.

Under cirkelflademotivet ses et andet cirkelflademotiv 16-17 cm i diameter, tilsyneladende af samme størrelse som det første, men dog i gennemsnit ca. 0,5 cm mindre i diameter. Til højre udgår der, hvad der må tolkes som 2 tynde ben med markerede fødder, tynde lægge og lår, der er fæstet til og sammenhugget med cirkelfladen. Benene stikker vandret ud. Set fra betragterens side ses, hvad der ligner en sværdskede med vinget dupsko at vende nedad mod venstre. Ligeud til venstre og lidt skråt op til venstre ses to næsten ens figurer, som kan beskrives som 2 ca. 12 cm lange, 3 cm brede delvis buede hugninger, hvorfra der på hver lodret op fra hugningerne stikker to 3-4 cm lange tappe med 1 cm afstand, idet det skal bemærkes, at tappene sidder på det stykke af figuren, der buer nedad. Den underste figur slutter mere buttet end den øverste, nemlig i en skålgrubelignende afslutning. Hovedindtrykket af den her beskrevne figur er en på ryggen liggende skikkelse med to ben, sværd i skede med vinget dupsko og enten to ikke karakteristiske arme eller hoveder.

Til denne motivgruppe skal måske føjes det vandret liggende par fodsåler, der er beskrevet i omtalen af denne ristnings 1. tvekamp, hvor fodsålerne ses at være overhugget med den ene tvekampfigur. Fodsålernes længde er for den øverste 26 cm, for den nederste 27. Det skal til dette siges, at de to beskrevne, det lod-

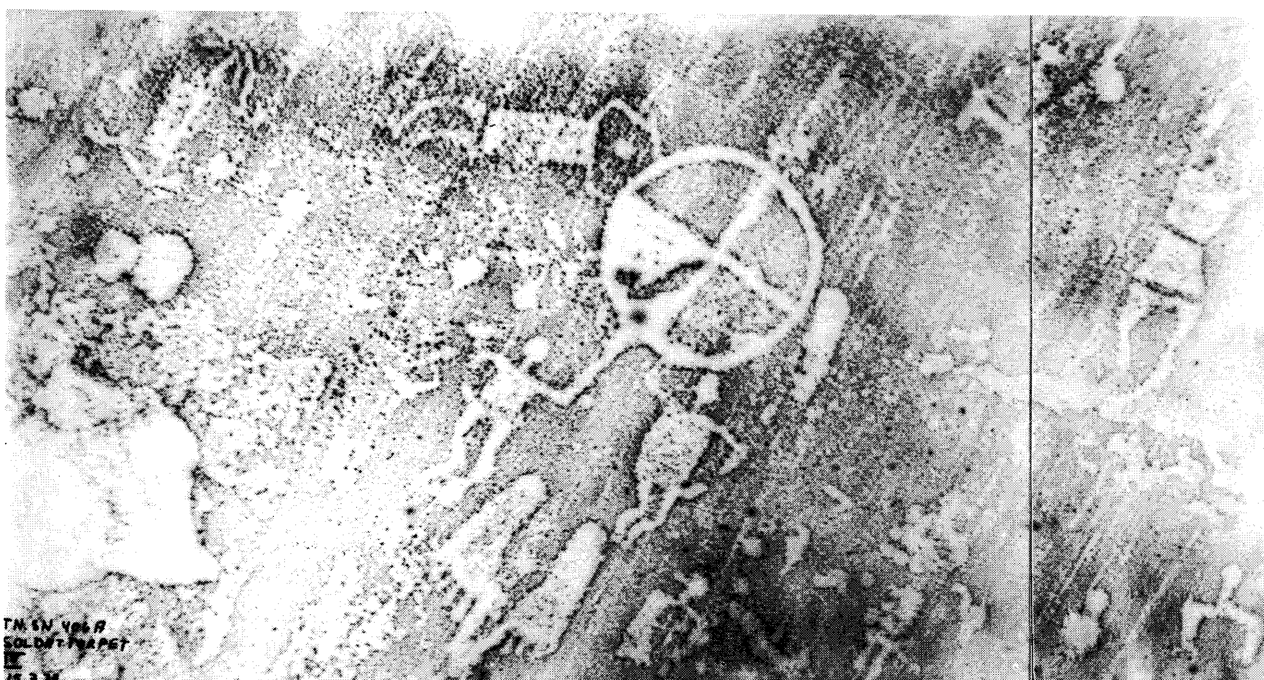

Fig. 46 Tanum sn. nr. 406:1, Kalleby Torp, Soldattorpet

rette og det vandrettte fodaftryk ikke er ens, idet det vandrette er mere spidst i tåenden.

Tanum sn. nr. 406:1, Kalleby Torp, Soldattorpet

Formel tolkning: (Fig. 46) Øverst oppe i højre hjørne af ristningsfladen ses en cirkel med en inddeling i fire ens felter ved hjælp af korslagte diametre.

Cirkelen er ca. 30 cm i diameter og desværre inclusive de to diametre skæmmet af en recent hugning i de gamle spor. Diametrene i cirkelen er placeret således, at den ene diameter står lodret i forhold til billedretningen, og den anden vandret.

Omkring cirkelen og ved siden ses tre figurer, som med en eller begge hænder har fat i denne. Til venstre og næsten vandret ud fra cirkelens vandrette diameter ses en ikke-fallisk figur med to ben, et rundt hoved på en lille stilk og to arme, der tager fat i cirkelen. Figuren er ca. 30 cm høj. På begge sider af den nederste berøring i cirkelslaget af den lodrette diameter har de to andre figurer fat med hver en hånd. Figuren til venstre, der er 26,5 cm høj, holder i cirkelen med en bøjet venstre arm; en kort nedadbøjet arm har retning mod en kort fallos. Figuren er delt over hofterne. Hovedet er lille og rundt på en stilket hals. Figuren til højre, ca. 25 cm høj, indtager den samme stilling som den foregående, men med højre hånd i cirkelslaget. Kroppen er lidt længere og bredere end den foregående og benene spinklere. Den venstre arm peger nedad mod en mindre fallos.

Op imellem de to figurer stikker hælene på to tydelige fodaftryk med hver 5 markerede tæer. Mellem de svagt markerede svange ses en skålgrube ca. 3 cm i diameter og måske endnu een foran tæerne, ca. 4 cm i diameter.

Ristningernes ledemotiver – reelt tolkede

I det foranstående katalog over formelle tolkninger af udvalgte helleristninger på klipper, enkeltsten og en enkelt oldsag, kan udskilles nogle grupper af billeder, som kan ordnes efter nogle ledemotiver, der er fælles for grupper af billeder. Uden for disse grupper står Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4], der som vist har de fleste motiver i een samling. En samling af den reelle tolkning i disse grupper vil spare læseren for mange gentagelser. Læseren kan i den følgende reelle tolkning desuden støtte sig til afsnittet: Motiver og faste billedtyper p. 107 ff og det tilhørende skema p. 108.

Det altovervældende hovedmotiv, som inspirerede til hele undersøgelsen: *BA'ALs copulation med ANAT som kvinde* (p. 77f), er repræsenteret 28 gange på 23 ristninger i denne fremstilling. Dette motiv med den faste billedtype: *»Mand og kvinde på land og på skib«*, vil derfor kun blive behandlet som selvstændigt ledemotiv, i to grupper: på land (III[1]) og på skib (III[2]) i de tilfælde, hvor netop hovedmotivet har været ledemotiv, fordi motiv/billedgruppe ikke har indeholdt andre elementer, der kunne placere dem i en anden særlig ledemotivgruppe.

Ledemotiverne vil være føglende, benævnt efter nummereringen i afsnittet, som indeholder den skematiske oversigt over »Motiver og faste billedtyper«:

I BA'ALs nedstigen i dødsriget/Procession
II BA'ALs copulation med kvien/Mand bag dyr
III BA'ALs copulation med ANAT som kvinde/Mand og kvinde på land (III[1]) og på skib (III[2])
IV ANAT føder drengebarn/Tyr/Fødende kvinde
V BA'AL findes død på stranden/liggende mand sammen med
VI Den sørgende ANAT/Knælende eller siddende ikke-fallisk figur
VII ATHTAR som afløseren/Tydelig biperson
VIII ANATs hævnkamp mod MOT/Ikke-fallisk figur/Bueskytte i drabssituation eller tvekamp
IX, X Enkelte og dobbelte tvekampe
XI YAM er nedkæmpet/Flere billedtyper
XII SHAPASH – Solen til stede/Scener ved cirkelslag.

Der er redegjort for, at hovedmotivet, der her er benævnt III[1] og III[2], også benævnt *Hieros Gamos-motivet,* kun på visse ristninger er blevet behandlet selvstændigt. *IV »ANAT føder drengebarn eller tyr/Fødende kvinde«* er kun observeret een gang og kan derfor ikke behandles som »Gentaget motiv/billedtype«, men er behandlet under Tanum sn. nr. 1 (p.28). *V »BA'AL findes død på stranden/Liggende mand«* og *VI »Den sørgende ANAT/Knælende eller siddende ikke-fallisk figur«* vil blive behandlede sammen under V, da der kun er 3 eksempler på VI, medens der er 7 på V, og da alle eksempler fra VI er repræsenterede under V.

Motiv nr. VII *»ATHTAR som afløseren/Tydelig biperson«* vil heller ikke være ledemotiv for en særlig gruppe af reelle tolkninger, idet motiv/billedtype optræder som, hvad man kunne kalde et »supplementsmotiv« ved flere lejligheder i myten: Ved »Hieros Gamos«, »ved tvekamp« og ved »liggende mand«, men motivet/billedtypen er ved sin tilstedeværelse med til at bekræfte myteindholdet i motivgrupperne. Men motivet/billedtypen vil blive beskrevet i et kort kapitel i den numeriske række i det følgende.

Ledemotiv I,
BA'ALs nedstigen i dødsriget – Procession

Tekst 5 v L. 1-17 (p. 137).
Ledemotivet findes følgende steder:
Tanum sn. nr. 25, Tegneby 4:3, Aspeberget (p. 35, Fig. 12). Tanum sn. nr. 408, Kalleby 1[7], Hagarna, Nedergård (p. 36, Fig. 13).
Askum sn. nr. 70:1, Rished (p. 36, Fig. 14).

I den formelle og reelle tolkning af Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] er behandlet en procession, reelt tolket som BA'AL, der er på vej til dødsriget (p. 23f, Fig. 2).

Denne procession er det fristende at se på de 3 nævnte ristninger, men de kan ikke tolkes uden en del problemer.

Den første, *Tanum sn. nr. 25,* er blandt de diskutable. Det skyldes, at selv den bedste klippeanalyse, det bedste gnidebillede efterlader nogen tvivl i ens sind.

Processionen ses kommende fra venstre, der er 11 skikkelser som på Tanum sn. nr. 408; tallet er det samme, men opstillingen forskellig. På Askum sn. nr. 70:1, Rished er processionen på 8 figurer, med den formodede hovedperson bagest og i højre side med løftet våben.

Ved de to første processioner skal selve handlingen beskrives inden for processionens rammer og danner nærmest den opstilling af hovedpersoner og bipersoner, der er stillet op på en scene (p. 12). På Askum sn. nr. 70:1 »fortsætter« handlingen ned over klippen, ligesom den på Tanum sn. nr. 1 breder sig ud over klippen.

Skal Hieros Gamos-motivet ses på Tanum sn. nr. 25 må det være parret yderst til højre i billedet; her kan skelnes en figur med hestehale, der vender front mod en figur til højre, som kan tolkes som fallisk. Vanskeligheden opstår ved at linierne ikke er klare, og at fallossen kan «stamme fra« et par parallelle streger, hidrørende fra et tidligere skib hugget på samme sted i skurestribernes retning. En anden vanskelighed er hestehalefrisuren og en eventuel fallos på den samme figur, og selv om denne fallos kan være recenthugget, som to steder på Tanum sn. nr. 255 (p.68), så er opstillingen ikke klar.[1] Den er tydeligere på Tanum sn. nr. 408, selv om Hieros Gamos-scenen er beskadiget ved vold lige som Mand-Dyr-scenen på Skee sn. nr. 22 (p.40, Fig. 17) og måske Tanum sn. nr. 450 (p.41, Fig. 18).

Årsagerne til disse ødelæggelser lader sig ikke opklare. De kan høre ind under et religionsskifte, en »billedstorm« parallel med sønderhugningen af formodede kultredskaber.[2] Hieros Gamos-gruppen står imellem processionen til højre og to figurer nær skibets venstre stævn. Skålgruben bag mandens ryg skal måske symbolisere »Jordgudernes hul«, som f.eks. på *Engelstrupstenen* (p.45, Fig.22) og flere andre steder. De to figurer til venstre for dem er ikke til at identificere med mytens persongalleri, med mindre den store skulle være den ventende dødsgud MOT og den mindre ligeså afventende afløser ATHTAR. Der er intet andet typisk ved dem end størrelsesforskellen, som giver det mening at pege på de to mandlige skikkelser, hvis skæbne var mest berørt af den død, der følger efter BA'ALs Hieros Gamos med ANAT på dødens strand, som skibet jo må symbolisere.

Tanum 408 blev formentlig aldrig færdig. Der er ufærdige figurer på den – og sammenhængen i det, der kan ses er heller ikke tydelig – men på skibet sker der noget, som siger den noget, som kender myten.

På *Askum 70* tolkes som Hieros Gamos det par, hvis ægteskabelige møde på elegant måde understreges ved en forening af hans venstre og hendes højre hånd. Der er den billedtypiske lighed mellem Askum 70 og Engelstrupstenen (p.45, Fig. 22), at den tolkede kvindeskikkelse har spredte ben med kønnet markeret ved en skålgrube. Hvor parret længere nede ad stenen til højre ses adskilte, tolkes her den svagt falliske skikelse på skrå som den faldende, døende BA'AL, medens den stående ikke-falliske skikkelse er ANAT. Endnu to skikkelser bringer tanken hen på myten: den armløse, falliske figur, der ligner et afløser-motiv, og den armløftende skikkelse under skrammen til højre, som kunne være den besejrede MOT.

Det lille dyr foran processionen genkalder det lille dyr ved flere Hieros Gamos-motiver, som e.g. Tanum 160 (p.39). Skibene på forkanten af klippen ligner skibe, der er lagt til kaj på stranden, således at handlingens sted er markeret.

Af disse tre ristninger, hvor processionen var ledemotivet, er Askum 70 den mest overbevisende.

Noter:

1. Længere nede på ristningen, men uden for illustrationen, ses der en næsegrus liggende fallisk skikkelse, der kunne tolkes som den slagne YAM i havet før opfiskningen.
2. F.eks. visse lurer, Johs. Brøndsted, *Danmarks Oldtid,* Bd. II, København 1939, p. 170.

Ledemotiv II,

BA'ALs copulation med kvien – Mand bag dyr

Tekst 5 v L. 18-21 (p.137).
Her er syv eksempler:
Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1^4 (p.25, Fig. 3).
Tanum sn. nr. 160, Hoghem 2^3 (p.38, Fig. 15, foldeplanche).
Bottna sn. nr. 88, Kallsängen (p.39, Fig. 16).
Skee sn. nr. 22, L. Massleberg 1^1A (p.40, Fig. 17).
Ljungarums sn., Sagaholm, Høj A 1, Tavle 30.
Tanum sn. nr. 450, L. Arendal $3^{2\,III}$ (p.40, Fig. 18).
Kville sn. nr. 45 A, Kville 1^2 (p.42, Fig. 19).

For disse gælder det, at fire af stederne ses en sikker sammenhæng med mytestoffet, idet der samtidig ses et Hieros Gamos mellem mand og kvinde (III): Tanum 1, 160, Kville 45 A og Skee 22. På Tanum 450 og Bottna 88 ses motiv/billedtype III ikke, men her er der andre problemer.

*Tanum 160,*som ligger i nærheden af Tanum 1, viser en helt anden stil. Både den venstre og den højre gruppe viser motiv/billedtype II og III: BA'AL og kvien[3] og BA'AL og ANAT på SAPONs højder.[4] I modsætning til Tanum 1 står øksebæreren her til højre for kvinden. Det lille dyr ved Hieros Gamos leder tanken hen på Tanum 89 (p.57, Fig. 34) og Engelstrupstenen (p.45, Fig. 22), hvor et tilsvarende lille dyr er tilstede. Står vi over for et strejf af tanken om en Anubis, den ægyptiske hundegud, der bl.a. balsamerede Osiris[5] eller en tidlig Kerberos, den trehovede hund, der vogtede underverdenen med dens floder, bl.a. Kokytos, Grådens flod og bredderne ved Styx's vande, hvor de døde ventede på Charons båd?[6] En vandstrøm, som flyder ned over scenen supplerer motivgruppen samtidig med, at de mange skibe fortæller, hvor vi er. Den ensomme figur, dybt nede i billedet, armløs og våbenløs kunne være den i havet sunkne endnu ej opfiskede YAM (motiv/billedtype XI) (p.97).

På *Bottna sn. nr. 88,* Kallsängen kan copulationsscenen mellem mand og dyr tolkes som et forhold mellem en mand og en hest eller et æsel.[7] Hvis det sidste er tilfældet er billedet en sensation, da ingen arkæologiske fund i Norden viser spor af æsler! Zoologiske bestemmelser af de fleste af de ikke-arktiske helleristningers dyr er en tvivlsom affære og svarer til, at man ville lave zoologiske bestemmelser på en række børnetegninger af dyr. Her kan en hest udmærket ligne en hund, hvis dyret da ikke havde en hests seletøj på.

Når Bottna sn. nr. 88 er taget med skyldes det, at der i billedet er vingede skikkelser, der leder tanken hen på, at mytefigurerne til tider benytter sig af vinger[8]; dette er dog kun observeret i relation til netop motiv II på dette sted og er ikke anført som selvstændigt motiv/billedtype. Nye observationer vil vise, om det kan blive tilfældet.

Hvis kunstneren her har tænkt på mytestoffet, er dyret en kvie: i så fald bestemmer fortællingen det zoologiske indhold og ikke en tilfældig lighed med et andet kendt dyr.

Ristningen *Skee sn. nr. 22, L. Massleberg 1^1*A har foruden sammenfald af II og III også det træk, at en kvindeskikkelse har hestehale, men i den sammenhæng, at markens dyr flokkes om hende. Endvidere er »Mand-dyr«-billedet udformet således, at dyret (kvien)vender hovedet og ser bagud, et stiltræk, som endog går tilbage til østens egne.[9] På hellen er der skibe nok til at vise handlingens sted. Men også skibe, der ikke har med en kendt handling at gøre. Hele sceneriet foregår under et stort skib, som ikke alene har denne nævnte motivbetydning. Her ses også hvad der må være en hest med solen bag sin nakke i skikkelse af en stor skålgrube. Over hesten gentages skålgruben over en lang streg, som skulle det yderligere symbolisere solens op-eller nedgang, som den ses ved havet.

---

3. Tekst 5, v L. 18-22, p. 137.
4. Tekst 11, se p. 20.
5. *A Dictionary of Egyptian Civilization* p. 11 c.
6. Martin P. Nilsson: *Olympen* p. 62 f.
7. Et billede, der ligner et tilsvarende i Coen del Valento i Val Camonica; se E. Anati, *Camonica Valley,* London 1964, p. 128.
8. Tekst 10 col. ii L. 10 ff. »Jomfruen ANAT løftede sine vinger ... «, Driver p. 116-117.
9. »Som en kos hjerte higer efter sin kalv« Tekst 6 col. ii L. 6(7) p. 139.

Den karakteristiske ring med skålgrube i midten og uden om er ikke solen. Den så vi bag hestens nakke, og solen er aldrig så lavt placeret i en motivgruppe (p.100 og p.102). En undtagelse er måske solen ved den dobbelte tvekamp på Aspeberget (p.94). Ringen med skålgruberne kan være BA'ALs grav, som lå på bjerget SAPON,[10] hvor ANAT begravede ham. Ringen med skålgruberne er her en afbildning af den for egnen karakteristiske røse, bronzealderens gravform. Den centrale grav er markeret af den centrale skålgrube, og skålgruberne uden om er randstenene.

Kvindeskikkelsen er ANAT, der samler offerdyrene sammen til det offer, som hun efter gravlæggelsen gør.[11] I myten drejer det sig om stort og småt kvæg.

De to copulationsscener er som på Tanum 1, BA'ALs og ANATs møde før døden og efter opstandelsen, hvor de igen mødes på bjerget SAPON.

Her kommer tanken igen ind på, om selve det lille Massleberg eller klippeknude i sig selv skal spille rollen som det minilandskab, hvori handlingen illustreres.

De øvrige motiver på hellen giver blot anledning til at antyde, at tvillingemotivet måske er tilstede i den dobbelte rytter i ristningens venstre side. Det øvrige må stå ufortolket indtil videre.

Måske vil man kunne gøre andre fortolkninger af sceneriet snævert til venstre for ringen med skålgruberne, men hvis de to centrale copulationsscener har hørt til de lokalkendte versioner af myten er grav- og begravelsesoffertanken nærliggende, men selvfølgelig diskutabel.

Den løse sten ved den store grav *i Ljungarums sn. Sagaholm Høj* A^1, (p.25) er i en så tydelig position ved en grav, at alle tanker om BA'ALs copulation med kvien før hans nedstigning i dødsriget alene herved dukker op. Stedet er mere end ved »dødens strand«, det er ved graven. De tilbageværende randsten giver ikke anledning til at supplere tolkningen med deres motiver.

Tanum 450 skaber problemer i forbindelse med dette motiv/billedtype. Den formelle tolkning giver anledning til følgende reelle tolkning:

Efter en meget nøjagtig analyse af klippen ved scenen omkring skikkelsen med dyret foran sig, må der siges følgende: Man kunne lokkes til at tolke denne scene som den billedtype, der repræsenterer copulationsscenen mellem BA'AL og kvien på »dødens strand«[12] (p.117). Der er to forbindelser mellem mandens krop og dyrets bagkrop, som på Skee sn. nr. 22, L. Massleberg 1^1A (p.40), men her er det vanskeligt at tolke de to forbindelser på samme måde, da en skråt nedhængende streg foran mandsfigurens ben kan tolkes som hans ikke-rejste fallos. Dette sidstnævnte forhold kunne friste til helt at kassere motivet, som ikke hørende til mytens verden, men kun som en beskrivelse f.eks. af en hyrde, der er ved at indfange et bortløbent dyr. Over scenen ses et par dyr, der ikke er beskrevet under den formelle tolkning, men som reelt kan tolkes som en hund med krum hale, der ved sin gøen fastholder et dyr af samme type, som dyret foran manden.

I øvrigt, når man ser hen til de øvrige scener med mand + dyr, er det helt usædvanligt, at der her skulle være tale om en ikke-rejst fallos, hvis det er en sådan.

Den contekst på hellen, som frister til at fastholde tolkningen, er det forhold, at vi skråt under motivet har et motiv, der traditionelt tolkes som solen og dens hest. Altså et symbol på den sol, gudinden SHAPASH, der nu efter BA'ALs død brænder varmt,[13] men flere sammenhænge med myten kan heller ikke ses. De tre figurer med cirkelformet krop på skibet hjælper heller ikke på forbindelsen, da vi ikke i myten har nogen tydelig triade, der kan optræde så samdrægtigt som disse tre, der i øvrigt ikke ligner mennesker, men snarere stiliserede figurer, der er opstillede på skibet. Jeg vil ikke lokkes til nogen tolkning af deres kroppe som solskiver på dette sted (p.93 ff). Og at se det som et fast symbol på forholdet mellem de 3 mandlige hovedpersoner i myten, BA'AL, MOT, YAM giver heller ikke megen mening, som det f.eks. kunne gøre på Tanum sn. nr.

10. Tekst 6 i L. 16 ff. p. 138.
11. Tekst 6 i L. 18 ff. p. 138.
12. Og Tekst 5 v L. 18 p. 137.
13. P. 139 bl.a. Tekst 6 ii L. 24.

405, Kalleby 2², Långemyr (p.95f), hvor vi har en triade af lurblæsere, men med et supplement af en fjerde, der i givet fald kunne repræsentere afløseren ATHTAR, som ses ved flere af tvekampene. Her er i øjeblikket ikke nogen 4. mand at se på Ll. Arendal. Så nærmere kan vi ikke komme det.

På *Kville 45 A* er det også svært at få en helt rimelig sammenhæng. Klippen var svær at observere, dækket som den var af mødding, men der skimtedes også et sceneri, som med god vilje kan tolkes som ANATs hævnkamp mod MOT (VIII); endvidere var »stedet« markeret ved skibe. Et Hieros Gamos-motiv på skib ses i midten.

Efter denne undersøgelse må der konkluderes, at Tanum 450 og Bottna 88, hver for sig indeholder vanskeligheder, der kan gøre det svært at knytte dem til den gruppe helleristninger, hvor motiv/billedtype II kan føre videre til påvisning af en afsmitning af mytestoffet, medens de øvrige 5 billedsteder må have en sikker sammenhæng dermed.

Ledemotiv III,

BA'ALs copulation med ANAT som kvinde – Mand og kvinde

Tekst 1) I stedet for kvien, Tekst 5 v L. 18-21 (p.137)
2) Som slutning på BA'ALs årlige cyklus, Tekst 11, Fragment III, Driver p. 120-121 (p.20).

Motivet og den faste billedtype kan i materialet ses 28 gange på ialt 23 ristninger. En af ristningerne falder helt udenfor, nemlig Kville sn. nr. 182, Svälte 2¹, St. Svälte som vil blive behandlet for sig. Her er, som det kan ses i tolkningen, for mange blandede elementer til, at den kan stå i mytens kontekst.

Ved 2 af billederne, hvor Hieros Gamos foregår på land, Tanum sn. nr. 158 og 423 (Fig. 23 og 27) er der stillet spørgsmål også ved sammenhængen, men begge steder og især på nr. 423 med det tredobbelte motiv er det karakteristisk, at kvinden har hestehalefrisure.

I forelæggelsen vil der kunne findes 44 identificerede kvindeskikkelser, heraf har 23 hestehalefrisure; af disse ses 16 i motivet/fast billedtype: Hieros Gamos, medens 7 ses i andre aktiviteter i forbindelse med andre begivenheder i myten:

1 i sorg på Tanum sn. nr. 1, (Fig. 9)
1 bringer formodentlig offer på Skee sn. nr. 22, (Fig. 17)
1 bivåner tvekamp på Tanum sn. nr. 255, (Fig. 40, foldeplanche)
1 det samme på Skee sn. nr. 14, (Fig. 41)
1 står blot med en kæp i begge hænder på Tanum sn. nr. 274, der måske ikke er færdighugget, (Fig. 54)
2 befinder sig ved sol på Tanum sn. nr. 12. (Fig. 43, foldeplanche).

Dette er alle de formelt tolkede kvindeskikkelser med hestehalefrisure, som er konstateret i materialet. Jeg har set dem alle på deres sted, og ingen andre er blevet meldt for mig indtil nu.

Der må sluttes, at kvindeskikkelser med hestehalefrisure er en fast billedtype, som kan indgå i fortællingen, når mytens kvindeskikkelser skal fremstilles.

Om hestehalefriusre (p.124) eller fletning som ungpige- eller giftekonefrisure handler en artikel af Lise Eskildsen og Ebbe Lomborg i Skalk nr. 5, 1976 p. 18 ff. »Giftetanker«, hvor forfatterne mener, at det halvlange hår er den gifte kvindes hår og hendes dragt den korte (snoreskørtet f.eks.). Vanskelighederne ved forfatternes tolkninger ligger bl.a. deri, at man må spørge sig selv: hvornår er et hår langt, og hvornår er det halvlangt? Faardalkvindens halvlange hår er langt nok til en hestehalefrisure, som i 22 tilfælde i denne fremstilling har forbindelse med mytens frugtbarhedsgudinde, der både bliver kaldt »jomfru« og som føder barn. Nogle overvejelser i forbindelse med gift eller ugift stand p.gr. af hårlængde ser jeg i denne forbindelse ingen baggrund for, ej heller i forbindelse med fundet af treslåede fletninger i visse mosefund. På samme måde må det være betænkeligt at sammenholde Ellingpigens 80 cm lange fletning med helleristningernes hestehalefrisure, som det gøres af Christi-

an Fischer.[14] Den interessante håropsætning kan måske nok have en del at gøre med en »hestehalevirkning«, men i tid er Ellingpigen for ung, og moderne skifter. I een periode er det lange hår måske den ugifte kvindes, i en anden periode og et tredie sted er det lange hår den gifte kvindes.

Uden at komme ind på den dateringsproblematik, der ligger i det følgende, må fremføres om den reelt tolkede kvinde fra Faardalfundet[15] at: For det første: er hun knælende; for det andet: har hun hestehalefrisure. Hun dateres til yngre bronzealder,[16] men er iklædt et snoreskørt som Egtvedpigen, der dateres til ældre bronzealder.[17]

Hvis Faardalkvinden virkelig er fra IV-V periode, har skørtemoden holdt sig umådeligt længe, eller også har Faardalkvinden været en gammel sag på det tidspunkt, hvor hun bliver nedlagt med de sager, der iøvrigt skal datere hende.

Faardalkvinden er sammen med kvindefiguren fra Fangel Torpfundet[18] de skulpturelle figurer fra vor del af det eurasiske forland, der minder mest om de syrisk-palæstinensiske kvindefigurer, der som de to danske kvinder ses holdende sig om brysterne.[19] Dermed er vi nær på billedet af en af de ammende gudinder fra vore ugaritiske tekster, bl.a. fra SHACHAR og SHALIM, Tekst 23 Rev. L. 59,[20] hvor de nyfødte gudesønner dier det kvindelige bryst, eller fra Tekst 11 L. 1, hvor BA'AL kærtegner ANATs bryst ifølge Drivers oversættelse.[21]

Af 21 andre skikkelser, som har kunnet identificeres som kvinder, ses 12 af dem i Hieros Gamos på land og på skib. I 4 tilfælde: Tanum sn. nr. 160 og 273 (Fig. 15 og 25, foldeplancher) med to figurer og Kville sn. nr. 45 (Fig. 19) kan der ses kvinder, der nærmest er af Kiviktype. Af de 9 øvrige tolkes 5 som værende i sorg: Tanum sn. nr. 302 og 406:1, Askum sn. nr. 70:1 med 2 figurer og Hejls sogn, Sb. nr. 19 (Fig. 35, 32, 14 og 38); 2 er i kamp: Tanum sn. nr. 1 og 51 (Fig. 9, 39, foldeplanche); 1 bivåner kamp: Tanum sn. nr. 12 og 1 er i fødsel: Tanum sn. nr. 1 (Fig. 43, foldeplanche og 9).
Bron 45

Hieros Gamos-motivet er behandlet i to omgivelser: på land d.v.s. på »dødens strand« og på skib, i hvilket sidste tilfælde mindelserne om myten er færre og mindre udprægede. Senere undersøgelser vil formodentlig vise, at man nok står over for en frugtbarhedskults hovedhandling, men i et måske noget andet forløb. I hvert fald ser det ud til, at kultscenen er flyttet ud på vandet, bort fra stranden (p.117ff).

Ledemotiv III[1], Hieros Gamos på land – Mand og kvinde

Hieros Gamos-motivet er flere gange nævnt som mytens hovedmotiv, således som det behandles enten som en billedtype i stedet for mand-dyr-billedet eller det er det sidste endelige bryllup, således som det er tolket på Tanum 1.

Iøvrigt vil i dette afsnit kun blive medtaget de ristninger, hvor Hieros Gamos-motivet har været ledende, suppleret med nogle få andre motiver/billedtyper:

Gentofte sn., Maltegaard, Nat. Mus. 3660 (Fig. 20)
Bergs sn. nr. 25, Hjulatorp 2[5], Skovenös (Fig. 21)
Grevinge sn. Engelstrup mtr. nr. 6 a, Nat. Mus. B 6988 (Fig. 22)
Tanum sn. nr. 158, Slänge 1:2,3, Hagarna (Fig. 23-24)
Tanum sn. nr. 273, Varlös 1[3] (Fig. 25, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 244, Kalleby 1[6], Hagarna (Fig. 26).
Tanum sn. nr. 423, Kalleby 2[5], Uppegården (Fig. 27).

14. Moseligene fra Bjældskovdal, *KUML 1979* p. 19 f.
15. Brøndsted op. cit. p. 203 f.
16. Glob op. cit. p. 191.
17. Brøndsted op. cit. p. 74.
18. Brøndsted op. cit. p. 225 fig. 212a.
19. *The ancient Near East in Pictures,* Princeton 1969, fig. 467 og 469.
20. Gibson p. 126, Driver R ii L. 25, p. 122-123.
21. Driver p. 121, Fragment III L. 1.

Maltegaardsflisen. Glob tolker scenen, som »majbryllup« med majtræets frugtbarhedstegn bagved den højre skikkelse. Det kunne også være en acceptabel løsning, hvis det ikke var sådan, at sceneriet her og typerne er i nær kontekst med både Engelstrupstenens og Hjulatorpristningens sceneri og typer, der disse to steder er mangfoldigere og derved kan hjælpe til tydningen af Maltegaardsflisens noget enklere billede.

Hullet i låget gør, at man med forsigtighed må sige fra med hensyn til en tolkning, der ligger op ad »majbrylluppet«. Jeg er næsten sikker på, at de to skikkelser står og rækker henover »jordgudernes hul«,[23] og at vi står overfor et Hieros Gamos-motiv som på Engelstrupstenen, mødet mellem BA'AL og ANAT før BA'ALs nedstigen i dødsriget. Her er minilandskabet bl.a. angivet ved hullet i flisen. BA'AL til venstre og ANAT til højre. Hertil kan indvendes, at der ikke er noget trælignende tegn på Engelstrupstenen, mens det er tilstede på Hjulatorpristningen, hvor »træet« står bag mandsskikkelsen.

Men spørgsmålet er, om det er et træ. Det kan også være et aks med ca. 30 korn på, altså et udtryk for stor frugtbarhed (p.105 og 106) og når dertil lægges, at frugtbarhedsgudens død ved tørkens indtræden er forudsætningen for, at kornet kan modnes, er tolkningen af et aks både her og på Hjulatorp nærliggende. Afløseren mangler her på Maltegaardsflisen, men er tilstede på Hjulatorp og Engelstrup.

Snoningen, ringen, rammen om scenen er bemærkelsesværdig, da flisens kant jo udmærket kunne have dannet scenens afgrænsning, men kunstneren må have haft sin tanke dermed. Wendelringen, som smykke må vi af de anførte grunde se bort fra (p.43f). Man kunne tænke sig en grøn snoet krans af det endnu grønne korns strå og blade, men det har vi ikke nogle tegn på, at det er. Kransen har snarere noget at gøre med stedet, hvor scenen foregår, og tanken ledes snarere hen på, at figuren skal afbillede afgrænsningen af kultpladsen, hvor sceneriet foregår, og det mest nærliggende er derfor, at kunstneren for at fuldstændiggøre billedet af sted og landskab har prøvet at afbillede et hegn af den type, der fremkommer, ved at man sætter to rækker af kæppe skråt ned i jorden og fylder op med grene og kviste, lagt skråt på langs imellem. Et forsøg på at skildre et flettet gærde kunne også tænkes.

Flisen er dekoreret på bagsiden med to hoveddiagonaler fra hullet ud til kanterne og et mellemliggende cirkelslag, foruden nogle enkelte korte streger fra hullet og udad. Denne indridsning er mere skødesløs end forsidens billede og behøver ikke at være samtidig dermed. Men hvis der er nogen mening dermed, kunne man tænke sig et eller andet solsymbol, som på Hjulatorpristningen, hvor et stort concentrisk cirkelsystem er forbundet med noget, der ligner en vogn. Hvis Maltegaardsflisens bagside skulle have et solsymbol, kan meningen være den, at solens magt er forbundet med frugtbarhedsgudens død – og en hentydning til, at myten fortæller, at solen SHAPASH holder til med spøgelser om natten (p.142), d.v.s. at solen om natten er i dødsriget. Derfor må kunstneren, hvis han vil have solen med på flisen anbringe den på flisens »dødsside«, på den modsatte side af den, hvorfra frugtbarhedsguden stiger ned i dødsriget.

Udfra disse præmisser kunne flisen være låget på en urne, hvis ikke det var sådan, at den i dette arbejde beskrevne kult peger hen på en begravelsesskik, hvor ligbrænding ikke forekommer – og kun gør det for så vidt angår begravelsesofferet af den, der repræsenterer dødsguden ved begravelsen (p.121). At flisen som urnelåg skulle være brugt med henblik på begravelsen af dette begravelsesoffer af brændtben, er utænkeligt, eftersom det må være frugtbarhedsgudens endeligt, som skildres på låget.

Der må i stedet plæderes for den antagelse, at vi med Maltegaardsflisen har at gøre med en lille ting, der har hørt til i kulten. Men hvordan anvendelsen har været, er det nu så længe efter vanskeligt at beregne.

Den nu forsvundne ristning fra Skåne, *Bergs sn. nr. 25* indeholder elementer i art og type, som på Maltegårdsflisen. Parret til højre må være BA'AL og ANAT før hans nedstigen i

22. Glob op. cit. p. 99.
23. Tekst 5 v L. 5-6 p. 137.
24. Tekst 5 v L. 15-17, p. 137.

jorden,[24] som ikke ses her. Resultatet af denne nedstigen ses i akset eller træet bag BA'ALs ryg, modsat placeringen på Maltegaardsflisen. Til venstre for dette aks eller træ må skikkelsen med de oprakte arme tolkes enten som afløseren ATHTAR[25] eller som dødsguden MOT,[26] i så fald står han der og venter på sit bytte. Om det er den ene eller den anden er ikke så væsentligt. Den store konstruktion af 9 concentriske cirkler og dens forbindelse med noget, der nærmest minder om en firhjulet vogn kan være solens eller månens tegn sat på stage på en vogn (p.80). Hvis dette sidste skal være solen, står vi med en scene med BA'ALs afsluttende møde med ANAT før hans nedstigen i dødsriget, hvorefter solen vil regere ubarmhjertigt.[27]

Som under omtalen af Maltegaardsflisen må denne og Hjulatorp ses under eet. Hjulatorp som et mere kompliceret billede af den samme scene, men mindre kompliceret end Engelstrup stenen.

Fodaftrykkene er ikke tolket, selv om ANATs fødder er nævnt 6 gange i de bevarede tekster,[28] hvor hun enten stamper med sine fødder eller står fast på dem; men hun hverken stamper med sine fødder eller står fast på dem i den del af de bevarede tekster, der berører denne scene.

Fodaftrykkene ses i Torsten Högberg m.fl.'s gengivelse at være af samme sværhedsgrad i linierne, som hjulene på den formodede solvogn. De kan altså være tænkt som hørende til gruppen, men de kan ikke indpasses efter de kendte tekster, og der må være stor betænkelighed ved at lade disse fødder høre til ANAT, selvom der var den mulighed, at de skulle repræsentere hende sammen med solen, da SHAPASH i Tekst 6 i L. 8 ff (p.138) hjælper ANAT med at begrave BA'AL. Endvidere ses de to sammen i Tekst 6 iv L. 28 ff (p.140) hvor ANAT efter ordre fra EL besøger solguden for at spørge, hvor BA'AL bliver af. Nærmere kan man vist ikke komme det. Men måske er det at tvinge de stakkels bevarede rester af denne ristning, især da der i Burenhults tegning efter ødelæggelsen af hellen i 3A og B ses rester af endnu et system af concentriske cirkler og nogle »ulæselige« tegn.

Denne tolkning er derfor hverken dækkende eller endelig, men må betragtes som et forsøg.

Engelstrupstenen, som allerede har været nævnt nogle gange i forbindelse med de to foregående, kan tolkes som hele myten, handlingen samlet i een opstilling på en skibsmarkeret »dødens strand«, med personerne som de hører sammen i handlingen.

De to nederste figurer må reelt tolkes således: Skikkelsen til venstre for cirkelen er BA'AL, cirkelen er ikke solen, som i de traditionelle tolkninger,[29] men indgangen til dødsriget »jordgudernes hul«, til højre for dette står ANAT, markeret som kvinde ved hestehalefrisuren og ved skålgruben mellem benene (p.80). BA'AL er på vej til sin død med ANAT jamrende ved sin side. Han er fremstillet både levende og død. Til venstre for BA'AL står MOT med ryggen til og sætter sit sværd tilbage i skeden. Over det store skib ATHTAR, den mindre, som på Tanum 1. De løse streger under skrammen til venstre for MOT kan være rester af endnu en skikkelse, hvis øvrige legeme er forsvundet med skrammen. I givet fald har det været YAM, kaosguden, som BA'AL overvinder i Tekst 2 i, iii, iv. Tilbage af tegn på stenen er da de to runde figurer over det øverste skib.

At der til Ba'als-kulten også har hørt dyrkelse af sol og måne er helt klart. Her skal blot antydes, at i myten SHACHAR og SHALIM, Tekst 23 L. 18, sætter præsterne ved et ritual måneguden YARIKHs tegn i stilling eller på en stage. Se herom ved XII SHAPASH Sol tilstede (p.97).

Det lille dyr yderst til højre, må indtil videre være utydet (p.75).

Tanum 158 blev vist aldrig færdig. Der kan ikke være tvivl om, at man skal se et Hieros Gamos i den tynde kvindefigur og den mod hende

25. Tekst 6 i L. 44-65, p. 138f.
26. Tekst 5 ii L. 1 ff., p. 135.
27. Tekst 6 ii L. 24-25, p. 139.
28. AQHAT, Tekst 17 vi L. 45, Gibson p. 110, Driver p. 54-55. Tekst 1 ii L. 15, Gibson p. 130, Driver p. 72-73. Tekst 3 D L. 29, Gibson p. 50, Driver p. 86-87: BA'AL V iii L. 47. Tekst 3 E L. 12-13, Gibson p. 53, Driver p. 88-89: BA'AL V v L. 4-5. Tekst 4 ii L. 16, Gibson p. 56, Driver p. 92-93: BA'AL II v L. 16. Tekst 4 v L. 82-83, Gibson p. 61, Driver p. 96-97: BA'AL II v L. 20-21.
29. Glob, 1969 p. 101.

vendte falliske mandsfigur. Ingen af dem er hornede; hvis nogle mener at kunne se hjortegevirer omkring deres hoveder, må man skuffe dem med at oplyse, at det er et tyndt hugget skib, som ligger antagelig bag deres hoveder. Altså ikke nogen indledning til »hjortedrab«. Sammenhængen med de to andre tolkede figurer er svær at finde. Konklusionen må være, at vi her møder et menneskepar i lighed med Tanum 89, også i et skibsmarkeret område, men i så difuse omgivelser, at kun stedet og parret kan sige os noget, og måske hestehalen hos pigen; den hestehale, som synes at følge ANAT-skikkelsen (p.77), er et af de supplementsmotiver, der gør, at ristningen er taget med i denne forbindelse, hvor Hieros Gamos alene har været ledemotiv.

Der er mange motiver på den udstrakte klippe, men en sammenhæng med mytestoffet idet materiale er ikke fundet. Glob mener, at der skulle være et stiliseret Hieros Gamos i den stigeformede figur skråt oppe til venstre for menneskeparret.[30] En stilisering af den art er ikke fundet andre steder, og et så oplagt motiv, som vi har her i en fast billedtype med den tynde kvinde og manden med cirkelkrop er så fast selv i sine variationer, at en afvigelse som den Glob'ske i hvert fald er atypisk. Man er gået lige til sagen i denne faste billedtype, så vidt som det øvrige materiale viser. Et par formelt tolkede menneskefigurer til venstre for Hieros Gamos kan der ikke findes plads til inden for mytestoffet.

En spændende ristning i denne gruppe er *Tanum 273,* der som de foregående fire indeholder koncentratet af myten eller dens afsmitninger.

Skibene markerer »dødens strand«; særlige vandflodslinier er observeret ved forsøg (p. 114). Tre motiver skaber forbindelse til myten: Brudeparret, Hieros Gamos-motivet som det centrale. Om det er BA'ALs og ANATs møde i slutningen af myten[31] eller BA'ALs og ANATs møde før hans død, som i myten og på flere ristninger[32] kan være svært at afgøre. Her vil den sidste tolkning blive brugt, eftersom scenen foregår på »dødens strand«, og eftersom man ser en enlig mandsfigur siddende i frastand med ryggen til som en slags afløser, forstået som ATHTAR, der venter i kulissen. Er det Hieros Gamos-motivet, BA'ALs og ANATs afsluttende møde, kan figurens bortvendte attitude skyldes, at han skildres som den kasserede, den utilstrækkelige (p.87f).

At motivet må være BA'ALs og ANATs møde på »dødens strand« skyldes især den først beskrevne figurgruppe, som kan skildre hævnmotivet, ANATs hævn over MOT. Hun som bueskytten. Skikkelsen er ikke-fallisk, og der er ikke gjort forsøg på at rette herpå på denne ristning, som på Tanum sn. nr. 255, Fossum 1[2]. MOT, som hun hævner sig på, er karakteriseret ved allerede at være delvis parteret,[33] altså en forudgriben af resultatet af hævnen.

Tilbage bliver da det store »brudepar«, som må opfattes som en gentagelse af motivet, hvilket også kendes fra Tanum sn. nr. 423, Kalleby 2[5], Uppegården[34]. Den lille svagt huggede, halvt siddende mand er enten en indledende forhugning, som er blevet opgivet og figuren flyttet længere ud til højre, eller også tilhører han forsøget på at fordoble ikke bare det enkle motiv »brudepar«, men motivkombinationen »brudepar – afløser«.

Der må konkluderes, at de tre motiver er tilstrækkelige i antal til at fortælle om et sammenfald med visse af mytens hovedbegivenheder.

Med *Tanum 244* rykker vi nu frem mod en af de diskutable ristninger, men på grundlag af den formelle tolkning må følgende reelle tolkning gives.

Når hellen prøves med et tolkningsforsøg, skyldes det, at det kunne se ud til, at der er et Hieros Gamos på billedet til højre mellem skikkelsen med den formodede vandrette hestehalefrisure og den modstående skikkelse med halvandet ben. Men hvis det skal være ANAT og BA'AL i et af de tidligere nævnte to Hieroi Gamoi, er der noget forkert ved at se BA'AL invalideret, hvad myten intetsteds beretter om. En analyse af klippen giver ikke engang håb

30. Glob, 1969 p. 182, fig. 195.
31. Tekst 11 p. 20.
32. Tekst 5 v L. 18-22, p. 137.
33. Tekst 6 ii L. 30-37, p. 140.
34. Se desuden Gordons bemærkninger om et af de ugaritiske myteteksters karakteristiske stiltræk: gentagelsen. Cyrus H. Gordon: *Ugarit and Minoan Crete,* New York 1966, p. 55 note 20.

om, at det manglende ben er markeret ved en svag forhugning. Det er der ikke. Men når fristelsen til en tolkning foreligger, skyldes det også de to afløser-motiver, vi har omkring Hieros Gamos-motivet. Den 30 cm høje skikkelse forneden til højre, der ligesom »ser« op på parret, og den lille 18 cm høje skikkelse, der med ryggen til ligesom løber bort fra scenen, som ATHTAR, da han ser sig for lille til BA'ALs trone.[35] Tolkningen af disse figurer kan også drejes derhen, at den lille figur er ATHTAR med hvad det indebærer; og den store halvt opløste skikkelse, ligesom på vej nedad, kunne da være MOT på vej tilbage til sin mose.[36]

De to fra venstre tilløbende falliske figurer er svære at placere, hvis ikke man vælger at se sendebudene GUPN og UGAR[37] der skal melde om, hvor den døde BA'AL findes.

Under den store skramme ses en enlig skikkelse bag et skib, et motiv, som også andre steder lokker til en tolkning af den i havet nedsænkede og overvundne YAM.

Vandet over klippen, skibet her og skibene på 244:2, som er på samme helle mindre end en meter skråt nede til højre for 244:1, giver indtryk af »dødens strand«.

Den her givne tolkning fremsættes med alle mulige forbehold af samme art som i den følgende tolkning af Tanum sn. nr. 423, Kalleby 2[5], Uppegården.

Den sidste i denne gruppe er *Tanum 423*. At den som den sidste i gruppen under motiv/billedtype III[1] er taget med blandt de diskutable ses af den konklusion, der følger efter den reelle tolkning. Den tages med i dette afsnit, fordi dens ledemotiv, der er de 3 formelt tolkede menneskepar, må være 3 Hieroi Gamoi.

Det øverste centrale brudepar leder med de nærmeste omgivelser tankerne hen på BA'ALs og ANATs møde før BA'ALs død.[38] Her er ANAT ikke tegnet som kvie, men alligevel som halvt menneske og halvt dyr. Halen, der stikker ud fra hendes bagkrop, er ikke til at diskutere. Den har ikke sværdskedeform som de øvrige sværd på ristningen, og dertil kommer, at Ba'alsskikkelsen har horn, tilsyneladende korte horn. Hvis dette er rigtigt, står vi overfor en kultscene som på Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1[5], Västergård (Fig. 37 og p.86), der i det følgende må tolkes som dette møde mellem BA'AL og ANAT, selv om hun ikke er i kvieskikkelse, da scenen foregår på »dødens strand«. Måske kan det tænkes, at de begge er klædt i henholdsvis en tyre- og en ko/kviehud.

Også her er der mindelser om »dødens strand«. Der er skibe oppe og nede, og figurerne kan stå med fødderne i strømmende vand, som kommer fra en kilde oven for hellen. Det har ikke været muligt eksperimentelt at efterprøve dette, men forfatteren har gjort iagttagelsen under naturlige forhold.

Hvis man foreløbig fastholder denne tolkning, får man en bekræftelse på denne ved tilstedeværelsen af en større, hornet, fallisk skikkelse bag manden. Dette kunne være MOT, der afventer øjeblikket, hvor BA'AL er parat til at følge ham til dødsriget.[39] Skikkelsen kan sikkert ikke tolkes som afløseren ATHTAR, da den er tegnet større end BA'AL; normalt er ATHTAR-figuren tegnet mindre end BA'AL.[40]

»Tumlingen« skråt til venstre over parret behøver ikke at være samtidig med denne gruppe, men kunne måske være frugten af BA'ALs og ANATs møde på »dødens strand«, her forstået ordret ud fra tekstens »og hun undfangede og hun fødte en søn«.[41] Da BA'ALs og ANATs tilknytning på dette sted til BA'AL-kviemotivet måske blot er antydet ved hans horn og eventuelt ved hendes hale, var det vel ikke utænkeligt, at man har knyttet direkte til, hvor teksten efter copulationsscenen[42] fortæller om fødselen af sønnen. Den lille figur kan være tydet således, men barneskikkelser er sjældne. Den kan også være tilføjet af andre, der ikke har haft tilknytning til mytens motiver, men som har villet antyde en naturlig følge af, hvad der foregår her på scenen.

---

35. Tekst 6 i L. 34 f., p. 138.
36. Tekst 4 viii L. 13 f., Gibson p. 66.
37. Tekst 5 vi L. 1 f., p. 137.
38. Tekst 5 v L. 19-20, p. 137.
39. Tekst 5 v L. 1-18, p. 137.
40. Se »Motiver og faste billedtyper« ad. VII, ATHTAR som afløseren, p.87f.
41. Tekst 5 v L. 22, p. 137 se også p. 27f, hvor under Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] der spekuleres på om »tyren i cirkelen« er denne søn med forudgriben af motivet i Tekst 10 iii L. 20, hvor ANAT føder BA'AL en okse.
42. Tekst 5 v L. 18 p. 137.

Men figurerne er placeret over copulationsgruppen i nærheden af den store ring, og det er denne placering, der giver anledning til forsøgsvis at tyde denne lille figur som BA'ALs og ANATs søn, idet BA'AL og ANAT i slutningsscenen[43] mødes i nord, på bjerget SAPON, hvor BA'AL er blevet lagt i jordgudernes hul,[44] men hvorfra han opstod.[45] Og der jubler ANAT mod BA'AL i glæde over deres afkom. Denne tydning kan kun være rigtig, hvis ringen kan være »jordgudernes hul«, hvad der ikke er andre indicier for, end at dette hul kan tegnes således.

Den mærkeligt bevæbnede skikkelse med ryggen til Hieros Gamos-motivet kunne tydes som en hævnskikkelse over for den meget reducerede skikkelse med kontur-hugget krop. Denne ynkelige skikkelse kan være enten BA'AL, der dør for MOTs hånd,[46] eller det kunne også være BA'AL, der nedkæmper YAM.[47] Man er snarere tilbøjelig til at mene det første, idet motivet er så nær på Hieros Gamos-motivgruppen. Men afgørelsen må forblive usikker, som den formelle tolkning er det. De løse ben minder om parteringen af MOT,[48] men der er ikke andre indicier, der kan bekræfte dette.

Hieros Gamos-motivet yderst til venstre er kun vedføjet eet ekstra motiv. Det er den armløse figur, der ligger på skrå til højre under manden i parret. Figuren er forbundet med et skibsmotiv. Derfor kunne den skulle forestille den døde eller døende BA'AL på »dødens strand«. Men her må det gælde, at to sammenhængende motiver af så almen og svag karakter i komposition er for lidt til at fastslå mytesammenhæng med sikkerhed.

Brudeparret, hvor manden har viksøhjelmagtige horn, falder uden for de ovennævnte forsøg på at tolke motivgruppernes sammenhæng. Der er ikke i myten nogen baggrund for at skildre 3 copulationsscener, højst 2. Af de grunde, der er nævnt under den formelle tolkning, falder denne Hieros Gamos-gruppe uden for de øvrige motivgrupper, og må tolkes som blot en gentagelse af Hieros Gamos-motivet i al almindelighed. Især hjelmformen, der normalt dateres til yngre bronzealder, er udslaggivende for denne betragtning og også dette, at figurerne har en anden hældningsgrad i forhold til de øvrige. Det må formodes, at en anden kunstner i en anden tid, hvor eventuelle sammenhænge mellem de øvrige motiver er blevet glemt, har tilføjet denne figurgruppe. Kunstneren har aftegnet visse stiltræk, f.eks. den vingede dupskos særlige form og gjort et forsøg på at efterligne en hestehalefrisure på kvinden, hvis ikke denne er kommet til i en tredie omgang. Men ellers har han tegnet, som han ville.

Det er med største betænkelighed, at denne helle føjes til den gruppe af helleristninger, som skulle vise sammenfald med Ba'alsmytens motiver, det til trods for, at hellen »vrimler« med brudepar. Hellens tilstand og mange figurers vanskelige tydbarhed gør sammenhængene usikre, selv om man ved første øjekast på hellen siger: Her må være noget at hente.

Måske kan en bedre tydning af hellen engang bekræfte nogle af de fremsatte teorier, hvis den da ikke til den tid er blevet så forvitret, at det bliver endnu mere umuligt end nu.

Men den er taget med, fordi nogle af dens motiver og motivkombinationer og dens typer leder tanken hen på myten. Men både den formelle og den reelle tolkning har måttet vise, hvor svært det kan være, og hvor nær man må være ved at forkaste en helleristning med så fristende motiver, som værende uden sammenhæng med myten.

Ledemotiv III^2, Hieros Gamos på skib

Under ledemotiv nr. I: procession er nævnt *Tanum 408,* hvor Hieros Gamos foregår på skib, og under ledemotiv II: BA'ALs copulation med kvien/Mand bag dyr er behandlet *Kville 45 A.* Herudover er ledemotivet Hieros

43. Tekst 10 iii L. 30 ff. = BA'AL IV iii L. 30, Driver p. 118-119.
44. Tekst 6 i L. 16-18 p. 138.
45. Stedet mangler i håndskrifterne, men opstandelsen må være beskrevet i de ca. 35 linier, som mangler efter Tekst 6 iv L. 51. I Tekst 6 v L. 1 dukker BA'AL op for at hævne sig. p. 141.
46. Tekst 5 ii L. 1-25 p. 135.
47. Tekst 2 iv p. 133f.
48. Tekst 6 ii L. 30 ff. p. 140.

Gamos på skib repræsenteret på følgende ristninger:

Askum sn. nr. 19 B, Assleröd (Fig. 28)
Kville sn. nr. 209, Södra Torp 1:4 (Fig. 29)
Nässinge sn. nr. 1, Sandåker 1[13] II (Fig. 30 og 31)
Tanum sn. nr. 406:1, Kalleby Torp, Soldattorpet (Fig. 32)
Tossene sn. nr. 97. Säm Utmark (Fig. 33, foldeplanche)

Askum 19 B er med til trods for, at der kun kan ses et Hieros Gamos på dækket. Det samme gælder *Kville 209* og *Nässinge 1.* På de to sidste er der også andre billedgrupper, men ingen andre, som med sandsynlighed kan sættes i forbindelse med myten.

På *Tanum 406:1* ses et meget stiliseret brudepar på det store skib med den talrige besætning. Men også andre motivgrupper på hellen vil blive tolkede (p.86ff. og 102).

Tossene 97 danner en undtagelse fra de 6 foregående, idet også andre scener fra myten kan konstateres.

Det må formodes, at det over skibet er tilstræbt at skildre et Hieros Gamos, selv om kvindeskikkelsen ikke ses færdiggjort.

Skikkelsen med den højt løftede hånd for enden af skibet kan være den EL-skikkelse, som vi møder på *Tanum 1* og på *Tanum 160.* Hans frugtbarhed er meget kraftigt markeret.

Gruppen på de tre figurer på linje ude til venstre kunne jeg forestille mig var billedet af en af BA'ALs tvekampe med YAM eller MOT med den lille, tilstedeværende, ofte bortgående afløser ATHTAR, som her dog vender front mod den eventuelle tvekamp.

Højt over begge scenerier svæver BA'AL på vej til bjerget SAPON efter opstandelsen,[49] efter at ANAT er fløjet samme vej, for at de kan mødes der til deres endelige forening.

Hellens øvrige billeder kan ikke indpasses i myten, men hvad der er til rest af motiver er også mindre end, hvad der blev forbrugt.

Det meste af historien er blevet fortalt i et landskab af skibe – og netop med kultskibet nederst ved bredden af den lille klippe, ved »dødens strand«.

I indledningen til de formelle tolkninger af dette motiv, denne billedtype, er det nævnt, at »dødens strand« er flyttet ud på et skib. Det kan være en videreudvikling af mytetemaet. I alle tilfælde havde det været forkert, hvis tolkningsmuligheden ikke havde været prøvet.

Til støtte for tanken kan nævnes, at på følgende ristninger har kvinden hestehalefrisure: *Tanum 408, 406:1* og *Nässinge 1;* det er en fast billedtype, som nævnt i indledningen til dette afsnit, til scener, hvor elementer fra myten mere end fornemmes. På *Nässinge 1* findes også et skib med tre personer, der kan minde om *Tanum 450,* men som her er falliske. Om denne triade kan i øjeblikket intet tolkes.

Ledemotiv IV,
ANAT føder drengebarn og ANAT føder tyr – Fødende kvinde

Tekst 5 v L. 22-25 og tekst 10 iii L. 20, p.28.

På *Tanum sn. nr. 1* er motiv nr. 4 blevet tolket som ANAT der føder en tyr (p.27 ff). Indtil videre er dette motiv det eneste, som jeg har turdet tolke i den retning. Billedtypen kan ikke kaldes »fast«, da der ikke er set andre paralleller, men i den billedmæssige sammenhæng har billedet ikke kunnet tolkes anderledes.

Ledemotiv V og VI,
V BA'AL findes død på stranden – Liggende mand

Tekst 5 vi L. 1-31, p.137f

VI Den sørgende ANAT – Knælende eller siddende ikke-fallisk figur

Tekst 5 vi L. 28-31, p138.

49. Tekst 10 ii L. 17 ff = BAAL IV ii L. 17 ff., Driver p. 116-117.

Motiverne/billedtyperne tolkes på følgende helleristninger:

Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] (Fig. 6 og 10, foldeplanche).
Tanum sn. nr. 89, Tegneby 4[2], »Dansehellen« (Fig. 34).
Tanum sn. nr. 302, Tuvene 1[3] (Fig. 35 a og b).
Tanum sn. nr. 406:1, Kalleby Torp, Soldattorpet (Fig. 36 foldeplanche).
Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1[5], Västergård (Fig. 37).
Hejls Sb. nr. 19, Vejle amt (Fig. 38).
(Askum sn. nr. 70, Rished, behandlet under I) (Fig. 14).

Ledemotiverne V og VI er så sammenhørende, at de må behandles på de 6-7[50] ristninger, der har mindelser derom. På de 6 nævnte har vi alle steder ledemotiv V og på 4 af dem ledemotiv VI.

Ad V BA'AL findes død på stranden – Liggende mand

(Tekst 5 vi L. 1-31, p.137f)

Dette motiv findes uensartet fremstillet. En vis parallellitet er der mellem Tanum sn. nr. 1 og 302. På Tanum nr. 406:1 ser vi kun kvinden, og bag hende en svag afløser, men der, hvor den liggende mand skulle være, er store flager af klippen borte. Her er det som med en teksttavle, hvor der er huller, som kan fyldes ud, fordi man ved, hvad der skulle have stået, idet man kender den bevarede tekst uden om hullerne fra paralleltekster. Derfor tages denne ristning med trods store betænkeligheder. Med hensyn til Tanum sn. nr. 89 er der det usædvanlige, at selv om hovedmotivet er et Hieros Gamos, som normalt er stående, er her måske et liggende par. BA'AL kopulerer på dødslejet.

På Askum sn. nr. 70:1 er det selvfølgelig en diskussionssag, om man tør tolke den vaklende mand med de store hænder som den, der om et øjeblik er liggende mand. Ristningens stil er i forvejen anderledes end mange andre ristningers.

Stenen fra *Hejls sogn* Sb. nr. 19 er taget med, selv om den er svag. Muligheden i den sparsomme contekst er der for at »liggende mand« er til stede.

Ad VI Den sørgende ANAT – Knælende eller siddende ikke-fallisk figur

(Tekst 5 vi L. 28-31, p.138)

Kun på tre steder ud over Tanum 1 blandt de helleristninger, som er gennemgået, er det lykkedes at finde denne billedtype. Tanum sn. nr. 302 er afvigende fra de to andre steder.

På Askum sn. nr. 70:1 og Hejls Sb. nr. 19 er det conteksten, der peger på kvinderne som sørgende, men attituden er en anden.

Tanum 89 skiller sig som Askum 70 ud fra de øvrige, idet opfattelsen af den liggende mand som den døde BA'AL her er sammenfaldende med selve Hieros Gamos-motivet, altså BA'AL, der copulerer med ANAT på dødslejet.[51] Persongruppen må opfattes liggende i forhold til alle andre billeder på klippen inden for spalteområdet, og i forhold til det lille dyr, som kunne tolkes som en hund (p.75f). En anden lille hund løber måske foran den besejrede BA'AL for at følge ham til dødsriget nederst på klippen, hvor skikkelsen til venstre må være BA'AL, forsvarsløs med hænderne i siden, og bagved MOT med hævet økse.

På et af skibene, der sammen med vandstrømmen ned over Hieros Gamos-motivet indicerer hændelsernes sted, ses 7 personer, som det kunne være fristende at kalde BA'ALs tjenere, men den forreste er markeret på anden måde end de øvrige seks, så det må man afstå fra.

Endnu et træk må tages med: en ret stor skålgrube ved det liggende pars fodende kunne være »jordgudernes hul«, hvori BA'AL bliver begravet.

Alle andre motivgrupper til højre for spalten skal ikke tolkes her, da de endnu ses at falde uden for dette arbejdes ramme.

---

50. 7 hvis man tager Askum 70 med, men denne er behandlet under ledemotiv I, p. 74.
51. C.E. Sander-Hansen: *Ægyptiske religiøse Tekster,* Verdensreligionernes Hovedværker, Bd. 1, 1953, p. 46 og Theokritos: *Udvalgte digte* v. Sigurd Müller, København 1915, »Adonisfesten« p. 97. Se også p. 26 under motiv nr. 3.

Motivkombinationen V/VI er i øvrigt meget forskelligt og uensartet fremstillet. Ved en sammenligning mellem Tanum 1 og 406:1 vil dog nogle paralleller kunne ses. *Når 406:1* tages med i denne sammenhæng trods det ringe antal motiver, der er levnet her midt i hellens centrale del, skyldes det selvsagt den sammenbøjede skikkelse. Denne skikkelses stilling er helt speciel og er kun set tilsvarende på Tanum 1, men dér spejlvendt i forhold til den her behandlede. Tre andre forskelle gør sig gældende. Vitlycke-kvindens sammenbøjning er stærkere; på hende er tegnet 2 arme og en hestehalefrisure. 3 ting har de tilfælles: den sammenbøjede stilling, fremstrakt arm og de to næsten lodrette streger foran kroppen. I en sammenligning med Vitlycke-kvinden og trods de nævnte forskelle er motivet så karakteristisk, at man fristes til at tolke skikkelsen som ANAT, der finder BA'AL på »dødens strand«.[52] Der er de for motivet »dødens strand« nødvendige skibe, men BA'AL mangler vi spor af på grund af den store nederste skramme, hvor han eventuelt kunne have ligget. Den svagt huggede skikkelse bag hendes ryg modsvarer i givet fald afløseren ATHTAR, der her er lige så svagt hugget, som den spinkle »afløser« på Tanum sn. nr. 273, Varlös 1[3] (p.81). Afløseren her er som på Tanum 1 placeret bag kvindens ryg, men dog ikke i et lavere plan som på Vitlycke.

Det kan vel ikke med bestemthed hævdes, at vi ville have kunnet finde BA'AL udstrakt på ryggen eller på maven mellem kvinden og det fragmentariske skib, hvis hellen havde været hel, men der er plads nok til en skikkelse af den nødvendige størrelsesorden på ca. 40 cm. Men med den gravide kvindeskikkelse med Vitlycke-vulvasymbolet, som knælende med hjælpeløst fremstrakt arm og en eventuel svagt hugget afløser bag sig (denne kan være tilføjet senere) må jeg fristes til at sige, at vi sandsynligvis har et fragment af en motivkombination med et par billedtyper, der leder tanken hen på mytens skildring af fundet af den døde BA'AL på »dødens strand«.

Der er, som det ses, på hellen også et ledemotiv III[2] med et Hieros Gamos på skib – og under ledemotiv XII vil et muligt solbillede blive diskuteret. Stilen i de her nævnte 3 motivgrupper er forskellig og ikke samtidig.

Tanum 302 indeholder de koncentrerede hovedelementer af myten. Figuren til højre kan være MOT, der endnu holder øksen efter at have dræbt BA'AL, der ses liggende på »dødens strand« ved skibene, med den siddende ANAT ved hovedgærdet (motivet spejlvendt i forhold til Tanum 1). Den stående hornede skikkelse bag hende må så være afløseren ATHTAR, der er 3,5 cm mindre end MOT, som er 48 cm.

Parret ved klippespalten udgør naturligvis et Hieros Gamos, som nok snarere skal betyde det afsluttende Hieros Gamos efter BA'ALs genopstandelse, end mødet på »dødens strand«, selv om denne tolkning er mulig, da der i klippens minilandskab flyder vand under deres fødder. Copulationen mellem BA'AL og kvien ses ikke her, men den liggende BA'ALs frugtbarhed er meget stærkt markeret, stærkere end de andre mandspersoners, måske med en skålgrube foran fallos. Det skal tilføjes, at kun en nøje klippeanalyse kan skelne denne skålgrube.

Døden og genopstandelsen med de for forståelsen strengt nødvendige figurer er tilstede og må indicere en sujetoverensstemmelse med mytens hovedindhold i forbindelse med både vandstrømme og skibe.

Ved den næste ristning i denne gruppe, *Tanum 422,* ses nok den døde BA'AL, men ikke ANAT ved hans side; der er ej heller nogen skramme, som kunne have ødelagt hende. Sammenhængen er udformet lidt anderledes, men ikke mindre interessant.

Ristningen kan reelt tolkes således:

Klippen indeholder et Hieros Gamos mellem BA'AL og ANAT, som foregår på »dødens strand«, der er stærkt markeret ved muligheden for strømmende vand, mod hvis to bredder skibene vender deres køl. Bag parret afløseren ATHTAR. På denne helle mangler copulationen mellem BA'AL og kvien. Over parret ses i de to vinkelstillede figurer til højre MOT, som rækker armene op i jubel over, at det er lykkedes at få ram på BA'AL, der ligger næsegrus. At det er MOT, kan ses, idet hans senere partering, allerede er antydet ved ad-

---

52. Se p. 117 og Tekst 5 vi L. 28-30 p. 138.

skillelsen mellem lår og krop. Som på Tanum 302 altså mytens historie i et kort begreb. Døden og derefter BA'ALs og ANATs møde på dødslejet og efter opstandelsen i een scene.

Neden for vandstriben antydes måske et helt andet led i myten: Opfiskningen af kaosguden YAM, efter at BA'AL har dræbt ham i indledningen til myten[53] eller kulthandlingen. I myten sker opfiskningen ved to ægyptiske »altmuligmænd« KATHIR og KHASIS fra hver sin båd,[54] altså motiv/billedtype XI.

Den svageste ristning i denne gruppe er stenen fra *Hejls Søndermark,* men den må med bl.a. fordi den er fundet på sin oprindelige plads i en fodkrans til en grav på samme måde som stenen med Mand-dyr-scenen fra Ljungarum.[55]

Det allerførste indtryk af stenen var, at den i een sum rummede ANATs sorg over den døde BA'AL. Den store figur som kvinden, tegnet i stil med Engelstrupstenens kvindefigur (p.80) og den tilsvarende figur fra Askum sn. nr. 70:1, Rished (p.74f). Ved synet af en sådan figur må man næsten vente en mandsfigur stående eller liggende. Og mon ikke stenens skrammer på højre side af kvindefiguren kan samles til en primitiv tegning af den døde mand!

Stenens placering i graven indicerer tilmed, at det kunne være en scene fra Tekst 5 vi L. 27 ff.(p.137), hvor ANAT finder den døde BA'AL på »dødens strand«, der måske ovenikøbet ses markeret ved linien til venstre for kvinden, begyndelsen til et primitivt tegnet skib. Enkeltheder har været vanskelige at få frem i den hårde, grove klippe, som den danske stenhugger har måttet nøjes med. Ristningen tages også med her af hensyn til de nævnte paralleller til billedtypen af kvinden med de løftede arme og spredte ben. Skålgruberne kan ikke tolkes i denne forbindelse.

Ledemotiv VII,
ATHTAR som afløseren – Tydelig biperson

Tekst 2 iii L. 12 ff. og Tekst 6 i L. 32-67, p.131 og p.138f.

Motivet/billedtypen er ikke noget egentligt ledemotiv – det må snarere kaldes et supplementsmotiv, hvilket kan efterprøves ved de forskellige reelle tolkninger På p.146f opregnes de steder, hvor han kan konstateres og genfindes.

På 19 ristninger er observeret 20 skikkelser, som må tolkes som afløseren. I 18 tilfælde er han tegnet mindre end den falliske hovedperson. I 9 situationer optræder han ved et Hieros Gamos, på een helle er motivet fordoblet, nemlig på Tanum sn. nr. 273. Det gælder i øvrigt for den ene afløser på 273, at han er hugget meget svagt; det er han også på Tanum sn. nr. 406:1. Ved tvekampen Tanum sn. nr. 12 er han end ikke fuldstændig, hvilket til en vis grad også gælder Tanum sn. nr. 51. Med hensyn til Skee sn. nr. 14, hvor den mindste skikkelse er tolket som ATHTAR, skal det siges, at her er det kun størrelsesforholdet, der afgør det, men i øvrigt er den på grund af ringe mytemæssig contekst behandlet forsigtigt.

For afløser-motivet gælder det, at det kan virke iøjnefaldende på samme måde som skikkelserne med hestehalefrisure.

Driver skriver, at han er enig med T.H. Gaster i, at gudenavnet ᶜttr , ATHTAR står i forbindelse med nordarabisk: ᶜat(ṯ)ari, »land, vandet ved hjælp af en kunstig kanal« og âṯûr, »kunstig kanal«.[56] ATHTAR skulle således være gud for den kunstige vanding.

Kun få steder i verden kan overrislingen erstatte regnen som f.eks. i Ægypten. I Palæstina og Syrien er vandressourcerne for små hertil. Man kan nemlig ikke, fordi der pludselig bliver tørke i et område, begynde at etablere overrisling i stedet til fuld dækning, ikke engang, hvis man har anlæggene i forvejen. Situationen har snarere på mytens tid været den, at overrislingsanlæggene har været tilstede og har været brugt årligt, men at de ikke har kunnet erstatte regnen, kun supplere den, som man ser det mange steder i Mellemøsten, hvor

53. Tekst 2 i, iii, iv p. 131ff.
54. Tekst 4 ii L. 31 f. Gibson p. 57.
55. Se p. 25.
56. Driver p. 20, som henviser til T.H. Gaster, *Thespis. Ritual, Myth and Drama in the Ancient Near East,* New York 1950, p. 128-8.

netop kornmarkerne ikke kan yde udbytte uden regn, og kornet ikke tåler at stå og soppe i overrislede marker p.gr. af risikoen for sygdomme.

Det er af denne grund naturligt, at ATHTAR som overrislingsgud ikke kan erstatte BA'AL, regnens gud.

Der kan ikke have været de nævnte landbrugsmæssige paralleller i Bohuslän, men det ser ud til, at afløserproblematikken har været en del af det mytestof, der danner baggrunden for vore billeder.

Den gud, som ATHTAR skal erstatte, men ikke kan erstatte, er som allerede nævnt BA'AL, der er regnens gud. Driver nævner,[57] at det arabiske ba^{c}l betyder land, der naturligt vandes af regnen. ATHTAR og BA'AL må derfor være både kolleger og konkurrenter. Johs. Pedersen nævner,[58] at der i det før-islamiske Arabien forekommer et gudenavn som ATHTAR, der optræder i samme rolle som BA'AL i Ras Shamra-teksterne.

Ledemotiv VIII,

ANATs hævnkamp mod Mot – Forskellige kampsituationer

Tekst 6 ii, L. 30-37, p.140

I ledemotiv VIII har billedtyperne været 1) Ikke-fallisk figur + anden figur i drabssituation eller tvekamp. 2) Ikke-fallisk bueskytte + anden figur i drabssituation eller tvekamp. 3) Figur, der skiller ad.

Til ledemotivet skal gøres følgende indledningsbemærkninger:

Hele myten AQHAT handler om ANATs begær efter AQHATs bue, som han har fået af sin fader DANEL. ANAT forårsager AQHATs alt for tidlige død, hvorved hun erhverver sig denne kostbare bue, som er fremstillet af de to ægyptiske håndværkere KATHIR og KHASIS.[59]

I Tekst 3 ii L. 16 nævnes ANATs bue i en situation, hvor hun har optrådt voldsomt krigerisk. Årsagen hertil er ikke helt klar.

I de dele af myten, som er aktuelle for dette arbejde, er ANATs bue ikke nævnt. Men det er overordentlig vigtigt, at en hel myte på ca. 490 verselinier, hvori ANAT optræder som en af hovedpersonerne, som et af de vigtigste emner har hendes begær, jagt efter og erhvervelse af en berømt bue. En sådan myte hefter buen til hende som en atribut på samme måde, som hornene er guderne ELs og BA'ALs faste atributter.

Det ville derfor være at vente, at vi også på ristningerne, hvor en ikke-fallisk skikkelses deltagelse i våbenmæssige voldsomheder finder sted, skulle finde en bueskytte.[60]

Dette er netop karakteristisk for følgende helleristninger:

Tanum sn. nr. 51, Tegneby 1[1] (Fig. 39, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 255, Fossum 1[2] (Fig. 40, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 273, Varlös 1[3] (Fig. 25, foldeplanche).

Her optræder en ikke-fallisk bueskytte i en drabssituation eller tvekamp således, som det er noteret under punkt VIII, ANATs hævnkamp mod MOT p. 147 .

Under Tanum sn. nr. 12. Tegneby 4[3], Aspeberget finder vi en ikke-fallisk bueskytte i en ikke tolket situation bag en ikke-fallisk pløjer, se fig. 45.

På Tanum sn. nr. 158, Slänge 1:2:3, Hagarna, hvor tydningen er vanskelig, findes under det p.80 tolkede Hieros Gamos to store ikke tolkede ikke-falliske bueskytter over for hinanden, se fig. 23.

På Tanum sn. nr. 255, Fossum 1[2] så man tidligere i opmalingen de to bueskytter[61] med fallos. Det var forkert. De er i virkeligheden ikke-

---

57. Op. cit. p. 20.
58. *Islam og dens Forhistorie*, Illustreret Religionshistorie, København 1948 p. 218.
59. Se Driver p. 49 ff., Gibson p. 103 ff. Tekst 17, 18 og 19.
60. Som det ses næsten alle vegne, hvor der findes buer, er de af den sammensatte type med dobbeltkurvet profil, som den beskrives af Sverre Marstrander: *Østfolds Jordbruksristninger, Skebjerg.* Trondhjem 1963, p. 17 f.
61. Kun eet sted er der mig bekendt en fallisk bueskytte. Hans Rostholm noterer ham under betegnelsen Vitlycke VII i Hans Rostholm: *Vitlycke Hällristningarna,* Svanbergs Förlag, Strömstad 1970, p. 23.

falliske. Det er recente hugninger, der frister til den tolkning.

Ledemotivet anvendt på følgende ristninger:

Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] (Fig. 8)
Tanum sn. nr. 51, Tegneby 1[1] (Fig. 39, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 255, Fossum 1[2] (Fig. 40, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 273, Varlös 1[3] (Fig. 25, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1[5], Västergård (Fig. 37).

Under *Tanum 1* er der redegjort for alt det, der ligger i ANATs hævnkamp i fig. 8.

I den dobbelte tvekamp på *Tanum 51* indgår både ledemotiv VIII og IX, BA'ALs hævnkamp mod MOT, hvilket gør den ret kompliceret at tolke. Rækken begynder derfor med Tanum 51.

Efter regelen om at et helt handlingsforløb kan rummes i een tegning, kan følgende tolkning forsøges:

Den store skikkelse til venstre tolkes som BA'AL, der foran sig har ANAT, kendt for sin forkærlighed for buen som våben. Begrundelsen for, at det skulle være ANAT ligger dels i, at skikkelsen er bevæbnet med bue, men også i at denne lille ikke-falliske skikkelse ligesom forsvarer den store. ANAT forsvarer ikke BA'AL i Baalsmyten, men hævner ham.[62] Det er ikke svært at forestille sig, at både BA'ALs hævnkamp mod MOT[63] og ANATs hævnen sig på MOT, kan skildres i samme opstilling. Overfor sig har de den voldsomt bevæbnede modstander, som kommer med både spyd og økse og et pragtfuldt sværd. Voldsommere kan dødens gud næsten ikke udstyres. Men han hælder ikke voldsomt fremad som i et fremstød, men er tilsyneladende ved at gå bagover på trods af sin våbenmæssige overlegenhed. Og bag sig har han sin broder ATHTAR, den utilstrækkelige, der dog ikke nævnes som tilstedeværende ved denne kamp, men nævnes af MOT, inden kampen.[64] Det ser ud som om den lille forsøger at støtte sin storebror i faldet. Hvis det er tilfældet, er dette motiv også indlagt. Men når jeg føler mig så forholdsvis sikker på, at de to skikkelser er BA'AL og Mot skyldes det pløjescenen ovenover, som må referere til afslutningen på ANATs hævn over MOT, hvor hun udsår ham efter at have parteret ham. Pløjningen kan være udtryk for både den forberedende pløjning før såningen og for den efterfølgende, hvor det udsåede korn må pløjes ned for at kunne spire, således som det stadigvæk foregår ved primitivt markarbejde i Mellemøsten.

Scenen er foregået på »dødens strand«, markeret ved skibe, men også ved vand, der flyder ned over kampen.

Skikkelsen under stævnen på det store skib er som sagt ikke i stil med de øvrige, tegnet lidt anderledes. Den mulighed er til stede, at en betragter har manglet den i havet nedstyrtede, men genopfiskede YAM.[65] – At den beskrevne tvekamp ikke kan være kampen mellem BA'AL og YAM[66] ses af, at den lille bueskytte (ANAT) er med på den ene side, medens den anden lille skikkelse ligesom holder med den spydbevæbnede. Dette er ikke tilfældet i BA'AL-YAM-tvekampen; her støtter både ANAT og gudinden ASHTORETH YAM ved at holde på BA'AL i begyndelsen af striden;[67] og en sådan tydning tillader scenen ikke her. – Det kan heller ikke fremføres, at den store spydbevæbnede kunne være YAM med sin forsvarer ATHTAR bag sig, således som det ses i myten, hvor ATHTAR bebrejder BA'AL, at han vil slå på den faldne YAM.[68] Bueskytten (ANAT) er vendt mod spydbæreren, og skulle denne være BA'AL er historien forkert fortalt, for ANAT er aldrig imod BA'AL, og hun forsvarer heller ikke YAM, tværtimod er hun på BA'ALs side, hvis Drivers tolkning af Tekst 2 iv's første vers er rigtigt, at det dér skulle være ANAT, der som dem talende skulle opgive at forsvare BA'AL mod YAM.

Herefter vil man kunne sige: Er der nu ikke

---

62. Tekst 6 ii L. 30-37 p. 140.
63. Tekst 6 vi L. 1-35 p. 140f.
64. Tekst 6 vi L. 10, Driver p. 115, not. 7, se også Gibson p. 80.
65. Tekst 4 ii L. 30-34, Gibson p. 57.
66. Tekst 2 iv, p. 133f., Driver p. 81.
67. Tekst 2 i L. 40-41, p. 133.
68. Tekst 2 iv L. 28, p. 134.

mulighed for, at hele scenen da er en beskrivelse af BA'ALs og YAMs kamp med ANAT på BA'ALs side og ATHAR på YAMs, men her kommer så pløjescenen til og minder os om MOTs skæbne, og denne pløjescene har tydeligere billedmæssig sammenhæng med tvekampscenen end den lille gående, sværdbevæbnede skikkelse under skibet, der i så fald skal være YAM. Der mangler bl.a. det ved den skikkelses stilling, at dér, hvor YAM kan tolkes som den druknede eller druknende ses han ofte liggende.[69] Desuden taler især tegningen af hovedet mod, at han skulle være samtidig med hovedmotivkombinationen (p.62f), men han kan som sagt være tilføjet ud fra erindringen om den anden store tvekamp eller ud fra den opfattelse, at det skal være YAM og BA'AL, der kæmper her.

Et yderligere argument for, at denne motivkombination skulle skildre BA'AL – MOT-tvekampen kan ligge i, at de tre figurer har fuglehoved. Efter BA'AL-MOT-tvekampen får ANAT ordre til at flyve over bjergene for at forkynde, at nu kommer regnen.[70] Dette element kan være forudfattet ved at tegne fuglehoveder på skikkelserne eller ved at give kultdeltagerne fuglemasker på. Andre steder mindes man om, at BA'AL-MOT-tvekampen også har karakter af tyrekamp ved, at skikkelserne er hornede.[71]

Tanum 255 er repræsenteret i alle kampformer, også under ledemotiv VIII.

De to skikkelser for hver sin ende af skibet under den store øksebærer tiltrækker sig speciel opmærksomhed.

Bueskytten er som de fleste bueskytter ikkefallisk, og derfor må man betragte den som kvindelig.

Her står hun med sin bue og truer hen over et skib den mærkeligst udstyrede figur på Fossumristningen. Jeg kunne tænke mig, at det er MOT, og at scenen derfor handler om ANAT, der dræber MOT i sin hævnkamp.[72]

Hvis man ser sig omkring på hele klippen, skiller personen med hjulkorset sig ud som den eneste påklædte eller udklædte midt i al nøgenheden. Demonstrativt fallisk som de øvrige mandsskikkelser er han ikke. Jeg er næsten sikker på, at det er døden, der prøver at gemme sig bag sit skjold for ANATs uundgåelige pil.

På *Tanum 273* er ledemotivet nært knyttet til tolkningen af Hieros Gamos-motivet (p.47ff); også her er det en ikke-fallisk bueskytte og et delvis parteret offer.

Den sidste i denne gruppe er *Tanum 422,* som i øvrigt er tolket under V/VI. Her er MOT allerede under sit drab på BA'AL ved at skille ad, som et supplementsmotiv til ANATs hævnkamp, der dog ikke ses, men i et kort begreb her er antydet.

Ledemotiv IX,
Enkelt tvekamp

Tekst 6 vi L. 16-22, p.141

I Ledemotiv IX har billedtyperne været: 2 modstående figurer

1) uden våben i kampsituation
2) med økser i hænderne
3) med andet i hænderne, f.eks. lurer
4) bivånet af en kvinde
5) bivånet af en afløser

De aktuelle ristninger i forbindelse med dette ledemotiv er:

Tanum sn. nr. 51, Tegneby 1*1* (Fig. 39, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 255, Fossum 1*2* (Fig. 40, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1*5*, Västergård (Fig. 37) 97, Säm Utmark (Fig. 33, foldeplanche)
Skee sn. nr. 14, Massleberg 4*3* II (Fig. 41).

I de nævnte ristninger er der gengangere fra billedtype VIII, idet man her i flere tilfælde møder det ikonografiske princip, at flere begi-

69. Angivelse af: f.eks. Tanum sn. nr. 25, Aspeberget, p. 74, note 1.
70. BAAL IV i L. 2 ff., Driver p. 115-117. Tekst 10 ii L. 10.
71. Tanum sn. nr. 405, Kalleby 2[2], Långemyr, p. 95f, Tekst 6 vi L. 17-18, p. 141.
72. Tekst 6 ii L. 30-37, p. 140.

venheder fortælles i eet billede, i een opstilling af motiver/billedtyper, også når det gælder tvekampe.

Det første tilfælde af denne BA'ALs tvekamp mod MOT ses på *Tanum 51,* som er tolket i sin helhed under billedtype VIII, der har været ledende motiv p.gr. af den buebevæbnede kvinde.

På *Tanum 255* hører tvekamp I med i denne gruppe. Denne figurgruppe på 3 skikkelser må regnes for tilhørende det samme motiv. den lille skikkelse yderst til venstre tolkes som en kvinde ud fra hårfletningen og måske angivelsen af hendes køn ved den lille skålgrube mellem benene.[73] De to store falliske skikkelser er beskrevet som to sværdbevæbnede mænd, der står overfor hinanden og blæser på en form for horn. Det er korte horn, måske skal det antydes, at det er oksehorn, de blæser i.[73a] Det kan måske også være den meget tidlige lur,[74] som også afbilledes på Kivikgravens 8. tavle.[75] Det tidlige krumme horn fra Påarp mose i det nordvestlige Skåne eller lurparret fra Rørlykke mose, Tryggelev sogn på Langeland har netop den krumme form, der i et profilbillede ville give den aftegning, som vi ser her på Fossum.

Motivgruppen forestiller BA'AL og MOT i tvekamp fra Tekst 6 vi L. 1-38, (p.141f) i hvilken beskrivelse, der lægges vægt på, at de stangedes som okser (L. 17-18); her fremstillet således, at man på deres lurblæsning (p.96) har kunnet høre, at de også er tyre, selv om de fremstilles som mænd. Kvinden, der overværer kampen må være ANAT. Hun nævnes ikke i de bevarede linjer af colonne »vi«, men denne kamp foregår kort efter BA'ALs genopstandelse på bjerget SAPON. Kort forinden har ANAT været sendebud for EL til solgudinden SHAPASH, fordi plovfurerne krakkelerer i tørken, mens BA'AL er borte (Tekst 6 iv L. 25-29) (p.140), og efter at BA'AL er genopstået sendes ANAT på vinger ud, for at alle må have at vide, at BA'AL er genopstået. – Da ANAT forekommer i mytens handlingsforløb på begge sider af tvekampstedet, har kunstneren taget hende med, som BA'ALs ledsager og måske også, fordi hun selv har haft sin egen udslettelseskamp mod MOT i Tekst 6 ii L. 30-37 (p.140).

Linien mellem de to lurer kan ikke tolkes i øjeblikket.

Imellem de to formelt kæmpende guder ses den store dybe skålgrube, der kan tolkes som det jordgudernes hul, hvori BA'AL blev gravlagt, og hvorfra han nu er opstået. (Tekst 6 i L. 17, p.138).

På *Tanum 422* findes en tvekamp, der p.60 er tolket som MOTs drab på BA'AL med MOTs partering efter ANATs hævnkamp samtidig beskrevet.

På *Tossene 97,* som er beskrevet under billedtype III[2] »Mand og kvinde på skib«, ses en tvekamp, hvor deltagerne ikke kan identificeres, men hvor afløseren ATHTAR formodes at være til stede.

En lille interessant tvekampscene i et »minilandskab« er tvekampen på *Skee 14,* der helt adskiller sig fra de øvrige. Scenen tages med, fordi kvindeskikkelsen har hestehalefrisure, og fordi tvekampen foregår på en »dødens strand«, som den formelle tolkning også viser. Det tolkede billede er hugget på en næsten lodret flade neden for et lille plateau i klipperne, som skibet (skibene) har lagt til ved, en bred – er det »dødens strand«, kultens sted? Udfra forskellen i størrelse mellem de to spydbærere må skikkelsen til højre være BA'AL. Da spydbæreren til venstre endog er mindre end kvinden, kan scenen måske henføres til den genopstandne BA'ALs hævnkamp mod afløseren ATHTAR i Tekst 6 v L. 1-6 (p.141), som ANAT overværer. Her ses kvinden med hestehalefrisuren oven i købet at skridte stærkt ud for at komme over til den store spydbærer, hvilket kunne indicere et særligt forhold mellem de to.

73. Et supplementsmotiv som ved Askum 70:1, Engelstrupstenen, Hejlsstenen og flere andre.
73a. Se Johannes Brøndsted: *Danmarks Oldtid,* Bd. II, København 1939, p. 61.
74. Op. cit. Brøndsted p. 115 f.
75. Pehr Hasselrot, Åke Ohlmarks: *Hällristningar,* Stockholm 1966, p. 246.

Ledemotiv X,
Dobbelt tvekamp – BA'AL-YAM

Tekst 2 iii, 1 iv, 2 i, iv, p.131

BA'AL-MOT

Tekst 6 vi, L. 16-22 p.141

I ledemotiv X har billedtyperne været disse:

1) 1 + 2 modstående figurer i kamp
2) 1 + 2 modstående figurer i kamp + afløser
3) 2 + 2 modstående i kamp + afløser
4) bivånende ikke-fallisk figur

Disse motiver/billedtyper findes i forskellig udformning på følgende ristninger:

Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] (Fig. 42)
Tanum sn. nr. 12, Tegneby 4[3], Aspeberget (Fig. 43, foldeplanche og 58)
Tanum sn. nr. 255, Fossům 1[2], (Fig. 40)
Tanum sn. nr. 405, Kalleby 2[2], Långemyr (Fig. 44)
Tanum sn. nr. 248, Kalleby 1[6], Hagarna (Fig. 47)

Den mest komplicerede fremstilling af den dobbelte tvekamp findes på *Tanum 1.*

Ud fra den formelle tolkning og forsøg på en relativ kronologi mellem motivets elementer må det fastslås, at der er dækning for en fortolkning af denne scene, som et sammenfald med mytens to afgørende tvekampscener: Den årlige kamp mellem BA'AL og MOT, BA'ALs hævnkamp i Tekst 6 vi L. 1-38 (p141ff) og BA'ALs kamp med havets og kaos' gud YAM i Tekst 2 iv (p. 133ff). Ved begge tvekampe er ATHTAR til stede. I Tekst 2 iv L. 28 griber han ind, da YAM er faldet for BA'ALs slag. I BA'ALs hævnkamp mod MOT antydes ATHTARs nærværelse i Tekst 6 vi L. 10 (p.141), hvor MOT klager over, hvad BA'AL har gjort ved hans brødre.[76]

Kampen foregår på »dødens strand« (p.15 og 117f), nær YAMs tilhørssted, havet. Kystlinien er markeret ved »kattesporet«, med skibe i havet og skibe på stranden, skibe vinkelret på linien på begge sider og skibe med kølene mod linien som på Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1[5], Västergård (p.60, 86 og 90f). Et meget svagt hugget skib lige under tvekampscenen krydser linien, som om det er halvt optrukket på stranden. Om denne kystlinie er blevet hugget før eller efter eller samtidigt med, at man er begyndt at hugge tvekampscenen, kan ikke afgøres. Har den været hugget før, har den ligefrem tilbudt sig for kunstneren som det sted på klippen, hvor scenen burde skildres. Er linien først blevet hugget senere, har en anden kunstner ligesom forstærket scenen med kystliniemotivet. De skibe som omgiver linien er fra højst forskellig tid, og hvilke der hører til kystlinien, skal ikke afgøres, men som ristningen ser ud efter at den er færdiggjort, frembyder den billedet, af den dobbelte tvekamp i de omgivelser, der ville være naturlige for den, der har opfattet, hvad der foregår. Selv med nogle få skibe markeret og uden »kattesporet« ville »dødens strand« have været angivet, og selv uden »kattespor« og skibe, ville den, der var kendt med myten, have fået myten genfortalt ved at se de fire skikkelser sammen og overfor hinanden i de positioner, som de indtager og med den markering af deres forskellighder, som udformningen af motivet viser.

»Kattesporet« er et meget stærkt billede på Tanum 1, og hvis vi fastholder, at det for den betragter, der kender myten på det tidspunkt, da billedet er fuldendt, har været opfattet som kystlinie eller i hvert fald en slags skillelinie imellem den ene kæmper og de tre andre, så må linien være opfattet som den linie, der skiller livgiveren, frugtbarhedens guds verden fra kaosmagtens og dødens verden (p.92f).

Den største af skikkelserne, den venstre øksebærer må være BA'AL, stående i vandkanten, med fødderne i vand, som flere andre skikkelser (p.60, Tanum nr. 422).

Det ser ud, som om han kæmper med dem begge på een gang. Det er jo i myten ikke tilfældet, men i billedsymbolik ses det ofte, at flere handlinger er skildret samtidigt. Hovedpersonen BA'AL er en så vigtig person, at man ikke behøver at tegne ham mere end een gang, når man forestiller sig hans bedrifter, og når han derefter

76. Driver mener p. 115 not. 7, at der her skal tænkes på YAM og ATHTAR.

tegnes så høj, at den nærmeste i størrelse kun når ham til bæltestedet, er ingen i tvivl om, hvem han er.

Ret op foran sig og på samme linie har han sin modstander MOT. De to er stærkt forskelligt beskrevet trods ensartet bevæbning. Deres forskellige højde, og deres forskellige skjolde har for betragteren identificeret, hvem de er.

Det er allerede nævnt, at de to skjolde har visse ligheder med Sørupskjoldene fra Himmerland. De er meget tynde, og C.J. Becker[77] skriver, at det er nærliggende at opfatte dem »som fremstillede til højere magters dyrkelse«. H. Thrane[78] mener, at det er påfaldende, at de ikke er ens, selv om de findes i par, og han kan forestille sig, »at dobbeltheden skyldes, at der til den rituelle handling hørte tvekamp, og at det var en fordel for identificationen, at skjoldene var forskellige.«

Her på dette sted er to forskellige skjolde, der ovenikøbet har ligheder tilfælles med Sørupskjoldene, med til at identificere to personer, som er i en tvekamp, der dels i myten er en kamp på liv og død, og som dels i kultdramaet har været opført som en rituel kamp, som en gentagelse af og en fremstilling af mytens drama. På kultpladsen har tilskuerne (menigheden!) kunnet identificere de to kæmpende på skjoldene, som man senere på det første primitive græske teater har kunnet identificere personer på personernes masker.

Skal man gøre et forsøg på at identificere de to personer efter deres skjolde alene, bliver den første tanke, at MOTs skjold, med ligheder til det større Sørup-skjold har mindelser om skiven fra Trundholmfundet.[79] Denne skive har som det større Sørup-skjold koncentriske cirkler, men med spiralkredse imellem, hvor Sørupskjoldet har bukler. Dette er teknisk og kunstnerisk en stor forskel, som dog reduceres til en mindre, når skjold og skive ses på afstand, og grundmotivet på begge kan derfor udmærket være det samme, udformet forskelligt, eftersom de er fra forskellig tid.

Skulle man derfor gøre et forsøg på at tolke dette skjold, må det blive dette, at det skal identificere en kultperson, der repræsenterer tørken, solens magt. I Tekst 6 ii L. 24-25 siges det: »SHAPASH, Gudernes lys brændte hedt uden (regn fra) himlen, på grund af MOT, søn af EL.« Her repræsenterer MOT solens destruktive karakter. Hvad er da mere naturligt, end at han bærer solens mærke på sit skjold. Hvis dette forsøg har noget i sig, kan det yderligere bekræfte, at denne skikkelse skulle være dødens gud MOT, eftersom den første bekræftelse ligger i, at han står på samme linie som den store hovedperson, og at de to hører sammen.

Kampens udfald: MOT's nederlag ses ikke beskrevet, men det er kendt for betragteren, som har set det i kultdramaet.

Et forsøg på at tolke BA'ALs skjold er endnu ikke lykkedes, da dets motiv endnu ikke kan identificeres med nogen sikker symbolik.

Det samme gælder skjoldet på den dobbelte tvekamps tredje person, den skråt svævende. Hans skjold er det fra helleristningerne mest kendte (p.67), en cirkel med to vinkelstående diametre. Det er kendt i det meste af litteraturen om helleristningerne, at dette tegn er tolket som et soltegn eller et solhjul, hvad det måske også er i andre sammenhænge. Det skal ikke afgøres her. – Men det er nærliggende foreløbigt, hvor dette symbol optræder som skjold, at tænke på, hvorledes skjoldet kunne være konstrueret, når det var mest simpelt, nemlig som to korslagte kæppe eller lister forbundne med en cirkelbøjet liste og over dette stativ udspændt et skind, måske forstærket med bukler af bronze til at afværge stød og slag, eller stativet kan have støttet en træplade.[80] Tolkningen af denne skjoldform skal ikke gå videre her end til en tolkning af, at det er et skjold tegnet efter de væsentligste enkeltheder i dets konstruktion.

Årsagen til at identificere denne skikkelse som YAM ligger i, at skikkelsen på billedet har secundær betydning. Hovedmotivet er stadig BA'ALs hævnkamp mod MOT. Men betragteren vil vide, at BA'AL også havde en kamp mod kaosguden, og denne kamp må da også med på billedet. Heraf kunne udledes, at denne skikkelse er senere tilføjet. Der er ikke yderligere elementer i

77. C.J. Becker: Et pragtskjold fra yngre bronzealder, *Nat. Mus. Arbm.* København 1947 p. 91 ff.
78. H. Thrane: *Europæiske forbindelser,* København 1975, p. 84.
79. Mogens Schou Jørgensen: Oldtidsguld, *Guld fra Nordvestsjælland,* Holbæk 1975, p. 38 f.
80. H. Thrane: op. cit. p. 72.

motivet til at identificere denne skikkelse med YAM, bortset fra tilstedeværelsen af den fjerde og mindste figur, som ses med ryggen til gruppen. Denne figur kompleterer motivgruppen, ved at tilføje den fjerde figur, der når gruppen er opstillet som her, betyder at man får en opfattelse af det dobbelte drama, med dets fire stærkt forskellige personer, som i kultdramaet er meget forskelligt markerede.

ATHTAR var til stede, da BA'AL var ved at myrde YAM,[81] og han er formodentlig også til stede, da MOT klager over den behandling, han har fået af ANAT,[82] da ATHIRATs sønner nævnes under eet under BA'ALs angreb, som MOT klager over. Her på billedet understreges hans lidenhed ved hans størrelse i forhold til de andre, og hans utilstrækkelighed ved, at han vender ryggen til og går sin vej. Den primitive udførelse af ATHTAR-skikkelsen skal ikke tolkes som symbol på hans lidenhed og utilstrækkelighed, men snarere derved, at han måske er tilføjet, fordi han var savnet af betragteren (p.66). I hvert fald afrunder denne fjerde skikkelse en skildring, der har været tilstrækkelig for betragteren til, at man har kunnet se et sammenfald med mytens to tvekampe, den kosmiske kamp mellem kaos og opretholdelsen (YAM-BA'AL) og den årlige kamp mellem liv og død (BA'AL-MOT), og med ATHTAR, erstatningsguden, den utilstrækkelige.[83]

En anden stærkt virkende skildring af dette ledemotiv findes på *Tanum 12*. Her skal først den tolkning prøves, at det beskrevne sceneri omfatter mytens to vigtigste tvekampe i stil med tvekampene på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1⁴ omkring »kattesporet«. Her er flere enkeltheder, men ens for de to scenerier er, at de foregår på »dødens strand«.

Hovedmotivet er de to tvekampe til højre og venstre i billedet.

I den første tvekamp, den venstre, kan den højeste skikkelse, nr. 2 fra venstre, være BA'AL, der kæmper mod YAM,[84] og i denne scene hører ATHTAR med. BA'AL er den mest udpenslede, bl.a. med en kraftigt markeret fallos og et godt sværd. Hans modstående, YAM, er mindre i størrelse og har i stedet for et sværd en ynkelig hale. Den armløse figur må være ATHTAR, hvis kraftesløshed er markeret ved de manglende arme. Solen, SHAPASH er nærværende under denne strid mellem BA'AL og YAM[85] og ligeledes ANAT. Jeg tolker skiven med de 7 treforklignende gevækster som solen (p.100), hvortil ANAT ligesom stræber hen, tolket som den lille tændstikagtigt tegnede figur bag BA'ALs nakke.

Endnu en begrundelse for, at dette skal være tvekampen mellem BA'AL og YAM, er den omstændighed, at deres kamp her på klippen foregår på pladsen mellem det nederste af de to venstre vandflodslinier. Følger vi dem med blikket opefter, ser vi, at hvor de begynder at snævre ind, har vi billedet af guden med de store hænder.

I Tekst 2 iii L. 4 i indledningen til skildringen af BA'ALs og YAMs kamp læser vi om ATHTAR:

L. 4 Da vender han sit ansigt mod EL
ved flodernes kilde, midt i de to
haves løb trådte han frem.[86]

Her har vi en opfattelse som på lignende måde er skildret i motivet med guden med de lange arme på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1⁴, guden, der rækker fra hav til hav (p.23).

Placeringen på klippen af denne skikkelse er ikke tilfældig. Den er tydelig tegnet mellem de to vandflodslinjer med en hånd, der berører dem begge.

Nede foran står en armløs skikkelse, der kunne svare til den armløse skikkelse, der er tolket som ATHTAR, der netop er tilstede ved tvekampen, men som vi altså møder allerede, hvor myten begynder i mødet med EL.

Tvekampen til højre i billedet tolkes som BA'ALs hævnkamp mod MOT.[87] Skikkelsen yderst til højre må opfattes som BA'AL. Han er

81. Tekst 2 iv L. 28 f. p. 134.
82. Tekst 6 v L. 10 f. p. 141. Gibson mener p. 79, at det er BA'AL, der nu igen sidder på sin trone. Men oversætterne er uenige om conjekturerne til dette sted. Driver paralleliserer det med sin læsning i BA'AL III i L. 35, Driver p. 110-111, hvor det gælder ATHTAR. Jeg mener, at Tekst 6 v L. 5 med conjekturer skal oversættes »B[A'A]L [satte sig] på sit kongesæde«. Se p. 141.
83. Tekst 6 i L. 59-62 p. 139.
84. Tekst 2 iv p. 133f.
85. Tekst 2 iii p. 131.
86. Med føje rettet ind efter parallelstederne Tekst 4 iv L. 21-22, Gibson p. 59 og Tekst 6 i L. 32-34, p. 138.
87. Tekst 6 vi L. 1-38, p. 141ff.

mere udpenslet end sin modstander; foruden fallos har han som flere andre BA'AL'er scrotum (p.29 Tanum 1 og p. 59 Tanum 302), og i modsætning til sin duellant er han bevæbnet med sværd. Her ses BA'AL rigere udstyret end sine modstandere, modsat f.eks. på Tanum sn. nr. 51, Tegneby 1^{1}, Litsleby (p.89ff). Dertil kommer, at kunstneren har placeret ham direkte over et cirkelslag, der kan tolkes som »jordgudernes hul«, hvori ANAT gravlagde[88] ham, og hvorfra han opstod før hævnkampen mod MOT.

Nu kan der som på Vitlycke 1^{4}, i tvekampscenen også her være elementer af motiver, som kun tegnes een gang, men som kan bruges flere gange af fortælleren eller betragteren. Den armløse ATHTAR kan være deltageren som i BA'ALs og YAMs kamp i Tekst 2 iv (p.133f), men han kan også være den medtagne ATHTAR, der ifølge MOTs klage er blevet mishandlet af BA'AL som hævn i Tekst 6 v L. 5 (p.141). Endvidere kan billedet af SHAPASH og ANAT minde om, at ANAT fik hjælp af solen, da hun begravede BA'AL[89].

Fuglefigurerne og det løse ben er måske en antydning af MOTs skæbne, da ANAT hævnede sig på ham,[90] hvor hun bl.a. parterer ham, og hvor fuglene æder de sidste rester.

Men da disse sidstnævnte motivelementer grupperer sig til venstre for og over tvekampen til venstre, er den tolkningsmulighed til stede, at denne kamp ikke er mellem BA'AL og YAM, men at scenen skal opfattes således af kunstneren, at dødsguden MOTs ønske om, at BA'AL kommer til ham,[91] skal skildres som en tvekamp, BA'AL taber, hvilket ikke fremgår af myten (p. 86).

Denne tolkningsmulighed må stå åben. Tvekampen i højre side forbliver da i denne sammenhæng BA'ALs hævnkamp mod MOT over »jordgudernes hul«.

I betragtning af, at vi ikke kan have fuld dækning for mytens enkeltheder på hellerne, men altid kun må regne med afsmitninger, vil mulighederne nogle steder være som her, hvor flere tolkninger frembyder sig, men dog tolkninger inden for grundmytens indhold. Der er så mange enkeltmotiver her, som samlet giver en afsmitning og et sammenfald, uanset om det er den ene eller den anden tvekamp, der er tale om.

Det lille dyr over det store skib er til rest (p. 75).

På *Tanum 255*, hvor der i forvejen er en enkelt tvekamp »på lurer«, ses også en dobbelt tvekamp, som må være en skildring af BA'ALs to tvekampe, skildret i een opstilling, som det er forsøgt tolket på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1^{4}. Her er scenen udformet lidt anderledes, men med de samme fire personer. Skibsomgivelserne giver af sig selv »Dødens strand«-motivet (p. 117ff).

Den store skikkelse må være BA'AL, som er i kamp med den ene af sine modstandere, YAM eller MOT. Den anden af de to ser jeg stå bag BA'AL med løftet økse, og den øverste til højre må være ATHTAR, der unddrager sig som på Vitlycke, en typisk situation for denne faste billedtype: Afløseren (p. 146f og 87f).

I skridtet på den store øksebærer og hans direkte modstander ses en skålgrube, der vel som på tyrene på Aspeberget skal symbolisere scrotum og derfor understrege frugtbarhedstanken.

På *Tanum 255* findes desuden nogle jagtscener, men selv om både ANAT og BA'AL i myten er jægere: Tekst 6 i L. 18ff p.138 og Tekst 10 ii L. 6 ff., lader de sig ikke identificere her efter den formelle tolkning. Man har selvfølgelig haft mange andre jagthistorier end disse.

Tanum 405 indeholder et billede af lurblæsere, i en lidt anden formel tolkning end på Tanum 255 (p.116f). På 405 må man anse muligheden til stede for at kunne tolke denne lurblæsning som den dobbelte tvekamp, YAM-BA'AL, BA'AL-MOT med den lille afløser ATHTAR nederst og med ryggen til, til højre.[92] Her er alle ens; den eneste, der skiller sig ud, er afløseren, og det er ved sin størrelse, ved sin placering, og fordi det ser ud til, at han er på vej bort.

Da guderne i myten også er tyre, kan tvekampene i kulten til visse tider være fremstillet som en symbolsk tyrekamp, således som det under Tanum sn. nr. 255, Fossum 1^{2} er tolket. Her er

88. Tekst 6 i L. 17-18, p. 138.
89. Tekst 6 i L. 8-15, p. 138.
90. Tekst 6 ii L. 30-37, p. 140.
91. Tekst 5 v L. 1-18, p. 137f.
92. På vej ud som på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1^{4} og fl.a.

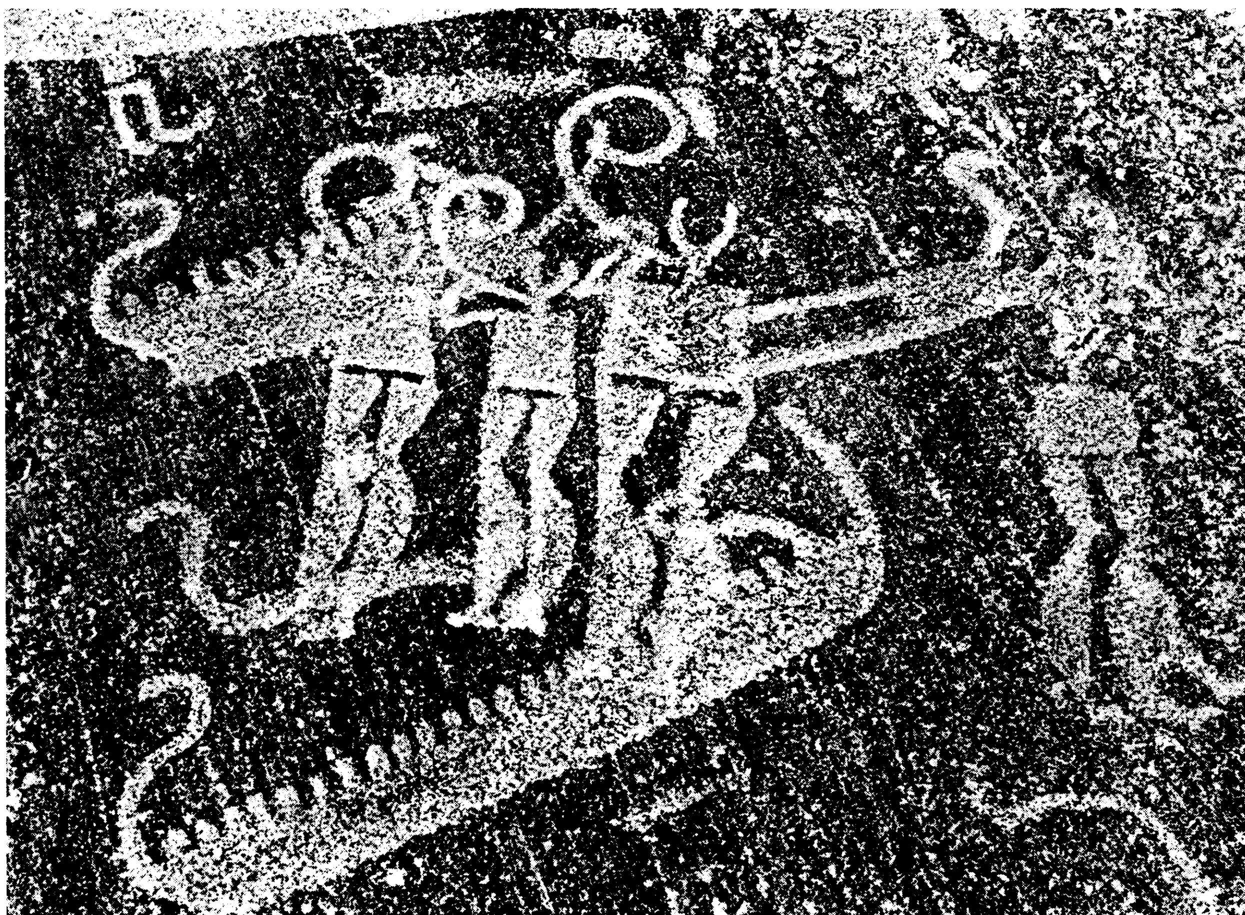

Fig. 47 Tanum sn. nr. 248, Kalleby 1[6], Hagarna (Fot. Mogens Schou Jørgensen efter Anati-metoden)

tyrerollerne da blevet uddelt også til YAM og ATHTAR.

Til tolkning af tyrekampen hjælper visse elementer i billedtyperne, de krumme lurer, som billedet både på tyrenes horn og brøl. Dertil skikkelsernes hornede type, der måske hidrører fra, at de er iklædt en oksehud med horn og hale.[93]

Udstyret på båden er mere uklart, men at skibet og klippens vandflodslinie i øvrigt repræsenterer kultpladsen, »dødens strand« må regnes for et supplerende træk ved motivgruppen.

En parallel til disse 4 lurblæsere kan ses på Tanum sn. nr. 248, Kalleby 1[6], Hagarna (fig. 47), hvor man nederst på billedet ser tre lurblæsere og med ryggen til dem lidt nede til højre en armløs figur vendende sig bort fra scenen. Lurblæserne ses at være hornede og af næsten samme type som her på Tanum sn. nr. 405.

93. Jfr. p. 109, en hititisk triade med en tyreklædt præst i midten.

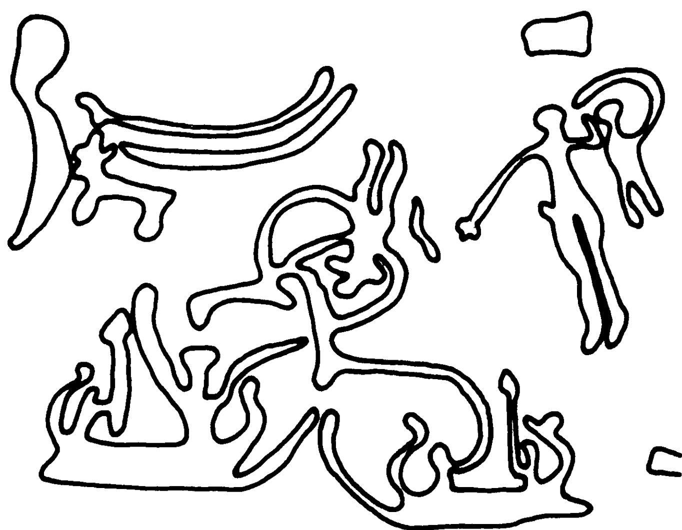

Fig. 48 Tanum sn. nr. 325, Kyrkoryk V, Lövåsen
(Efter foto af Torsten Högberg)

Ledemotiv XI,
YAM nedkæmpet

Tekst 2 iv L. 24 og 4 ii L. 32 f.[94]

Dette motiv er måske til stede endnu flere steder, end man umiddelbart er opmærksom på. Men man må kræve, at der er flere motiver på hellen, der kan give billedmæssig sammenhæng. Uforsigtigt er derfor medtaget Tanum sn. nr. 325, Kyrkoryk V (Fig. 48), hvor man ser, at der fra to modstående sider kastes, måske et net ud for at fiske et menneske op. Den billedmæssige sammenhæng er ikke forsøgt tolket, så spørgsmålet får stå åbent, uden at det dog skal forbigåes.

Den nedkæmpede YAM er som ledemotiv søgt tolket på Tanum 160, 244, 422, og på Engelstrupstenen og er måske tilstede på Tanum 51. Men ledemotivet i øvrigt er tolket, hvor disse ristninger har haft »stærkere« ledemotiver, således at dette måske snarere skulle kaldes et supplementsmotiv (p.11).

Ledemotiv XII,
SHAPASH – Solen til stede

Tolkningen vil omfatte følgende formodede sole:

Tanum sn. nr. 12, Tegneby 4[3] (Fig. 45, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 255, Fossum 1[2] (Fig. 40, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 406:1, Kalleby Torp, Soldattorpet (Fig. 46).

Men inden den reelle tolkning af de formelt tolkede ristninger påbegyndes, skal der anføres nogle mere generelle betragtninger over sol og solvogne på ristninger og fund, samt SHAPASHs optræden i teksterne.

Glob skriver[95] om Lennart Åberg, at han i sine afhandlinger fra 1838 og 1842[96] fremhæver, at hjul og ringe på helleristningerne ikke

94. Driver p. 94-95, Gibson p. 57.
95. Op. cit. p. 157.
96. Lennart Åberg: *Hällristningar från Bohuslän uti i Sverige*, 1838, og *Anmärkningar rörande figurteckningar fron forntiden*. Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1842-43.

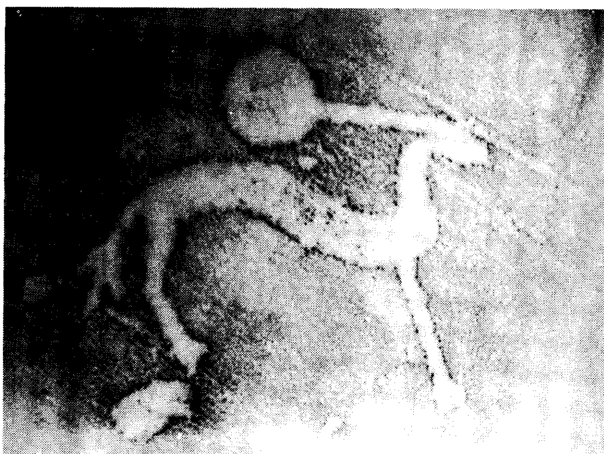

Fig. 49 Tanum sn. nr. 262, Fossum Torp 1⁷, Balken. »Solhesten« »The sun-horse«

er skjolde, men sol og måne, ligesom skålgruberne kan være stjerner.

Det er Åberg formentlig den første, der gør, og siden har man mere og mere taget det som en selvfølge, at en cirkel med to i ret vinkel på hinanden stillede diametre er et solbillede. Ja, det kaldes næsten overalt i litteraturen vilkårligt »solhjul«, »soltegn« o.lign., uden at man har været i stand til helt utvetydigt at dokumentere, at det er solen, som helleristningen viser et billede af.

Man henviser til Trundholmfundet,[97] der viser en hest med en guldbelagt bronzeskive efter sig; ekvipagen er derefter løftet op på et 6-hjulet køretøj. Hjulene er de fra helleristningerne kendte med 4 eger, altså de 2 vinkelstillede diametre.

Og man sammenligner med billeder fra helleristningerne, hvor man ser heste med et cirkelslag efter sig, f.eks. Tanum sn. nr. 450, Ll. Arendal $3^{2\ III}$ (p. 76 og Fig. 41) eller måske det berømteste på Tanum sn. nr. 262, Fossumtorp 1^7, Balken (Fig. 49). Eller man ser menneskeskikkelser, der bærer cirkeltegn, som man tolker som sol, f.eks. Brastad sn. nr. 29, Backa 1^2C (Fig. 50) eller som Brastad sn. nr. 16, Backa 1^2C, hvor en liggende menneskeskikkelse ses ved noget, der formelt kunne tolkes som et stativ med 3 concentriske cirkler over, i hvilke de to inderste er prydet med to på hinanden

97. Glob op. cit. p. 171 og Mogens Schou Jørgensen: Oldtids guld, *Guld fra Nordvestsjælland,* Holbæk 1975 p. 80 med omfattende litteraturliste.

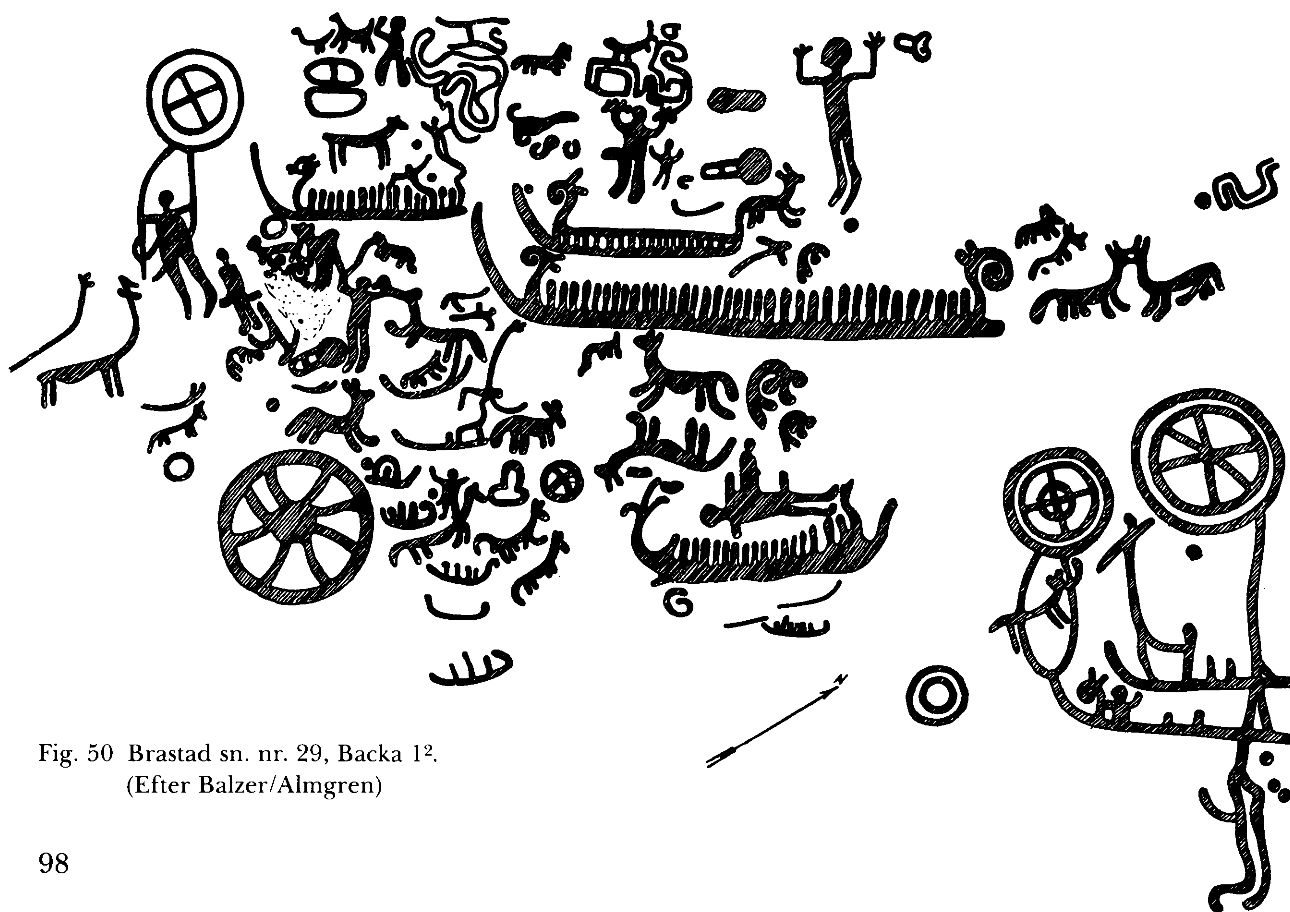

Fig. 50 Brastad sn. nr. 29, Backa 1². (Efter Balzer/Almgren)

vinkelstillede diametre. Og mange, mange andre steder ses tilsvarende.

Her i afhandlingen er forsøgt tolkninger af 4 steder, hvor der også traditionelt tolkes tilstedeværelse af en sol, og hvor billedmæssige sammenhænge og den mytiske baggrund skulle retfærdiggøre en sådan tolkning.

Som en yderligere retfærdiggørelse af at bringe tanker om soldyrkelse i forbindelse med cirkelslag og hjulkors bag hest, på skib, på stativ o.s.v. skal her fremlægges, hvad der i øvrigt findes fra den myteverden, der præger tolkningerne.

I Ba'alsmyten i Tekst 6 er solen, SHAPASH som gudinde nævnt følgende steder:

Tekst 6 i L. 9 ff., hvor SHAPASH trøster ANAT og hjælper hende med at begrave BA'AL.

Tekst 6 ii L. 24, hvor det siges, at SHAPASH gløder hårdt på jorden.

Tekst 6 iii L. 24 – iv L. 46, hvor EL beder ANAT klage til SHAPASH over tørken, der hærger, medens BA'AL er borte.

Tekst 6 vi L. 22 f., hvor SHAPASH går i rette med MOT efter BA'ALs tvekamp med ham.

Tekst 6 vi L. 44, hvor SHAPASHs halve døgns tilværelse i underverdenen omtales.

I myten om BA'ALs kamp med kaosguden YAM er hun til stede.

Tekst 2 iii L. 15 f., hvor hun advarer ATHTAR om, at han er ugift (for ung?), og derfor ikke kan få tronen.

I myten om bygningen af BA'ALs tempel omtales, at SHAPASH gløder, fordi BA'AL er borte; se Tekst 3 E L. 25, Gibson p. 53, og endnu en klage i de samme vendinger har vi i Tekst 4 viii L. 21.

I kultritualet SHACHAR og SHALIM, Tekst 23 deltager solgudinden i forberedelserne af kultbegivenheden i L. 24, og i L. 54 opfordres der til lovsang af SHAPASH efter tvillingefødselen.

I myten om KERET og i myten om AQHAT forekommer SHAPASH også.

Vender vi os nu til den kultiske praksis, viser det sig, at det er i det Gamle Testamente, vi kan se noget om den kultiske praksis hos Kana'anæerne, nemlig der, hvor Kong Josias rydder templet i Jerusalem for Ba'alskultens efterladenskaber i år 622 f.Kr. Man læser derom i 2. Kongernes bog 23,4-20 og i 2. Krønikernes bog 34,3-7. Ved den lejlighed hører vi noget om de rekvisitter, der blev anvendt ved selve kulten, i kultdramaet.

Der bliver i vers 4 nævnt »alle de ting, der var lavet til BA'AL, ASJERA og hele himlens hær.« I vers 5 lyder det »... afsatte præsterne ... dem, som havde tændt offerild for BA'AL og for solen og månen, stjernebillederne og hele himlens hær.« Vers 6 »... lod Asjerastøtterne bringe fra Herrens hus – asken deraf på småfolks grave.« Vers 7 fortæller om, at Josias lod »mandsskøgernes kamre i Herrens hus rive ned« – Og i vers 11 læser vi så: »Han fjernede de heste, Judas konger havde opstillet for solen (ved indgangen) til Herrens hus hen imod hofmanden Netan-Meleks kammer i Pavarim, og solens vogne lod han opbrænde.« Endelig skal anføres i vers 16 »Da Josias vendte sig om og fik øje på gravene på bjerget, sendte han (folk hen) og lod dem tage benene ud af gravene og opbrænde dem på alteret (BA'ALs) for at vanhellige det efter Herrens ord.« 2.Krønikernes bog 34 kan supplere med at nævne i v. 4 og v. 7 bl.a. solstøtterne.

Her er tydeligt tale om rekvisitter – man vil måske indvende, at med 622 f.Kr. har vi fjernet os noget fra Ras Shamrateksternes 1300-tal, men hertil er at sige, at man kan se bl.a. på bibelens navnestof for Ba'alskulten, at den har været temmelig konservativ.

Solvogne, solheste og solstøtter ses ikke nævnt noget steds i myterne. Hvor vi kan se SHAPASH nævnt, er hun nævnt som en personlig guddom, hendes mærke er ikke sat op, heller ikke i den udprægede ritualtekst: SHACHAR og SHALIM, Tekst 23, men på et meget omdiskuteret sted i L. 18 vil jeg læse »og præsterne sætter YARIKHs tegn op ... «. Derefter løber linien ud i en stor skramme på tavlen. Oversættelsen finder støtte hos Driver,[98] medens både Gibson[99] og Gordon[100] giver op overfor de nødvendige supplementer af den ødelagte tekst, selv om disse supplementer er beskedne.

98. Driver p. 121.
99. Gibson p. 124.
100. Gordon p. 94.

Stedet, hvor solens heste var opstillet er nøje angivet, selv om der er diskussion om ordet Pavarim, der var en tilbygning til templet, muligvis på vestsiden af Salomons tempel. Man har også sat Pavarim i forbindelse med et sumerisk ord af betydningen »solhuset«.[101]

Heste har altså været opstaldet på tempelområdet i forbindelse med Ba'alskulten, og samtidig med, at disse heste bliver fjernet, opbrændes solens vogne. At heste og vogne har hørt sammen, behøver der ikke at herske tvivl om. Man kan i øvrigt høre det i den poetiske parallellisme på det omtalte sted i v. 11. Vi bemærker den nære sammenhæng i Ba'alskulten mellem de forskellige elementer: BA'AL, ASJERA (ATHIRATH), sol, måne og stjernebilleder; der tændes offerild for dem alle.

Der kan derfor konkluderes: I myterne oplever vi en meget aktiv solgudinde: SHAPASH, i en ritualopskrift sættes måneguden YARIKHs billede op, formodentlig på en stage. 2. Kongernes bog kap. 23 kender solvogne og solens heste fra den samme kult – og solvognen kender vi fra arkæologiske fund og fra billeder på ristningerne. Vi ser runde skiver på stage, på vogn, bag hest eller på skib, ja endog bag hest på skib. Der turde derfor ikke være langt til, at vi kan se dette som tegn på, at man har gjort sig nogenlunde de samme tanker her og haft den samme praksis her på disse kanter, når det gjaldt dyrkelse af solen.

Endnu et sammenfald af myte, arkæologiske fund og nogle helleristningsmotiver.

Hvad man så har villet solen i forbindelse med frugtbarhedskulten her på disse breddegrader, er nok svært at bestemme. Se et forsøg på denne bestemmelse i kapitlet, der er et forsøg på at forme en skitse af det nordiske bronzealdermenneskes religiøse verden i den ældste del af perioden (p.126f).

På *Tanum 12* tolkes det store cirkelslag med figurerne omkring som et billede af solen. Det er placeret højest oppe på billedfladen ved dennes øverste rand. Længere nede på den stejle ristning ses en tilsvarende mindre sol over tvekampen (p. 94ff og p.76 Tanum nr. 450). Denne sol har 7 uregelmæssige treforklignende figurer af samme type som på den store sol. Solen på Tanum sn. nr. 255, Fossum 1[2] er også omgivet af figurer (p.71), men de har en anden karakter.

Figurerne omkring solbilledet er traditionelt blevet opfattet som »adoranter« med oprakte arme. Altså soldyrkere, tilbedende solen. De to småfigurer i venstre side af solskiven ses at holde i solens kant. Man kan ikke tolke de treforklignende figurer her og andet steds, samt de to småfigurer som udtryk for andet end de skygger og spøgelser, som SHAPASH traditionelt holder til med, når hun er i dødsriget.[102] På dette sted i Ba'alsmyten nævnes også tilstedeværelsen af to håndværkere KATHIR og KHASIS, om hvem det fortælles, at de har kastet uhyret i vandet. Hvem dette uhyre er, gives der måske en forklaring på ud fra den omstændighed, at de to håndværkere i Tekst 2 iv (p.133ff og p.14ff) medvirker ved BA'ALs kamp mod kaosguden YAM der senere af de samme folk fiskes op af havet efter ordre fra ATHIRAT.

Her på klippen kan solen ikke være i dødsriget. Hvis det var meningen, havde motivet formodentlig været placeret nede på klippen efter reglerne for »minilandskabet« (p.94, Aspeberget). Her er solen det øverste motiv på ristningen og skal derfor opfattes som solen på himlen. Derfor kan en del tolkningsmuligheder falde bort.

En fristende mulighed kunne være til stede i tekst 6 iii L. 24 – iv. L. 25 (p.140), hvor EL beder ANAT anråbe SHAPASH om, at plovfurene krakelerer på grund af tørken, og spørge, hvor BA'AL, jordens herre, er henne. Hvorefter ANAT »vender sit ansigt mod SHAPASH«. Men der er to kvindeskikkelser ved denne sol. To billeder af den faste billedtype med hestehalefrisure. Den underste er ganske vist meget svagt hugget, men en reel tolkning må tage stilling til, at der er to, selv om problemet med en motivfordobling ikke kan afvises (Tanum nr. 373 p.81 og muligvis Tanum nr. 423 p.82).

Af samme grund og også på grund af solens høje placering på klippen må følgende scene fra Tekst 5 i L. 8-17 (p.134f) kasseres. Her sti-

101. *Gads Danske Bibelleksikon,* København 1966, Bd. II, spalte 448 f.
102. Tekst 6 vi L. 41-52, se p. 142.

ger SHAPASH ned til den grædende ANAT og hjælper hende med at bære BA'AL til graven.

Kultritualet SHACHAR og SHALIM,[103] hvorfra også er hentet billedet af guden med de lange arme på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4], (p.22ff) handler om ELs ægteskabelige omgang med sine to hustruer ATHIRAT og RAHMAY og fødslen af »tvillingerne« SHACHAR og SHALIM, en søn af hver af hustruerne. I tekstafsnittet R ii L. 54[104] sender EL dem begge til solen med ofringer efter »tvillinge«-brødrenes fødsel. I tekstafsnittet E. 1 L. 32 ser det ud som om de to kvinder i ritualet er placeret på en ganske særlig måde over for EL, lige før han strækker sine arme ud. Oversættelsen er vanskelig. Min egen lyder således:

»Her (den ene af to) var lav,
Hin (den anden af to) var høj«.

Driver oversætter:[105]

»One (woman) reaches down,
the other reaches up«

og i note 3:

»let (!) her here (?) be low
she here (?) is (!) high«

Aistleitner oversætter:[106]

»Diese war unten,
jene war oben.«

Gordons oversættelse[107] har intet, der minder om disse oversættelser. Han skriver:

»Lo she from the bottom
Lo she rises«.

Gordons oversættelse støtter mindre end de 3 andre en forestilling om de to gudinder i en billedmæssig sammenhæng, hvor de kan anskues den ene over den anden, men til gengæld oversætter Gordon navnene SHACHAR og SHALIM ved »Gry« og »Skumring«.[108] Betydningen af »tvillingernes« navne bringer forståelse for, at de to gudinder går til SHAPASH for at ofre.

Om der er denne mytiske forbindelse med Aspeberg-solen er ikke til at sige, og er ikke bevist ved noget af det her sagte. Skulle sceneriet have haft en overbevisende lighed med kultritualet, skulle det formodentlig have haft det omtalte billede af månen sat på stage (p.99), og som det kendes andetsteds fra, hvor man ser ristninger med cirkelformede figurer løftet op på stager.[109]

En antydning af, at denne tolkning er mulig, kan måske ses af, at der optræder en skikkelse omtrent på midten af klippen mellem to vandflodsstrømme, med to store hænder, som bringer tanken hen på gudebilledet fra SHACHAR og SHALIM-myten, som vi har oplevet den i den reelle tolkning af guden med de lange arme på Tanum 1, der ligger få minutters gang (eller i bronzealderen: sejlads) borte, og som har sin parallel i skildringen af tvekampen nederst på ristningen.

Efterskrift om Tanum sn. nr. 12 Nederst på klippen ses den dobbelte tvekamp, som er forsøgt tolket i afsnittet »Tvekampe«, men på denne rige billedflade savnes i øvrigt Hieros Gamos-motivet. Ej heller ses mand-dyr-motivet, hvis ikke det da er til stede ved den mindste okse i den store okserække. Men oksen her er fallisk, så herved udelukkes dette motiv.

Endvidere indeholder ristningen både en pløjer, som er ikke-fallisk og en bueskytte, der ligeledes er ikke-fallisk (p.88). Det ser oven i købet ud, som om bueskytten sigter mod pløjeren.

Endelig sætter de fem store oksebilleder tanker igang om en kult i hverdagen, der har så mange tanker om oksen: tyren, koen og kalven. Havde bueskytten været fallisk, og havde pløjeren ikke været i vejen, da ville tanken være faldet på BA'ALs oksejagt i Tekst 10 ii[110] en slags drivjagt med jægerens driver bag efter okserne. Men denne driver er fallisk, hvad der ikke ville være grund til, hvis han ikke her repræsenterer noget frugtbarheds- kultisk, hvad han formodentlig gør.

Slangen er her også, men ikke i en tilstræk-

103. Gibson p. 126, Driver p. 122-123, Gordon p. 95. Tekst 23 Rev. L. 51-53.
104. Se Gibson p. 126.
105. Op. cit. p. 123 og note 3.
106. Joseph Aistleitner: *Untersuchungen zur Gramatik des Ugaritischen,* Berlin 1954, p. 31.
107. Gordon, 1966, p. 95.
108. Gordon op. cit. p. 97.
109. F.eks. Fig. 50 på Brastad sn. nr. 29, Strängenässet 7:6, Backa 1[2]C, Baltzer Serie I, 9-10:3, hvor flere figurer er tolkede som sol-, månebilleder fremført på stager; se bl.a. hos O. Almgren, 1926-27, p. 9, fig. 1.
110. Se Driver p. 116-117.

kelig tydelig billedmæssig sammenhæng.

Denne efterskrift skal sige, at trods de lokkende billeder af store, smukke okser, af pløjer og bueskytte og af slange er det ikke muligt at finde et rimeligt sammenfald med noget kendt sted i myten på denne iøjnefaldende del af Aspebergristningen.

Tanum 255 har en lignende sol som Tanum 12; således må det beskrevne cirkelflade-motiv tolkes. De omgivne figurer er også her de skygger og spøgelser, som solen omgiver sig med.[111]

Fodaftrykkene til højre, hvis lighed – både i motivsammenhæng og på grund af den vedføjede skålgrube – med Tanum sn. nr. 406:1 Soldattorpet er slående, må tolkes som en skikkelse, der har ærinde hos solen. Og anledningen er måske det motiv, der danner sig med og om det nedre cirkelslag. Den person, der har ærinde hos solen tolkes traditionelt her som en kvinde p.gr. af skålgrubetegnet foran tåspidserne, der tolkes som vulvasymbol, analogt med fallossymbolerne på mandsfigurerne, jfr. også figuren med hestehalefrisuren, der bivåner Tvekampscene I her på Tanum 255 (p. 91), og som har en tilsvarende skålgrube.

I relation til myten kan der være tale om to scener, hvor en kvinde har ærinde hos solen, eller hvor solen nærmer sig kvinden.

I Tekst 6 i L. 8-14 (p.138) kommer solen SHAPASH og hjælper ANAT med BA'ALs begravelse. I Tekst 6 iv L. 25-48 (p.140) er ANAT på besøg hos SHAPASH for at klage over tørken og for at spørge, hvor BA'AL er blevet af.

Hvis man tager det underliggende motiv med, cirkelslaget med de to ben, sværd og mærkelige figurer stikkende ud til venstre kunne man fristes til at hælde til den mening, at her optræder SHAPASH for at hjælpe ANAT med BA'ALs begravelse, således forstået, at det underliggende cirkelslag repræsenterer jordgudernes hul med BA'ALs arme og ben og sværd stikkende ud. Altså BA'AL på vej ned i sin grav eller liggende på dødens strand, opsvulmet som en strandvasker og ukendelig. Over sammenføjningen af det øverste ben og cirkelslagmotivet ses en ca. 12 cm lang ca. 3 cm bred hugning parallelt med skurestriberne og i deres retning. Hvis det er en færdig hugning, kunne det give ideer i retning af en parallel til Osirismyten, der fortæller, at Isis ikke kunne finde Osiris' fallos, da hun ville sætte ham sammen på dødens strand,[112] men selv måtte lave ham en ny. –

Denne reelle tolkning kan måske virke fantasifuld, men i sammenhæng med de angivne motivkombinationer er den værd at overveje.

Overvejelser i retning af, at det med ben forsynede cirkelslag skal være månen finder ingen støtte i den fremholdte tekst. I øvrigt ville sol og måne aldrig kunne betragtes samtidigt synlige på denne måde, men kunne selvfølgelig på en kultplads være opstillede således.

Til sidst skal nævnes den stærkt ødelagte helle, *Tanum 406:1*, hvor solmotivet øverst oppe i hjørnet skal tages med, fordi motivet har forbindelse såvel til Tanum sn. nr. 12, Tegneby 3^4, Aspeberget med de tydelige figurer omkring solen, som med Tanum sn. nr. 255, Fossum 1^2, hvor fodaftryk ses ved en sol, der minder om Aspebergets.

Den reelle tolkning vil derfor ligge tæt op af den, der gælder for Fossumristningen. Det må gælde, at den inddelte cirkel er solen omgivet af skygger og spøgelser,[113] og at fodsporene må være ANATs, med de under Fossum nævnte relationer til BA'ALs død og begravelse.

Da ristningen som nævnt andet sted er meget ødelagt af brud i overfladen, er det vanskeligt at gå videre, også med de halve figurer, som ses i stort tal ude til højre for solen.

En særlig gruppe helleristninger

Denne gruppe består af: *Kville sn. nr. 182*, Svälte 2^1, St. Svälte, som er en kompliceret ristning, der tilsyneladende har med frugtbarhedskult at gøre, men som ikke falder ind under nogle af de grupper, der hidtil er behandlede.

Dernæst omfatter gruppen nogle enkeltmo-

111. Tekst 6 vi L. 4-15 se p. 141 og p. 94f. Tanum 12.
112. Plutarchs version i »*De Iside et Oriside*«, oversættelse af kap. 12-20 af H.O. Lange, 1921, p. 7 f.
113. Se p. 142, Tekst 6 vi L. 45 ff.

Fig. 51 Kville sn. nr. 182, Svälte 2[1], St. Svälte.
(Fot. Torsten Högberg)

tiver, som ved deres ejendommelighed tangerer mytestoffet. Det drejer sig om:

Sky – køreren, Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] (Fig. 52).

En hornet mand, Tanum sn. nr. 160, Hoghem 2[3], Hoghem Västergård (Fig. 15).

Pløjeren, Tanum sn. nr. 193, Litsleby 1[4]V (Fig. 53).

En kvindeskikkelse, Tanum sn. nr. 274, Underslφs 1:3, Aspeplaten (Fig. 54).

Disse ristninger er tolkede hver for sig med formel og reel tolkning.

Kville sn. nr. 182, Svälte 2[1], St. Svälte

Denne helleristning er usædvanlig på grund af sit tilsyneladende blandede erotiske indhold og falder formodentlig uden for det her behandlede tema. Den tolkes her, fordi der er tydelige Hieroi Gamoi på ristningen, men undersøgelsen vil vise, når metoden anvendes, at motiverne falder uden for myten og må antagelig betyde noget andet.

Formel tolkning: (Fig. 51) Til venstre ses et skib i to streger med en halvfærdig menneskeskikkelse over. Derefter følger, højre om på klippen, følgende:

En 41 cm høj, fallisk skikkelse med fremhævet scrotum, bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Figuren er delt i to ved hofterne. Hovedet er næbhoved. Der er to arme, den ene når bagud og ned mod skeden, den anden rækker hen til den modståendes skulder. Skikkelsens fallos er sammenhugget med kroppen på den modstående figur, der er 35 cm høj. Denne figur er også delt ved hofterne. De angivne fødder viser retning mod den førstnævnte. Frisuren er nærmest ubestemmelig med en tværstreg lidt under hovedets fulde højde. Med front mod dette første par står en fallisk skikkelse 44,5 cm høj med fremhævet scrotum, med næbhoved og to tynde arme. Figuren er bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Den ene arm er bøjet nedad bagud mod skeden. Den anden arm løfter højt henover hovedet på parret et spyd med kraftig spids. Figurens fallos berører ryggen på den midterste figur i denne tre-gruppe.

Til højre for gruppen står for sig selv en 41 cm høj, fallisk skikkelse uden fødder, skilt ved hofterne som de forrige og med ryggen til disse. Figuren er armløs. Fra det runde hoved stikker vandret ud til siderne, hvad der kunne ligne opsatsen på en hjort, tre ender til venstre og to til højre.

Stadig til højre ses en lille figur, som består af linier, to cirkelslag og et knaphoved.

Derefter følger et figurpar. Med front mod højre en ikke-fallisk ca. 42 cm høj skikkelse med næbhoved og hestehalefrisure. Foran denne står en fallisk, 55 cm høj, armløs skikkelse, bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Figurens fallos er svunget højt op i højde med og sammenhugget med den mindre figurs skulder. En arm griber bagud mod sværdskeden. Begge figurer er skilt ved hoften.

Skråt op til højre for dette figurpar ses en ny tre-gruppe.

Til venstre står en fallisk, 64 cm høj, armløs skikkelse, delt ved hofterne, bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Fødderne er vendt mod højre. Hovedet er næbhoved. Foran denne ses en ikke-fallisk, ca. 56 cm høj smal skikkelse. Benene er sammenhugget ned til anklerne. To markerede fødder ses vendende mod højre. Over hovedet ses en vandret, næsten 10 cm lang streg, pegende fremad mod

den 3. figur i gruppen, en arm rækker op mod hovedet på denne figur, der er en fallisk, 87 cm høj skikkelse, delt ved hofterne, bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Sværdet er forbundet både med låret og med ryggen. Hovedet bærer højt, hvad der kunne ligne en stor næse.

Med et par skibe imellem ses endnu et par. Til venstre en fallisk, 66 cm høj, armløs skikkelse med trekantet hoved, bevæbnet med sværd i skede med vinget dupsko. Foran denne figurs fallos ses med ryggen til en ca. 35 cm høj armløs figur, hvis hoved er svært at få hold på. Figuren ser ud til at være fallisk, med en fallos, der er svagt, måske recent hugget. Figuren har kun eet synligt ben.

Reel tolkning: Hændelserne på denne helle er som sagt af meget blandet erotisk indhold. Der er to billeder af en erotisk scene med een kvinde og to mænd. Midt i ses formodentlig en normal forbindelse mellem mand og kvinde, og endelig yderst til højre en scene af homofilt eller pæderastisk indhold, hvis scenen formelt kan tolkes således.

Scenerne er ikke til at placere i de kendte myters sammenhæng. Spørgsmålet er da, om scenerne hentyder til de seksuelle orgier, der fulgte efter kulthandlingens, og om de blot giver et broget billede heraf.

Den hormofile scene kan have sin parallel i, at der holdt mandsskøger til i Jerusalems tempel, da Ba'alskulten var installeret der.[114]

Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4]

Uden påviselig sammenhæng med andre motiver på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] ses følgende figur blandt de øverste figurer i hellens højre side.

Formel tolkning: (Fig. 52) En 31 cm høj hornet fallisk skikkelse med markeret næse, med kort, tæt-bygget, bredt udhugget krop og et bredt tegnet venstreben, bag hvilket det højre sikkert skal opfattes, har to arme bøjet i albuen. Hænder er markerede. På skikkelsens venstre hånd er fem fingre markerede, på den højre måske fire. Skikkelsen står meget yderligt, helt bagude på en køretøjsagtig figur, som består af et hjul, tegnet som en cirkel, 14-15 cm i diameter, med en svag skålgrube i centrum. Fra hjulet udgår en linie (vognstang), som når hen over bagkroppen på et lille dyr, 14 cm langt og 7 cm højt, som et tegnet i streg med to bagben og et forben. Dyrets hoved kastes bagover og er markeret med to ører eller horn. Hvor vognstangen når frem over dyrets bagkrop, går den skråt op bag dyrets ører eller horn og mødes med en linie (tømme), som strækker sig fra dyrets mule over den opadbøjede vognstang til skikkelsens højre hånd. Der ses på skikkelsen ingen anden bevæbning, end at hovedet er hornet. Foran fallos en slangeformet linie i form af et M. Der er ingen hugget forbindelse mellem dette tegn og fallos. Eftersom hele ristningen ligger omtrent i nord-syd ses figuren at vende front mod syd.

Fig. 52 Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4]. »Sky-køreren« »The sky-rider«

Reel tolkning: I alt 7 steder på Ba'alsmytens tavler og een gang i myten AQAT kaldes BA'AL sky-køreren.[115] Denne betegnelse er gennemgående for regn- og tordenguden BA'AL. Hvis andre motivkombinationer på Vitlycke har sammenhæng med eller afsmitning af frugtbarhedsmyten i denne eller en anden form af samme indhold, er det vel ikke utænkeligt, at en kunstner har syntes, at et billede af sky-køreren hørte med på hellen også uden dermed at give den sammenhæng med de øvrige motivgrupper.

114. 1. Kongernes Bog: 14,24; 15,12; 22,47.
115. Teksterne 2 iv L. 8, p. 134; 3 B ii, L. 40, Gibson p. 48; 3 D iv L. 48, Gibson p. 50; 4 iii L. 11 og 18, Gibson p. 58; 4 v L. 122, Gibson p. 62; 5 ii L. 7, p. 135.

Motivet hører givetvis ikke i tid sammen med de øvrige tolkede grupper. Mandsskikkelsen falder uden for typerne i disse grupper og er i øvrigt særegen på Tanum ristninger bl.a. på grund af stilen i den brede udfyldte krop. Men at skikkelsen er tidlig kan måske ses af, at vognen, der er en primitiv stridsvogn eller gig, ikke er tegnet med hjuleger, men kun med en cirkel og et nav. Dette kunne tydes som et pladehjul. Dyret er tegnet meget lille i forhold til køretøj og kusk, og der er tilsyneladende ikke tilstræbt nogen lighed med en bestemt dyreart.

Den umiddelbare iagttager vil komme i tanke om Thor og hans gedebukke,[116] og har den umiddelbare iagttager ret, bliver tegningen meget sen i tid, selv om Thor og BA'AL har det tilfælles, at de kører over eller i skyerne. Jeg vover ikke at trække nogen linie mellem Thor og BA'AL, idet der er 22-2300 år mellem de skriftlige kilder til de to guders køren på skyerne. Og hvad der med de to skikkelser er sket i den lange tid, deres eventuelle afløsning af hinanden eller overgribning, eller om der har været mellemliggende generationer af skykørere, røber indtil nu ingen kilder for os.

Her er skykøreren taget med, fordi han kan passe ind i den øvrige beskrevne mytologiske og kultiske sammenhæng, men han behøver ikke at gøre det.

Det M-formede tegn et stykke foran fallos kan jeg ikke tyde. Om tegnet skal have forbindelse med den i orienten kendte sammenhæng mellem fallos og slange,[117] giver motivet for lille mulighed for at fastslå. Men, at den falliske skikkelse har med frugtbarhedskulten at gøre, er tydeligt.

Tanum sn. nr. 160, Hoghem 2^3, Hoghem Västergård

På den højre flade af Tanum 160 (p.75ff) ses mellem skibe og andre figurer en skikkelse, som tiltrækker sig særlig opmærksomhed.

Formel tolkning: (Fig. 15, foldeplanche) En 30 cm høj hornet, fallisk skikkelse står i et lille 18 cm langt skib, som han næsten udfylder med sine ben fra stævn til stævn. Der ses kun tegnet een arm og i forlængelsen af den en figur, der kan tolkes som en usædvanligt tegnet hånd, men som også af hensyn til formen kan opfattes som et træ eller et aks som på pløjescenen fra Tanum sn. nr. 193, Litsleby 1^4V (Fig. 53). Figuren har fra en lodret akse til højre tre streger, hvoraf den nederste vender nedad, til venstre to, hvoraf den øverste ser ud til at være spaltet i den ene ende. Figurens akse går videre op mellem de to øverste streger.

Reel tolkning: Dette kan være et samlet billede af frugtbarhedsgudens mange attributter. Han er hornet som tyren, han er fallisk, han står på vandets symbol: skibet, og i hånden holder han resultatet af kultens anstrengelser: akset eller det grønne træ.

Et enkelt motiv er ikke nok til at fortælle en handling eller til at hidføre associationer til et kultisk eller mytisk handlingsforløb, men det kan som her med de mange frugtbarhedsattributter fortælle os, at den stammer fra en frugtbarhedsreligiøsitet, og dog er vi ikke i stand til at genkalde alle de tanker, som den samtidige beskuer har haft.

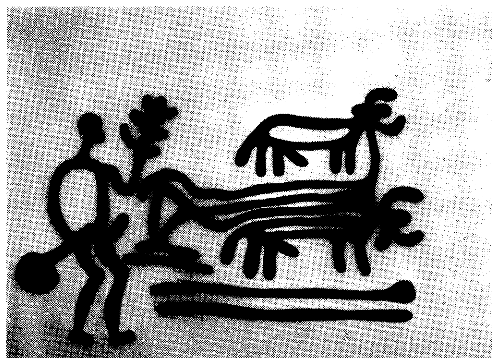

Fig. 53 Tanum sn. nr. 193, Litsleby 1^4 V. »Pløjeren« (Efter Torsten Högberg) »The ploughman«

Tanum sn. nr. 193, Litsleby 1^4V

Formel tolkning: (Fig. 53) Billedet viser fra venstre en fallisk skikkelse 30,5 cm høj med en mindre næse markeret. I en bøjet arm er for

116. Se f.eks. Thrymskvadet 21. vers, *Den ældre Eddas Gudesange,* overs. af Karl Gjellerup, København 1895, p. 152.

117. F.eks. *Gads Danske Bibelleksikon,* København 1966, Bd. II, sp. 814, om slanger.

enden af armen markeret en figur med en midterstreg, hvorfra der på hver side udgår mindre streger, således at der med midterstregens afslutning foroven ialt er 7 ender på figuren. Bag skikkelsens ryg udgår fra lænden en streg, der ender i en næsten cirkelrund figur, hvis diameter på 5 cm er det dobbelte af gennemsnitsdiameteren af skikkelsens hoved.

I billedets vandrette plan strækker der sig foran skikkelsens skinneben og knæ tre streger. Den underste ca. 33 cm lang, den mellemste ca. 34 cm, og den øverste og korteste 11,5 cm lang. Over denne korte streg tegner sig foran skikkelsens krop nogle linier, der samler sig til billedet af en plov, en ard, med et kroget håndtag og et ca. 8 cm langt plovskær. Fra arden udgår tre linier frem til en tværgående linie, som forbinder hovedet på to dyr, det ene under og det andet over linjerne. Dyrene er firbenede, med hale og fallos, og de har stærkt svungne horn.

Billedet er formelt tolket efter Torsten Högbergs meget nøjagtige gengivelse som på fig. 52.[118]

Reel tolkning: Torsten Högberg har gjort mig opmærksom på, at der foruden de to lange linier under equipagen er den kortere på 11,5 cm, som han tolker som den fure, arden netop har påbegyndt som den 3. fure. Hos Baltzer mangler denne tredje fure og falder sammen med plovskæret; endvidere er der afstand hos Högberg mellem skikkelsens albue og håndtaget på arden, hvilket ikke ses hos Baltzer.

Man er enige om, at billedet forestiller en mand, der pløjer med ard forspændt med to okser. Tværlinien, der forbinder oksernes nakker må være et åg; af de tre linier, der forbinder åget med arden må den midterste være ardens trækstang og de to andre enten træktove eller tømmer, snarest det sidste, da de begge ender fremme foran ardens krogede håndtag.[119]

Men det er ikke en almindelig pløjer. Figuren i hans hævede hånd tolker jeg som et aks (p. Tanum nr. 160) og figuren bag ham som en sæk med såsæden. At skikkelsen er stærkt fallisk understreger, hvad han er igang med.

Det må være en rituel pløjning, vi ser. Det kan ikke være tilfældigt, at han er igang med den 3. fure (p.121ff). Pløjningen forener både forberedelsen af jorden til såningen, og den pløjning, der finder sted, for at man kan dække det udsåede korn med jord. Under pløjningen bærer han sit aks som symbol på det, hans arbejde vil føre til.

De tre plovfurer, sækken med såsæden, akset i hånden, den rejste fallos, alt tyder på, at han er ved at foretage sig en hellig handling i frugtbarhedskultens tegn.

Det kan være den hellige handling, som har begyndt såningen, men det kan også være den rituelle pløjning, som ved begravelsen skal sikre genopstandelsen for den døde.

I myten er det ANAT, der udfører såningsritualet for BA'ALs genopstandelse; her er det tydeligvis en mand, der pløjer, så måske skal vi blive ved tolkningen af en scene, der hører med ved forårets hellige handling før såningen.[120]

Fig. 54 Tanum sn. nr. 274, Underslös 1:3, Aspelaten

Tanum sn. nr. 274, Underslös 1 : 3
Aspeplaten

Formel tolkning: (Fig. 54) Skikkelse 28 cm høj med kraftige ben. Ingen fallos, men svag skålgrube mellem lårene. To arme, som holder en

118. Smlgn. Baltzer 27-29:7, gengivet også hos O. Almgren op. cit. fig. 71.
119. Se også P.V. Glob: *Ard og plov,* Århus 1951, p. 25 ff.
120. I Glob, 1971, p. 104-127 tolkes figuren i mandens hånd som et majtræ.

lodret stang på 13 cm. Hovedet går frem i en snude; der er hestehalefrisure.

Reel tolkning: Ingen billedmæssig sammenhæng med myten, men billedet tages med, fordi denne formodede kvindefigur er den eneste af 23 kvindeskikkelser med hestehalefrisure, der ikke ses at have tydelig forbindelse med myten.

Bemærkninger til skema over »Motiver og faste billedtyper«

Efter at man har set på mytens motiver og helleristningernes faste billedtyper, er det forsøgt at stille helleristningerne op i et skema. Her vil rækkefølgen være den som læseren nu har fulgt i store træk i den foregående reelle tolkning.

På det opstillede skema vil man se afkrydsninger af motiver og faste billedtyper for hver helleristning i grupperne I-XII. Derudover er der på samme måde afkrydsninger for »kvinder, som har hestehalefrisure«, for »personer, som har horn« og for »forbindelse til grav eller urne«.

Endvidere er der forsøgt en afkrydsning af forskellige motivkombinationer, hvor de for mytehandlingen vigtigste kombinationer er sat op.

Dertil indeholder skemaet en afkrydsning for minilandskabets karakter, om det er karakteriseret ved vandflod eller skibe, eller om det har en anden særlig karakter.

Sluttelig indeholder skemaet en vurdering af minilandskabets værdi for fortolkningen, med karaktererne nedad fra A til B. Hvor ingen karakter er givet findes minilandskabet ikke uvæsentligt, men det tilføjer ikke noget særligt til tolkningen.

Og endelig er der forsøgt også ved afkrydsning en vurdering af det enkelte helleristningsbillede med hensyn til, om det indeholder »Ekstra elementer / kvalitet / god kombination«.

»Ekstra elementer« er sådanne motiver, som springer i øjnene, som en yderligere bekræftelse på teorien – i afsnittet »Metoden« (p.11) og i de reelle tolkninger er nævnt begrebet: Supplementsmotiver.

Kvinder med hestehalefrisure og personer med horn er i virkeligheden sådanne supplementsmotiver, men er på skemaet nævnt for sig, bl.a. fordi de som regel virker meget stærkt i billedet. Og i skemaet er de nævnt lige under ledemotiverne.

Af andre supplementsmotiver kan nævnes:

»Skålgrube mellem ben«: (Askum 70:1, Engelstrup, Hejls, Tanum 12, 255).

»Skålgrube, som jordgudernes hul«: (Engelstrup, Tanum 89, 255, 408).

»Figur, der skiller ad / MOT ramt af ANATs hævn«: (Tanum 273, 422).

»Det lille dyr« ved bl.a. Motiver/Billedgrupper I, II og V (bl.a. Engelstrup, Tanum 89, 160 og Askum 70:1).

»Vinger eller flyvende figur«: (bl.a. Bottna 88 og Tossene 97).

Dertil kunne f.eks. nævnes skikkelsen med de lange arme som motiv nr. 2 på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4], der siger noget om verdensbilledet.

»Kvalitet« kan f.eks. være Engelstrupstenens gode kompositoriske sammenstilling af de få motiver med en klar hentydning til mytens hovedhandling.

»God kombination« er f.eks. en afkrydsning ved Maltegårdsflisen, fordi den ved hjælp af nogle ganske få elementer: Indhegning, hullet i flisen, personernes placering, træet eller akset giver et fuldgyldigt udtryk for mytens mening.

Nu kunne man så begynde at give de enkelte ristninger karakter ved at optælle afkrydsningerne. Dette har forfatteren forsøgt i en tidlig fase af arbejdet. Men da viste det sig, at man derved kommer til at sammentælle inkommensurable størrelser. Blot alene inden for gruppen I-XII er der motiver og faste billedtyper, som er vigtigere end andre, og det er svært også at give karakter for denne forskellige værdi. F.eks. er motiverne III, V og VII hver for sig vigtigere end f.eks. VI, og tilsammen udgør de en større vægt end de øvrige tilsammen, hvis de findes på samme billede.

Skemaet kan derfor kun bruges til at bekræfte, at der er en tendens til at anvende faste billedtyper til visse motiver, og til at gentage dem oftere eller sjældnere, og at der ligeledes er en tendens til at gentage motivkombinationer;

HELLERISTNINGERNES BETEGNELSER: NR. og MTR.NR. / MOTIVER OG FASTE BILLEDTYPER	I BA'ALs nedstigen i dødsriget – Procession	II BA'ALs copulation med kvien – Mand bag dyr	III BA'ALs copulation med ANAT – ♂ og ♀ på land eller skib	IV ANAT føder dreng/Tyr – Fødende kvinde	V BA'AL findes død på strand – Liggende mand	VI Den sørgende ANAT – Knælende eller siddende ♀	VII ATHTAR som afløseren – Tydelig biperson	VIII ANATs hævnkamp mod MOT – Kampsituation	IX Enkelt tvekamp – 2 modstående figurer	X Dobbelt tvekamp – 1 mod 2, 1 mod 2+ AFL, 2 mod 2+AFL, 2 mod 2+AFL+m.m.	XI YAM er nedkæmpet – Forskellige situationer	XII SHAPASH/Sol til stede – Cirkelslag	♀ Har hestehalefrisure	Personer med horn	Forbindelse til grav eller urne	Forskellige motivkombinationer sat sammen:	I og III / I og III og VII	II og III / II og V og VII	III og VII / III og VII og IX og/el. X/XI	V og VII / VII og IX og/el. X og/el. XI	III og VII og ♀ m/Hestehalefrisure / III og ♀ m/Hestehalefrisure	VII og ♀ m/Hestehalefrisure	Minilandskab) Vandflod / S = særligt) Skib(e)	Vurdering af minilandskabets værdi for tolkningen (se kommentarerne)	Vurdering af helleristningsbilledet med hensyn til:	Ekstra elementer / Kvalitet	God kombination
Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4]	+	+	+	+	+	+	+ +	+		+			++	+			+ +	+ +	+ +	+ +	+ +	+	+ +	A		+ +	+
Tanum sn. nr. 25, Tegneby 4[3], Aspeberget	(+)		(+)				(+)						+				(+)(+)		(+)		(+)(+)	(+)	+ +				
Tanum sn. nr. 408, Kalleby 1[7], Hagarna	+		+				(+)						+	(+)			+		(+)		+ +	+	+				
Askum sn. nr. 70:1, Rished	+		+		+		+										+ +	+	+	+			+ ?	A			+
Tanum sn. nr. 160, Hoghem 2[3]		+	+								+			+				+					+ +	A		+	
Bottna sn. nr. 88, Kallsängen 1:1		+																								+	
Skee sn. nr. 22, L. Massleberg 1[1]A		+	+										+					+					+			+	
Ljungarums sn. Sagaholm. Høj (A.1)		+													+								+	A		+	
Tanum sn. nr. 450, L. Arendal 3[2]III		(+)										(+)											+				
Kville sn. nr. 45,, Kville 1[2], Länsmansgården		(+)	+					(+)										+	(+)				+				
Gentofte sn., Maltegård. Nat. Mus. 3660			+												?								S	A		+ +	+
Bergs sn. nr. 25, Hjulatorp 2[5], Skovenös			+				+						+						+		+ +	+	S	B			
Grevinge sn. Engelstrup Mtr. 6a. Nat. Mus. B6988			+				+				+		+		?				+ +	+	+ +	+	+	B		+	+
Tanum sn. nr. 158, Slänge 1:2.3, Slänge, Hagarna			+										+								+		+			+	
Tanum sn. nr. 273, Varlös 1[3]			++				++	+											++				+ +	A		+ +	
Tanum sn. nr. 244:1, Kalleby 1[6], Hagarna			+				+(+)				+		+						+ +	+	+ +	+	+ +				
Tanum sn. nr. 423, Kalleby 2[5], Uppegården			+++				(+)						+++	+					+		+ +	+	+ +	B			
Askum sn. nr. 19B, Assleröd			+																				+				
Kville sn. nr. 209, Södra Torp 1:4			+																				+				
Nässinge sn. nr. 1, Sandåker 1[13]II			+										+								+		+				
Tanum sn. nr. 406, Kalleby Torp, Soldattorpet			+		(+)	+	+					+	+					+	+	+	+ +	+	+ +	A			
Tossene sn. nr. 97, Säm Utmark			+				+		+					+					+ +				+ +	A			
Skee sn. nr. 14, Massleberg 4[3]II							(+)		+				+							+		+	+ +	A			
Tanum sn. nr. 89, Tegneby 4[2], Finntorp			+		+				+				+					+ej VII			+		+ +	A			
Tanum sn. nr. 302, Tuvene 1[3]			+		+	+	+						+	+				+	+	+	+ +	+	+ +	A			+
Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1[5], Västergård			+		+		+	+	+				+					+	+ +	+ +	+ +	+	+ +	A		+	+
Hjels sn. sb. nr. 19, Hjels Søndermark					+	+									+								+				
Tanum sn. nr. 51, Tegneby 1[1], Litsleby Mark							+	+	+		?									+			+			+	+
Tanum sn. nr. 255, Fossum 1[2]								+	+	+		+	+										+	B		+ +	+
Tanum sn. nr. 12, Tegneby 1[4], Aspeberget							+			+		+	++							+		+	+ +	A		+ +	+
Tanum sn. nr. 405, Kalleby 2[2]							+			+				+						+			+ +	B		+ +	+
Tanum sn. nr. 248, Kalleby 1[6], Hagarna							+			+										+			+				
Kville sn. nr. 182, Svälte 2[1], St. Svälte			(+++)										+								+		(+)				
Tanum sn. nr. 274, Underlös 1:3, Aspepl.													+										+				

Fig. 55 Hittisk triade fra Ras Shamra. I midten muligvis en tyreklædt præst. Hængesmykke. 2:1. (Efter Schaeffer-Boeling, Ugaritica III)
Hittite triad from Ras Shamra

samt at vise at selve det billedmæssige indhold næsten overalt er placeret i et minilandskab, der er mere eller mindre karakteristisk.

Skemaet er kun gjort for oversigtens skyld. Hele stoffet skulle være lagt frem i det foregående. (Cf. dog p.144)

Nogle træk af særlig karakter

Hornede figurer: I det behandlede stof vil det ses, at nogle skikkelser er hornede. Det gælder på bl.a. følgende ristninger:

Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1⁴ (Fig. 52)
Tanum sn. nr. 160, Hoghem 2³ (Fig. 15, foldeplanche)
Tanum sn. nr. 302, Tuvene 1³ (Fig. 35a og b)
Tanum sn. nr. 405, Kalleby 2², Långemyr (Fig. 44)
Tanum sn. nr. 408, Kalleby 1⁷, Nedergård (Fig. 13)
Tanum sn. nr. 423, Kalleby 2⁵, Uppegården (Fig. 27)
Tossene sn. nr. 97, Säm Utmark (Fig. 33, foldeplanche)

Det modsvarer i myterne, at gudeskikkelserne opfattes som hornede, som okser, som tyre. F.eks. i Tekst 10 ii L. 21-22 tales der om ANATs og BA'ALs horn. I Tekst 6 vi L. 18 kæmper BA'AL og MOT som vildokser (Tanum sn. nr. 255, Fossum 1²). Overguden EL nævnes i Ba'alsmytens tekster en snes gange som tyren EL. Eller man tænker på ANAT i kvieskikkelse i Tekst 5 v L. 18 ff., eller hendes tyrefødsel Tekst 10 iii L. 19 f.

Til dette er der overvældende mange træk i den mellemøstlige kult. Alteret er hornet, både det kana'anæiske og det senere israelitiske.[121] Den lille triade (Fig. 55) fundet i Ugarit, men dog af hititisk oprindelse, viser tre formodentlige præster i lange gevandter. Den midterste bærer ikke blot horn, men er maskeret med et helt tyrehoved.[122] Adskillige fundne figurer, segl og steler viser hornede hjælme til kongelige, til guder og gudinder, således den berømte stele fra det store tempel i Ugarit, som efter Claude F.A. Schaeffer's tolkning skal være BA'AL, og som er omtalt under den reelle tolkning af 8. motiv på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke

121. *Gads Danske Bibelleksikon,* København 1965, Bd. I, sp. 60 ff.
122. Mission de Ras Shamra, Tome VIII, *Ugaritica III,* Biblioteque archéologique et historique Tome 64, Paris 1956, p. 94 f. I Louvre A.O. 15775.

1[4] (p.33). Det er velkendt, at opfattelsen af guder som tyre var almindelig i Nærøsten, så almindelig, at selv Israels Jahve i perioder kan blive opfattet som en tyr.[123]

De hjemlige Viksøhjælme, omtalt under den formelle tolkning af Tanum sn. nr. 423, Kalleby 2[5] (p.51f) er et eksempel på et gejstligt rekvisit ved kulten, hvor præsten identificeres med guden.

Dyrekredsbilleder?

Hvis man skulle mene, at det er en mangel, at spørgsmålet om dyrekredsbilleder ikke er taget op i forbindelse med ristningen, *Tanum 255* må hertil bemærkes, at en række figurer kunne tolkes som taget ud af Zodiac. Således kunne man begynde med jomfruen (kvindefiguren i ristningens venstre side), gå videre neden om med en skytte, derefter gå under den vandrette brudlinie og finde en skorpion eller krebs, man kan finde en lille tyr i et skib, og man kan gå opad på ristningen og finde en skytte til og til overflod et par tvillinger, og måske vil nogen finde en løve blandt de mange dyr på ristningen. Men ligegyldigt hvilken cirkelbevægelse man vil gøre på klippen, vil disse billeder ikke optræde i en rækkefølge, der gør det selvfølgeligt at Zodiacbillederne er repræsenteret her.

Men forfatteren har hverken astrologiske eller astronomiske kundskaber til at afgøre, om det skulle være tilfældet, at dyrekredsen på en eller anden måde alligevel skulle være citeret.

Parfundne kultgenstande

I afsnittet om den dobbelte tvekamp på Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] er der nævnt dobbeltfundet af skjolde fra Sørup,[124] og der kan nævnes, at skjolde formodentlig også i kanaanæisk kult har hørt til rekvisitterne, idet 1. Kongernes bog 14,27 ff. kan meddele, at kong Rehabeam af Juda (o.926-916 f.Kr.) lod gøre kobberskjolde, som brugtes ved processioner, når kongen begav sig til templet. De var opbevarede i vagtstuen. De afløste nogle guldskjolde, som ægypterkongen Sjisak havde erobret fra Jerusalem ca. år 921. Salomon havde ladet fremstille 200 store og 300 mindre guldskjolde, som var henlagt i Libanonskovhuset, som hørte til tempelkomplekset. Dette blot nævnt for at markere en rituel brug af skjolde i de egne, hvor dette arbejdes hovedmyter stammer fra.

Et dansk skjold, Lommelevskjoldet var henlagt sammen med to lurer og to sværd.

Der mangler endnu i dansk arkæologisk litteratur et arbejde, der samler alle parfund. De fleste danske lurer er fundet parvis.[125] Skjoldene er nævnte. Hjælme er fundet som par, repræsenteret af Viksø-hjælmene.[126] Egebakøkserne fra Vendsyssel[127] blev med nogen tids mellem rum fundet som et par, ligesom andre økser er det. Brøndsted skriver om den massive skafthuløkse, der f.eks. er fundet som par i lidt forskellig udførelse i Faardrup i Vestsjælland, at den aldrig påtræffes i grave, men kun i det, som Brøndsted kalder for offerfund.[128] I Jørgen Jensens omhyggelige fundliste over sværd i artiklen: Ein neues Hallstattschwert aus Dänemark[129] kan findes adskillige eksempler på parfundne sværd nedlagt i moser, vandløb og andre vådområder.

Nu må det stå helt klart, at de fleste af de her nævnte genstande bortset fra nogle af lurerne dateres til yngre bronzealder, og derfor skulle falde udenfor dette arbejde. Men da skik og brug er længe om at ophøre i en kultur, vil disse efterladenskaber fra den yngre bronzealders perioder være i stand til at vidne om skikke, der også var den ældre bronzealders og måske gik endnu længere tilbage i tiden.

På dette sted skal det straks siges, at der er ingen tekst, der kan fortælle os, *at* man ofrede våben og andre genstande i moserne. Og hvis disse fund er udtryk for ofre, som det ses over-

123. Se f.eks. 1. Kongernes Bog 12,28 ff.
124. Thrane op. cit. p. 71 ff., hvor bl.a. parfund af skjolde er behandlet.
125. Brøndsted op. cit. p. 291.
126. Thrane op. cit. p. 62 ff.
127. Eneste hidtidige behandling af fundet: *Nationalmuseets Arbejdsmark 1978,* Jørgen Jensen, Kultøkser fra bronzealderen, p. 17 ff.
128. Brøndsted op. cit. p. 21.
129. *Acta Archaeologica,* Vol. XLIII, København 1972, p. 150 ff.

alt i den arkæologiske litteratur, da er der heller ingen tekst, som kan fortælle os, *hvorfor* man ofrede dyrebare våben og andre kostbarheder i våde omgivelser; at man skulle gøre det for at imponere omgivelserne,[130] må anses for en betragtning, der er den rene konstruktion uden noget belæg i samtidige kilder.

Vi må hellere slå helt fast, at vi kender ikke grunden til, at så mange ting er blevet fundet i vandløb, moser og andre vådområder, men vi kan måske begynde at ane, hvorfor vi ofte har fundet genstandene parvis disse steder.

Som allerede antydet har arkæologer også uden tekst arbejdet med teorien om, at de parfundne våbengenstande har haft en kultisk anvendelse (p.93).

Mange har undret sig over, at man ser det store misforhold, at vi i den danske jord, hvor vi har få helleristninger, kan finde mange bronzesager, medens man i Bohuslän, hvor mængden af helleristninger er overvældende, har meget beskedne fund af sager.[131]

Forfatteren har selvfølgelig selv stillet det spørgsmål og fik som svar fra arkæologen, afdøde førsteantikvarie fil.lic. Gunnar Ekelund, der som ingen anden har kendt fund og fundforhold i Bohuslän, at dels er jorden i mange af dalstrøgene i Bohuslän for sure til at bronzer kan bevares, og dels er fundene af bronzer i rösegravene på toppen af bergkullerne over helleristningerne fåtallige, fordi bronzen forsvinder i disse løst sammenhobede gravhøje, der ofte er næsten fundtomme. Det både blæser og regner direkte ind til de ting, som de døde har haft med sig.

Der kan derfor ikke dannes nogen teori ud fra dette misforhold. Derfor må vi lade fundene fra det ene sted være med som kilde sammen med helleristningerne fra det andet.

130. Jørgen Jensen, 1978, p. 22.
131. Se f.eks. Jørgen Jensen, Bronzealderen 1 og 2, København 1979, p. 95.

Helleristningernes minilandskab

Vand og skibe

Det er almindelig kendt, at der kan være sammenhæng mellem helleristninger og vand, der flyder ned over klipperne netop hvor helleristningsbillederne er. Göran Andersson, Åby Säteri i Kville og Torsten Högberg, Grebbestad, der begge arbejder med inventering for Riksantikvarämbetet og Uddevalla Museum, kan berette om, at vandudsivninger på græsklædte skråninger meget ofte røber en ovenoverliggende klippe med helleristninger, således at man derigennem kan kompletere inventeringsarbejdet.

Johan Petterson og Gunnel Kristiansen skriver i deres bog: »Hällristningar på Tjörn«, i et helt kapitel om »Vatten och Hällristningar«, at »der ofte er figurristninger ved vand. Skålgruber behøver det ikke. Vandet spejler lyset ... er fuldt af liv, når det rinder –. De gode græsgange er ofte neden for klippen, der overrindes af vand – det hummusholdige vand«.[1]

I nærværende fremlæggelse er der en formel og en reel tolkning af 36 motivkombinationer og 3 enkeltmotiver. Ved 27 af de 36 tolkninger er der gjort rede for, hvorledes helleristningen er placeret i et særligt lille landskab, hvor man har markeret den skildrede begivenheds sted enten med skibe[2] eller ved at placere billedets enkeltheder i et særligt forhold til de vandstrømme, som flyder ned over klippen, og som baner sig vej over, eller temporært står stille i dens »landskab«, eller ved både skibe og vandstrømme.

Alle de beskrevne *»Hieroi Gamoi på land«* foregår i sådanne omgivelser, måske undtagen Tanum sn. nr. 158, som jeg delvis har opgivet, men som *er* mørkfarvet af overflydende vand, og de beskrevne *»Hieroi Gamoi på skib«* har selvsagt »landskabet« med sig ved, at begivenheden finder sted på skib.

Alle beskrevne *tvekampe* foregår i et enten naturligt eller et markeret landskab eller i begge dele.

Mand-dyr-motivet på stenplade nr. 30 fra Sagaholm, (høj A 1) i Ljungarums socken, som er nævnt under Tanum sn. nr. 1 (p.25) stod omgivet af stenplader med dyr og skibe og rundt omkring en grav. Her må man mene, er kriterierne også opfyldt for at sige, at scenen foregår på en skibsmarkeret »dødens strand«, og så ovenikøbet ved en grav. Ved 5 af de beskrevne mand-dyr-motiver er dette forhold klarlagt. I de to, Tanum sn. nr. 450 og Bottna sn. nr. 88, hvor den mytemæssige sammenhæng er usikker, er der ikke observeret nogen større landskabsmæssig markering, selv om den måske kunne postuleres for Tanum sn. nr. 450.

I det følgende kan ses nogle eksempler på det lille landskabs egne søer og floder på visse helleristninger i Tanum socken. Her behandlede i sognenummerrækkefølge:

Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] (Fig. 56, 57) På bilaget er markeret de vandflodslinier, som er observeret i området, hvor Hieros Gamos-motivet har været ledende. I området, hvor Tvekamp-motivet har været ledende, har jeg ikke været i stand til at observere klippens eventuelle naturlige vandflodslinier, men her mener jeg, at der ved »kattesporet« er tilstrækkeligt materiale til at postulere minilandskabet, beskrevet ved rækken af skålgruber og de derom liggende skibe.

Tanum sn. nr. 12, Tegneby 4[3], Aspeberget (Fig. 58) Her er et tydeligt eksempel på, hvorledes den eller de, der har hugget billederne på denne ristning, har udnyttet vandflodslinierne ned over klippen fra de tre små søer. Det

---

Noter:

1. Johan Petterson och Gunnel Kristiansen: *Hällristningar på Tjörn,* Malung 1977, p. 75 f.
2. Sophus Müller er i sin »Billed- og Fremstillingskunst i Bronzealderen«, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed* 1920, p. 146 inde på, at »skibet i en tid, da de store naturmagter dyrkedes, har været et tegn på vandet eller havet.«

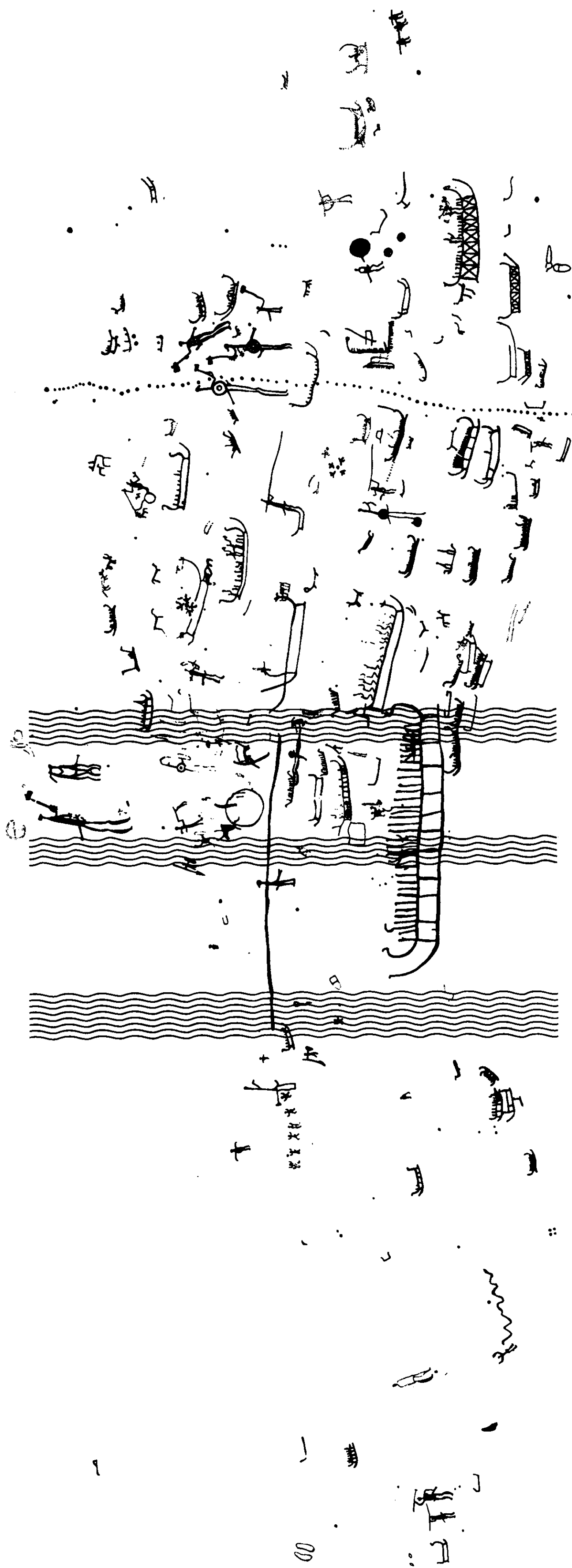

Fig. 56 Vandflodslinier over Vitlycke-ristningen.
Waterlines down the Vitlycke-carving

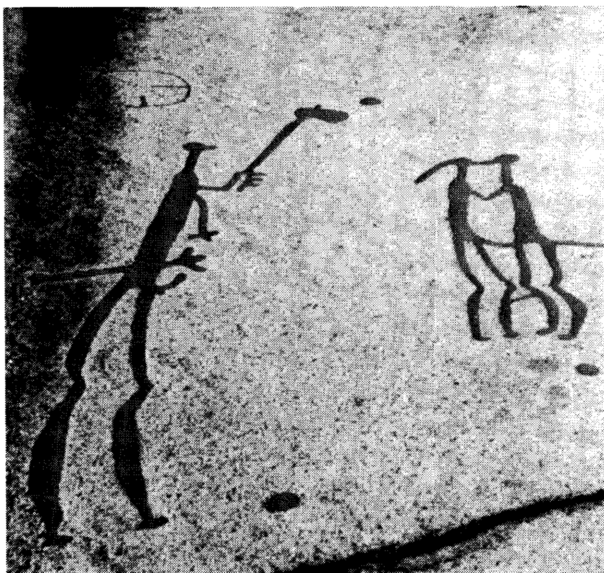

Fig. 57 Vitlycke. Den mørke stribe til venstre er en vandflodslinie. (Fot. Birgitte Bruun Wolter)
Vitlycke. The dark stripe left is a waterline.

skitserede forløb er konstateret efter regnvejr.

Man må især lægge mærke til den midterste vandflod, som nøjagtigt følger den skrå række af ganske ens skibe. Et tilløb til noget lignende ses nederst i højre side.

Hvad man har villet udtrykke helt nøjagtigt med brugen af disse vandflodslinier står helt klart, for nederst, hvor vandene til venstre skiller og til højre, hvor de mødes, har vi den dobbelte tvekamp; hermed markeres »Dødens strand«.

Tanum sn. nr. 89, Tegneby 4[3]. (Fig. 34) Her følger vandfloden ovenover Hieros Gamosmotivet en sprække i klippen; nogle skibe ligger mellem vandflodenm og parret. Vandflodens retning understreger, at parret i modsætning til de øvrige kendte Hieroi Gamoi er liggende, hvilket også hundens retning bekræfter.

Tanum sn. nr. 160, Hoghem 2[3]. (Fig. 15) Her er det meget tydeligt, at vandfloden løber ned bag brudeparret, mest ned over skikkelsen med øksen bag dem, som på Vitlycke, hvor man kan konstatere det samme.

Tanum sn. nr. 273, Varlös 1[3]. (Fig. 59) Her kan vandflodslinierne ses også uden det forsøg, der bekræfter dem, idet klippen her er mørkfarvet i kanterne af de partier hvor nedover vandet flyder. Fordelingen af vandfloderne, som kommer fra eet sted, ses på skitsen over det gamle Baltzerbillede.

Tanum sn. nr. 302, Tuvene 1[3]. (Fig. 35 b) Vandlinierne ses her at løbe ned over brudeparret, den dræbtes hoved og ned bag ryggen på drabsmanden.

Tanum sn. nr. 405, Kalleby 1[5]. (Fig. 48) Her vil prøver med at fylde et lille naturligt bassin over ristningen vise en vandstrøm ned over de tre store lurblæsere på deres skib.

Tanum sn. nr. 406:1, Kalleby Torp, Soldattorpet. (Fig. 36) På den klippeflade, som er fri af ruinen af boligen til soldattorpet findes en karakteristisk vandflodslinie. Et forsøg her med overfyldning af et lille bassin viser, at vandflodslinien flyder ned bag kvindeskikkelsens ryg. Heller ikke denne linie kan være tilfældig, især ikke hvis man sammenligner med Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4].

Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1[5]. Västergård. (Fig. 37) Ved den formelle tolkning, p.60 er vandflodslinierne beskrevet. Der blev også her gjort forsøg med at hælde vand i et lille bassin i ristningens øverste højre hjørne. Herfra løb det, først lodret ned langs illustrationens højre side og dernæst hen under Hieros Gamos-motivets fødder, der hvor gnidebilledet er meget lyst. Derefter fortsatte strømmen midt i mellem skibene helt ud til venstre i billedet.

Landskabet

Det er endnu ikke iagttaget, at kunstnerne har givet sig af med at tegne et landskab i detaljer på klipperne, måske undtaget forsøget på Maltegårdsflisen p. 79. Ikke landskabstegninger, som Emmanuel Anati kan konstatere det i »Camonica Valley«, London 1964, hvor han på p. 106 viser en helleristning og dernæst på p. 107 fra selve klippen viser det landskab, der måske er afbilledet på ristningen.

I vore tilfælde drejer det sig ikke om at afbil-

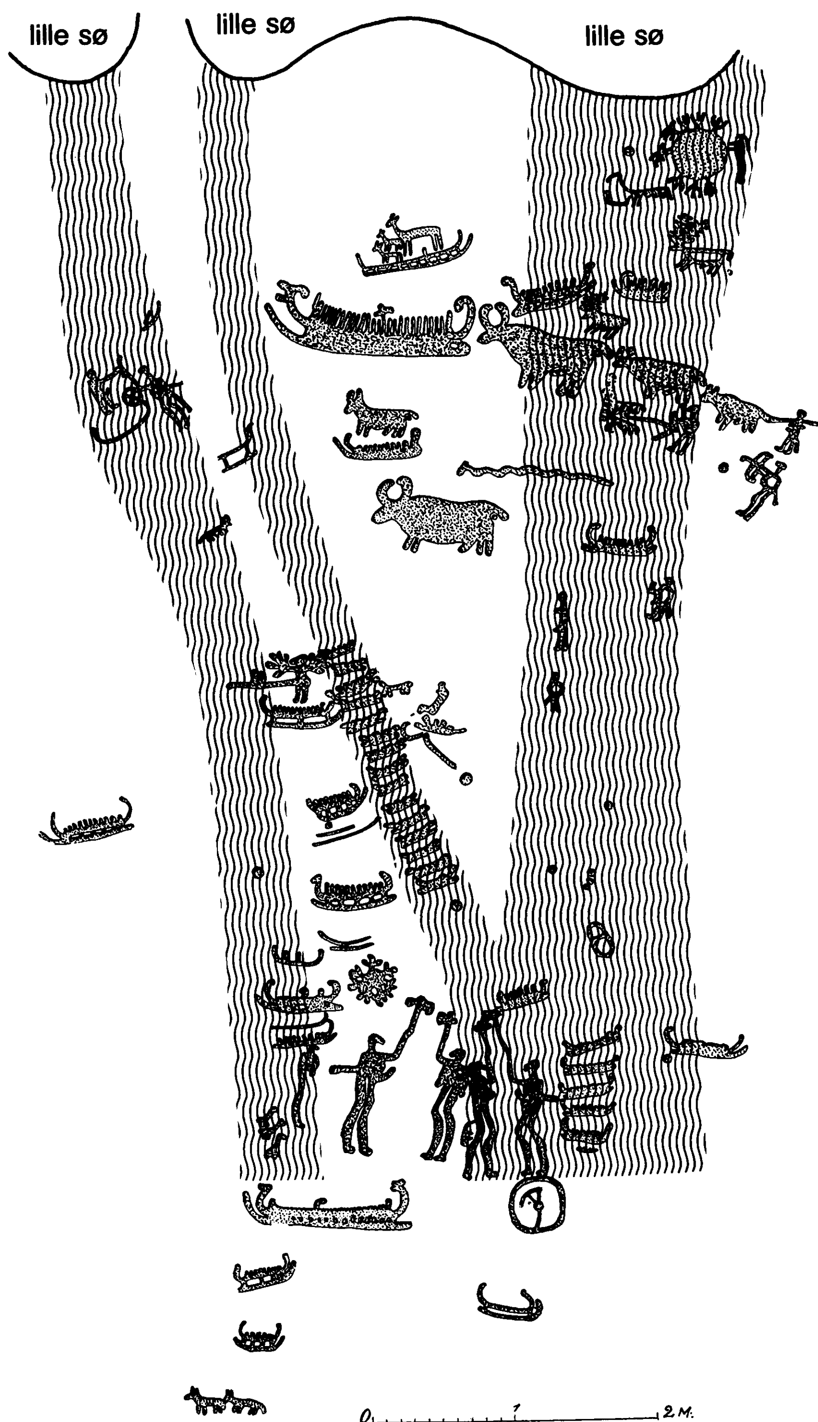

Fig. 58 Aspeberget, T.12. Vandflodslinier.
Waterlines down Aspeberget

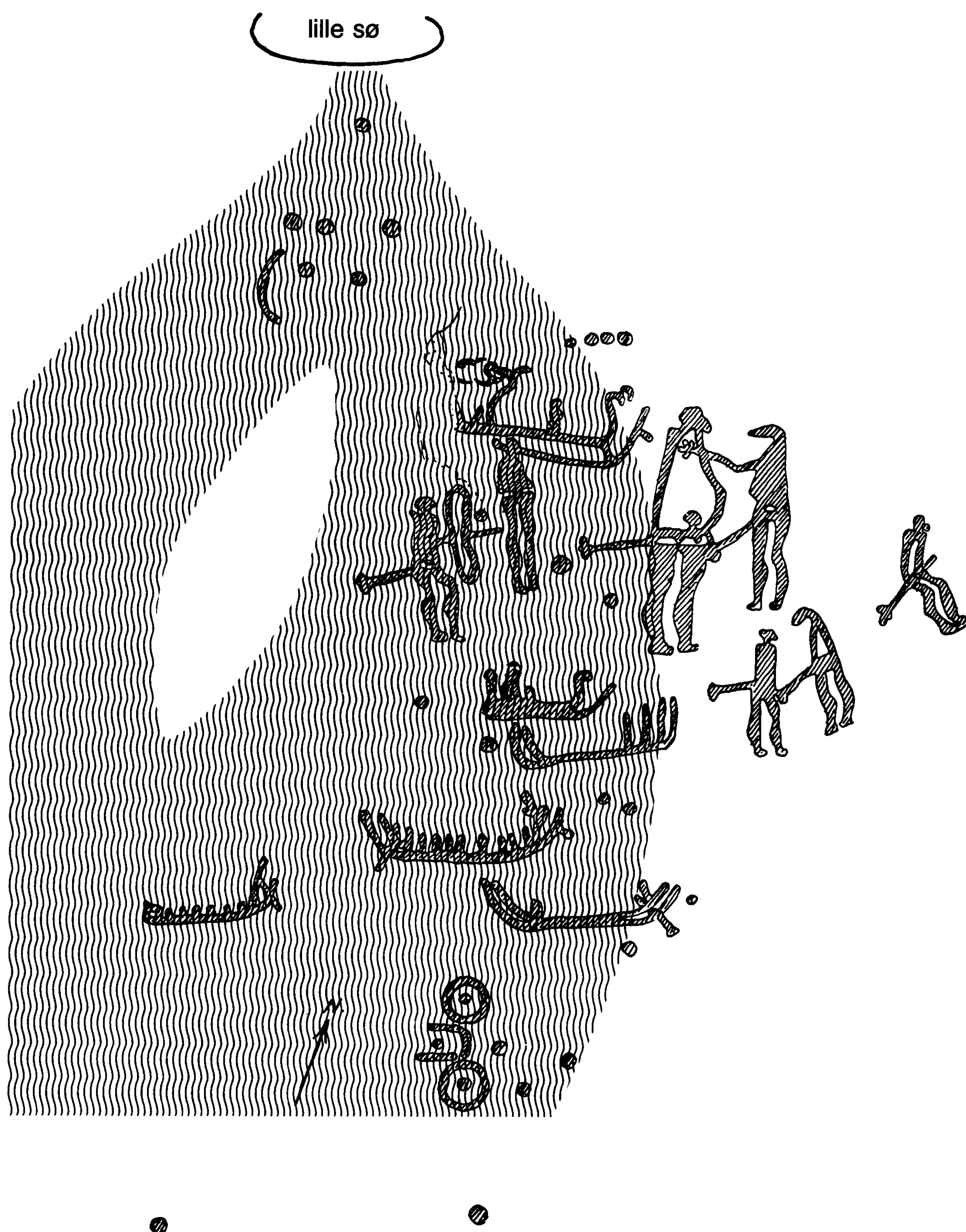

Fig. 59 Varlös, T.273. Vandflodslinier.
Waterlines down Varlös

lede et konkret geografisk landskab, men et, der for disse mennesker er ligeså vigtigt, nemlig det mytiske landskab, hvor årstidsmyten foregår i fortællingen, som den foregår, hvor man oplever den dramaticeret på kultpladsen.

Landskabet på klippen og landskabet i myten skal ligne hinanden, selv om landskabet på klippen kun kan blive stiliseret, hvad egentlig også myten er; og landskabet på kultpladsen skal indeholde de samme elementer som de to førstnævnte.

Dødens strand

Den stærke udnyttelse af vandets forløb ned over hellerne, motivernes tilpasning til dette forløb og den stærke markering af skibe, som vi ser ved de omtalte motiver, alt peger hen på at vise, hvor mytens begivenheder udspiller sig.

Går vi til mytens sted i de skriftlige overleveringer, ser vi, at det er beskrevet således, at det lille landskab, vi ser på hellerne, passer til tekstens.

4 steder i teksten finder vi stedet beskrevet i de samme vendinger:

Tekst 5 v L. 19, hvor BA'AL copulerer med kvien (motiv nr. 3 på Tanum sn. nr. 1).

Tekst 5 vi L. 7, hvor ELs sendebud finder BA'ALs lig.

Tekst 5 vi L. 30, hvor ANAT selv finder den døde BA'AL.

Tekst 6 ii L. 20, hvor MOT overfor ANAT beskriver, hvor og hvordan han slugte BA'AL.

Teksten lyder: ... et dejligt sted,
dødens grund (til) et yndigt sted,
marken, dødens strand ...

Den mest omdiskuterede vending i denne tekst har været »dødens strand« (šhl mmt). Driver oversætter ordene ved »strand of death«[3] og støtter sig i note 5 på side 107 til Dussaud, der henviser til det arabiske sâhilu mamâtin, som betyder »plain of death«, Gibson oversætter uden bemærkninger: »the shore of the realm of death«.[4] Gordon oversætter slet ikke ordene, men opfatter dem som eet ord, et stednavn »šhlmmt«.[5] Heri følger han Aistleitner, der i sin Wörterbuch der Ugaritischen Sprache nr. 1591 kalder »mmt« for et egennavn på en underverdensgudinde (den akkadiske gudinde Mametu), og som nr. 2589 anfører šḥl som »Løve« og samler udtrykket šḥl mmt til »Mametus løve«, som i den akkadiske mytologi hedder Nergal. Kapelrud oversætter i 1952 i »BA'AL in the Ras Shamra texts« slet ikke vendingen, men i den reviderede udgave »Vår konge er Ba'al«, Oslo 1973 følger han p. 44, 67 og 68 Aistleitner. Dette er en gentagelse fra hans »The violent Goddess, ANAT, in the Ras Shamra texts«, Oslo 1969, hvor han p. 44, 85 og 88 skriver: »the Lion Mametu«. Til dette skriver J.C. de Moor i en anmeldelse af bogen i Ugaritforschungen Band 1 p. 226: »Kapelrud follows Aistleitner in rendering šḥl mmt by »the Lion Mametu«, but the parallellism in CTA 5 vi L. 6-7 argues strongly against this.« I samme bind af Ugaritforschungen p. 28 behandler M. Dahood spørgsmålet om præpositioner, der skal forbinde to sætninger i en parallelisme og oversætter stedet »the Shore of Death«.[6]

Her skal tilføjes, at der til det hebræiske ord for død מות (MOT) hører derivatet ממות (MMOT), der betyder den skrækkelige, smertefulde død, forstået som et pluralis intensivum af מות (MOT). Og da det i alle 4 steder i myten drejer sig om en hentydning til BA'ALs voldsomme død, er det naturligt, at man på den hebræiske søsterdialekt bruger den samme glose, med det samme idéindhold. BA'ALs død er ingen almindelig død.

I øvrigt falder Aistleitners og Kapelruds brug af begrebet »Nergals løve« uden for teksternes religiøse horisont, så meget mere, som vi kun har brug af ordet »løve« eller snarere »løvinde« i sammenligninger i f.eks. Tekst 5 i L. 15, hvor GUBN og UGAR bruger ordet »løvinde« i en sammenligning med MOTs appetit på BA'AL. Driver mener, at BA'AL i NIKKAL

3. Driver p. 107, 109 og 111.
4. Gibson p. 72, 73, 74 og 76.
5. Gordon p. 79, 81 og 83.
6. Se også F.O. Hvidberg-Hansen: *La Déesse TNT*, I, København 1979 p. 98 f., hvor det berømte sted oversættes: »il aime la gemisse sur le pâturage, la vache sur le champ riverain du séjour des morts, –«. Jfr. note 270, Bd. II, p. 135.

og KATHIRAT (Tekst 24 ii L. 2) bliver kaldt »Løve«, men her i forbindelse med månegudens bryllupsforberedelser. Men ellers optræder guderne som tidligere nævnt i menneskeskikkelse, som tyre, okser, kvier og kalve eller slanger, f.eks. i BA'ALs tvekamp (hævnkampen) med MOT i Tekst 6 v L. 17-20.

I de tekster, som vi kender i øjeblikket, kan det ikke ses, at hverken BA'AL eller MOT, som mytologiske skikkelser har antydning af løveskikkelse.

Af alle disse grunde, og også fordi jeg mener, at »Mametus løve« er et for direkte postuleret indslag fra babylonisk mytologi, mere direkte, end vi i øvrigt oplever paralleller til det babyloniske, må »Mametus løve« henvises til de tilfældige sproglige lighedstilfælde, som man ikke må bygge noget på.

Om de religionshistoriske paralleller f.eks. til Isis-Osiris-kultens sted se under tolkningen af Motiv nr. 5 under Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4] (p.30).

Johs. Pedersen gør opmærksom på, at i Tekst 23 (SHACHAR og SHALIM) E L. 30 f. går EL til havets kyst for at påbegynde sin kulthandling.[7] Denne »havets kyst« må forudsættes at være repræsenteret på kultpladsen eller i templet. En afart har vi i »Kobberhavet« i Jerusalems tempel,[8] som en fælles kana'anæisk-israelitisk foreteelse.

Den almindelige kultplads ved landsbyerne var en udendørs plads, »et stykke hegnet natur«, som »indeholdt en hellig sten, eventuelt flere, endvidere et helligt træ eller flere, eller eventuelt en træstøtte og ofte en hellig kilde eller et vandbassin«.[9] I Tekst 23 L. 15 og L. 36 nævnes i denne ritualtekst »bassinet« på kultpladsen.

Kilden, det rindende vand, eller bassinet skal repræsentere havet, »dødens strand«, hvor kultens/mytens handlinger foregår.

Springer vi da til Skandinavien, ser vi, at selve helleristningernes placering på klippeflader ved oldtidens kyster i skærgården i sig selv minder om kultstedet ved havet. Minilandskabet er derfor et landskab i landskabet, i en fastholden af myten udover kultens hellige øjeblikke, ikke blot en fastholden af figurer og handlinger, men også af stedet.

7. Kana'anæisk Religion, *Illustreret Religionshistorie* p. 203. København 1948.
8. 2. Kongernes Bog 25, 13.
9. Johs. Pedersen op. cit. p. 194 og nærværende værk p. 79 om Maltegårdsflisen.

Gravskik

Gravskikke i Norden

For en lang række af bronzealderens grave gælder, at de er placerede i kunstige høje, der er anbragt på højdedrag, således at de kan ses viden om.

Der kan ikke herske tvivl om, at dette har haft en mening. Det er ikke nok at henvise til, at denne anbringelse har haft forbindelse med samfundsstrukturen,[1] forstået på den måde, at en rig overklasse hermed fik den sidste chance for at hævde sig ved selv i døden at være højt hævet over alt andet og alle andre.

Det må betegnes som ren og skær fantasi, en fortolkning af gravenes placering, som ikke har andet at støtte sig til end det faktum, at de ligger højt. Man kunne med lige så stor ret hævde, at de var placeret på højdedragene, for at ikke trafikken skulle gå hen over dem, eller at man skulle undgå, at gravene skulle blive beskadigede ved markarbejde.

Der har til døden og dermed til begravelsesskikkene alle dage været knyttet andet og noget, der var vigtigere end samfunds- og klassehensyn. De religiøse hensyn har altid vejet tungere, ikke mindst i en enhedskultur, som bronzealderens.

Hvis man vil hævde Johs. Brøndsteds synspunkter, som aldrig har været anfægtede, men som imødegås her, må man stille med et kildemateriale, der har beviskraft, og dette materiale ses helt at mangle.

Lad os tage det gamle Ægypten som eksempel. Rig og fattig blev i det klassiske Ægypten begravet efter de samme principper og med det samme formål, nemlig således, at de døde efter balsamering eller tørring, udstyret med større eller mindre gravudstyr og efter dertil passende ritualer kunne leve videre i vestlandet.[2] Der er kun forskel i behandlingen af ligene og i udstyret. Der er ikke nogen forskel i hensigten. At vi for det meste kun kender til de riges grave skyldes blot dette, at de er bedre udstyrede og derfor mere velbevarede end de fattiges. Dette gælder jo også bl.a. de danske grave fra ældre bronzealder, hvor den døde ubrændt lægges i kiste og højsættes. Brøndsted selv nævner et par kvindegrave nær Bidstrupgaard ved Roskilde som eksempel på fattigmandsgrave. Her er »højen« en naturlig strandvold, og i graven er medgivet daterbare bronzesager.[3] Her har bevaringsforholdene været dårlige, men hensigten er tydeligt den samme som for rigmandsgravene i de store høje på højderne.

På grundlag af de materielle fund alene er det vanskeligt at sætte sig ind i den religiøse tankegang, der ligger bag de handlinger, der er foretaget, og som kan erkendes ved den arkæologiske undersøgelse. Hvis vi står uden andre kilder end den omhyggelige arkæologiske behandling af en grav, har vi ikke andet end vor logik og vore egne tanker og forudsætninger at arbejde videre med. Uden religionshistorisk viden kan vi ikke komme videre, hvis man da ikke vil lade fantasien spille frit; men så forlader man princippet om objektiv strenghed over for sit materiale. Vi kan f.eks. konstatere, at billedet af, hvad der kan være foregået, kan skifte for forskellige gravtypers vedkommende og være nogenlunde det samme for ensartede gravtyper. F.eks. vil man ud fra bestemte typer gravudstyr kunne sige, at den døde har fået mad – og drikkeforråd med, eller at der var medbragt toiletudstyr og våben. Og det stiller selvfølgelig det spørgsmål, hvad hensigten hermed har været. Men vi kan også konstatere, at kvinder og mænd er blevet gravsat efter de samme principper, og herved tør vi slutte negativt, at der ikke har været tale om en mandsreligion. Stort mere kan vi ikke sige uden andre kilder til vor rådighed. Vi kan ikke slutte os til en tro på et liv efter døden eller en genopstandelse ud fra fundmaterialet alene.

Noter:

1. Johs. Brøndsted, 1939, p. 37.
2. *A Dictionary of Egyptian Civilization,* London 1962, p. 176c.
3. Johs. Brøndsted, 1939, p. 49.

Vi kan kun finde et svar på, hvad hensigten har været med i den ældre bronzealder at begrave den døde med personligt udstyr, med lidt mad og drikke i en kiste i en høj på et højdedrag, hvis vi kan skaffe os et nødtørftigt kendskab til de religiøse tanker, som man havde på begravelsestidspunktet.

I det foregående afsnit er blevet fremlagt stærke indicier for, at man i Sydskandinavien har haft en frugtbarhedsreligion i lighed med religioner, hvis skriftlige kilder fra Nærøsten er tilgængelige, og hvis forestillingsverden vi kan se afsmitning af på et antal helleristninger.

Det må anses for givet, at den ældste og måske mellemste bronzealders religion har været en frugtbarhedsreligion med alt, hvad dette indebærer. Som tidligere beskrevet er en frugtbarhedsreligion ikke et religiøst vedhæng til en i øvrigt materialistisk kultur. Hele livet er gennemtrængt af religionens forestillingsverden og holdning. Det gælder alt, hvad mennesket oplever fra fødsel til død. Modning, ægteskab, avling, familieliv, arbejde med mark og dyr, håndværk, naturens vekslen, årstider, sol og regn, nat og dag, måneskin og vintermørke, høst, død, spiring og genopstandelse. Alt dette indgår i en enhedskultur, som mennesket selv er en så levende del af, at det aktivt må medvirke til, at dette vældige system fungerer (cf. også p.15).

Således også ved begravelsen af de døde. Denne handling var uløseligt forbundet med denne enhedskulturs syn på liv og død. Enhver handling i en enhedskultur havde altid et dobbelt sigte: et praktisk og et religiøst. Men disse var for en enhedskulturs mennesker vævede sammen, hvad vi også vil få at se med begravelsesskikken. Hvad vi kan se i gravene er det praktiske sigte, vi kan ikke se den religiøse hensigt.

Det umiddelbare praktiske sigte er, at den døde skulle anbringes, men den døde skulle anbringes således, at den døde var forberedt til opstandelse, således som det kan ses af det følgende, ikke blot til et videre liv i graven. Derfor indgik der i gravskikken adskillige elementer, som både var rationelle og irrationelle med henblik på gravsætningens højere formål.

Det er endnu ikke blevet konstateret, at det døde bronzealdermenneske i vore egne har gennemgået nogen form for balsamering, garvning, tørring eller anden bevarende behandling. Dette var vel heller ikke nødvendigt, hvis gravsætningen ellers blev foretaget på en sådan måde, at denne i sig selv ville være medvirkende til den dødes genopstandelse.

Der kan nu tegnes et mønster ved, at vi foretager nogle paralleliseringer mellem mytens begravelse af den døde frugtbarhedsgud og de fund, vi kan gøre i den ældre bronzealders grave.

Frugtbarhedsgudens liv blev nøje fulgt i årstidernes kultus; hans død og genopstandelse, hans elskovsliv og familieliv måtte være mønster for menneskene, som selv oplevede alt dette i kulten, hvor man ikke blot var tilskuere, men deltagere. Fællesskabet med guden var et fællesskab, som greb ind i alle livets forhold og derfor også i døden. Det gjaldt høj og lav, kvinde og mand.

Derfor er der basis for at undersøge, om ikke også det døde menneske blev behandlet som den døde gud og med den samme hensigt, nemlig som guden at kunne genopstå.

Vi har set, at frugtbarhedsguden BA'AL af sin hustru ANAT blev gravlagt i »jordgudernes hul« i nord, på bjerget SAPON.[4] Han blev ikke gravlagt på »dødens strand«,[5] hvor han fandtes død. Er det derfor utænkeligt, at man ved gravsætningen af mennesket har fulgt i dette spor og udvalgt sig nogle høje steder, der i et bjergløst land kunne efterligne gudens højder? De hellige høje, de hellige bjerge bliver overalt til »BJERGET«, således som vi ser, at Grækenland har flere bjerge, der hedder Olympos.

Dernæst skulle der gøres et hul til den døde. Huler har vi ingen af i disse lave højder. Men der formes en grav, som bliver hulen, i form af en stensat eller træformet kiste. Det bliver det snævre hul i jorden, hvor bronzealdermennesket, som også frugtbarhedsguden, ventede sin opstandelse i toppen af den forøgede højde eller i en naturlig strandvold.

Men meget andet er gået for sig. Straks efter døden må visse ritualer være blevet gennem-

4. Se p. 138f. Tekst 6 i L. 12-28.
5. Se p. 137f. Tekst 5 vi L. 8 og 28-30.

ført. Vi kan forestille os gråden, som ANAT græder over den døde BA'AL,[6] og som vi kan se på flere ristninger,[7] hvor den ikonografiske sammenhæng viser en grædende kvinde.

Vi kan se, at den døde i sin kiste er blevet anbragt på en særlig plads. Denne plads er straks blevet udpeget, hvis den da ikke har været forberedt. Denne plads, hvor senere højen skal bygges, bliver markeret ved en cirkulær pløjning, som det er blevet konstateret ved udgravning af en grav ved Aggersund kalkværk i Nordjylland, hvor der fandtes 6 pløjespor, og af en høj i Hjerpsted i Sønderjylland, hvor der konstateredes 3 pløjespor.[8] Denne cirkulære pløjning har ikke blot haft det praktiske sigte, at markere højens placering og anbringelsen af randstenene, thi da havde en enkelt plovfure været tilstrækkelig, men ved siden heraf har pløjningen haft et irrationelt sigte.

Døden er en fjende, der skal hævnes, og som BA'ALs hustru ANAT hævner sig på selveste dødsguden MOT ved at rive ham op, sigte ham, brænde ham, male ham mellem to møllesten og så ham i marken,[9] således må man forestille sig, at et lignende handlingsforløb har udspundet sig ved gravsætningen, hvad bl.a. pløjesporene i cirkel kan være vidne om. Pløjning er ikke blot forberedelse til såning, men det udsåede korn nedpløjes efter udsåningen, som det ses på plovmanden fra Litsleby,[10] der, mens han pløjer, bærer sækken med såkornet ved sin side. Den teori må derfor fremsættes, at disse pløjespor markerer nedpløjningen af den dræbte dødsgud.

Om der har været udført rituelt drab af en anden person ved gravsætningen er et spørgsmål, som måske skal besvares med et ja, når vi ser, at der ved Egtvedpigens fødder lå et tørklæde med brændte ben af et 6-7 årigt barn, og i Erslevgraven, som er en stengrav, også lå brændte ben af en voksen mand.[11] Johs. Brøndsted mener, at man her ser en begyndelse til brænding af liget i modsætning til dette at begrave det ubrændte lig, men nævner også, at det kunne være et offer. Det sidste må være tilfældet. Hvorledes skulle man ellers markere den hævn over døden, som for BA'AL er nødvendig for genopstandelse, og for et menneske derfor ikke mindre nødvendig? Den døde må tilføres kraft til at genopstå, for hvis ikke døden dør, kommer livet ikke igen. Det udsåede korn begraves i jorden til det tidspunkt, hvor spiringen betyder genopstandelse.

Siden Boyes og Brøndsteds tid foreligger der mere materiale til at belyse, hvad Egtved og Erslev-gravene antyder.

Foruden disse fund af brændtben i begravelser af ubrændte lig har E. Lomborg nævnt flere lignende fund i samtidige begravelser.[12]

I Stubberup på Lolland fandtes fragmenterede knogler i dobbeltkisten.

I en grav i Mellemholm, Ålborg amt, fra periode II sås i højfylden et menneske, som var bukket sammen og lagt over den primære begravelses fodende, idet det bemærkes, at der kun var gravgaver ved det primære lig.

I den sydlige del af den ældre bronzealders nordiske kreds er der nævnt flere eksempler:

I Deutsch-Evern, Landkreis Lüneburg fra periode III sås et ubrændt kvindelig og brændtben af et barn som i Egtved.

I Südbostel, Kreis Fallingbostel fandtes det samme.

Et ubrændt lig, hvis køn ikke kunne bestemmes, i Wardbönen, Landkreis Celle var ligeledes begravet sammen med de brændte ben af et barn.

Et ubrændt lig af en mand og brændte ben af et barn blev set i en grav i Hölingen, Kreis Hoya.

Og igen i Danmark konstaterer Lomborg, at der i en grav i Marsvinelund, Viborg amt, ved et ubrændt skelet er enkelte ubrændte ben, som ikke hører til skelettet.

I en høj ved Holchenhavn ved Nyborg, Svendborg amt, sås i en stendyngegrav, hvori der lå et ubrændt skelet, spredt i stendyngen brændte ben endog blandet med de ubrænd-

6. Se p. 138. Tekst 6 i L. 1-28.
7. Se p. 30f. Tanum sn. nr. 1 Vitlycke 1^4; n. 302 Tuvene 1^3, p. 86; nr. 406:1, Kalleby Torp, Soldattorpet, p. 86f.
8. Stine Wiell: En høj i Hjerpsted, *KUML 1975*, p. 83-97.
9. Se p. 140. Tekst 6 ii L. 30-37.
10. Se p. 105f. Tanum sn. nr. 193, Litsleby 1^4V, Fig. 53 og Baltzer 27. 28. 29:7.
11. Johs. Brøndsted op. cit. p. 109.
12. E. Lomborg: Gravfund fra Stubberup, Lolland, *KUML 1963*, p. 14 ff.

te fra skelettet. Her må jeg bemærke, at de brændte ben, der var blandet med de ubrændte, må stamme fra en nedlægning i begravelsen af det ubrændte lig.

I Øster Thorsted i Vejle amt er der set brændte dyreknogler ved et ubrændt lig. Formodentlig en variant af Egtvedgravtypen.

Lomborg har også en gruppe begravelser, hvor brændte ben uden for kisten, men spredt i højfylden, har hørt til begravelsen af det ubrændte lig.

Det gælder følgende grave: Sortehøj, Plougstrup, Ribe amt fra periode III, Ballermose, Frederiksborg amt, ligeledes periode III, ved Bahl, Præstø amt; og ved en grav i Mymölla i Skåne fra periode II med en ubrændt mand sås over selve gravlæggelsen en opbygget stenkegle, på hvis top der lå brændte knogler på en stenplade, omgivet af sten og med en stenplade over. Altså et særligt arrangement af det, som Lomborg kalder for offeret, og som måske efter Lomborgs mening har at gøre med ritualer ved begravelsen, hvor der har været et kannibalsk måltid som et led i riterne. P. 29 skriver han, at man kan mene, »at der er tale om en afart af dødemåltider, holdt ved grave til forskellig tid«.

Det ser ud til, at skikken med at begrave den døde ubrændt holder op i løbet af periode III, hvor ligbrændingen trænger igennem. Becker kan redegøre for, at der i materialet af grave fra Syd- og Sønderjylland i periode II er 25 fund af brændtbensgrave.[13]

Dette viser blot, hvilken vej skikken er kommet ind, formodentlig med en del ændring af de religiøse tanker bag gravskikken, selv om man endnu i nogen tid begraver den brændte på samme måde og med det samme gravgods som tidligere.

Selv om Lomborg kan referere, at der i nogle af gravene ser ud til at være marvspaltede knogler af det brændte lig, der lægges ved den ubrændte døde, og at Lomborg dermed som nævnt antyder kannibalske skikke ved begravelsesritualet, hvad jeg selvfølgelig ikke tør udelukke, kan spaltningen af knoglerne jo hidrøre alene fra den rituelle knusning af knoglerne, for at det skulle ligne, hvad der skete ved frugtbarhedsgudens begravelse.

Om mulig kannibalisme taler H.C. Broholm og K. Fischer Møller[14] ved omtalen af fund af lavstammede folk (ca. 20 cm under ældre bronzealders gennemsnitshøjde), der ser ud til at have været ofret.

Jeg kan ikke gennemskue dette fund og tør ikke benægte muligheden af kannibalisme, ligesom jeg heller ikke mener, at der kan finde kannibalisme sted uden religiøs baggrund i en enhedskultur.

Mine kilder rækker ikke til at forklare baggrunden for denne mulige kannibalisme. Ja, jeg tør end ikke antyde en sådan baggrund, da der som sagt tidligere ikke kan gives noget fuldt dækkende billede af religionen, men at der må være hvide pletter, hvor kilderne tier og overlader os helt til fantasien.

I Demeter-hymnen,[15] hvor det siges, at der er tørke på jorden, så længe Demeters datter Persefoneia er borte hos Hades i dødsriget, oplever man, at Demeter som amme for Kéleos' søn Demofon skjuler sit plejebarn under arnens gløder for at give ham udødelighed.

Måske peger dette sted både bagud i tid til den tidlige bronzealders brændtbensfund i gravene, og til israeliternes frygtelige skik, »at lade børn gå gennem ild«.[16]

Den dag, hvor en omhyggelig udgravning af en kistegrav med et ubrændt lig og med brændtbensfund også viser pløjespor ved højfoden, er vi ikke langt fra en sikkerhed for, at disse træk ved gravsætningen røber den skildrede tankegang.

Det skal måske også nævnes, som en mediterran parallel, at i Tut-ankh-amons grav var der i »the canopic chamber« sat en lille kiste med to 7-8 måneders mumificerede fostre, der var lagt hoved mod fod.[17] Dette er værd at bemærke, eftersom Tut-ankh-amon bliver begravet efter Osirisritualet,[18] der jo har næsten sam-

13. Anmeldelse i *Fortid og Nutid,* Bind 16, 1961 af H.C. Broholm: Danmarks Bronzealder I-II.
14. Fra *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1934, p. 23 ff.
15. *Homers Hymner,* udg. af Leo Hjortsø, København 1961, p. 13-14 vers 239-262.
16. Se f.eks. 5. Mosebog 18,10 og 2. Kong. 23,10 samt oversigten i artiklen »Molok«, *Gads Danske Bibelleksikon,* Bd. II sp. 229 f. København 1966.
17. Christiane Desroches-Noblecourt, 1969, p. 252 ill. 161 og 162.
18. Ibid. p. 237.

me opstandelsestanke som Ba'alsreligionen.

En anden parallel til hans begravelse kan måske findes i det faktum, at Skrydstruppigen på bunden af sin kiste har et lag af nyplukket kørvel.[19]

En nærmere undersøgelse med moderne midler i kommende fund af egekistegrave vil måske afsløre lignende fund som på bunden af Skrydstruppigens kiste.

De danske fund af kistegrave af den type, som dette afsnit beskæftiger sig med, har haft forskellig skæbne. Nogle er blevet udgravet professionelt med større og større ekspertise op gennem tiden. Andre fund er fragmentariske, således mangler f.eks. kisterne i Muldbjerg B og C.[20] Derfor er det vanskeligt, at stille spørgsmål til indholdet af kisterne og derpå bygge en generel oversigt over deres indhold. Men alligevel har jeg forsøgt det på nogle enkelte punkter, idet jeg stiller det spørgsmål: Hvad er der i kisterne, som ikke hører til påklædningen? Til påklædningen regner jeg våben, smykker og toiletsager. Derudover viser de 25 kister, som Boye beskriver, kun ganske få forskellige og bestemte ting, som er medgivet den døde.

I 11 af de 25 kister er der fundet lerkar, træskåle og drikkehorn og i Guldhøjs barnegrav, grav B, 3 skovæbler.

Der må være en forklaring på det fåtallige services tilstedeværelse, i et så højt antal af kisterne. Der kan også have været tilsvarende ting i de dårligere bevarede og dårligere undersøgte grave. Men at der ud over enkelte servicedele kun er få andre sager, der heller ikke hører til den dødes dragt, må give anledning til overvejelser over spørgsmålet, hvad dette service og maden, drikken har betydet for begravelsesskikken.

I MOT's indbydelse til BA'AL hedder det: (p. 135)

L. 24 spise brød med mine brødre
25 drikke vin med mine bordfæller

og i tekst 5 iv L. 11-19 (p.136) ser det ud til, at der umiddelbart før BA'ALs nedstigen til MOT finder et måltid sted, hvor BA'AL spiser sammen med guderne. Det kunne ligne et afskedsmåltid, som i de levendes verden. Men hos MOT har BA'ALs måltid en anden karakter. Det er ikke et livsopholdende måltid, som før en lang rejse, idet døden for frugtbarhedsguden BA'AL er en virkelig død, ikke en rejse til et dødsrige, hvor der leves et halvliv, som i det græske Hades eller i Ægyptens Vestland, men BA'ALs genopstandelse betyder i sig selv, at han er rigtig død, hvad fundet af hans lig og hans gravsætning i øvrigt viser.

Ved ankomsten til MOTs rige får han et måltid, inden hans lig bliver fundet og begravet.[21] Det er her muligheden for en tolkning af den ældre bronzealders gravservice kommer ind.

I de 11 grave hos Boye og i Egtvedpigens kiste stod der kar til mad eller drikke, eller i en barnegrav lå de 3 skovæbler. Ingen af de døde har haft forsyninger med til et langt liv i kisten. Beholderne har været fyldte med mad og øl til eet enkelt måltid. Jeg må derfor tolke dette som en mindelse om det måltid, som BA'AL lige efter døden får hos MOT. Da ældre bronzealders egekister må forekomme at være endelige og forseglede begravelser, hvortil man ikke som i storstensgravene kan skaffe sig adgang for at sætte mad ind til de døde, står vi her over for en skik, der rummer, at den døde ud fra tidens religiøse opfattelse med sig i graven fik det måltid, som MOT lover BA'AL. I storstensgravene er mulighederne for genforsyning af de dødes behov til stede, og det røber en helt anden tankegang, mere på linie med den ægyptiske, hvor døden er et andet langt liv på andre betingelser, men dog med behov, der ligner de jordiske. Tilsyneladende indeholder dødstanken hos bronzealderfolket et håb om genopstandelse, ellers havde gravene været anderledes indrettede. At bronzealdermennesket får både våben og toiletsager med kompletterer blot den dragt, som den døde er begravet i, da disse sager hører til dragten og personligheden. Og disse ting skulle også bruges igen, når den døde stod op.

I Guldhøj i Vester Vamdrup sogn[22] havde den døde mand fået sin klapstol med i sin dobbeltkiste. Foldestolen har været kendt fra midten af det tredie årtusinde i det gamle Mellemøsten og

19. Johs. Brøndsted op. cit. p. 77. Se også under Tanum 1, p. 26.
20. Vilhelm Boye: *Egekistegrave*, København 1906, p. 30f.
21. I Demeter-hymnen vers 373 giver Hades Persefoneia et granatæbles kerne at spise, hvorved han fastholder hende i dødsriget. »Homers Hymner«, op. cit., p. 17.
22. Johs. Brøndsted, op. cit. p. 62 og 83.

jorden rundt i de fleste kulturer,[23] som transportabelt eller stationært møbel. Ofte var det et værdighedstegn. Den betydende sad, mens den mindre betydende stod op.

Tilstedeværelsen af en klapstol i Guldhøjs dobbeltkiste og i andre grave fra samme tid som gravudstyr dementerer ikke den i det foregående fremsatte teori om, at gravgodset i den tidlige bronzealders kister kun var det personlige udstyr og ikke beregnet til et liv i graven. Klapstolen fortæller os om en vidt udbredt form for møbel og lange handels- og kulturforbindelser også til de egne, hvorfra de religiøse tanker kan være kommet eller blot have været de samme.

Vi kender endnu ikke fra nordiske grave nogle spor af, at man i mandsgravene har behandlet hans fallos på særlig måde, som det kendes f.eks. fra Tut-ankh-amons mumie (p.26).

Gravskikke i området mellem Norden og Ras Shamra

I sin revision af sine synspunkter fra 1949[24] på, hvorfra »les Porteurs de Torque«, opfinderne af bronzeteknikken, stammer, skriver C. F.-A. Schaeffer-Forrer i »Ex Occidente Ars«,[25] at han har ændret synspunkt. I 1949 mente han, at de kom fra Mellemøsten; i 1978 mener han, at de er kommet fra det sydlige Mellemeuropa.[26] Et synspunkt, der bygger på en statistik af de gravfund, hvor dette »folkeslags« karakteristiske sager er fundet.

Det er ikke nærværende arbejdes opgave at tage stilling til dette vældige spørgsmål, men hvad enten »opfindelsen« er gået den ene eller den anden vej, viser »les Porteurs de Torque«s grave fund, der svarer til den ældre bronzealders grave i Norden, både hvad angår gravudstyr: de ting, der hører til den daglige påklædning, kar til det sidste måltid, og fund i visse grave af rester af et andet eller tilmed andre mennesker, der er parteret og nedlagt i gravene, i et tilfælde 5 barnekranier.[27] Schaeffer-Forrer viser en formodet kvindegrav fra Ras Shamra, »tombe LXI«[28] udstyret med dobbelt halsring af perler og med en perlerække ned over venstre skulder, der tolkes som perler, der har været snoet ind i eller omkring en langhåret frisure (hestehalefrisure?). Den formodede kvindes ankler menes at have været sammenbundne. Et kvindeskelet blandt 312 skeletter af begge køn fra Mokrim i Jugoslavien ses at have haft perler i en frisure, som løber ned bag nakken.[29]

Dateringerne af disse fund angives til noget før den nordiske bronzealders begyndelse.[30]

Fundene kan, uanset om opfindelsen af bronzen er gået den ene eller den anden vej, vise med disse i korthed nævnte steder, at ensartede gravskikke kan findes overalt i det foreurasiske område i tiden op til de fund, der i Norden dateres til ældre bronzealder. Og de skikke, som de ensartede fund røber, må pege på ensartede tankegange.

---

23. Se Ole Wanscher: *Sella Curulis,* København 1980; se også udtrykket »fyrstelige stolesæder«. Tekst 2 i L. 24 ff. p. 133.
24. *Ugaritica II,* Paris 1949, chapitre II, Porteurs de Torque, p. 45-120.
25. *Ugaritica VII,* Paris 1978, p. 475-551.
26. Ibid. p. 486.
27. F.eks. op. cit. p. 482 og 543 figur 26, 4 og 5 fra Loebersdorf og Lichtenwörth i Østrig.
28. Ibid. p. 515, figur 12.
29. Ibid. p. 518, figur 14.
30. Ibid. p. 485.

Træk af den Ældre Bronzealders religion i Norden

Når resultaterne af de meddelte undersøgelser skal samles, må der henvises til, at der under de reelle tolkninger af en del af helleristningerne allerede er bragt nogle antydninger af, hvilket indtryk vi kan danne os af den ældre bronzealders religion eller dele af dens ydre fremtrædelsesformer og dele af dens idéindhold.

Det har været sat som princip ikke at udsige mere om den religiøse praksis eller religionens idéindhold end de tre hovedkilder tilsammen kan bære. Hovedkilderne er visse helleristninger, nogle bronzealderfund, strækkende sig fra enkeltfundne ting til komplicerede fund af begravelser, og nogle myter.

Konklusionen vil ikke blive voldsomt fantasifuld at læse, selv om den skal sammenholde både tegninger, ting og tekster. Og den skal samtidig være en advarsel om i fremtidig litteratur om fortidens religion at fare med lempe med hensyn til, hvad kilderne kan bære af udsagn om en eller anden periodes tankegang.

Gennemgangen af de undersøgte helleristningsflader vil vise, hvor meget billederne alene sammen med myterne kan sige om religionen og den religiøse praksis.

Arkæologiske fund af rekvisitter til den kult, vi vover at aflæse på tegninger og i myter, føjer sig hertil, for så vidt som vi har fundet dem under særlige omstændigheder, og for så vidt som de kan iagttages på helleristningsbillederne.

Gravfundene fra den ældre bronzealder tiltrækker sig særlig opmærksomhed med de led af ritualerne omkring begravelsen, som vi kan udlæse på een gang af fundomstændigheder, myter og billeder.

Det følgende bliver da en skildring af en kultfest og en begravelse.

Med baggrund i det fremlagte materiale fra helleristningerne, fra bronzealderfund og de samtidige myter vil man på bygdens kultplads, ved stranden, ved åen, mosen eller søen se flere skikkelser iklædt og bevæbnet med bygdens mest pragtfulde kultgenstande, som selvfølgelig ikke har været i privat eje, sådan som man for det meste har fantaseret sig til.[1]

Vi overværer bygdens nytårsfest om foråret ved såtid.

Festen indledes med en tvekamp mellem undergangens, kaos' gud og frugtbarhedens, livets gud. At man lever i en skabt verden, der kan forgå, må man ikke glemme eller kan man ikke glemme.

To mænd fra bygden »spiller« disse roller. Om der er tale om et præsteskab kan ikke vides. Et særligt præsteskab er ikke nødvendigt, da denne og de næste handlingsforløb i kulten gælder alle.

De to er markerede svært falliske. Så vidt jeg er orienteret, har fundene endnu ikke antydet, at man har brugt kunstige fallos'er, men helleristningerne må vise det. De har et sværd ved lænden, et skjold i venstre arm. Skjoldet er rundt og på det kan kultdeltagerne identificere de to agerende. I højre hånd løftes en stor og tung økse. På hovedet har de i nogle egne haft horn. Enten som en hornet hjælm, måske som Viksø-hjælmene, når det var rigtig fint; måske blot med uroksetyrens egne horn, måske oven i købet været maskerede med tyrens eget hoved og båret dens nys afflåede skind (p. 109f og Fig. 55). Nogle steder har det været skik at bære fuglemasker. Vi ser dem stå stærkt truende over for hinanden, og den underliggende tekst, enten som replikker eller som ledsagende recitation har ligget tæt op ad de oversatte tekstdele fra Tekst 2 og 1 (p.131ff). Der kan have været andre af de i teksterne nævnte guder og gudinder til stede, i hvert fald må af-

Noter:

1. Jørgen Jensen, 1978, p. 22, hvor det ser ud til, at forf. mener, at det for de ledende gjaldt om at skaffe sig anseelse i samfundet ved at udøve kultiske handlinger, bl.a. ved at »bortødsle« f.eks. de store økser!

løserguden have været til stede og vel også overguden og nogle gudinder.

Efter denne første scene kniber det med at skelne et mellemspil, der i Mellemøsten gjaldt spørgsmålet om et tempelbyggeri for frugtbarhedsguden, som vi har det i Tekst 3 og 4 (p. 18f). Frugtbarhedsguden stod for regn, vind og torden osv. Hvorvidt et tempelbyggeri har skabt problemer på vore kanter kan ikke siges. Det er beskedent og problematisk, hvad der fra de arkæologiske fund i bronzealderens bygder endnu kan identificeres som kulthuse.[2] Brøndsted[3] nævner steder her i landet, hvor landskabet af naturen eller ved kunst har fået et udseende, der kunne lede tanken hen på kultpladser i det åbne land med afsatser og plads til mange mennesker. Vi ved desværre for lidt om disse lokaliteter til, at der kan bygges nogen som helst teorier om deres brug derover.

Derefter følger på festpladsen det store festmåltid, som man i Tekst 4 hører om hos guderne. Alle deltager sikkert heri. Måske har man bl.a. brugt guldskåle[4] sammen med de ringere af bronze og øst af en større kedel, måske på hjul. I det mellemøstlige har man anvendt et lignende udstyr som nævnes i Tekst 4 i L. 42 f.[5]

Den scene, der nu fulgte har skullet bringe frugtbarhed og grøde til jorden, dyrene og menneskene.

På kultpladsen, hvor alle kan se og følge med, befinder sig nu igen to hornede mænd, der repræsenterer hver sin gud. Den ene er frugtbarhedens og livets gud, den anden tørkens og dødens gud. De er også markerede falliske. Frugtbarhedsgudens svaghed er antydet ved hans sammenbundne eller sammenlænkede fødder.[6]

Teksten til, hvad der nu skal ske, har ligget nær op ad Tekst 5 og 6. Igen har man hørt enten replikker og/eller recitation, der har fulgt handlingen.

Dødsguden opfordrer frugtbarhedsguden til at komme på besøg og spise et måltid i dødsriget.

Inden frugtbarheden sammen med guden på den måde forsvinder fra jordens overflade for en tid, ser kultdeltagerne frugtbarhedsguden overføre sin frugtbarhed til den efterlevende verden ved at antyde eller gennemføre en copulation med en kvie. Nogle steder ser det ud til at have været en kvinde. Derefter ses guden liggende død. Han opsøges og findes af sin elskede, frugtbarhedsgudinden, som efter en stor sørgeklage, hvori de agerende »guder« og alle deltagerne har udfoldet sig, foranstalter en begravelse ved at markere den.

Derefter kan der have fulgt et indslag med en stedfortræder, en afløser, som vi ser det i myten med overrislingsguden ATHTAR. Men da man endnu ikke mig bekendt har set arkæologiske vidnesbyrd om overrisling i den ældre bronzealder på disse kanter af verden, har denne afløserskikkelse, som helleristningerne vidner om i en snes tilfælde (p. 87f og 146f), optrådt på scenen i en anden afløser-rolle; vi kan blot ikke se i hvilken.

I den ugaritiske myte er man ved at kunne henvise afløserskikkelsens optræden til grovkomikken, fordi vi hører om, at han var for lille til frugtbarhedsgudens trone. Det er ikke voveligt at antyde noget tilsvarende her, selv om det kunne være fristende at tilføje, at der aldrig har været så langt mellem det ophøjede og det latterlige, ej heller på scenen. Men allerede ved at man siger dette, er man gået længere, end kilderne kan bære.

Medens frugtbarhedsguden er borte, kan det ikke regne. Solen har eneherredømmet på jorden. Dette eneherredømme har man eventuelt markeret ved at sætte gyldne skiver op på stager, eller ved at lade et solbillede drage over kultpladsen fra øst til vest, syd for deltagerne. Solbilledet kan være trukket af en hest eller måske snarere to eller båret af mænd eller

2. E.g. Ebbe Lomborg: En landsby med huse og kultsted fra den ældre bronzealder. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1973 p. 5 ff.
3. Brøndsted op. cit. p. 278. Banken Borgbjerg ved Boeslunde på Sjælland har ved udgravninger i efteråret 1979 vist sig at være en naturlig dannelse. Terrasserne er ikke kunstige. Af *»Foreløbig rapport over undersøgelser af Boeslunde Banke«* ved Henning Nielsen til »Vestsjællands Amtsmuseumsråd« af 6/3-1980, og Stof, FRA DANMARKS MUSEER, Januar 1980, nr. 28, p. 7.
4. Brøndsted op. cit. p. 172 fig. 157.
5. Gibson p. 56.
6. Tekst 12 ii L. 33. Se resumé p. 20f. og p. 23 ff., Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4], motiv nr. 2.

skubbet på skibsmodeller, hvilken lokalskik man nu har haft.[7]

Forårstørken må have været et problem, større end i dag, hvor den også kendes og kan skabe vanskeligheder for Sydskandinaviens landmænd. Under det post-glaciale optimum fra 4000-2000 f.Kr. var verdenstemperaturen 2°-3° højere end nu. Dette optimum har varet ved et stykke ind i den ældre bronzealder, inden klimaforringelsen begyndte omkring 1300 f.Kr.[8] I 1974 påvises af R.A. Bryson, H.H. Lamb og David L. Donley, at den alvorlige tørke, der omkring 1200 f.Kr. var medvirkende til, at den mykenske kultur gik under, svarede til et fugtigt klima i Vesteuropa. En påvisning, der får følger for betragtningen af årsagerne til historiske forandringer.[9]

Denne påvisning af de klimatiske ændringer falder sammen med påvisningen af, at ligbrændingen i samme periode tager til, og begge dele betyder for mig at se, at forudsætningerne for den skildrede frugtbarhedsreligion og dens praktiserede kult ændrer sig, måske i så høj grad, at det religiøse billede ændres totalt. I hvert fald kan de anvendte kilder ikke skildre denne ændring.

Solen er ikke altid landmandens ven. Og alle var landmænd eller på liv og død afhængige af landbruget i ældre bronzealder. Solen kan fra 1800-1300 f.Kr. ikke have været en magt, man dyrkede, fordi man manglede den. Solen kan ikke altid være blevet dyrket som livgiver, men har også været opfattet som den, der er i pagt med dødsrigets skikkelser.[10]

Herefter følger et voldsomt afsnit af kultdramaet: frugtbarhedsgudindens hævn over dødsguden, med nedhugning, partering, brænding og udsåning i marken. Om dette har været udført som et virkeligt dødeligt menneskeoffer ved denne lejlighed kan ikke vides, måske har den rituelle pløjning med nedsåning af den første sæd fundet sted her og måske været tilstrækkelig for opfattelsen af, at nu er frugtbarhedsguden i sin grav, og dødsguden er gået til grunde i hævnen.

Et tilsvarende offer kan med næsten usvigelig sikkerhed konstateres ved begravelser, hvor det har været udført i virkeligheden (p.128).

På en eller anden måde har man i det næste afsnit markeret, at frugtbarhedsguden er kommet tilbage fra døden. Man har fejret hans genopstandelse. Han viser sin magt over de andre guder, især dem, der har hersket, medens han var borte: solen og døden. Og vi oplever endnu en hævnkamp, kultens anden tvekamp, denne gang mellem frugtbarhedsguden og dødsguden.

Kampen markeres som jævnbyrdig. Der er ingen sejrherre og ingen taber. De to kæmpende har været hornede, måske som de to ved den første tvekamp. De har været markerede falliske og været bevæbnede med sværd og/eller økser, og de har båret skjolde. Kampen ender uafgjort. For en tid lever nu frugtbarhedsguden og dødsguden samtidig, indtil man når det punkt i kredsbevægelsen, hvor dramaet begynder igen. Hele dramaet på kultpladsen slutter med frugtbarhedsgudens og hans kvindelige modstykkes genforening i det hellige bryllup, som formodentlig har ført til udstrakt promiskuitet hos deltagerne (p.104). Ud over nøgenheden har hestehalefrisuren været karakteristisk for den, der agerede frugtbarhedsgudinde.

Sceneriets plads har været ved bredden af en sø, en mose, et vandløb eller ved stranden. Det har været »dødens strand«. Nogle steder, måske mest i skærgårdsområder, er kultscenen et skib, der ligger lidt fra land.

I en periode har man nogle steder markeret de to tvekampe ved at deltagerne i tvekampen har blæst i lurer for derved at efterligne de brølende tyres kamp.

Efter kultritualernes afslutning er de hellige rekvisitter blevet henlagt på en særlig plads ved kultstedet for at blive brugt igen ved næste fest. Ingen har rørt dem her på grund af deres hellighed. En skønne dag er livet i bygden af en eller anden grund hørt op. Da ingen andre

7. Her er så måske forklaringen på, at kun den ene side af Trundholmbilledet er guldbelagt, nemlig den side, der vender mod beskueren, hvis denne ser mod syd og billedet »køres« fra øst mod vest, hvad der må være naturligst.
8. H. H. Lamb: Our Changing Climate, Past and Present, *Weather* no. 14, 1959, p. 304.
9. Drought and Decline of Mycenae, *Antiquity*, XLVIII, Cambridge 1974, p. 46 f.
10. Tekst 6 vi L. 45-46 og p. 100 og p. 102.

har turdet røre de hellige genstande, forsvinder de i overgroning og ligger tilsidst under vand og i jorden, hvor vi finder dem.[11]

Vi kan ingen steder finde grunden til at nogle af genstandene findes i sønderbrudt stand. Trundholm-billedet er et eksempel, men i dets tilfælde er det aldrig blevet bevist, at det er blevet fundet på det sted, hvor det er henlagt fra begyndelsen. Det kan kun blive til gætterier, hvis vi vil søge en forklaring på de sønderbrudte kultrekvisitter. Offertanken styrkes ikke af nogen tekst.

Nu er der skildret et kultdrama, der i tankeindhold og forløb ligger tæt op af den afsmitning af den kana'anæisk-lignende kultmyte, som er konstateret på nogle af de ikke-arktiske, sydskandinaviske helleristninger.

På vejen over hellerne er det påvist, at det kunne lade sig gøre at tolke nogle billeder ved hjælp af nogle samtidige myter, fra en samtidig enhedskultur med agerbrug og kvægavl. Det er påvist, at det kunne lade sig gøre efter en nøjagtig formel tolkning, der tog hensyn til alle enkeltheder, således at der blev en konkret bund i den reelle tolkning, som placerer myteafsmitningerne i det omfang, de er blevet gengivet på det udvalgte helleristningsmateriale.

I afsnittet om begravelsesskikke er analyseret oplysninger om nogle danske begravelser fra den ældre bronzealder for, om der skulle være fund, der berettiger os til at sige, at enhedskulturens religiøse opfattelse af sammenhængen mellem livet og døden også skinner igennem ved det, som begravelserne nu så længe efter kan røbe for os.

Det viste sig, at der er flere elementer i disse fund end man skulle tro, som peger på denne selvfølgelige overensstemmelse mellem begravelsesskik og religion.

Der er først og fremmest det overraskende fund af brændte benrester af et andet menneske i kister med ikke-brændte lig. Dernæst hefter vi os ved rester af mad og drikke, ikke til et langt liv i graven, men til et enkelt måltid. Og for det tredie ser vi den døde næsten parat til at genoptage sin færden på jorden, iført sit tøj og med de genstande, som hører til påklædningen, på sig eller med sig.

Forestiller vi os, at vi er med ved en begravelse i den ældre bronzealder, vil vi se, at mange ting begynder at ske. Betydningen af alt, hvad der foregår, vil vi formodentlig aldrig erfare, men nogle af de tanker, som man har gjort sig om døden og begravelsen kan vi netop få ved at sammenholde, hvad vi nu ved om det religiøse liv med dets indhold af tro bl.a. på frugtbarhedsgudens genopstandelse.

Vi ser i en lang række tilfælde, at den døde bliver begravet som den døde frugtbarhedsgud.

Inden den døde bliver lagt i sin kiste, bliver et andet menneske, et barn eller en voksen, dræbt og brændt som repræsentant for den dødsgud, der har taget den døde bort fra de levendes verden, og som må dø for at livet kan genopstå. Rester fra denne brænding bliver omhyggeligt lagt i kisten, der er foret med frugtbarhedsgudens tyreskind.

Det måltid, som dødsguden inviterede frugtbarhedsguden til, bliver omhyggeligt sat ned til den døde.

Medens dette foregår, pløjer en plovmand med sine okser en stor cirkel, inden for hvilken gravhøjen skal højnes og randstenene stilles op. Han pløjer i cirkel. Tre eller flere furer pløjer han efter stedets skik. Han markerer samtidig, at han udsår noget af den dræbte dødsgud, symboliseret ved det dræbte og brændte menneske, der måtte ofre livet ved begravelsen.

Dødsklage har der været; gråden fra frugtbarhedsgudens død om foråret har lydt ud over bakkerne, medens den døde er blevet sat i sin kiste oppe på landskabets høje punkt for at blive begravet på den lokale »bjergtop«, hvor frugtbarhedsguden også blev begravet.

Derefter højnes højen eller rösen stables og danner en ny top på bakken. Her ligger den døde da – ikke for at imponere nogen, men for at vente på opstandelsen.

Rige og fattige får i princippet den samme begravelse. Udstyret kan være lidt forskelligt, anstrengelserne med gravhøjen måske lidt mere beskedne, men alle venter de den samme opstandelse på samme måde, som de har levet det samme liv, elsket de samme ting, hadet de samme foreteelser, delt den samme angst for

11. E.g. Jørgen Jensen, 1978, p. 17.

kaos, tørke, død og undergang, håbet de samme håb om god høst af mark og kvæg og stort afkom.

Mindesmærker fra disse begivenheder kender vi ikke, tavse er gravene. Ingen inskriptioner kendes endnu fra disse egne, der kan fortælle os, hvem de døde var, ej heller hvem der var høvdinge eller præster, to værdigheder, der formodentlig har været forenede i samme person, eller hvem der var frugtbarhedsgudens kvindelige modstykke. Vi ved intet om dette.

Nogle af helleristningerne kan sammen med nogle tekster og ved sammenligning med nogle af de arkæologiske fund fortælle os noget om det liv og de tanker, der blev levet og tænkt, men hvorfor disse billeder blev gjort, ved vi endnu ikke.

Hvor billedernes indhold ser ud til at have med jagt at gøre, kan fantasien spille frit og usystematisk og fortælle om jagtmagi, men kommer vi til billeder, hvor vi næsten har bevis for, at der fortælles nogle myter, som vi kender, da har vi ingen kilde til at svare på spørgsmålet om, hvorfor der blev hugget billeder ind på den glatte klippe eller på den plane sten.

Den eneste grund, man kunne tænke sig, har været denne, at billederne har skullet støtte hukommelsen og hjælpe ved indlæringen af mytestoffet til den unge generation. Man kunne udmærket tænke sig undervisningsbilleder tegnet på strandbreddens sand eller på et glattet muldstykke. Når bronzealderens billeder er bevaret for os, er det, fordi de er på sten og metal – og af metal.

Om helleristningsfladerne skulle være særlige helligsteder, ved jeg ikke, dertil kender vi tidens tankegang for lidt, hvis vi ikke må sige, at når fortællingen er hellig, må fortællingens billeder også være det. Længere ad den vej tør jeg ikke gå.

Ved det enkelte menneskes fødsel har man glædet sig over, at den frugtbarhed, der for alle væseners vedkommende blev skabt ved forårsritualerne, også i den enkelte hytte fik følger til slægtens fortsættelse, som det sås i stalden og på marken.

Livet igennem var man uden at ræsonnere derover afhængig af og selv en del af hele den mekanisme, der holdt naturens cirkelbevægelse igang. Selv var man på vej rundt i cirkelen. Den levende på sin side og den døde på sin.

Den mad og drikke, man spiste og drak, var et resultat af, at naturen fungerede i takt med naturens guder. Ja, man erkendte ingen forskel mellem naturen og dens guder. Tingene blev ikke adskilt af intellektet, som vi gør det i vore kulturer.

Børnene og de unge er voksede op med alt dette som en integreret del af deres liv, blevet undervist deri ved at leve med, høre fortællingerne, overvære riterne, respektere og deltage i alle former for skikke, som var foreningen af dagliglivets rationelle og irrationelle gøremål, som ikke kunne tænkes adskilte.

Og når døden kom, i de fleste tilfælde i en ung alder, vidste man, at man indgik i alle tings cirkelbevægelse, og at man ville blive behandlet som frugtbarhedsguden, hvis død og begravelse og genopstandelse, man var fortrolig med.

Slutning

Dette var en skitse af noget af livet, som det har formet sig i den ældre bronzealder imellem fødsel og død.

Skitsen er gjort på grundlag af både tavse og talende kilder.

Princippet har været dette, ikke at føje til skitsen andet end det, der kunne siges på grundlag af vore fund og samtidige skriftlige kilder, ikke at tilgætte noget, som har med vore tankegange i en sækulariseret verden at gøre, men beskrive, hvad beskrives kan på grundlag af de tankegange, som uden tvivl kan udledes af de tavse og talende fund – ikke hver for sig, men i deres indbyrdes møde.

Der vil ikke blive tilføjet nogen kulturspredningsteori på basis af det fremlagte materiale ud over den grundtanke, som er hele dette arbejdes, at området inden for hvilket vi finder både mellemøstlige myter, danske bronzealdersager og bohuslänske helleristninger, er så lille, at den religiøse tankegang hos områdets bønder har været så ens, at man stort set har knyttet den religiøse tankegang til de samme myter.

Hvordan det går til, at kultur spredes, er ikke dette arbejdes opgave at påvise.

Appendiks I: Ugaritiske tekster

De oversatte tekstafsnit er oversat efter forfatterens egen transcription af de ugaritiske kileskrifttekster, således som de foreligger udgivet i Corpus des Tablettes en Cunéiformes Alphabétiques par Andrée Herdner i serien »Mission de Ras Shamra« Tome X, udgivet af Institut Francais d'Archéologie de Berouth, Bibliotèque Archéologique et Historique, Tome LXXIX, Paris 1963. Til kontrol af min læsning af kileskriften har jeg anvendt Andrée Herdners transcription i nævnte værk, endvidere J. C. L. Gibsons transcription i hans nye udgave af G. R. Drivers Canaanite Myths and Legends, Edinburgh 1977, idet der også er slået tilbage i den genoptrykte Driver-udgave fra 1971. Både Gibsons og Drivers glossarier har jeg anvendt sammen med Joseph Aistleitner: Wörterbuch der Ugaritischen Sprache, herausgegeben von Otto Eissfeldt i »Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse, Band 106, Heft 3«, Berlin 1963 og sammes »Untersuchungen zur Grammatik des Ugaritischen« fra det samme udgiverselskab, Band 100, Heft 6, Berlin 1954. Endvidere er anvendt E. Hammershaimb: »Das Verbum im Dialekt von Ras Shamra«, København 1941. Desuden er der søgt hjælp hos Flemming Friis Hvidberg: »Weeping and Laughter in the Old Testament«. Posthumous Edition in English, København 1962 ved F. Løkkegaard og i Cyrus H. Gordons seneste oversættelse i »Ugarit and Minoan Crete«, New York 1966. Dertil kommer konsultationer fra Kurt Bergerhof m.fl. »Ugarit-Forschungen« og H.L. Ginsberg: Ugarit Myths, Epics and Legends i Ancient Near Eastern Texts, Princeton 1955.

Tekstoversættelsen fremtræder uden transcription af kileskriften. Interesserede må henvises til en af de nævnte udgaver. Det forhindrer dog ikke, at man i noteapparatet vil finde transcriberede ord fra sproget. Disse og andre noter er anført til dokumentation af den tekst, som jeg forelægger. Oversættelsen kan læses uden noterne. De forkortelser, der er anvendt i noterne er forklaret i en særlig liste efter oversættelserne.

Teksten er sat op med Gibsons tekstgengivelse og oversættelse som forbillede, således at digtningens egen form træder frem på bekostning af kileskriftavlernes linieinddeling, som dog er anført af hensyn til genopslag.

I noteapparatet er anført bemærkninger, hvor min oversættelse og mit glosevalg enten er et valg af muligheder eller mine egne interpolationer, conjekturer eller glosefund – eller andre for læseren nødvendige dokumentationer af teksten.

Men når alt dette er sagt, må jeg samtidig bede læseren om ikke at opfatte denne oversættelse som en endelig videnskabelig oversættelse af de meddelte tekster, men som en dokumentation af min egen opfattelse af, hvad jeg læser i disse to hovedmyter.

Læseren vil hurtigt se, at der er diskutable steder i teksterne, og at de frembyder flere vanskeligheder, dels fordi tavlerne ofte er i en ringe stand, men også fordi sproget »Ugaritisk« ikke er færdigstuderet trods 50 års forskning, men dog undersøgt så langt, at man trods mange forskellige opfattelser af enkeltsteder kan danne sig et indtryk af hovedindhold og hovedlinier i de her meddelte tekster.

Det blev først undersøgt, om der til dokumentation kunne anvendes en kendt oversættelse, men de nærmere studier viste, at næsten alle oversættelser er præget af, at Det gamle Testamente har ligget både på forskerens bord og i tankerne. Jeg blev derfor klar over, at det var nødvendigt, at jeg selv oversatte de vigtigste tekser i deres helhed og nødvendige citater fra de øvrige nævnte myter, idet dette netop ikke er et gammeltestamente-studie, men et studie af, hvad teksterne siger i sig selv, som udtryk for tankegangen hos et folk med en frugtbarhedsreligion.

Der skal heller ikke her drives anden tekstkritik og anden forskning end den, der fremgår af hele arbejdet fra først til sidst, men blande

sig i semitologernes diskussioner i øvrigt vil forfatteren afholde sig fra. Se hertil mine bemærkninger i »Religionshistoriske indledningsbetragtninger«.

Tekst 2 col. iii

(Colonnens begyndelse mangler)
1 [............] åb [.... ?
2 [.........] – . – – [.... ?
3 [...........] – – . – – [... ?
4 [da sandelig] satte han [sit ansigt]
mod [E]L ved [flodernes] kilder,
[midt i havenes udspring.]
5 [Han begav sig til E]Ls bjerg,
trængte sig frem til kongens [bo]lig,
årenes fader.
[Til ELs fødder (6) nejede han sig] og faldt.
[Han] bukkede sig og ære[de ham]
[..] – – [......] (7) [...]
KATHIR og KHASIS mættede sig.
B[yg] et palads til YM. [·]
[Genop]ret et slot for [do]mmeren NAHAR.
8 [..] dit bryst [...] – – – [..] – – .
Byg et palads til fyrsten YAM.
9 [Genop]ret et slot [for dommeren] NAHAR,
et hus som [.... ?
10 [Skynd jer at bygge] paladser,
[sky]nd jer at genoprette slotte.
[........] et hus.
11 [– – din (dig)]. Død (MOT) er [i] [– – – –]
i hus [b].
Tjener for markernes tale (?)
12 [...] i havet YAM [– – – – – – –]
derpå (?) ATHTAR, som har
kongeværdigheden.
13 [...] fakkel og [...] n.
il[d...] hans i[ld] [.....] ild
14 [...] [– – – – – – –]
[..din (dig)]. Stige ned – [...] – søn
15 gudernes lys SHAPASH [...] ham,
opløftede røsten og [råbte]
Hør! nu her!
16 Tyren EL, din fader
[holder] med fyrst YAM
[foran dommeren NAHAR]
17 [– – –] – høre dig skal tyren EL, din fader.
Sandelig han vil rive støtten fra din
[tron]s[tol].
Sandelig han vil (18) omstyrte din
kongetrone.
Sandelig jeg vil bryde dit riges septer.
Og [ATHTAR] indehaveren af herskersædet sagde:
19 [...] – Imod mig tyren EL, min fader.
Jeg har ikke hus ligesom guderne
eller hof, som sønnerne af de (20)
Hellige har.
Jeg går selv ned i min grav.
KATHIRs (folk) vasker mig.
De sidder i [fyrsten] (21) YAMs h[us],
i dommeren NAHA[Rs] palads,
Tyren EL, hans fader holder med
dommeren, [fyr]sten YA[M],
22 [med domm]eren NAHAR.
Er jeg konge [eller] er jeg ikke konge? [·]
[Og guderens lys SHAPASH svarede][a]
Du har ingen hustru som guderne,
23 [eller kvinde, som de Hellige.][b]
Og fy[rst] YAM [...]
og [...] dommeren NAHAR.
24 [............] han sender mig
og ATHTAR svarede:
[.... ?
(Colonnens slutning mangler).

Noter:

Interpolationer i col. iii ligger nær op ad Dr. og Gib. Undtagelser er angivet.

5. zl: bjerg (Gib.). ybů: heb. nbů: trænge sig frem (Autor). åb.šnm: pl. af šn ≠ heb. šāmā(h): år.
6. yšthw[y]: ʾItf af šḥw ≠ heb. šḥh: bukke sig (Autor).
7. šb^{c}: mætte sig, her sing. overfor »K. og KH.«
8. interp. og conj.: ẻ]rtk: (Autor).
13. ḥrḥt: fakkel (Gib.)
15. ham: ATHTAR (Autor).
16. »[holder] med« af »lytẻr«: egl. sætte pris på (Ai.), her »ytẻr.1.pn«, hvor 1.pn (til ansigtet af) angiver i hvilken retning ens sympati går. [foran ....] (Gib.).
20. »Jeg går selv ned«: o. Gib.
20. Hv. – H. II p. 70 qdš =≠= a<u>t</u>rt, her oversat »de hellige« =≠= guderne (19) se også Tekst 2 col i L. 31.
21. »holder med« jfr. note til L. 16.

22[a] og 23[b] interpol (Gib.).

Tekst 1 col. iv

(Begyndelsen af colonnen mangler et ukendt antal linier)

1 [...] – – [... ? ....
2 stemmerne råbte højt til [de nærmeste, ...]
3 til de fjerne, til [......................................]
4 De råbte: EL sidder i [sin ....]
5 med skam for ᶜLLMN ....]
6 Guderne, huset for vor herre ....]
7 Svag går han, skynder sig i jor[den ....]
8 i ødelæggelsens grund ....]
9 Han gav dem syrnet mælk at drikke, han gav [dem en kop i deres hånd ....]
10 Et bæger i deres hånd ....]
11 Som [– – –] som [– –] samlede han ....]
12 [– – –] EL hans søn, tyren ....]
13 og den venlige gud LUT[P]AN sagde ......]
14 Dit navn, min søn, er YAW oh ELAT ....]
15 Og han udtaler navnet YAM ....]
16 Svarede: til vort underhold ....]
17 Du Herre udtaler det ....]
18 Jeg, LUTPAN EL selv ....]
19 På mine hænder, jeg har proklameret ......]
20 Det navn er ELs elskede ....]
21 Hus af sølv som ....]
22 ved sejrherren BA'ALs hånd ....]
23 Således foragter han mig ....]
24 Fordriv ham fra tronen ....]
25 Hans herskertrone ....]
26 Hvis da ....]
27 Han vil slagte dig, som ....]
28 EL bringer slagtoffer ....]
29 Proklamer i ....]
30 Han kogte okser ....]
31 Tyren og ....]
32 Lam ....]

(Slutningen af colonnen mangler et ukendt antal linier).

Noter:

Tekst 1 col. iv er placeret her efter Gibson, se herom på hans p. 3. Højre side af colonnen mangler. De anvendte interpol. er Gibsons.

5. ᶜLLMN: måske et navn (Autor).

28. Eller »spiser gæstemåltid«, begge (Ai.)

1-32. Hovedtanken i colonnen synes at være den, at YAM også kaldet YAW skal indtage den højeste værdighed nærmest EL: se resumé p.18.

Tekst 2 col. i

(Begyndelsen af colonnen mangler et ukendt antal linier.)

1 [....]
2 [....]
3 Du er stolt over ....]
4 Sejrherren BA'AL ....]
5 Dit herredømme til ....]
6 Mod dit hoved AYYAMUR ...]
7 Dommer NAHAR!
Måtte HORON bryde oh YAM
Måtte HORON bryde (8) dit hoved
Måtte ATHTART [BA'ALs navnebroder
bryde din pandebrask ....]
[....] (9) [..] – . Stav
Han skal styrte i afg[runden ....]
10 [..] den himmelske bolig, der er i behold.
– [....]
11 Sendebudene sender YAM
12 Jubler gør de glade, flygter (gør de) ....]
13 [– –] lad deres næser bliver brækket.
Gå, gør tjenerne, [de blev ikke stående]
[Sandelig] du begiver (14) dig
imod den forsamlede skare,
til [bjerget LEL]
[til ELs fødder], (15) sandelig, falder du,
sandelig, du bøjer dig ned
for den forsamlede [skare.]
[Når du står der, da tal, tal!]
16 Gentag din viden
og beret for tyren, din [fader EL]
[gentag for den forsamlede] (17) skare
YAMs beslutning, din herre,
din foresatte do[mmeren NAHAR:]
18 Opgiv, I guder, ham som I holder på,
ham I beskytter, oh livsvæsener,
Opgiv BA'AL [og hans lakajer],
19 DAGONs søn, for at jeg kan få hans økse.
Tjenerne gik, de blev ikke.
[Sandelig satte de deres ansigter] (20) imod
til bjerget LEL,
imod den forsamlede skare.
Da satte guderne sig for [at spise.]
21 De Helliges sønner (sad) til måltid.
BA'AL stod hos EL.
Da (22) guderne så dem,
modtog de YAMs tjenere,
sendebudene fra dommeren NAHAR.
23 Da sænkede de deres hoveder

ned på deres knæ,
ned mod deres (24) fyrstelige stolesæder.
BA'AL råbte til dem:
Hvorfor, I guder, har I sænket hovedet
25 til jeres knæ
og til jeres fyrstelige stolesæder.
En (26) af jer guder må svare
på fornærmelsen fra YAMs tjenere,
fra sendebudene fra dommeren NAHAR.
27 Løft I guder, jeres hoveder
fra jeres knæ,
fra jeres fyrstelige (28) stolesæder
og jeg selv svarer YAMs tjenere,
sendebudene fra dommeren NAHAR.
29 Guderne løftede deres hoveder
fra deres knæ,
fra deres fyrstelige stolesæder.
30 Derefter kom YAMs tjenere,
sendebudene fra dommeren NAHAR.
Foran ELs fødder (31) faldet de ned,
og de bøjede sig for den forsamlede skare.
Sig frem, sig frem jert budskab,
32 [kom] frem med jeres viden!
Som ild, som en dobbelt flamme
kom de tilsyne
Som sværd blinkede (33) deres [tu]nger.
De fremsagde for tyren, hans fader EL
ærindet fra YAM, deres herre,
34 deres foresatte, dommeren NAHAR:
Opgiv, I guder, ham, som I holder på,
ham I beskytter, (35) I livsvæsener.
Opgiv BA'AL og DAGONs søns lakajer,
DAGONs søn, for at jeg kan få hans økse.
36 [Og sagde] (nu) tyren, hans fader EL:
Din tjener er BA'AL, oh YAM.
Din tjener er BA'AL, (37) oh [NAHAR]
DAGONs søn er jeres fange.
Selv han må bringe jer tribut som guderne.
38 Selv han skal bringe de Helliges sønner
gaver.
Da mandede fyrsten BA'AL sig op,
39 [og han tog] i sin hånd en kølle,
i den højre hånd en huggert.
Tjenerne st[rakte han hånden imod.]
40 Hans højre hånd [greb ANA]T.
Hans venstre hånd greb ATHTIRAT.
Hvordan er det du slår (41) YAMs tjenere,
sendebudene fra dommeren NAHAR?
Et sendebud [– – – – · – – –] [.....]
42 [– – – – – – –] et sendebud,
mellem skuldrene hans herres (budskab).
Og han [– – – –] (43) [.....]
Fyrsten BA'AL mandede sig op:
Markerne [– –] [........]
44 [.....] [– –] YAMs sendebud,
sendebudene fra dommeren NAHAR
[– – – –] (45) [– – – – – –]
Jeg taler til YAM, jeres herre,
til [jeres foresatte dommeren] (46) NAHAR:
Hør ordet fra HADAD, gengælderen,
47 [– – – –] [...]
Nej jer [........]
48 [............]

Noter:

6. AYYAMUR: »AY skal vige« (Autor).
7-8. Se Krt II vi L. 56, Driver p. 46-47.
7. ATHTART: Hv.-H. I p. 107 læser ᶜAṯtarté, altså et hunkøn, se Autor p. 18.
8. Qdqd: hoved, her pandebrask af h.t. parallelismen (Autor).
9. Interpol.: Autor.
10. åttm: hustruer eller 2 ord: åt: der er, og tm: i behold.
13-18. Interpol.: (Gib.)
13. »Bjerget LEL« eller »LELs bjerg«, LEL måske en stormgud (Ai.).
18. Interpol. + o. (Gib.).
37. yš[l]: yšl: strække hånden ud. Interpol (Autor) øvrige interpol. se Gib.
42. Budskaber blev båret i en snor om halsen (Gib. p. 42 note 6.).

Tekst 2 col. iv

(Begyndelsen af colonnen mangler)
1 [............]
min hånd er brudt, jeg er døende.
2 [...]—[...] Sandelig, jeg vil lade dem gå ud.
Da talte han (hun)
3 [...] og i havet, ved ødelæggelsens
kildespring,
i havet bemægtiger jeg mig døden,
4 dommeren NAHARs (ædende) orme.
Der kysses knivene.
Jeg kysser (5) [YAM] med dem.
Til jorden falder vor magt,
til jorden vore knogler.
6 Fra hendes mund kom ord frem,
fra hendes læbe hendes ønsker får stemme.
Han gemte sig (7) under fyrst YAMs
tronsæde.

Og KATHIR og KHASIS sagde:
8 Sandelig jeg har talt til dig fyrst BA'AL.
Jeg gentager for Sky-køreren:
Denne er din fjende (9), oh BA'AL.
Denne er din fjende, som du sønderhugger.
Denne er din modstander,
som du tilintetgør.
10 Du skal bevare dit kongedømme
i uoverskuelig tid.
Dit herredømme varer i evighed.
11 KATHIR har pudset de to køller
og nævner deres navne:
Dit navn (12) er YAGRUSH
YAGRUSH fordriver YAM,
fordriver YAM fra tronen,
13 [NA]HAR fra sit herredømmes stol.
Den skal slynges fra BA'ALs hånd,
som en ørn (14) fra hans finger.
Ram skulderen på fyrst YAM,
nakken på (15) [dom]meren NAHAR.
Køllen hvirvlede fra BA'ALs hånd,
som en ørn (16) fra hans finger.
Den ramte skulderen på fyrst YAM,
nakken på dommeren (17) NAHAR.
Stærk var YAM, ikke var han svag,
ej krusedes hans overflade,
ej rystedes hans (18) fundament.
KATHIR har pudset de to køller,
og nævner deres navne:
19 Dit navn er AYYAMUR.
AYYAMUR får YAM til at vige,
YAM til at vige fra (20) tronen,
NAHAR fra sit herredømmes stol.
Den skal slynges (21) fra BA'ALs hånd,
som en ørn fra hans finger.
Ram hovedet på (22) fyrst YAM,
mellem øjnene på dommeren NAHAR.
Synke ned skal YAM (23)
og falde til jorden.
Og køllen hvirvlede fra BA'ALs hånd,
24 som en ørn fra hans finger.
Den ramte hovedet på fyrst (25) [YAM],
mellem øjnene på dommeren NAHAR.
YAM sank ned og faldt (26) til jorden.
Hans overflade krusedes,
og hans fundament vaklede.
27 Og BA'AL sled i YAM og han kastede ham.
Han gjorde ende på dommeren NAHAR.
28 Med navns nævnelse skældte ATHTAR:
Skam dig sejrherre BA'AL !
29 Skam dig oh Sky-kører !
Som vor fange er fyr[st YAM.]
30 Vor fange er dommeren NAHAR.
Og han kom ud [– ....]
31 Sejrherren BA'AL skammede sig ....]
32 YAM er forhåbentlig død,
og BA'AL skal være kon[ge ....]
33 [– –] er sandelig sikret og ....]
34 Han sagde: YAM er forhåbentlig død
[og BA'AL skal være konge.]
(35-40 er kun løsrevne ord, der ikke samlet giver mening.)
(Colonnens længde ubekendt.)

Noter:

1. ANAT er den talende. Måske er meningen den, at ANAT forbereder et slag mod YAM. mtt: egl. 2. pers. sing. durativum, måske fejl for mtn: 1. pers. sing. dura. (Autor).
2. O. (Ha.) Saf^{c}el af yṣ^{c}.
3. Ødelæggelsens kildespring: u̇ḫl.åbd. st. c. o. (Autor).
5. [YAM]: interpol. (Autor).
6. »Han«: BA'AL.
8. »Jeg«: K. og KH. taler i singularis, se Tekst 2 col. iii L. 7 note.
10. O. Ai. YAGRUSH: Den der fordriver YA[W el. M].
13. trtqṣ: ʾItpael af rqṣ: hvirvle (Autor).
19. AYYAMUR: »Ay skal vige«, her AY = YAM.
28. bŧ: her oversat: »skam dig«, inpt. af bŧ: skamme sig (Dr. Gib. Go.), medens Ai. har »tilintetgøre«.
31. ybŧ: temp. nar. af bŧ, se 28.
32. lmt: 1- optativpartikel (Ai.), lmt: »er forhåbentlig død« (Autor); b^{c}lm: »og BA'AL« idet -m: og (Ai.).
33. [– –]: ḥm: måske »hede« (Ai.), ivrighed (Dr.).

28-34. YAM undgår måske sin skæbne som MOT, der skånes i Tekst 6 col. vi L. 24 ff.

Tekst 5 col. i

1 Da du nedhuggede LOTAN,
den fordærvede slange,
2 gjorde du en ende på den snoede slange,
3 magthaveren med de syv hoveder.
4 Du vil blive truffet og synke hen. O Himmel,
Bugen (5) vil jeg selv gennembore på dig.
Jeg vil spise de frisk blomstrende bidder
(6) på to alens længde.
Sandelig, du stiger ned (7) i halsen på ELs søn MOT,
i svælget (8) på ELs elskede yngling.
9 De drog afsted, de to guder, ej vendte de

sig, da (10) de begav sig
til BA'AL (11) i SAPONs højder.
Og de gav svar (12) GUPN og UGAR:
Ordren fra ELs søn MOT,
Ønsket fra ELs elskede (14) yngling:
Hans ansigt er som en løvindes (15),
der begærer lammet i sin strube,
som havdyrets begær (16) i havet
som vandingsdamme begæres af (17)
vildokserne,
kilden, som hinden angler efter,
18 som græs, græs begæres (19) af æslet i dets
gane [· h · t] af begge mine hænder (20)
spiser jeg dette,
se syv (21) stykker er i skålen
se bægeret er blandet af NAHAR, kruset.
22 Jeg indbyder BA'AL med mine (23) brødre.
Jeg inviterer HADAD med mine bordfæller
24 og til at spise med mine brødre
25 og til at drikke med mine bordfæller.
26 Hvis du undlader det, BA'AL,
gennemborer jeg dig.
27 [... ma ..] k, fordi du slog
28 [LOTAN, den fordærvede slan]ge
[........] du gjorde ende på
29 [........] magthaver
30 [.........] du vil blive truffet
31 [hele linien mangler undtagen] dig (eller) du
(col. mangler mindst 7 linier)

Noter:

1. Begyndelsen af tavlen er i behold. MOT forelægger, hvad tjenerparret GUPN og UGAR skal sige til BA'AL. LOTAN: omskrivelse for YAM, kaosguden, som BA'AL har nedkæmpet.
4. Verberne: Fut. Dual. 2. pers. sing.; šmm: himmel; krs: bug.
7-8. bmkmrt: i svælget (Ai).
9. wl = og ikke (Ai) her: ej.
10. Begiver sig: egl. »vende ansigtet«.
14. læs »pnh«: hans ansigt.
22. ṣḥn: jeg indbyder (Ai). Jeg er ikke enig med Go. og Gib. om, at det er BA'AL, der indbyder MOT til måltid. Det må være MOT, der jo i L. 26 truer BA'AL med gennemboring, hvis han ikke efterkommer indbydelsen. Ṣḥn er 1. sing. af ṣḥ.
23. Læs: qrån: jeg inviterer, jfr. 22.
25. å [...]: læs åryy: bordfæller (conj. Dr. Gib. Go.).
27. [LOTAN osv.] indsat fra L. 1 (Dr. Gib. Go.).
28-31. Måske en gentagelse af L. 2-5. Gib. fortsætter p. 69 indtil L. 35 med en gentagelse af L. 2-8. Dr. ligeledes til L. 35. Go. til L. 31. Go.: (About 30 lines missing).

Tekst 5 col. ii

(ca. 12 linier mangler)
1 [hele linien mangler undtagen] m
2 [En læbe når jo]rden, en læbe når himlen,
3 [.... en tu]nge til stjernerne;
indtræde skal (4) BA'AL i hans indre,
i hans mund.
5 Da han har afbrændt oliventræet,
jordens afgrøde og frugten på (6) træerne
skal sejrherren BA'AL blive bange,
7 frygte skal skykøreren.
8 Gå, sig til ELs søn MOT;
9 gentag for ELs elskede yngling
10 sejrherren BA'ALs beslutning,
ordet fra sejrherren (11) blandt helte:
modtag mig venligt, o ELs søn MOT!
12 Din slave er jeg, og din for evigt.
13 De drog af sted og blev ikke stående,
guderne,
14 da de begav sig af sted
til ELs søn MOT,
15 til hans by HMRY (sumpen).
Der er hans (16) tronsæde,
tornekrattet, hans landbesiddelse
de hæver (17) deres stemmer og råber:
Beslutningen fra sejrherrens (18) søn
BA'AL,
ønsket hos heltenes sejrherre:
19 Modtag (mig) venligt, o ELs søn MOT,
din slave er jeg og (20) din for evigt.
Han glædede sig, ELs søn MOT
21 [...] hans stemme og råber:
Ja, han er til tjeneste.
22 [..........] han gør en rask bevægelse,
HADADs ulykke.
23 [..........] hånd, krig.
24 [.......... kni]v slagter
25 [...........] han glæder sig.
(et ukendt antal linier, måske ca. 20 mangler)

Noter:

Col. ii (ca. 12 linier af begyndelsen mangler).
2. conj. Gib. Her er tale om MOTs gab.
3. lšn: conj. Dr. = tunge.
15. HMRY: stednavn (Ai), men også sump (Dr. p. 137 og note 21). a place of graves (Løk.).
19. bht: imp. sing. m. af modtage venligt (Ai).
21. åṣḥ: conj. (Vi): yṣḥ: han råber, præs. 3 pers. sing., ylḥn: præs. 3 pers. sing. han er til tjeneste (Autor).

22. ytr: conj. t ej q (Autor), gøre flinke, kvikke bevægelser, her: raske. ů̓n hd: st. c. gen. HADADs ulykke, dvs. MOT.
23. mlḥmy: krig (Ai).
24. måk]llt: conj. (Dr.): kniv?
25. šmḥy, smlgn. šmḫ: at glæde sig. Ca. ved linie 27 er der ikke mere end 2-3 bogstaver tilbage af colonnen.

Tekst 5 col. iii

(ca. 10 linjer mangler)
2 [...s]tor bolig (sæde) [
3 stor bolig [
4 ? jord, lille dyr [
5 – – – –, du skal ødelægge [
6 Det skal være til sønnen [
7 – – til din søn [
8 Knuse som stjerne[rne
9 MOTs blod råber [
10 Elskede, hjemsøge [
11 Ikke sandt (?) jeg vil anbringe B[A'AL– – – – –
12 Jeg vil omstyrte dig [
13 – – – og går [
14 Og går, guderne [
15 De gode guder [
16 Afkommet er talrigt [
17 Afkommet er talrigt [
18 MOTs blod råber [
19 Hånd i midten [
20 Og går guderne [
21 Og ord til [
22 Talrigt småkv[æg
23 Talrigt småkvæg
24 Skyldoffer – – – [
25 MOTs blod råber [
26 Den elskede i mi[dten
27 – – – og går [
28 [...] – til dig [
29 [..] – – – [
(ca. 20 linjer mangler af slutningen)

Noter:

Col. iii, 2: der mangler højre halvdel af colonnen. Oversættelsen kan derfor kun blive sporadisk og kan derfor gå i forkerte retninger, fordi contexten er for spinkel.

8. k.kbk(b) [m] måske fejl for kkbkbm (Dr.): stjernerne.
9. dm.mt: st. c. gen. (Autor): MOTs blod; åṣḥ: se col. ii L. 21 note.
11. åšt: pfu 1. pers. s. af št: anbringe (Ai), men smlgn. også col. ii L. 21.
13. ṯmm: ej overs.
18. jfr. L. 9 og senere L. 25.

Tekst 5 col. iv.

(ca. 25 linier mangler)
1 Mund, tand [
2 Og forlange [
3 Et hundrede – – [
4 Søger du k[ilden (?)
5 Han opløftede stem[men og råbte.
6 Sandelig, da BA'[AL
7 Sandelig, HADAD, spi[ser gæstemåltid.
8 Hæver sig BA'[AL
9 med otte [
10 Han nærmede sig [
11 Han spiser brød [
12 Da spiser [og drikker guderne.
13 Da forberedte man,
[at de kunne die ved brystet.
14 Med en kniv, [der blinker,
skærer han af fedekvæget.
15 De drikker ka[r af vin
16 I bæger af gul[d blodet af vinstokken
17 Bæger af søl[v
18 Drikkekar [
19 Og de gentog handlingen [
20 De steg op, og de tilsmudsede sig [
21 ELs hus, en mængde [
22 Han steg op – – – [
23 Hvor mange sender han [
24 Han sender – – [
25 De skal tælle [
26 Foragte – [
(ca. 11 linjer af slutningen mangler)

Noter:

1. p: mund; šn: tand.
2, ṭlb: forlange (Ai.?) inf. ?.
3. måske »et hundrede guder«, rḥ: gud.
4. åpq: conj. (Autor): kilde.
5. conj. (Corp. Dr. Gib.).
7. dbḥ: conj. (Autor) spise gæstemåltid.
9. otte er her fem. (Ai.), men Dr. og Gib. oversætter L. 8-9 med henblik på col. v med conj. derefter: »L. 8 BA'AL rejser sig [med sine syv tjenere] (9) med [sine] otte [orner]«.
12-16. conj.: (Corp. Dr. Gib.) fra tekst 4 vi L. 55-59.
19. ṯtn: tn: urinere (Ai.); (Ham.): af tny = at gentage, her ʾIfta^{c}el: »de gentog handlingen«. (Autor).
21. lė[mm: mængde pl. (Ai. Dr.).
22. ḥbs: skød (Ai.), leder: (Dr.).
25. t^{c}ddn: af ^{c}dd: tælle (Autor).

Tekst 5 col. v

(ca. 25 linier af begyndelsen mangler)
1 [............] sejrherren
2 [BA'AL ......] næse lugter dig
3 [.........] – – – – – – – –
4 [......] – struben på en kalv
5 [....] jeg vil sætte dig i et hul (6)
tilhørende jordguderne
og kom (7), tag dine skyer, din vind,
din tordenkile (8) din regn,
med dig dine (9) syv tjenere
dine otte orner
10 (tag) med dig PIDRYA, dug-datteren,
11 (tag) med dig TALYIA, byge-datteren.
12 Da skal du sandelig vende dit ansigt mod
bjerget, fuldt af grave.
13 Hæv bjerget op på dine to hænder,
14 skov (op) på de (dine) to håndflader
og stig ned (15) i urenhedens hus (i) jorden.
Du skal tælles blandt dem,
(16) der stiger ned i jorden
og du skal kende intetheden, når du er død.
17 Det hørte sejrherren BA'AL.
18 Han elskede en kvie på dødens (grund)
en ko (19) på marken, dødens strand.
Han lå (20) med hende
syvoghalvfjerdsindstyve (gange)
21 Han besteg hende
otteogfirsindstyve (gange).
22 Og hun blev [gra]vid og fødte et drengebarn.
23 Se[jrherren BA']AL, klæd (ham)
24 i [hans (egen) kappe og E]L ? at bønfalde
25 y [.......] til hans bryst
(ca. 11 linier mangler.)

Noter:

2. ẻp.dprk (Corp.) næse lugter dig (overs. Autor.).
3. Uoversættelige ord.
7. mld: spand (heste o.l. (Ai), spand (beholder) (Dr.), tordenkile (Gib.)
9. hn̮zr: (vild)svin (Ai.), orne (Dr.).
10. ảr: lys (Ai. Hv.), dug (Dr. Gib.).
13. knkny: fuld af grave (Dr.).
14. ḫlb: skov (Al. Gib.).
15. ḫptt: urenhed (Ai.), underverden (Al.).
16. ẻll: dødsklage (Ai.) af syr. ʾalil: intethed (Dr. Gib.) af heb. ᶜêlil: værdiløshed.
18. dbr: græsgang (Ai.), død (Dr.).
19. šd: mark (Ai. Ba.), »dødens strand« se p.117f under »Minilandskab«; ᶜmnh = med hende.
21. Han besteg hende: (Dr. o.).
22. conj.: (De fleste), mṯ: smlgn. heb. forstavelse mtw: mandligt (Autor).
23. šlbšn: af lbš med n-energicum, at klæde, her imp. klæd! (Ham.) ʾpk: kappe (Al.).

Tekst 5 col. vi

I [Da vender de deres ansigter
II imod EL ved flodens udspring,
III Midt i kilderne til de to have]
1 [De begav sig til ELs bjerg]
2 [og] de begav sig [til boligen for kongen,
årenes] fader.
3 [de opløftede deres stemmer og rå]bte
vi to h[ar været (4) ved jorden]s ende.
For dig (5) fravær af høst (misvækst),
vi to er nået til (6) et dejligt sted,
dødens grund,
7 til et yndigt sted, marken, dødens strand.
8 Vi to er nået til det sted,
hvor BA'AL var faldet til jorden.
9 Død var sejrherren BA'AL,
10 gået til grunde er fyrsten, jordens herre.
11 Da steg LUTPAN EL, som er venlig,
12 (steg) ned fra sin trone,
satte sig på (13) fodskamlen
[og] fra fodskamlen satte han sig (14)
på jorden.
Han strøede sorgens (15) jord på hovedet,
støvet, som han væltede sig i,
(16) på sit hoved.
Som klædning hyllede han (17) sig
i sin sørgedragt.
Med en sten skrabede han (sin) hud.
18 De to ørelokker (tog han) med ragekniven.
19 Han skar sig i kinderne og på hagen.
20 Han furede (kradsede sig på) sin overarm.
Han pløjede (21) som en have (sin)
brystkasse,
som et dalstrøg furede han (sin) (22) ryg.
Han opløftede røsten og skreg:
23 BA'AL er død.
Oh ve for (24) DAGANs søns (24) folk!
Oh ve for dette folk!
Efter (25) BA'AL stiger jeg (ned) i jorden.
Da (26) rørte ANAT på sig
og strejfede omkring
(til hver eneste klippe,
(27) til det indre af jorden,
til hver eneste høj,

(28) til det indre af bjergene.
Hun kom til et yndigt sted,
til (29) dødens [grund],
et yndigt sted, marken, (30) dødens [strand].
Hun [kom] til det sted,
hvor BA'AL var faldet til (31) [jorden].
Som [klædning] hyllede hun sig
i sin sørge[dragt].
(slutning intakt.)

Noter:

I-III Interp. v. Gib. (Dr. Corp.) fra teksterne 3 E L. 13-16, 4 iv L. 20-24, 6 i L. 32-36, 39.
1-3. Interp. som I-III.
4. Interp. (Gib.).
5. ksm: heb. kasam: afskære, høste (Autor), mhyt: m: ikke, fra; hyt: heb. hæjwt af hjh: at være, således her: ikke-væren, fravær (høstfravær = misvækst) (Autor).
17. mẻzrt: sørgedragt (Ai.).
19. qn zr^c: overarm (Ai.).
21. åp.lb: »front nose of his heart«: brystkasse (Gib.).
29. jfr. col. v L. 18 note og col. vi L. 6. 29-31. conj.: (Dr. Gib. Go.).

Tekst 6 col. i

øverst
(Begyndelsen af colonnen er intakt)
1 Om BA'AL.
2 Med en sten skrabede hun sin hud,
[de to ør]elokker [med ragekniv].
3 Hun skar sig i kinderne og på hagen.
4 Hun furede (kradsede sig på) sin (5) overarm.
Hun pløjede som en have sin brystkasse.
6 BA'AL er død.
Oh ve for DAGANs søns folk!
7 Oh ve for dette folk!
Efter BA'AL stiger vi ned (8) i jorden.
Med hende nedstiger gudernes (9) lys SHAPASH.
Da hun var mæt af at græde,
10 drak hun som vin sine tårer.
Højt (11) råbte hun til gudernes lys SHAPASH:
12 Læs på mig, sejrherren BA'AL!
13 Gudernes lys SHAPASH adlød.
14 Hun løftede BA'AL op på
(15) ANATs skuldre.
Og da hun havde lagt ham til rette,
bar hun ham op på (16) SAPONs højder.
Hun græd over ham
(17) og hun begravede ham,
hun lagde ham i et hul, tilhørende
(18) jordguderne.
Hun slagtede halvfjerdsindstyve
(19) urokser,
som vederkvægelse for sejrherren
(20) BA'AL.
Hun slagtede halvfjerdsindstyve (stykker) kvæg
21 [som vederkvæ]gelse for sejrherren BA'AL.
22 [Hun sla]gtede halvfjerdsindstyve (stykker) småkvæg
23 [som vederkvægel]se for sejrherren BA'AL.
24 [Hun slagte]de halvfjerdsindstyve hjorte.
25 [som vederkvægelse] for sejrherren BA'AL.
26 [Hun slagtede halv]fjerdsindstyve stenbukke
27 [som vederkvægelse for sejr]herren BA'AL.
28 [Hun slagtede halvfjerdsindstyve] æsler
nederst
29 [som vederkvægel]se for sej[rherren BA']AL
30 [...] – – lin – [
31 [..h] hun hyllede ham i sine sørgeklæder,
broderen oh guder!
32 [Da vender] hun sandelig sit ansigt
imod (33) EL ved flodernes udspring,
midt i (34) kilderne de to have.
Hun begav sig til ELs (35) borg,
hun drog til boligen for kongen
(36) årenes fader.
For fødderne
(37) af EL nejede hun og faldt.
38 Hun kastede sig ned og ærede ham.
39 Hun opløftede sin stemme og skreg:
Glæd dig med
(40) ATHIRAT og hendes sønner,
gudinden og hendes skare
(41) af slægtninge,
se, død er sejrherren (42) BA'AL!
Se, gået til grunde er BA'AL
(43), jordens fyrste!
EL opløftede røsten og råbte til
(44) herskerinden,
havets ATHIRAT:
Hør (45) herskerinde, havets ATHIRAT!
Giv (46) en af dine sønner,
jeg vil gøre ham til konge.
47 Og svarede herskerinden,
havets ATHIRAT:

48 Ja, lad os gøre ham til konge,
som kender underdanighed.
49 Men LUTPAN EL, den venlige gud,
svarede:
50 (En, der er) svag til at betvinge
(51) BA'ALs slægt,
til at kaste med spyd med
(52) DAGONs søns slægt.
Som for at fuldstændiggøre,
hvad der er rigtigt,
53 svarede herskerinden, havets frue:
54 Ja, lad os (da) gøre ATHTAR til konge,
den frygtindgydende.
55 ATHTAR, den frygtindgydende
blev konge.
56 Derefter ATHTAR, den frygtindgydende,
57 gik op på bjerget SAPON
58 og satte sig på sejrherren
(59) BA'ALs trone.
Hans fod nåede ikke (60) fodskammelen.
Hovedet nåede ikke (61) (over-)kanten.
Da sagde ATHTAR, den frygtindgydende:
62 Jeg kan ikke være konge på bjerget SAPON.
63 Den frygtindgydende ATHTAR steg ned,
steg ned (64) fra BA'ALs trone
65 og blev konge på jorden,
gud for alle sine egne.
66 [....] man øsede med amforaer
67 [....] man øsede med krukker.
(colonnen slutter med L. 67).

Noter:

2-5. Jfr.: Tekst 5 vi L. 16-21.

4. Ret.: (Autor).

6-8. Jfr.: Tekst 5 vi L. 23-25, hvor EL taler i 3. pers. sing., medens ANAT her taler i 3. pers. pl. ANATs sørgeklage er delvis identisk med ELs og fører direkte til begravelsen.

19. Rûmm: heb. ראם, rêm: vildokse: bos primigenius: urokse. gmn: arab.: gamma (Ai.) hvile ud, kvikke op. Ai.: vederkvægelse; Autor: udhvilingsoffer: genoplivelsesoffer(?). Go. her »ofring«.

21-29. Interpol. (Dr. Gib.) Rækkefølge og overgang mellem øverste og nederste del af col. i, samt linietælling.

30. pšt: måske fejl for ptt: linned af heb.: pištim el. pištah: hør, lin (Autor).

31. conj.: ʾ]zrh: af ʾzr part. pas.: at hylle sig i sørgeklæder (Ai), »hun hyllede (h) ham«; ybm: heb. jabam: svoger, broder (Ges.).

32-34. conj.: (Gib.).

40. ělt: EL + fem. suf.: fem. form af EL: Gudinde: her: ATHIRAT, som er ELs kvindelig modstykke og hustru.

48. lḥn: underdanighed (Ai.).

50-51. EL mener formodentlig, at alle kongsemner vil være svage i forhold til BA'AL.

52. ktmsm: tm: er gjort fuldstændig (Dr.) + sm: hvad, der er rigtigt (Dr.): inf.(?) + Part.akt.(?) = st. c.(?); o. (Autor).

65. ěl.klh: Gud for alle sine (Autor): st. c., kl: helhed, alle; -h: gen. suf. 3. pers. mas.: »Gud for alle sine egne«, dvs. hvad ATHTAR i sin latterlige lidenhed kan overkomme. Det »frygtindgydende«, hvis glosen er korrekt oversat, er ironisk ment.

66-67. Et offer, hvis anledning ikke kendes.

Tekst 6 col. ii

(Ca. 30 linier mangler af begyndelsen af colonnen)
1 l [...........]
2 wl [..........]
3 kd. [...........]
4 kd.t [....] [En dag, flere dage] (5) gik
og [pigen ANAT] (6) søgte efter ham.
Som en k[os] hjerte higer (7) efter sin kalv,
som et moderfå[rs] hjerte (8) efter sit lam,
således higede ANATs hjerte
(9) efter BA'AL.
Hun greb MOT ved
(10) sømmen af hans klædning,
hun holdt fast
(11) i det nederste af kappen,
hun opløftede sin røst og [råbte]:
12 Du, MOT opgiv min broder!
13 Men gudernes søn MOT svarede:
Hvad (14) forlanger du af mig,
o jomfru ANAT?
15 Jeg strejfede omkring og jagede ved
enhver (16) klippe, indtil jordens indre,
(bag) hver høj (17), til markens midte.
Mit svælg begærede en (18) menneskesøn,
et liv blandt de levende (på) (19) jorden.
Et slagtefår var på et yndigt sted, dødens
(20) grund,
et dejligt sted, dødens strand.
21 Det var mig, der nærmede mig sejrherren
BA'AL.
22 Jeg har taget ham (som) et offerlam
i min mund.
23 Som et kid i mit gab er han forsvundet.
24 Gudernes lys SHAPASH skabte tørke.
25 Himlen glødede ved gudernes søn MOTs
hånd.
26 En dag, flere dage gik,
indtil dage (27) blev til måneder.

Pigen ANAT trådte hen til ham.
28 Som en kos hjerte higer efter sin kalv,
som et (29) moderfårs hjerte efter sit lam,
således længtes ANATs
(30) hjerte efter BA'AL.
Hun greb (31) gudernes søn MOT.
Med sværd (32) kløvede hun ham.
Med et sold sigtede hun (33) ham.
Med ilden brændte hun ham.
34 Med en håndkværn malede hun ham.
På marken (35) udsåede hun ham.
Hans kød, sandelig, spiste (36) fuglene.
Hans lemmer gjorde de ende på
(37), spurvene.
Kød til kød skreg.
(Colonnen intakt).

Noter:

4-8. Conj.: Dr. fra col. ii L. 26-30 ngṯh: trådte hen til (Ai.): søgte efter.
12. tn: imp. af ytn: give, skaffe (Ai.), opgive (Autor).
17. npš: svælg (Ai.); ḫsrt: at fylde en mangel ud: begærede (Autor).
18. npš: levende væsen (Ai.), liv (Autor).
24. ṣḥrtt: egl. udtørre (Ai.), her: skabte tørke (Autor).
25. lå: måske ≠ arab. La'la'a: gløde, se Ai.
34. rḥm: dual. af rḥ ≠ heb. rḥh: en mølle, dual, må betyde: 2 møller el. møllesten og dermed håndkværn.
37. šėr. lšėr ordret: kød til kød.

Tekst 6 col. iii

(30-40 linier mangler af begyndelsen af colonnen)
1 (for) forsvinden af død,
2 og se, levende er sejrherren BA'AL,
3 og se, jordens fyrste BA'AL er til.
4 Drømme gør LUTPAN EL, den venlige.
5 I syner ser skaberen af det skabte:
6 Himlen regne med fedme.
7 Bække flyde med mængder af honning.
8 Og jeg ved, at sejrherren BA'AL er i live,
9 at jordens fyrste er til.
10 Drømme gør LUTPAN EL den venlige.
11 I syner ser skaberen af det skabte:
12 Himlen regne med fedme.
13 Bække flyde med mængder af honning.
14 Drømme gør LUTPAN EL den venlige.
15 Sin fod på fodskamlen satte han,
16 og han opgav sin strenge mine og lo.
17 Han opløftede (sin) røst og råbte:
18 Jeg selv vil sætte mig og hvile mig.
19 Jeg vil hvile i mit bryst min sjæl:
20 Thi sejrherren BA'AL lever.
21 Thi BA'AL jordens fyrste er til.
22 Han opløftede sin røst til jomfruen
(23) ANAT:
Hør jomfru ANAT!
24 Sig til gudernes lys, SHAPASH:
(Colonnens slutning intakt).

Noter:

1. Conj.: (Gib.) st.c., meningen uklar.
6. Verbet i temp. nar.
7. Verbet i juss. 2. pers. sing. Parallelliseringen mellem 6 og 7 (Autor).

Tekst 6 col. iv

(Colonnens begyndelse intakt)
25 Markernes plovfurer krakkelerer,
oh SHAPASH.
26 Gudernes markers plovfurer krakkelerer.
Udgyde (27) skal BA'AL over markernes pløjede furer.
28 Hvor er sejrherren BA'AL?
29 Hvor er BA'AL, jordens fyrste?
30 Bort drog jomfruen ANAT.
31 Sandelig, hun vendte sit ansigt
32 mod gudernes lys, SHAPASH.
33 Hun opløftede sin røst og råbte:
34 Budskabet fra tyren EL, din fader,
35 ønsket fra LUTPAN, din herre:
36 Markernes plovfurer krakkelerer,
oh SHAPASH
37 Gudernes markers plovfurer krakkelerer.
Udgyde (38) skal BA'AL over markernes pløjede furer.
39 Hvor er sejrherren BA'AL?
40 Hvor er BA'AL, jordens fyrste?
41 Og gudernes lys SHAPASH svarede:
42 Jeg retter øjet mod din befaling.
43 Ingen krans skal ofres på din slægtning.
44 Jeg søger sejrherren BA'AL.
45 Og ANAT svarede:
46 Hvor som helst, oh SHAPASH,
47 Hvor som helst du går, lad EL beskytte dig,
48 beskytte dig SH[APASH ..... ?
49 Lad [– ...... ?]
50 dr [....... ?]
51 r [....... ?]

(ca. 35 linier mangler af slutningen).

Noter:

25(26,36,37). pl.: drysser, støver (Ai.), her: krakkelerer (i tørken) (Autor). ᶜnt: plovfurer (Dr.).

42. Mange o.-muligheder, se Hvidberg p. 37 note 2, her anvendt šdyn: rette imod (Ai.).

43. Hvis o., som er tvivlsom, er rigtig, betyder linien, at ANAT ikke skal sørge mere: lyt: krans (Dr.) 2 Hv – H I p. 77 »la lame de son epée« i stedet for »våben«.

Tekst 6 col. v

(Begyndelsen af colonnen intakt)
1 BA'AL greb ATHIRATs sønner.
2 De store knuste han med våben.
3 Han, (som) pulveriserede YAM,
knuste med kølle.
4 Han sårede MOTs hjerne og strakte
ham til jorden.
5 B[A'A]L [satte sig] på sit kongesæde.
6 [på hvilesæde], på sit herredømmes trone.
7 [En dag, flere dage gik.]
Dage (blev) til måneder,
månederne (8) (blev) til år.
Da i det syvende (9) år:
Og gudernes søn MOT [– –].
10 Til sejrherren BA'AL
opløftede han (11) sin røst og råbte:
På grund af dig lærte jeg (12) at kende:
ydmygelse.
På grund af dig lærte jeg (13) at kende:
kløvning med sværd.
På grund af dig (14) lærte jeg at kende:
brænding i ild.
15 På grund af dig [lærte] jeg at kende:
maling i håndkværn.
16 På grund af dig l[ærte jeg] at kende:
sigtning med kasteskovl.
17 På grund af dig lærte jeg at kende:
[neddykning] (18) i marken.
På grund af dig lærte jeg at kende:
(19) udsåning på havet.
Giv [en af] (20) dine brødre,
så at han kan blive spist.
Og han satte (21) sig foran [– – – – –].
Men (22) en af dine brødre, hvis du giver
23 dett[e] har jeg andel i [...] l (24) [.] tm
Jeg skal æde menneskesøn(ner ?).
25 Jeg skal æde befolkningen [på jorden].
26 Og han [-] l. åt [.....]
27 š [..........]
28 bl [..........]
(ca. 25 linier mangler af slutningen af colonnen).

Noter:

Colonnen er meget skrammet.

4. ṣḥr ≠ arab.: såre hjernen (Hv. p. 38 note 2) eller ṣḥr: fejl (?) for ṣḥrr: udtørre (trans.), således her: ṣḥr mt: Tørkens MOT (?) (Autor).

6-22. De fleste interpol.: (Gib.) med støtte i Corpus.

7. Extra interpol. af Gib.

17. Interp. (Corp.) gll: dykke ned. 19 ad 17 »neddykning i marken og udsåning i havet«: hvis den ødelagte tekst er rigtigt rekonstrueret, optræder MOT samtidig som en klovn, der bytter om på begreberne.

20. ȇspa: af spå, her ˀIft-form, pfu. 3. pers. sing. m. med refleksiv betyd. (Autor).

21. Ulæseligt.

Slutningen af col. v og begyndelsen af col. vi er meget defekt.

Tekst 6 col. vi

øverst
1 [...... Jeg] vil fordrive ham.
2 [...... Jeg] vil bortjage ham.
3 [........] rů
4 [........] h
5 [– – gudernes søn] MOT
6 [.......] velsigne folkene (?)
7 [....] gudernes søn MOT.
8 Lad ham spise hans syv tjenere!
9 Gudernes søn MOT svarede:
10 Se, mine brødre gav BA'AL mig (11) at spise,
min moders sønner at udrydde.
12 Han begiver sig til BA'AL på bjerget
(13) SAPON.
Han opløftede sin røst og råbte:
14 Mine brødre har du givet mig, BA'AL,
(15) at spise,
min moders sønner at øde(16)lægge.
De øjede til hinanden som glødende
kulstykker.
17 MOT var stærk, BA'AL var stærk.
de stangedes som (18) urokser.
MOT var stærk, BA'AL (19) var stærk.
De bed hinanden som slanger.
20 MOT var stærk, BA'AL var stærk.
De sparkede hinanden som (21) stridsheste.
MOT faldt, (22) BA'AL faldt oven på ham.

SHAPASH (23) råbte til MOT:
Hør (på mig) (24) gudernes søn MOT:
Hvorledes lader du dig slå
(25) af sejrherren BA'AL?
26 Hvorledes mon tyren hører dig,
(27) EL, din fader?
Sandelig! Han river ud støtterne
(28) til dit tronsæde.
Sandelig! Han omstyrter dit
kongedømmes trone.
29 Sandelig! Han bryder dit herskerspir.
30 Gudernes søn MOT blev bange.
Frygtede gjorde (31) ELs elskede helt.
MOT vågnede op (32) ved hendes stemme.
Han [opløftede sin røst og skreg:]
33 Lad BA'AL blive siddende på sit
(34) tronsæde,
på den tronstol, som hører hans
(35) herskermagt til.
36 [......] d [......]
37 [......] . hn [.....]
38 [......] šu [.....]
39 [..........t]qbåt

Tekst 6 col. vi

nederst

40 [....r] plejerske (41) [– – –]ů
Du skal sandelig drikke skam,
(42) (æde) hudløshedens flæsk,
(men så) skal du æde brød,
(43) som du styrkes af.
Sandelig du skal drikke (44) trøstens vin.
SHAPASH (45), spøgelser er omkring dig.
46 SHAPASH, skygge-guderne er hos dig.
47 Disse guder er dit selskab.
Denne MOT er (48) i dit fællesskab.
KATHIR er din ledsager.
49 Og KHASIS dit bekendtskab.
50 I havet svimlende dyb og hvirvlende søjler.
51 KATHIR og KHASIS er for hånden.
52 KATHIR og KHASIS rækker hånden frem.
53 Ilumilku fra Shuban skrev,
54 Elev af Aten-prln, chef
55 for præsterne, chef for hyrderne.
56 Ofret har Niqmad, konge af Ugarit.
57 Herre over Yrgb, herre over Trmn.

Noter:

16. ytᶜn: af ᶜn: øje (verb.) her 3. pers. dual.m. (Dr. Gib.): øjede.
17. ngḥ: støder til hinanden (Ai.), stangedes (Autor).
21. lsm: hurtigt løbende dyr (Ai.), stridshest (Dr.).
24. tmt[ḫ]ṣ: 2. pers. sing. m. af mḫṣ: at slå (Ha.) her ʾIft. m. refleksiv betyd.
32. Interp. De Moor.
33-34. (Dr. Gib.).
42. try: heb.: ṭari: arab. trīi: frisk og sart, her: hudløshed (Autor).
45. rpėm af rpå: at blive en skygge (Dr.), (Ai.): fyrster.
46. ėlym: underverdens guder, jfr. L. 45.
50. årš: begær. Havets sugen kan ligne begær efter alt levende. Derfor her: svimlende dyb (Autor). tnn: søjle af røg (Ai.) her: vandsøjle (Autor).
51-52. For at SHAPASH ikke skal forsvinde, når solen er i nedgang.

Forkortelser og tegn

Ai.	Aistleitner, J. *Wörterbuch der Ugaritischen Sprache,* Berlin 1963. Aistleitner, J. *Untersuchungen zur Grammatik des Ugaritischen,* Berlin 1954.
Al.	Albright, W. F., cit. fra Dr. og Gib.
Ba.	Bauer, H., cit. fra Dr. og Gib.
Corp.	*Corpus des Tablettes en Cunéiformes Alphabétiques* par Andrée Herdner. Paris 1963.
de Moor	de Moor, J. C., Artikler i *Ugarit-Forschungen* 1969, Neukirchen-Vluyn.
Dr.	Driver, G. R., *Canaanite Myths and Legends,* Edinburgh 1956 (1971).
Ges.	Gesenius, Vilhelm, *Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das alte Testament,* Leipzig 1883.
Gib.	Gibson, J. C. L., *Canaanite Myths and Legends,* Edinburgh 1977.
Go.	Gordon, C. H., *Ugarit and Minoan Crete,* New York 1962.
Ha.	Hammershaimb, E., *Das Verbum in Dialekt von Ras Shamra,* København 1941.
Hv.	Hvidberg, Fl. Friis, *Weeping and Laughter in the old Testament* by F. Løkkegaard, Leiden 1962.
Hv.-H.	Hvidberg-Hansen, F. O., *La Déesse TNT,* København 1979.
Løk.	Løkkegaard, F., *Studia Orientalia, Ioanni Pedersen dicuta,* København 1953.
Vi.	Virolleaud, C., cit. fra Corp., Dr. og Gib.

akt.	aktiv
arab.	arabisk
conj.	conjektur
dual.	dualis
f.	femininum
fut.	futurum
heb.	hebræisk
imperf.	imperfektum
impt.	imperativ
inf.	infinitiv
interp.	interpolation
juss.	jussiv
m.	maskulinum
ʾIft	ʾIftaᶜel, en særlig refleksiv form med indskudt t i roden
o. el. overs.	oversættelse
part.	participium
pas.	passiv
pers.	person
pfu.	præsens futurum
pl.	pluralis
s. el. sing.	singularis
st. c.	status constructus
suf.	suffix
temp. nar.	tempus narativum, en fortidsform, »en fortælletid«

–˙–	manglende tegn.
–	ikke oversatte bogstaver.
–·–	kan være ordadskillelsestegn i den ugaritiske tekst.
:	betydning som.
≠	parallel med.
( )	autors tilføjelse eller alternativ glose.
[ ]	ofte omkring interpolationer eller som opgivelse af omtrent størrelse på fravær af tekst eller ødelagt tavle.

Appendiks II: Register over motiver og faste billedtyper

Faste scener fra Ras Shamra myten

I BA'ALs nedstigen i dødsriget
Tekst 5 v L. 1-17 p. 137

II BA'ALs copulation med kvien
Tekst 5 v L. 18-21 p. 137

III BA'ALs copulation med ANAT som kvinde
1) i stedet for kvien Tekst 5 v L. 18-21 p. 137
2) som slutning på BA'ALs årlige cyklus
Tekst 11 Fragment III, Driver p. 120-121

Faste billedtyper på helleristningerne

Procession

Tanum sn. nr. 1,	Vitlycke 1^4 p. 23f.
Tanum sn. nr. 25,	Tegneby 4:3 p. 35, 74
Tanum sn. nr. 408,	Kalleby 1^7, Hagarna, Nedergård p. 36, 74
Askum sn. nr. 70:1,	Rished p. 37, 74

Mand bag dyr

Tanum sn. nr. 1,	Vitlycke 1^4 p. 25
Tanum sn. nr. 160,	Hoghem 2^3 p. 38, 75f.
Tanum sn. nr. 450,	L. Arendal $3^{2\,III}$ p. 40f., 76
Bottna sn. nr. 88,	Kallsängen p. 39f., 75
Kville sn. nr. 45A,	Kville 1^2 p. 42, 77
Skee sn. nr. 22,	L. Massleberg 1^1A p. 40f., 75f.

Ljungarums sn. Sagaholm, Høj A 1, Tavle 30 p. 25, 76

Mand og kvinde på land
3) Kvinden har hestehalefrisure

	2)	3)	Tanum sn. nr. 1,	Vitlycke 1^4 p. 30, 33
1)		3)	Tanum sn. nr. 25,	Tegneby 4:3 p. 35, 74
1)		3)	Tanum sn. nr. 89,	Tegneby 4^2 p. 57f., 85
?)	?)	3)	Tanum sn. nr. 158,	Slänge 1:2:3 p. 45f., 80f.
	2)		Tanum sn. nr. 160,	Hoghem 2^3 p. 46f., 75
1)		3)	Tanum sn. nr. 244:1,	Kalleby 1^6, Hagarna p. 49, 81
1)			Tanum sn. nr. 273, Motivet er her fordoblet	Varlös 1^3 p. 46f., 81
	2)	3)	Tanum sn. nr. 302,	Tuvene 1^3 p. 59, 86f.
1)		3)	Tanum sn. nr. 422,	Kalleby 1^5, Västergård p. 60, 86f.
?)	?)	3)	Tanum sn. nr. 423, Her er motivet tredobbelt	Kalleby 2^5, Uppegård p. 49f., 82f.
1)			Askum sn. nr. 70:1,	Rished p. 36f., 74
	2)		Skee sn. nr. 22,	L. Massleberg 1^1A p. 40, 75f.
1)		3)	Bergs sn. nr. 25,	Hjulatorp 2^5 p. 44, 79f.
1)			Maltegård, Gentofte	sn., p. 43f., 79
1)		3)	Engelstrup, Grevinge	sn., p. 44f., 80

Mand og kvinde på skib

1)	3)	Tanum sn. nr. 406:1,	Kalleby Torp, Soldattorpet p. 54, 84
1)	3)	Tanum sn. nr. 408,	Kalleby 1^7, Hagarna,

Nedergård p. 36, 83
1) Askum sn. nr. 19B, Assleröd p. 53, 84
2) Kville sn. nr. 45A, Kville 1^2 p. 42, 83
?) ?) ?) Kville sn. nr. 209, Södra Torp 1:4 p. 53, 84
?) ?) 3) Nässinge sn. nr. 1, Sandåker 1^{13II} p. 53f., 84
1) Tossene sn. nr. 97, Säm Utmark p. 56, 84

Som billedtype alene
Kville sn. nr. 182, Svälte 2^1,
St. Svälte p. 103 f.
Typen gentaget op til 3 gange, kun en af kvinderne har hestehalefrisure

IV 1) ANAT føder drengebarn
Tekst 5 v L. 22-25 p. 137
ANAT føder en tyr
Tekst 10 iii L. 19-37
= BAAL IV iii L. 19-37
Driver p. 118-119

Fødende kvinde
2) Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1^4 p. 27ff.

V BA'AL findes død på stranden
Tekst 5 vi L. 1-31 p. 137f.

Liggende mand + 1) kvinde
+ 2) afløser
+ 3) dræber
+ 4) kvinden har hestehalefrisure
1) 2) 4) Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1^4 p. 29f.
1) 4) Tanum sn. nr. 89, Tegneby 4^2 p. 57f., 85
1) 2) 3) Tanum sn. nr. 302, Tuvene 1^3 p. 59, 86f.
1) 2) Tanum sn. nr. 406:1, Kalleby Torp, Soldattorpet p. 59f., 86
Den liggende mand mangler, men skulle have været der i den billedmæssige sammenhæng.
3) Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1^5, Nedergård p. 60, 86
1) 2) Askum sn. nr. 70:1, Rished p. 37f., 85
1) Hejls Sb. nr. 19, Vejle amt p. 60f., 87

VI Den sørgende ANAT
Tekst 5 vi L. 28-31 p. 138

Knælende eller siddende ikke-fallisk figur
Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1^4 p. 29f.
figuren har hestehalefrisure
Tanum sn. nr. 302, Tuvene 1^3 p. 59, 86f.
Tanum sn. nr. 406:1, Kalleby Torp, Soldattorpet p. 59f., 86

VII ATHAR som afløseren
Tekst 2 iii L. 12ff. p. 131f.
Tekst 6 i L. 32-67 p. 138

Tydelig biperson
1) Figur mindre end den falliske hovedperson i scenen
2) ved Hieros Gamos
3) ved tvekamp
4) ved liggende mand

På land
1) 3) 4) Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1^4 p. 29f.
?) ?) ?) ?) Tanum sn. nr. 25, Tegneby 4^3 p. 35, 74
1) 2) Tanum sn. nr. 244:1, Kalleby 1^6 p. 49, 82
1) 2) Tanum sn. nr. 273, Varlös 1^3 p. 47, 81
Motivet er fordoblet
1) 4) Tanum sn. nr. 302, Tuvene 1^3 p. 59, 86
4) Tanum sn. nr. 406:1, Kalleby Torp, Soldattorpet p. 60, 86
den døde ses ikke
1) 2) Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1^5, Västergård p. 60, 86
1) 2) Tanum sn. nr. 423, Kalleby 2^5 Uppegård p. 49f., 82
1) 2) Askum sn. nr. 70:1, Rished p. 38f., 74

2)	Bergs sn. nr. 25,	Hjulatorp 2^{5} p. 44, 79
1) 2)	Engelstrup,	Grevinge sn. p. 44f., 80

På skib

2)	Tanum sn. nr. 408,	Kalleby 1^{7}, Hagarna, Nedergård p. 36, 74
	større end hovedpersonen	
1) 3)	Tossene sn. nr. 97,	Säm Utmark p. 56, 84, 91
	Ved tvekampe	
1) 3)	Tanum sn. nr. 1,	Vitlycke 1^{4} p. 122, 92f.
1) 3)	Tanum sn. nr. 12,	Tegneby 4^{3} p. 67, 94
1) 3)	Tanum sn. nr. 51,	Tegneby 1^{1} p. 62f., 89
1) 3)	Tanum sn. nr. 255,	Fossum 1^{2} p. 63, 68, 90, 95
1) 3)	Tanum sn. nr. 405,	Kalleby 2^{2}, Hagarna p. 69, 95
(1)) (3))	Skee sn. nr. 14,	Massleberg $4^{3\,II}$ p. 64, 91

VIII ANATs hævnkamp mod MOT
Tekst 6 ii L. 30-37 p. 331

1) Ikke-fallisk figur + anden figur i drabssituation eller tvekamp
2) Ikke-fallisk bueskytte + anden figur i drabssituation eller tvekamp
3) Figur, der skiller ad

1)	Tanum sn. nr. 1,	Vitlycke 1^{4} p. 31f.
2)	Tanum sn. nr. 51	Tegneby 1^{1} p. 62, 88
2)	Tanum sn. nr. 255,	Fossum 1^{2} p. 68, 88f.
2) 3)	Tanum sn. nr. 273,	Varlös 1^{3} p. 46, 90
3)	Tanum sn. nr. 422,	Kalleby 1^{5}, Västergård p. 60, 90

IX Enkelt Tvekamp
f.eks. BA'ALs hævnkamp m. MOT
Tekst 6 vi L. 16-22 p. 336f.

To modstående figurer
1) uden våben i kampsituation
2) med økser i hænderne
3) med andet i hænder, f.eks. lurer
4) bivånet af en kvinde
5) bivånet af en afløser

2) 4) 5)	Tanum sn. nr. 51,	Tegneby 1^{1} p. 62, 89, 91
3) 4)	Tanum sn. nr. 255,	Fossum 1^{2} p. 63, 91
	kvinden har hestehalefrisure	
1)	Tanum sn. nr. 422,	Kalleby 1^{5} Västergård p. 60, 91
1)	Tossene sn. nr. 97,	Säm Utmark p. 56, 84
(1)) (3)	Skee sn. nr. 14,	Massleberg $4^{3\,II}$ p. 64, 91

X Dobbelt Tvekamp BA'AL – YAM
Tekst 2 iii, i, iv
p. 299ff,. p. 304ff., p. 309ff.
BA'AL – MOT Tekst 6 vi L. 16-22
evt. m. ATHTARs tilstedeværelse p. 336f.

1) 1+2 modstående figurer i kamp
2) 1+2 modstående figurer i kamp + afløser
3) 2×2 modstående i kamp + afløser
4) bivånende ikke-fallisk figur

2)	Tanum, sn. nr. 1,	Vitlycke 1^{4} p. 64f. 92f.
3) 4)	Tanum sn. nr. 12,	Tegneby 4^{3} p. 66f., 94f.
2)	Tanum sn. nr. 255,	Fossum 1^{2} p. 68f., 95
2)	Tanum sn. nr. 405,	Kalleby 2^{2}, Hagarna p. 69, 95f.
2)	Tanum sn. nr. 248,	Kalleby 1^{6}, Hagarna p. 96

XI YAM er nedkæmpet
Tekst 2 iv L. 24ff., p. 311f.
YAM fiskes op igen
Tekst 4 ii L. 29-36
Gibson p. 57
= BA'AL II ii L. 29-36,
Driver p. 92-93

1) Enlig skikkelse under skib
2) Enlig skikkelse ved siden af relevant motivkombination i nærheden af skib
3) Enlig skikkelse fisket op af to
4) to i hver sin båd

1) 2)	Tanum sn. nr. 160,	Hoghem 2^{3} p. 39, 97
1)	Tanum sn. nr. 244,	Kalleby 1^{6}, Hagarna p. 49
1) 3) ?)	Tanum sn. nr. 325,	Kyrkoryk V, Lövåsen p. 206
4)	Tanum sn. nr. 422,	Kalleby 1^{5}, Västergård p. 60, 86, 97

Danmark:
Engelstrup, Grevinge sn. p. 44f., 80
(et par løse ben kompleterer persongalleriet i en samlet opstilling)

XII SHAPASH – Solen tilstede
Tekst: se under p. 206ff.

1) Skikkelser ved cirkelslag, tolket som sol
2) Kvindeskikkelser ved cirkelslag, tolket som sol
3) Sol ved tvekamp
4) Sol ved begravelse

1)	2)	3)		Tanum sn. nr. 12,	Tegneby 4^3 p. 69f., 100f.
1)			4)	Tanum sn. nr. 255,	Fossum 1^2 p. 71, 102
1)				Tanum sn. nr. 406:1,	Kalleby Torp, Soldattorpet p. 72, 102

Register over gudenavne

I registeret vil man finde navne på guder, som er behandlet eller nævnt i afhandlingen. Registeret indeholder ingen henvisninger til navne fra oversættelsen p. 131ff. Ugaritiske gudenavne er sat med versaler.

Concordans

Concordans over publikationer af helleristninger omtalt i afhandlingen. Her opført efter sogn.

Danske		
Gentofte sn., Maltegaard, Sokkelund herred	Glob	p. 71, 96, 97, 180, 182, *210 nr. 14,* fig. nr. 102
Københavns amt, Nat. Mus. B 3660	O.B.J.	p. 43, 79f., fig. 20
Grevinge sn., Engelstrup	Glob	p. 9, 12, 17, 19, 28, 55, 70, 96, 99, 101, 150, 170, 173, 182,
Engelstrup mtr. nr. 6 a, Ods herred,		*218 nr. 36,* fig. nr. 10
Holbæk amt, Nat. Mus. B 6988	O.B.J.	p. 44, 80, fig. 22
Hejls sn. nr. 19, Hejls, Nørre Tyrstrup herred	Glob	p. 11, 95, 98, 99, 101, 137, 170, 184, *247 nr. 94*
Vejle amt, Nat. Mus. B 15.542		fig. nr. 104, 237
	O.B.J.	p. 60, 87, fig. 38
Svenske		
Askum sn. nr. 19 B, Assleröd, Sotenäset	O.B.J.	p. 53, 84, Fig. 28
Askum sn. nr. 70:1	Alm. 1934	fig. 163
Rished	Glob	p. 166, 170, fig. 185
	O.B.J.	p. 36f., 74, fig. 14
Bergs sn. nr. 25	Alm. 1934	fig. 63
Hjulatorp 2^{5}, Skovenös	O.B.J.	p. 44, 79f., fig. 21
Bottna sn. nr. 88	H.I.K.	1970, p. 54 nr. 329, fig. 152, 153
Kallsängen	Glob	p. 185, fig. 200
	O.B.J.	p. 39, 75, fig. 16
Brastad sn. nr. 16	Baltzer	I, 9-10. 2+3
Backa 1^{2}C	Alm. 1912	fig. 120
	Alm. 1934	fig. 103
	O.B.J.	p. 98f.
Brastad sn. nr. 29	Baltzer	I, 9-10. 1
Backa 1^{2}C	Alm. 1934	Fig. 1
	H. og O.	p. 28ff.
	Glob	p. 9
	O.B.J.	p. 98, fig. 50
Kville sn. nr. 45 A	Baltzer	II, 15. 2
Kville 1^{2}	H.I.K.	1966 p. 31f. nr. 60, fig. 17, 18
Länsmansgården	O.B.J.	p. 42, 77, fig. 19
Kville sn. nr. 182	O.B.J.	p. 103f., fig. 51
Svälte 2^{1}, St. Svälte		
Kville sn. nr. 209	H.I.K.	1968 nr. 204, p. 78, fig. 80
Södra Torp 1:4	O.B.J.	p. 53, 84, fig. 29
Ljungarums sn. Høj (Al) Sagaholm	O.B.J.	p. 25, 76, 112
Nässinge sn. nr. 1	Alm. 1934	fig. 37
Sandåker $1^{13\ II}$	O.B.J.	p. 53, 84, fig. 30, 31
Skee sn. nr. 14	Baltzer	II, 12. 1
Massleberg $4^{3\ II}$	O.B.J.	p. 64, 91, fig. 41
Skee sn. nr. 22:1	Baltzer	II, 9. 6 og 10. 8-9
Ll. Massleberg 1^{1}A	O.B.J.	p. 40, 75f., fig. 17

Tanum sn. nr. 1	Baltzer	I, 18-21. 1
Vitlycke 1^4	Alm. 1912	nr. 97
	Alm. 1934	fig. 75, 13b, 55f., 55g, 84, 87
	H. og O.	p. 88f.
	Glob	p. 181f., 191
	O.B.J.	p. 22-34, 92f., 104f., 112
	O.B.J.	fig. 1-11, 42, 52, 56, 57
Tanum sn. nr. 12	Baltzer	I, 23-24. 1
Tegneby 4^3	Alm. 1912	nr. 107
Aspeberget	Alm. 1934	fig. 73, 55a, 55b
	H. og O.	p. 82
	Glob	p. 170
	O.B.J.	p. 66f., 69f., 94., 100, fig. 43, 45, 58
Tanum sn. nr. 25	Baltzer	I, 25-26. 8
Tegneby 4^3	Alm . 1912	nr. 114
Aspeberget	Alm. 1934	fig. 55e
	O.B.J.	p. 35, 73f., fig. 12
Tanum sn. nr. 51	Baltzer	I, 27-29. 6
Tegneby 1^1	Alm. 1912	nr. 122
i litt. også „Litsleby mark"	Alm. 1934	fig. 74
	O.B.J.	p. 62f., 88f., 90f., fig. 39
Tanum sn. nr. 89	Baltzer	I, 55-56. 5
Tegneby 4^2,	Alm. 1912	nr. 89
Finntorp,	Alm. 1934	fig. 72
Dansehellen	H. og O.	fig. 102
	O.B.J.	p. 57, 85, fig. 34
Tanum sn. nr. 158	Alm. 1912	nr. 62
Slänge 1:2:3	Glob	p. 182, fig. 195
Hagarna	O.B.J.	p. 45, 80f., fig. 23, 24
Tanum sn. nr. 160	Baltzer	I, 53-54. 5
Hoghem 2^3	Alm. 1912	nr. 74
	Glob	p. 182ff., fig. 198, 199
	O.B.J.	p. 38, 75, 105, fig. 15
Tanum sn. nr. 193	Baltzer	I, 28-29. 7
Litsleby $1^{4\,V}$	Alm. 1912	nr. 141
	Alm. 1934	fig. 71
	O.B.J.	p. 105f., fig. 53
Tanum sn. nr. 244	Baltzer	II, 1-2. 5
Kalleby 1^6	Alm. 1912	nr. 249
Hagarna	O.B.J.	p. 49, 81, fig. 26
Tanum sn. nr. 248	Baltzer	II, 1-2. 9
Kalleby 1^6	Alm. 1912	nr. 248
Hagarna	Alm. 1934	fig. 38
	H. og O.	p. 46
	O.B.J.	p. 96, fig. 47
Tanum sn. nr. 255	Baltzer	I, 49-50. 8
Fossum 1^2	Alm. 1912	nr. 54
	Alm. 1934	fig. 55c, 80, 88
	H. og O.	p. 108
	Glob	p. 170
	O.B.J.	p. 63, 68, 71, 90f., 95, 102, fig. 40

Tanum sn. nr. 262	Baltzer	I, 51-52. 12
Fossumtorp 1^{2}	Alm. 1912	nr. 56
Balken	Alm. 1934	fig. 67
	Glob	p. 182, fig. 196
	O.B.J.	p. 98, fig. 49
Tanum sn. nr. 273	Baltzer	I, 51-52. 2
Varlös 1^{3}	Alm. 1912	nr. 42
	Alm. 1934	fig. 79
	Glob	p. 99, 182, fig. 197
	O.B.J.	p. 46, 81, 90, fig. 25, 59
Tanum sn. nr. 274	Baltzer	I, 51-52. 3
Underslös 1^{3}	Alm. 1912	nr. 41
	O.B.J.	p. 106f., fig. 54
Tanum sn. nr. 302	Baltzer	I, 41. 3
Tuvene 1^{3}	Alm. 1912	nr. 180
	Alm. 1934	fig. 81
	O.B.J.	p. 59, 86, fig. 35a, 35b
Tanum sn. nr. 325	Baltzer	I, 42-43. 1
Kyrkoryk V	Alm. 1912	nr. 200
Lövåsen	O.B.J.	p. 97, fig. 48
Tanum sn. nr. 405	Baltzer	I, 57-58. 3
Kalleby 2^{2}	Alm. 1912	nr. 240
Långemyr	Alm. 1934	fig. 405
	H. og O.	p. 50ff.
	O.B.J.	p. 69f., 95f., fig. 44
Tanum sn. nr. 406:1	Baltzer	I, 57-58. 2
Kalleby Torp	Alm. 1912	nr. 241
Soldattorpet	Alm. 1934	fig. 9
	O.B.J.	p. 54, 59, 72, 84, 86, 102, fig. 32, 36, 46
Tanum sn. nr. 408	Baltzer	II, 1-2. 2
Kalleby 1^{7}	Alm. 1912	nr. 253
Hagarna, Nedergård	O.B.J.	p. 36, 74, fig. 13
Tanum sn. nr. 422	Baltzer	II, 3-4. 16
Kalleby 1^{5}	Alm. 1912	nr. 235, 236
Västergård	O.B.J.	p. 60, 86f., 90f., fig. 37
Tanum sn. nr. 423	Baltzer	II, 3-4. 17
Kalleby 2^{5}	Alm. 1912	nr. 230
Uppegården	O.B.J.	p. 49, 82f., fig. 27
Tanum sn. nr. 450	Alm. 1912	nr. 14
Ll. Arendal $3^{2\ III}$	Glob	p. 166, fig. 172
	O.B.J.	p. 40, 76f., fig. 18
Tossene sn. nr. 97	Baltzer	II, 20. 1
Säm Utmark	O.B.J.	p. 56, 91, fig. 33

Stednavneregister

Registret omfatter alle her omtalte helleristninger. Henvisninger findes i concordansen på de foregående sider.

Summary: Pictures and Myths from the Bronze Age

This monograph takes its starting-point in the thesis that it should be possible to interpret certain South Scandinavian petroglyphs in the light of contemporaneous written sources from the Mediterranean area and thence derive some of the actual content of the religion of the Early Bronze Age in South Scandinavia.

The interpretation is based primarily on the Baal myth of the Ras Shamra texts and the view that these texts are a typical expression of a fertility cult – just as the petroglyphs relate to a culture in which the fertility religion was a dominant feature. The Ras Shamra texts are close in time to the latter, and Europe and the Near East had in the 2nd millenium cultural relations in which religious ideas may have been concordant, in being based on a common view of nature.

Emphasis is thus placed on the coevality of myths and petroglyphs, and the distance between them is held not to be an impenetrable barrier to influence, whereas interpretations based on folk traditions, as on Celtic-Germanic mythology, are rejected on account of the difference in time. The Hititic godmotifs have been studied, but the similarities were found to be insufficient.

The interpretation employs iconographic method, in which all the pictorial material – here the South Scandinavian petroglyphs – is analysed by formal interpretation (detail analysis), with a view to differentiating fixed, recurring picture types comprising the same figure form and/or the same compositional scheme, which due to agreement between particular episodes in the myth – here the Ras Shamra texts' Baal myth – can lead to an actual interpretation of the pictorial material.

Besides the "fixed picture types", there are other "supplementary motifs" relating to the myths and supporting the interpretation.

The fixed picture types and supplementary motifs that form the basis of the attempts at interpretation are collected in a table (p. 108).

The interpretations of the selected pictorial material are further supplemented by and analysis of the topography of the petroglyphs, as an expression of the mini-landscape in which the action shown in the pictures is played out.

In addition, the interpretations are considered in the light of particular ritual patterns reflected in the grave forms of the time and also of paired cult objects. Altogether, this material gives us a glimpse of cult practice and religion in the Early Bronze Age.

The Ras Shamra texts, which were written at the beginning of the 14th century BC, are an expression of the Canaanite religion, which is representative of the Near Eastern fertility religion.

Those parts of the Ras Shamra texts' Baal myth that are relevant to the interpretation of the petroglyphs are briefly as follows.

Text 2 iii, 1 iv, 2 i and 2 iv: The duel in which the god of chaos YAM is overcome by the fertility god BA'AL with the participation of the god of irrigation ATHTAR, who is BA'AL's rival (guide motif X).

Text 2 iii, 1 iv, 2 i and 2 iv: The duel in which the god of chaos YAM is overcome by the fertility god BA'AL with the participation of the god of irrigation ATHTAR, who is BA'AL's rival (guide motif X).

Text 5 and 6. After the battle and the erection of a temple for BA'AL, the god of death MOT requires BA'AL to visit him in the underworld. BA'AL meekly complies. Before doing so, he copulates on the "strand of death" with a heifer (guide motif II), identified as ANAT, his sister and beloved, who gives birth to an heir to BA'AL, who has now disappeared (guide motif IV).

The emissaries of the gods, GUPN and UGAR, find the dead BA'AL on the strand of death (guide motif V).

The father of the gods – EL – ANAT mourn him (guide motif VI). The sun goddess SHAPASH helps ANAT with the burial on Mount SAPON (guide motif XII).

After the burial, ANAT kills MOT and sows him on the fields (guide motif VIII). During the absence of BA'AL, EL nominates his son ATHTAR as BA'AL's successor, but ATHTAR is too little a stature for the throne and has to withdraw (guide motif VII).

BA'AL rises from the dead and fights an equal battle of revenge with MOT (guide motif IX). After this, ANAT and BA'AL meet for their holy marriage – Hieros Gamos – on Mount Sapon (guide motif III).

The drama is interpreted as the annual cycle of the seasons and was possibly enacted at festivals on a cult place in the village.

Documentation

The texts have been translated direct from the cuneiform text, as this is rendered in *Corpus des Tablettes en Cuneiforms Alphabétiques, découvertes à Ras Shamra-Ugarit de 1929-1939.* André Herdner's transcription in the same work and G.R. Driver's *Canaanite Myths and Legends* 1956 (1971), among others, have been used as controls.

The pictorial documentation is based on the author's own rubbings of the petroglyphs, supplemented by rubbings made by Torsten Högberg. These are reproduced in photographs.

As the names of the gods in the Scandinavian Bronze Age are unknown, the Ugaritic names are used.

Tanum sn. nr. 1, Vitlycke 1[4], formal description and real interpretation

The reason why this experiment in interpretation will begin with Tanum sn. no. 1 is that this rock provides most motifs and combinations of motifs identical with the Baal myth, following the text from Text 5 iv L. 1 – Text 6 ii L. 37. The most important lines are to be cited below.

Motif no. 1 (Fig. 1). Description: A phallic figure with extremely long arms, and a boat under each. Interpretation: A fertility god; the long arms signify great power. The literal translation from SHAGAR and SHALIM E. 1, L. 33b – R ii, L. 1 (9) is "EL's hand grows long as the sea", with parallel reference to the Old Testament's Psalm 72,8: "He shall have dominion also from sea to sea", which can refer to Babylonic belief that the earth is everywhere surrounded by water, as a Babylonic picture of the world from 600 B.C. shows (Note 3, p. 23). The god's power extends from sea to sea, which is also marked in the mini-landscape of the rocks, where as elsewhere the figures are carved in relation to still or running water, in a mini-landscape fitting the the landscape of the myth. (p.112 ff.)

Motif no. 2 (Fig. 2) (guide motif I). Description: A tall phallic figure with a sword approaches from the left followed by seven smaller figures. The presence of a seventh figure is open to discussion. Interpretation: Text 5 v., L. 1-25 (14), where the god of death MOT invites BA'AL to visit him in the realm of death with his seven servants, his dew daughter and his shower daughter. The tall figure (with bound feet?) is thought to be BA'AL (L. 1-11) (p. 73ff.) on his way to the realm of Death. Text 5 v. L. 5 [...] "I will put you in a hole(6) belonging to the earth-gods, and come(7) take your skies, your wind, your thunderbolt(8), your rain, with you your 7 servants" (p. 24 and 137f.).

Now the spring drought begins (Note 5, p. 24). He is the slave of MOT, Death. Text 12 ii L. 33 can possibly be read: »I will fasten a fetter tight around BA'AL's feet" (Note 7 and 8, p. 24).

Motif no. 3 (Fig. 3)(guide motif II & III). Description: At the far right above the other of the god's long arms a sword-bearing phallic figure in close contact with rump of an animal. Interpretation: Copulation scene between BA'AL and a heifer, who is his female counterpart ANAT, on the "strand of death", L. 18-21. Parallel rock sites: Tanum parish no. 160 and Skee parish no. 22. Cf. also Theocrates' description of Adonis's bridal bed, which is his funeral boat (Not 10, 11, 13, 14, p. 26) and to the Egyptian scenes, in which Isis is impregnated by Osiris in the embalming house (Note 15-18, p. 26, fig. 4). The scene shows a Middle Eastern fertility cult, as the Jews experienced it (Lev. 18, 23-24). The concept "strand of death" is discussed in p. 117f., the author being in agreement with Driver and Dussaud in this translation, since the Ugaritic word *mmt* means the frightful, painful death.

Not always is the sacred marriage seen as a man-animal copulation. In Tanum sn. nr. 422, Kalleby 1[5] and in other rock-carvings the same scene is performed by a man and a woman (Note 20-24, p. 27). In the myth, BA'AL appears in turn as man and bull.

Motif no. 4 (Fig. 5) (guide motif IV). Description: To the left of the copulation scene a dotted circle, to the left of this a horned animal head, a weakly pricked body above the circle and over this a figure with both legs in front of the circle. Interpretation: A woman giving birth to a bull. Text basis: Text 10 iii L. 20: "She (ANAT in L. 9 and 17) gives birth to a bull, a bull to BA'AL" (p. 137, note 26, p. 28), and L. 35-37 where ANAT rejoices that an ox has been born to BA'AL.

BA'AL is found dead and EL mourns.

Motif no. 5 (Fig. 6) (guide motif V/VI). Description: A sword-bearing phallic figure lies with his legs towards a boat; behind this a figure with pony-tail coiffure is squatting with arms outstretched towards the head of the prostrate figure. In front of the body two vertical strokes. Interpretation: cf Text 5 vi, L. 28-31 where ANAT finds BA'AL on the "strand of death" and rends her clothes. Motif no. 5 is found with motifs no. 1-4 to be the best indication that the BA'AL myth is represented or present in a strong, almost correct derivative form. Cf. Plutarch's description where the dead Osiris is washed ashore at Byblos (Note 29-31, p. 30). The vertical strokes in front of the woman are interpreted as a symbolic vulva, with parallel to the Sumerian goddess Inana, who sings the praises of her vulva (Note 32, 33, p. 30).

Here Text 5 ends without damage and Text 6 proceeds immediately to tell of ANAT's dreadful sorrow. SHAPASH helps her to bury BA'AL on his mountain SAPON in the north.

Motif no. 6 (Fig. 7) (guide motif VII). Description: Obliquely to the right under the female figure a small phallic figure with a sword. Interpretation: The figure is, BA'AL's successor ATHTAR who in Text 6 i, L. 16-18 (34) is made king by EL, but is too little of stature for his throne. ATHTAR's role as god of irrigation is dealt with. ATHTAR is also found in several duel motifs.

Motif no. 7 (Fig. 8) (guide motif VIII). Description: Above the bull and the circle a poorly preserved figure, possibly with three arms. In extension of the bent right arm is a weapon, on which hangs a small armless figure. Interpretation: ANAT avenges BA'AL's death on the god of death MOT. Cf. Text 6 i, L. 30-37 (Note 34, p. 31) (p. 140). BA'AL rises again but MOT must die first. His cremation and sowing in the field reminds one of some of the Bronze Age bar-

rows and the events around these: one wonders whether plough marks (Aggersund Kalkværk and Hjerpsted) and cremation finds with coffin burials of unburnt corpses are manifestations of burial rituals in connection with mythical beliefs of the kind dealt with here. ANAT's treatment of MOT is the prerequisite of BA'AL's resurrection.

Motif no. 8 (Fig. 9) (guide motif III). Description: A large, phallic, swordbearing, two-armed figure, which in one bent arm holds an axe obliquely towards a couple, one of whom has a pony-tail coiffure and the other a sword. They are connected at head, hips and knees.

Interpretation: This is *Hieros Gamos,* sacred marriage, the marriage which perpetuate life after the death of nature, and the real subject of the whole myth. This is suggested in a damaged Text 11 (Note 36-39, p. 33). It is this motif which is the climax of the cult and which in other petroglyphs sets us on the track of a congruence with the myth, especially where it is combined with the man-animal motif.

Conclusion

In Tanum sn. no. 1 we have seen the Hieros Gamos motif as the guide motif which has inspired us to investigate the coincidence with BA'AL's myth or its derivatives, but the guide motif could also have been that of a man and animal, or a man outstretched on his back or on his face on "the strand of death", or a procession.

(In Tanum sn. no. 1 also other groups of petroglyphs will be interpreted, but the interpretation of most of the motifs of this enormous rock-carving must await the discovery of better sources.)

The guide motifs of the petroglyphs – formal and actual interpretation

From the entire South Scandinavian petroglyph area, the author differentiates a number of motifs and fixed pictorial representations that are grouped under 12 "guide motifs" related to the Ras Shamra texts' BA'AL myth. They are described p. 35-72, interpreted p. 73-107 and collected in a table p. 108.

Guide motif I is discribed as a procession and is interpreted as BA'AL's descent into the realm of death (cf. R.Sh. Text 5, 1. 1-17).

The motif is interpreted in connection with Tanum 1, motif 2, p. 23f. It occurs in 4 petroglyphs, cf. table p. 108.

The processions comprise 8 (Tanum 1 and Askum 70:1) and 11 (Tanum 25 and 408) persons, respectively. In connection with the processions, the man-woman motif, Hieros Gamos (cf. guide motif III), occurs at Tanum 1 and Askum 70:1, and possibly at the head of the processions in the two remaining ones.

Guide motif II is described as "man behind animal" and interpreted as BA'AL's copulation with the heifer (R.Sh. Text 5 v L. 18-21).

The motif is described and interpreted in connection with Tanum 1, motif 3 (p. 25).

It occurs at an additional 7 localities: cf. table p. 108 and Fig. 15-19.

Apart from Tanum 450 and Bottna 88, the motif is combined with guide motif III.

At Botna 88, the identification of the animal as a heifer is uncertain (cf. note 7 p. 75) and the winged figures in the same carving are unique, but suggest the winged mythical figures such as ANAT flying (p. 75 note 8). At Skee 22 a woman with pony-tail coiffure between animals is seen in connection with the guide motif, a composition interpreted as ANAT herding the sacrificial animals at BA'AL's burial. The grave is thought to be marked with the ring surrounded by cup-marks which is part of the motif.

The placement of the Ljungarum stone by a grave indicates an interpretation as BA'AL's copulation with the heifer before his descent into the realm of death.

Where motifs II and III are combined, cf. above, the two copulation scenes are interpreted as BA'AL's and ANAT's meeting before and after the resurrection, as at Tanum 1 (p. 32f).

Guide motif III is described as a man and woman and interpreted as BA'AL's copulation with ANAT as a woman: cf. R.Sh. Texts 5 v L. 18-21, (ANAT as a woman instead of a heifer) and Text 11, fragment III, Driver p. 120-121 (the end of BA'AL's annual cycle).

Female figures are identified from the pony-tail type of coiffure or the context.

23 figures have pony-tails. 16 of these are seen in copulation scenes, but the figure is also a fixed pictorial element, included as a supplementary motif in the mythical presentations in the carvings, as: mourning (Tanum 1), sacrificing (Skee 22), watching a duel (Tanum 255 and Skee 14), alone with stick in hand (Tanum 274), or standing near a sun emblem (Tanum 12).

Of 21 figures without pony-tails, 21 are identified as female from the context: 12 in copulation, 5 mourning (Tanum 302 and 406, Askum 70:1 and Hejls sn.), 1 giving birth (guide motif IV: Tanum 1), and 3 in combat or watching combat (Tanum 1, 12 and 51).

This motif is divided into two motif groups:

Guide motif III:1: Man and woman on land, interpreted as Hieros Gamos on land. The motif is described and interpreted in connection with Tanum 1, motif 8.

Of the many motifs, only those where the Hieros Gamos motif is dominant are presented, supplemented by a few other motifs or picture types: the Maltegård flagstone (Fig. 20), Berg 25 (Fig. 21), Engelstrup (Fig. 22), Tanum 158 (Fig. 23-24), Tanum 273 (Fig. 25, folding plate), Tanum 244 (Fig. 26) and Tanum 423 (Fig. 27). At Maltegård and Engelstrup,

the hole or circle in connection with the couple is interpreted as the »cavern of the earth gods« and the motif is interpreted on this basis as BA'AL's and ANAT's meeting before BA'AL descends into the realm of death. The supplementary figures at Berg 25 and Engelstrup are interpreted as the successor ATHTAR or the god of death MOT, and both of them, respectively.

On the Maltegård flag, the wavy line around the motif is considered to be a delimitation of the cult place, and the flag itself as a cult object. At Berg:25, the concentric circles are interpreted as a wagon with sun or moon emblem on a pole, indicating that the scene may be conceived as BA'AL's and ANAT's meeting before BA'AL enters the realm of death, where the sun rules (note 27 p. 8), while the foot-marks are not interpreted, but may be ANAT's (note 28 p. 80).

Tanum 158 is included only on account of the pony-tail coiffure of the woman, being ANAT's identifier.

At Tanum 273 the ships show that the action is taking place on the strand of death. The central motif, the Hieros Gamos presentation, is interpreted as BA'AL's and ANAT's meeting before the death of BA'AL. The successor is represented by the little human figure. The revenge motif, ANAT's revenge on MOT, is represented as the figure armed with a bow and the tripartite figure in front (cf. guide motif VIII). The motif group "bridal couple" and successor is here repeated in a presumably later carving.

Tanum 423 is interpreted with reservations. The central Hieros Gamos motif with the horned BA'AL is interpreted as BA'AL's copulation with ANAT before his descent into the underworld. The horned figure behind him is thought to be MOT. The two other Hieros Gamos scenes on the slab are seen as a duplication of the one just mentioned and a later addition, respectively.

Guide motif III:2: Man and woman on a ship, interpreted as another version of the myth's Hieros Gamos on the strand of death.

The motif occurs in 7 carvings (cf. table p. 108), two of which are treated in connection with guide motifs I (Tanum 408) and II (Kville 45A). At Askum 19B, Kville 209 and Nässinge 1 there are no interpretable supplementary motifs, and Tanum 406 is treated elsewhere (p. 86).

At Tossene 97, the figure with raised axe – over the Hieros Gamos motif – is identified as EL (cf. Tanum 1 and 160). The floating figure above is thought to be BA'AL on his way to Mount SAPON after his resurrection (cf. note 49 p. 84).

Guide motif IV is described as a woman in parturition and identified as ANAT, giving birth to a boy in the shape of a bull, (R.Sh. Text 5 vi L. 1-31). The motif occurs in 6 (possibly 7) carvings, cf. table p. 108.

Guide motif V-VI is described as V: an outstretched man, identified as BA'AL found dead on the strand (R.Sh. Text 5 vi, L. 1-31). The motif occurs in 6 (possibly 7) carvings, cf. table p. 108.

Guide motif VI is described as a kneeling or sitting, non-phallic figure, identified as sorrowing ANAT (R.Sh. Text 5 vi, L. 28-31).

The motif is found in 4 carvings, cf. table p. 108.

These two guide motifs are so closely connected that they are interpreted as an entity, cf. Tanum 1 motif no. 5 (p. 29f.).

The location of the scene of which these motifs are a part is in all cases characterized as the strand of death by the presence of ships (Tanum 89, 302, 406:1 and 422), and/or exceptionally the placing of the stone near a grave (Hejls).

Guide motif VII is described as an obviously ancillary person and interpreted as ATHTAR, BA'AL's successor. The motif is actually a supplementary motif occurring 20 times in 19 carvings (cf. table p. 108). The figure is conspicuous, but shown smaller than the BA'AL figure. It occurs in 10 carvings related to Hieros Gamos motifs. In the Near Eastern myths, ATHTAR was, as god of irrigation, successor and rival of BA'AL, who was rain god. In Bohuslän, another function was presumably ascribed to ATHTAR.

Guide motifs VIII, IX and X comprise several combat situations that partly overlap one another or are part of combined motifs.

Guide motif VIII is described as a non-phallic bowman duelling and is interpreted as ANAT battling with MOT (R.Sh. Text 6 ii, L. 30-37). The motif may be distinguished in 5, possibly 6, carvings (cf. table p. 108) and is interpreted and described in connection with Tanum 1 motif 7 (p. 31 f.). The text is illuminated best by the presentation at Tanum 51 (Fig. 39, folding plate), where two large phallic figures each with an axe raised against the other and with a sword, and one of them also with a spear, are held to represent the duel between BA'AL and MOT. In front of BA'AL stands ANAT armed with a bow, aiming at the figure with a spear, identified as MOT. The little figure behind MOT is interpreted as ATHTAR. That the scene should be interpreted as MOT's struggle with BA'AL and ANAT's revenge on MOT is further supported by the plough scene above the figure group. It can refer to ANAT's sowing of MOT after dismembering him.

The ship symbolizes that the action occurs on the strand of death. At Tanum 255 a ship is inserted between MOT and the bow-bearing ANAT, and in the carving all kinds of combat scenes occur (cf. motif IX-X).

At Tanum 273 the guide motif, which is here reproduced as a bowman and a dismembered victim, is interpreted in connection with the Hieros Gamos scene, guide motif III p. 47ff.

Guide motif IX is described as a single duel and is interpreted as BA'AL's battle with MOT (R.Sh. Text 6 vi, L. 16-22).

The motif is characterized by two opposing figures, who are reproduced

1) without weapons, but in combat situation (Tanum 422 and Tossene 97, Fig. 13 and 33)
2) holding axes (Tanum 51, Fig. 46)

3) with other than actual weapons, e.g. lures (Tanum 255)
4) attended by a woman (Tanum 51 and 255, Fig. 46 and 43)
5) attended by a little ancillary figure, the successor ATHTAR (Tanum 51, Fig 46)

The motif occurs in 6 carvings, cf. table p. 108.

Several of these carvings are interpreted in connection with other guide motifs, where scenes have been combined (Tanum 51, 255, 422 (p. 91)).

At Tanum 255 the duel comprises the duel between the two opponents with short lures or cow-horns at their mouths and with a small female figure with pony-tail coiffure to their left. The scene is interpreted as BA'AL and MOT in single combat. In R.Sh. Text 6 vi, L. 17-18, it is remarked that "they gored like oxen" – here symbolized by lure-blowing. The female figure represents ANAT. She is also found in the carving Skee 14, where ANAT stands between the little successor ATHTAR and the large BA'AL, who is duelling with a spear.

Guide motif X is described as a double duel, interpreted as the battle between BA'AL and YAM (R.Sh. Text 2 iii, 1 iv, 2 i, iv p. 131ff.).

This motif is reproduced as

1) one against two figures in combat (Tanum 1, Fig. 42).
2) the same composition, supplemented by a small figure, the successor ATHTAR (Tanum 1, Fig. 42, Tanum 255, Fig. 40 folding plate, Tanum 405, Fig. 44, Tanum 248, Fig. 47).
3) two against two figures in combat, supplemented by the successor (Tanum 12, Fig. 43, folding plate).

The motif is described and interpreted under Tanum 1, where the most complex double duel occurs (p. 92ff.).

The motif at Tanum 12 occurs like at Tanum 1 on the strand of death. The duel to the left must be between BA'AL and YAM, since it is attended by ATHTAR. The sun is symbolized by the sun disc with different figures around it, and behind BA'AL, ANAT is seen as a little human figure. The battle occurs at the confluence of two rivers, marked by ships. At a third river on the right MOT and BA'AL are fighting, both phallic and with axes raised against each other. Under the BA'AL figure is a circle, interpreted as the cavern of the earth gods (cf. Tanum 1 motif 2), where BA'AL was buried but rose again before the battle with MOT.

In the double duel at Tanum 255, the duellists are all shown with raised axes. The largest figure is presumed to be BA'AL, who is fighting YAM and MOT, while ATHTAR avoids battle, although armed with an axe.

At Tanum 405, the duel is with lures (cf. also guide motif IX). Three horned lure-blowers over a ship marking the strand of death duel here with lures, whilst a fourth behind the ship's stern is identified as ATHTAR, sneaking away from the scene.

Guide motif XI is a figure identified by context as the vanquished YAM (R.Sh. Text 2 iv, L. 24, and Text 4 ii, L. 32ff., cf. note 94, p. 97). The motif should actually be regarded as a supplementary motif (cf. guide motifs III, VII and IX).

Guide motif XII is described as a circle and interpreted as the presence of the sun goddess SHAPASH.

The discs or circles of the rock-carvings occur atop a pole, on a wagon, behind a horse, or on a ship, and are compared with sun and moon symbols, described in ancient Near Eastern texts (R.Sh. Text 23, L. 18, cf. also notes 98-100 p. 99. 2nd Book of Kings, 23, 4-20).

At Tanum 12, the large circle at the very top of the picture field is interpreted as a sun emblem. The two female figures with pony-tails coiffure, to the right of the sun disc and one above the other touching the disc, are interpreted as ATHIRAT and RAHMAY, EL's wives, bringing thank offerings to the sun after the birth of both their sons (R ii, L. 54 p. 101 and note 104).

Tanum 255: Here the circle under the ship to the left of the carving is interpreted as a solar symbol. Under it is an anthropomorphic figure with round body. To the right of the solar disc are two foot-signs with a cup-mark in front. Two possible interpretations are discussed:

1) cf. R.Sh. Text 6 i, L. 8-14, where SHAPASH helps ANAT to bury BA'AL (the anthropomorphic circle under the sun being interpreted as the cavern of the earth gods with the pitiful remains of dead BA'AL, and the feet symbolizing ANAT) or 2) cf. R.Sh. Text 6, vi, L. 25-48, where ANAT complains to SHAPASH about the drought. The figure under the sun disc is then the dead BA'AL before burial. The circle in Tanum 406:1 is interpreted along the same lines as the foregoing.

A special group of carvings

Here the whole motif from a single carving (Kville 182) is described and interpreted, with single motifs that touch on the myths (Tanum 1, 160, 193, 274).

At Kville 182, the many phallic and non-phallic figures in different relation to one another are thought to represent sexual orgies in connection with the fertility cult (cf. note 114, p. 104).

At Tanum 1 (Fig. 52), the phallic figure in a wagon with spread fingers is identified as BA'AL the cloud-rider (cf. note 115, p. 104).

Tanum 160: The horned phallic figure in a small boat is interpreted as the fertility god with his many attributes: horned like a bull, phallic, standing in a ship, which is the symbol for water, holding the results of the cult – the ear of corn or tree.

Tanum 193: The scene with the phallic man behind the plough, drawn by oxen, is interpreted as a ritual ploughing, presumably preparatory to sowing. The object behind the ploughman is interpreted as the sack with seed, while the ear of corn in his hand symbolizes the purpose of his work.

Tanum 274: The only example of the woman with ponytail coiffure without relation to aspects of the myth.

Some features of special type

The many horned figures (cf. p. 109) correspond to the god figures of the myths; the gods and goddesses of the Near East bear horned crowns and can be perceived and described as oxen or heifers: BA'AL and MOT fight as wild bulls (R.Sh. Text 6 vi, L. 18 cf. also p. 83 and 109f.), ANAT is found in heifer's guise, BA'AL is regarded as horned and the supreme god EL is called the bull EL. In Fig. 55, the central figure is identified as BA'AL.

The Bronze Age horns from Viksø, which are considered to be cult objects, may be referred to in this connection.

Signs of the Zodiac

The question of the presence of the Zodiac is discussed, but no convincing examples can be adduced.

The mini-landscape of the petroglyphs

Water and ships: The landscape in which the myths of the petroglyphs are played out in can be sketched in many ways, where the motif is especially related to water, sea or river. Here the landscape may be characterized by the motifs of the petroglyph being placed in special relation to natural waterflow across the rock or through carved ships, or perhaps in a combination of both elements.

These mini-landscapes with natural water flow lines are discussed in connection with Tanum 1, 12, 89, 160, 273, 302, 405, 406:1 and 422 (cf. Fig. 56-59).

Of the 36 motif combinations and 3 single motifs presented here, it has been possible to demonstrate that 27 of the motif combinations are found in a mini-landscape characterized by streaming water and/or ships. All the described Hieros Gamos scenes on land (guide motif III) are placed beside such streams of water and likewise 5 of the man/animal motif (guide motif II).

These mini-landscapes are not seen as attemps to depict an actual landscape, but as the mythical landscape in which the myth embodied in the carving takes place.

In the R.Sh. texts, the cult place is in particular contexts described as the "strand of death" (*the Ugaritic: shl mtt*), where central scenes of the BA'AL myth are played out. This applies to BA'AL's copulation with the heifer (Text 5 v, L. 19, cf. Tanum 1 motif 3, guide motif II), where BA'AL's corpse is found by EL's emissary (Text 5 vi, L. 7), or ANAT (Text 5 vi, L. 30) (guide motif V), and in Text 6 ii, L. 20, whose motif is unknown in the petroglyphs.

In connection with the Scandinavian petroglyphs, the cult place is marked by the mini-landscape as described or often by the placement of the carving actually by the sea.

The concept "strand of death" is also discussed from a philological, religio-historical point of view (p. 117f. and note 6 there).

Burial custom and paired cult objects

Further to the interpretation of the petroglyphs on the basis of the West Asiatic fertility myths, the author also correlates the grave finds of the Bronze Age and finds of paired cult objects to the R.Sh. texts.

It is argued that the principles of burial for rich and poor, man and woman, are the same: the dead are interred in a coffin in an artificial mound, placed on a ridge. They are furnished with their personal belongings and a little food and water. It has often been found that a number of rituals have been performed in connection with the interment. Thus ritual ploughing around the grave is known (notes 8-10, p. 121) and there are indications of ritual murder in connection with the burial (notes 11-16, p. 121f.) in the form of burnt or unburnt human bones, some of which are marrow-split. The coffin in the mound is seen as a parallel to the "cavern of the earth gods", and the ridge to the holy mountain (SAPON) where BA'AL was interred. The ritual killings symbolize ANAT's killing of MOT, the plough furrows the sowing of MOT's crushed bones.

Certain common features of burial custom in the Northern Bronze Age, in the Balkans, and in Hither Asia are thought to indicate a certain unity in the cult of the dead (notes 24-30, p. 124) and in belief in general.

Finds of weapons, lures, helmets and shields in pairs is correlated to the petroglyphic depictions of duels and double duels. They are considered to be cult objects, and since the finds have often been made near water, the author interprets the finding place as the original cult place (notes 124-131, p. 110f.).

Features of the religion of the Early Bronze Age

The author concludes that the religion of the Bronze Age in the Scandinavia as in West Asia has been a fertility religion. The pictures of the petroglyphs combined with the texts of the myths hint at the religion and religious practices. This view is supplemented by the grave finds with their traces of rituals and by the finds of cult objects at sites with the character of offering places.

The scenes reproduced in the petroglyphs are considered to be scenes in a cult drama enacted at local cult places at the New Year and at sowing time. At the conclusion of the drama, the cult objects – weapons, lures, shields, etc. – were deposited in a special area near the cult place, where we find them today.

The burials follow the myths, repeat the burial of the fertility god. Rich and poor are in principle given the same burial – and expect the same resurrection.

Litteraturfortegnelse

Aistleitner, Joseph: Mythologische und kultische Texte aus Ras Schamra, Bibliothecha Orientalia Hungaria, Vol. 8, 1. Auflage, Budapest 1959.

Aistleitner, Joseph: Untersuchungen zur Grammatik des Ugaritischen, Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse, Band 100, Heft 6, Berlin 1954.

Aistleitner, Joseph: Wörterbuch der Ugaritischen Sprache Herausgegeben von Otto Eissfeldt, Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse, Band 106, Heft 3, Berlin 1963.

Albright, W.F.: Palestinian Inscriptions, Ancient Near Eastern Texts – relating to The Old Testament, 2. udg., Princeton, New Jersey 1955.

Almgren, Bertil: Den osynliga Gudomen, Proxima Thule, Hyllningsskrift till H.M. Konungen, Stockholm 1962, p. 53-71.

Almgren, Oscar: Hällristningar och Kultbruk, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 35 (III F., 2), Stockholm 1926-1927.

Almgren, Oscar: Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden, Frankfurt am Main, 1934.

Almgren, Oscar: Tanum härads fasta fornlämningar från bronsåldern, 1. Hällristningar, Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och Historia, 34. Häftet (18. Bandets 5. Häfte) 1912. Göteborg 1913.

Althin, C.-A.: Studien zu den bronzezeitlichen Felszeichnungen von Skåne, Lund – København, 1945.

Anati, Emmanuel: Camonica Valley, London 1964.

Anati, Emmanuel: Palestine before the Hebrews, London 1963.

Andersson, Göran: Från Hällristningsinventeringen på Sotenäset, Bohusläns Hembygdsförbunds Årsskrift, 1971, p. 97-102.

Arkæologisk håndbog, se Rud, Mogens.

Baltzer, L.: Hällristningar från Bohuslän. I serie, Göteborg 1881.

Baltzer, L.: Hällristningar från Bohuslän, Ny serie (II), Göteborg 1891.

Baltzer, L.: Några av de viktigaste Hällristningar, samt en del av de fasta Fornminnen i Bohuslän, Göteborg 1911.

Becker, C.J.: Anmeldelse af H.C. Broholm: Danmarks Bronzealder, Bd. I-II, Fortid og Nutid, Bd. 16, København 1961.

Becker, C.J.: Et pragtskjold fra yngre bronzealder, Nationalmuseets Arbejdsmark, København 1947, p. 91ff.

Bentzen, Aage: Fortolkning af de gammeltestamentlige Salmer, København 1940.

Beowulf. A prose translation with an introduction by David Wright, London 1970.

Biblia Hebraica, Edidit Rud. Kittel. Textum masoreticum curavit P. Kahle, Editionem Tertiam etc. A. Alt et O. Eissfeldt, Stuttgart 1937.

Bing, Just: Fra Trolldom til Gudetro, Oslo 1937.

Birket-Smith, Kaj: Kulturens veje, Bd. 1-3, København 1966.

Bognár-Kutzian, Ida: The Copper-Age Cemetry of Tiszapolgár-Basatanya, Archaelogica Hungarica, Series nova XLII, Budapest 1963.

Boye, Vilhelm: Egekistegrave, København 1906.

Broholm, H.C.: Danmarks Bronzealder, Bd. I-IV, København 1937-49.

Broholm, H.C.: Studier over den yngre Bronzealder i Danmark med særligt henblik på gravfundene, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, København 1933.

Broholm, H.C. og K. Fischer Møller: Tre Offerfund fra den yngre Bronzealder, Nationalmuseets Arbejdsmark, København 1934, p. 23ff.

Bryson, R.A. m.fl.: Drought and the Decline of Mycenae, Antiquity, XLVIII, Cambridge 1974, p. 46ff.

Brøndsted, Johs.: Danmarks Oldtid, Bd. II. Bronzealderen, København 1939, og 2. udg., 1958.

Brøndsted, Johs.: De ældste Tider. Indtil år 600, Politikens Danmarkshistorie, Bd. 1, København 1962.

Buhl, Franz: Det gamle Testamente, oversættelse, København 1910.

Buhl, Franz: Det israelitiske Folks Historie, København 1936.

Burenhult, Göran: The Rock Carvings of Götaland, (excluding Gothenburg country, Bohuslän and Dalsland), Lund 1973.

Burenhult, Göran: Rock Carving Chronology and Rock Carving Ships with Sails, Meddelanden från Lunds Universitets historiska Museum, Lund 1971-72, p. 151-162.

Carter, Howard and A.C. Mace: The Tomb of Tut-Ankh-Amen, Vol. 1, London 1923, Vol. 2, Howard Carter, London 1927, Vol. 3, Howard Carter, London 1933.

Colpe, Carsten: Theoretische Möglichkeiten zur Identifizierung von Heiligtümern. Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Dritte Folge, Nr. 74, Göttingen 1970.

Dahood, Mitchell: Ugaritic – Hebrew Syntax and Style. Ugaritforschungen Bd. 1, Neukirchen-Vluyn 1969 p. 28ff.

Davidson, Hilda Ellis og Peter Gelling: The Chariot of the Sun and other Rites and Symbols of Northern Bronze Age, London 1969.
Davidson, H.R. Ellis: Nordens Guder og Myter, oversat af Gunnar Nissen, København 1967.
de Moor, J.C.: Studies in the New Alphabetic Texts from Ras Shamra I, Ugarit-Forschungen, Bd. I, Neukirchen-Vluyn 1969, p. 167ff.
de Moor, J.C.: Buchbesprechung: Kapelrud, A. The violent Goddess, Oslo 1969, Ugarit-Forschungen, Bd. I, Neukirchen-Vluyn 1969, p. 223ff.
Desroches-Noblecourt, Christiane: Life and Death of a Pharaoh, Tutankhamen, London 1969.
Dictionary of Egyptian Civilization, se Posener, Georges.
Diringer, David: Skrift. De forskellige skriftsystemer og deres udvikling, oversat af Torben W. Langer, København 1964.
Driver, G.R.: Canaanite Myths and Legends, Old Testament Studies, Number III, Society of Old Testament Study. Edinburgh 1956 (reprinted 1971).

Eddas Gudesange, Den ældre, oversat af Karl Gjellerup, København 1895.
Eissfeldt, Otto: Sanchunjaton von Berut und Ilumilku von Ugarit, Beiträge zur Religionsgeschichte des Altertums, Heft 5, Halle (Saale) 1952.
Ekelund, Gunnar: Rönkullen i Vålberg, Värmland Förr och Nu, 1972, p. 115ff.
Eliade, Mircea: Images and Symbols, New York 1969.
Eliade, Mircea: The Sacred and the Profane, New York 1959.
Eskildsen, Lise og Ebbe Lomborg: Giftetanker, Skalk, nr. 5, 1976, p. 18-26.

Fischer, Christian: Moseligene fra Bjældskovdal, Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab, 1979, p. 7-44.
Frazer, J.G.: Adonis, Attis, Osiris, Bd. 1-2, 3. udg., London 1914.
Frazer, J.G.: The Golden Bough. A Study in Magic and Religion, Bd. 1-2, 3. udg., London 1911-15.
Frazer, J.G.: The Golden Bough. A Study in Magic and Religion, Abridged Edition, London 1971.
Fredsjö, Åke: Hällristningar i Kville (H.I.K.), I Bohusläns Hembygdsförbunds Årsskrift, 1966, p. 5-46 – II, 1967, p. 57-81 – III, 1968, p. 57-78 – IV, 1969, p. 39-80 – V, 1970, p. 39-81.

Gads Danske Bibelleksikon, se Nielsen, Eduard og Bent Noack.
Gamle Testamente, Det, Autoriseret Oversættelse af 1931 med tekstkritisk Noteapparat ved Flemming Friis Hvidberg, København 1942.
Gaster, T.H.: Thespis. Ritual, Myth and Drama in the Ancient Near East, New York 1950.
Gesenius, Wilhelm: Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das alte Testament, Leipzig 1883.
Gibson, J.C.L.: Canaanite Myths and Legends, Edinburgh 1978.
Ginsberg, H.L.: Ugaritic Myths, Epics and Legends, Ancient Near Eastern Texts – relating to The Old Testament, 2. udg., Princeton, New Jersey 1955.
Glob, P.V.: Ard og Plov i Nordens Oldtid, Århus 1951.
Glob, P.V.: Helleristninger i Danmark. (Rock Carvings in Denmark), Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter Bd. VII, København 1969.
Glob, P.V.: Højfolket, København 1971.
Glob, P.V.: Til guden på et helligt bjerg, København 1971.
Gordon, Cyrus H.: Före Bibeln och Homeros, Stockholm 1964.
Gordon, Cyrus H.: Ugarit and Minoan Crete, New York 1966.
Grønbech, Vilh.: Kan man grave historien op af jorden? Dansk Teologisk Tidsskrift, 6. årgang, 1943, p. 91-111.

Hald, Kristian: Vore Stednavne, 2. udg., København 1965.
Hammershaimb, E.: Das Verbum im Dialekt von Ras Schamra, Kopenhagen 1941.
Hammershaimb, E.: Anmeldelse af Arvid S. Kapelrud: Baal in the Ras Shamra Texts, Dansk Teologisk Tidsskrift, 16. årg., 2. hefte, 1953.
Harden, Donald: The Phoenicians, Bungay 1971.
Hartman, Sven S.: Hititernes Religion, Illustreret Religionshistorie, København 1968.
Hasselrot, Pehr – Åke Ohlmarks: Hällristningar, Stockholm 1966. (H. og O.)
Herdner, Andrée: Corpus des Tablettes en Cunéiformes Alphabétiques (Texte) + (Planches et Figures), Mission de Ras Shamra, Tome X, Bibliothèque archéologique et historique, Tome 79, Paris 1963.
Homers Hymner, oversat af Alex Garff og Leo Hjortsø, København 1961.
Hooke, S.H.: Middle Eastern Mythology, Middlesex 1976.
Hvidberg, Flemming Friis: Det førisraelitiske Kana'an, Håndbog i Kristendomskundskab, Bind 1, København 1942.
Hvidberg, Flemming Friis: Graad og Latter i Det Gamle Testamente. En Studie i kanaanæisk-israelitisk Religion, København 1938.
Hvidberg, Flemming Friis: Weeping and Laughter in the Old Testament. A Study of Canaanite – Israelite Religion, Eng. transl. and revision by F. Løkkegaard, Leiden 1962.
Hvidberg-Hansen, F.O.: La Déesse TNT. Une étude sur la religion canaanéo – punique, Tome I – II, København 1979.

Jankuhn, Herbert: Vorgeschichtlichen Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologische-Historische Klasse, Dritte Folge, No. 74, Göttingen 1970.
Jensen, Jørgen: Anmeldelse af Gelling, Peter og Hilda Ellis Davidson: The Chariot of the sun and other Rites and Symbols of Nothern Bronze Age. Historisk Tidsskrift, 12. række. Bd. V, København 1971, p. 477ff.

Jensen, Jørgen: Bronzealderen, Bd. 1-2, Danmarkshistorien, København 1979.
Jensen, Jørgen: Ein neues Hallstatt-Schwert in Dänemark, Acta Archaeologica, Nr. 43, København 1972.
Jensen, Jørgen: Kultøkser fra bronzealderen, Nationalmuseets Arbejdsmark, København 1978, p. 17ff.
Jirku, Anton: Neue Götter und Dämonen aus Ugarit, Arkiv Orientalnì, 41/1973, Praha 1973, p. 97ff.
Johansen, Erling: „Med hevet hånd", Kuml 1970. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab, København 1971, p. 171ff.
Johansen, K. Friis: Iliaden i tidlig græsk Kunst, Studier fra Sprog og Oldtidsforskningen nr. 165, København 1934.
Jørgensen, Mogens Schou: Oldtidsguld, Guld fra Nordvestsjælland, redigeret af Mogens Schou Jørgensen, Holbæk 1975.
Jørgensen, Ove Bruun: Myter og Ristninger, Kuml 1976. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab, København 1977. p. 99-128.

Kapelrud, Arvid S.: Baal in the Ras Shamra Texts, København 1952.
Kapelrud, Arvid S.: Vår konge er Ba'al. Fruktbarhetsguden Ba'al i Ras Sjamra-Teksterne, Oslo 1973.
Kenyon, Kathleen M.: Fund og Forskning i Bibelens Land, København 1962.
Kramer, Samuel Noah: The Sacred Marriage Rite, Ariel, No. 37, Jerusalem 1974, p. 62-86.
König, E.: Hebräisches and aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament, Leipzig 1936.

Lamb, H. H.: Atmospheric circulation, climate and climatic variations, *Weather,* 1961, p. 88-101.
Lamb, H.H.: Our changing climate, past and present, *Weather,* No. 14, 1959, p. 299-318.
Lange, H.O.: Religiøse Tekster fra det gamle Ægypten, Verdensreligionernes Hovedværker, København 1921.
Lilliu, Giovanni: Rapporti fra la civiltá nuragica e la civiltá fenicio-punica in Sardegna, Studi Etruschi XVIII, Firenze 1944.
Lilliu, Giovanni – Gennaro Pesche: Scultura della Sardegna Nuragica, Venezia 1949.
Lindquist, Ivar: Äringsriter i Bohuslän i Bronsåldern, Göteborgs och Bohusläns Fornminnesforenings tidsskrift 1923, p. 1-36.
Liungman, Waldemar: Traditionswanderungen Eufrat-Rhein, Teil 1, FF Communications, Nr. 118, Helsinki 1937.
Loewenstamm, Samuel E.: Eine lehrhafte ugaritische Trinkburleske, Ugarit-Forschungen, Band 1, Neukirchen-Vluyn, 1969, p. 71-77.
Lomborg, Ebbe: En landsby med huse og kultsted fra ældre bronzealder, Nationalmuseets Arbejdsmark, København 1973, p. 5-14.
Lomborg, Ebbe: Gravfund fra Stubberup, Lolland, Kuml 1963. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab, København 1963, p. 14ff.
Løkkegaard, F.: A Plea for EL, the Bull, and other Ugaritic Miscellanies, Studia Orientalia, Johannes Pedersen – dicuta, København 1953, p. 219-235.
Løkkegard, F.: Some Comments on the Sanchuniaton Tradition, Studia Theologica, Bd. VIII, 1, København 1955, p. 51-76.
Løkkegaard, F.: The Canaanite Divine Wetnurses, Studia Theologica, Bd. X, 1, København 1956, p. 53-64.
Løkkegaard, F.: The House of BAAL, Acta Orientalia, Bd. XXII, København 1955, p. 10-27.

Malmer, Mats P.: Bronsristningar, Kuml 1970. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab, København 1971, p. 189-210.
Marstrander, Sverre: Felsbilder von bronzezeitlichen Typus in südostlichem Norwegen, Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst (IPEK), Band 21, 1964/1965, p. 60-64, t. 40-41.
Marstrander, Sverre: Østfolds Jordbruksristninger. Skebjerg, Trondhjem 1963.
Meissner, Bruno: Babylon und Assyrien, Bd. II, Heidelberg 1925.
Müller, Sophus: Votivfund fra Sten- og Bronzealderen, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, København 1886, p. 238ff.
Müller, Sophus: Billed- og Fremstillingskunst i Bronzealderen, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, København 1920.
Møller, J.S.: Fester og Højtider i gamle Dage, Bd. I-II. Holbæk 1929/31.
Møller, K. Fischer: Anmeldelse af H.C. Broholm: Danmarks Bronzealder Bd. I-II Fortid og Nutid, Bd. 16, København 1961.

Negbi, Ora: On two bronze figurines with plumed helmets from the Louvre collection, Israel Exploration Journal, Vol. 11, Nr. 3, Jerusalem 1961, p. 111-117.
Nielsen, Eduard og Bent Noack (Red.): Gads Danske Bibelleksikon, Bd. 1-2, København 1965-66.
Nilsson, Martin P.: Olympen, 2. udg. v. Henrik Hertig, København 1966.
Nilsson, S.: Skandinaviska Ur-Invånare, Bd. II, 2:a Uppl. Stockholm 1862-64.
Nilsson, S.: Sverige och dess inbyggare föire den historiska tiden, 5:te Lectionen d. 22. maj 1847. Föreläsningar hålna i Stockholm, Lund 1923.
Nordbladh, Jarl: Images as Messages in Society. Prolegomena to the Study of Scandinavian Petroglyphs and Semiotics, New Directions in Scandinavian Archaeology, Studies in Scandinavian Prehistory and Early History, Vol. 1, Odense 1978, p. 63-78.
Nordhagen, R.: De senkvartære klimavekslinger i Nordeuropa og deres betydning for Kulturforskningen, Instituttet for sammenlignende Kulturforskning, Serie A, Bd. XII, Oslo 1933.
Norling-Christensen, H.: The Viksø Helmets, Acta Archaeologica, Bd. XVII, København 1946.

Ohlmarks, Åke: Hällristningarnas Gudar, Stockholm 1963.

Pedersen, Johannes: Hebræisk Grammatik, København 1933.

Pedersen, Johannes: Israel, Bd. I-IV, København 1934.
Pedersen, Johannes: Kana'anæisk Religion, Islam og dens forhistorie, Illustreret Religionshistorie, Hft. 2-3, København 1948, p. 191-290.
Petterson, Johan & Gunnel Kristiansen: Hällristningar på Tjörn, Malung 1977.
Plutarch: De Iside et Oriside, oversat af H.O. Lange, Religiøse Tekster fra det gamle Ægypten, Verdensreligionernes Hovedværker, København 1921, p. 3-10.
Posener, Georges (Red.): A Dictionary of Egyptian Civilization, London 1962.
Pritchard, James B.: Ancient Near Eastern Texts – relating to The Old Testament, 2. udg., Princeton, New Jersey 1955.
Pritchard, James B.: The Ancient Near East in Pictures – relating to The Old Testament, Princeton, New Jersey 1969.

Riis, P.J.: Arkæologi og klassisk kunst, Berlingske Leksikon Bibliotek, København 1971.
Riis, P.J.: Antiken og dens østlige udløbere, Fortidens Kultur, Bd. I, København 1957.
Roiter, Fulvio m.fl.: Naquane, Decouverte d'un pays et d'une civilisation, Lausanne, 1966.
Rostholm, Hans: Vitlycke Hällristningarna, Svanbergs Förlag, Strømstad 1970.
Rud, Mogens (Red.): Arkæologisk håndbog, 2. udg., København 1979.
Rüger, Hans Peter: Zu Rš 24.258 (oversættelse), Ugarit-Forschungen, Band 1, Neukirchen-Vluyn 1969, p. 203.

Sander-Hansen, C.E.: Ægyptiske religiøse Tekster, Verdensreligionernes Hovedværker, Bind 1, København 1953.
Saxtorph, Niels M.: Jeg ser på kalkmalerier, København 1967.
Schaeffer, Claude F.A. (Red.): Ugaritica I-VII, Mission de Ras Shamra, Tome III, V, VIII, XV, XVI, XVII, XVIII, Bibliotèque archéologique et historique, Tome 31, 47, 64, 74, 80, 81, 102, Paris 1939-1969, Leiden 1978.
Schaeffer, Claude F.A.: Porteurs de torque, Ugaritica II, Mission de Ras Shamra, Tome V, Bibliotèque archéologique et historique, Tome 47, Paris 1949, p. 49-120.
Schaeffer-Forrer, Claude F.A.: Ex Occidente Ars, Ugaritica VII, Mission de Ras Shamra, Tome XVIII, Bibliotèque archéologique et historique, Tome 102, Leiden 1978, p. 475-551.
Septuaginta Vol. I et II, Edidit Alfred Rahlfs, Stuttgart 1943.
Sprockhoff, Ernst: Nordische Bronzezeit und frühes Griechentum, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 1. Jahrgang, 1953, p. 28-110.
Stof, Fra Danske Museer, Januar 1980, nr. 28, p. 7.

Tacitus, Cornelius: Germania, udvalgt og oversat af Jørgen Bjernum, København 1974.
Theokritos: Udvalgte digte, oversatte fra græsk af Sigurd Müller, København og Kristiania 1915.
Thrane, Henrik: Europæiske Forbindelser. Bidrag til studiet af fremmede forbindelser i Danmarks yngre bronzealder, Periode IV-V, Nationalmuseets Skrifter, Arkæologisk-historisk række, Bind XVI, København 1975.
Thrane, Henrik: Forbindelser med Europa Nord for alperne i Danmarks yngre bronzealder (Periode IV-V), Odense 1975.
Tuxen, Poul: Brahmanisme, Jainisme og Buddhisme, Illustreret Religionshistorie, København 1948, p. 511-600.

Walcot, P.: The Comparative Study of Ugarit and Greek Literatures, Ugarit-Forschungen, Band 1, Neukirchen-Vluyn 1969, p. 111ff.
Wanscher, Ole: Sella Curulis, The Folding Stool, An Ancient Symbol of Dignity, København 1980.
Weidner, Ernst F.: Boghazkøi-studien 6, Leipzig 1921, p. 85.
Wiell, Stine: En høj i Hjerpsted, Kuml 1975. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab, København 1976, p. 83-97.
Wihlborg, Anders: A Bronze Age Barrow with Rock-Carvings. Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum 1977-78, p. 111-128.
Willamowitz-Moellendorff: Bion von Smyrna, Adonis, Berlin 1900.

Zervos, Christian: La Civilisation de la Sardigne, du debut de l'énéolithique à la fin de la periode nouraque IIe Millinaire – Ve Siècle avant notre ère, Paris 1954.

Åberg, Lennart, Hällristningar från Bohuslän uti Sverige, 1838.

Åberg, Lennart: Anmärkningar rörande figurteckningar från forntiden, Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1842-43.